

ВОЕННА АКАДЕМИЯ „ГЕОРГИ СТОЙКОВ РАКОВСКИ“

**ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВОТА
ПРЕД ЕС И НАТО В КОНТЕКСТА
НА РАДИКАЛИЗАЦИЯТА,
ТЕРОРИЗМА И МИГРАЦИЯТА**

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ

11 – 12 април 2018 г.

Втора част

София • 2018

**ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВОТА ПРЕД ЕС И НАТО В КОНТЕКСТА
НА РАДИКАЛИЗАЦИЯТА, ТЕРОРИЗМА И МИГРАЦИЯТА**

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ
11 – 12 април 2018 г.

Втора част

© Военна академия „Георги Стойков Раковски“, издател, 2018

ISBN 978-619-7478-23-5

СЪДЪРЖАНИЕ

Научно направление

ВОЕННО ДЕЛО

Богдан Андреев

БЪЛГАРСКИТЕ СУХОПЪТНИ ВОЙСКИ И НАПРЕЖЕНИЕТО ОТ ЮГОИЗТОК –
ИСТОРИЧЕСКИ ПАРАЛЕЛИ ОТ ПОСЛЕДНИТЕ ДВЕ ДЕСЕТИЛЕТИЯ НА
СТУДЕНАТА ВОЙНА / 7

Живко Йорданов

ПРАВНИ АСПЕКТИ НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО МЕЖДУ ВЪОРЪЖЕНИТЕ СИЛИ
И ОСТАНАЛИТЕ ИНСТИТУЦИИ ПРИ ЗАЩИТА НА ВЪТРЕШНАТА СИГУРНОСТ
НА СТРАНАТА / 12

Тодор Калинов

ПРЕЦИЗНОСТ ПРИ ПРИЕМАНЕТО НА НОВИ ТЕРМИНИ ВЪВ ВЪОРЪЖЕНИТЕ
СИЛИ / 19

Мартин Христов

КРИТИЧЕН АНАЛИЗ НА СИСТЕМАТА ЗА КОМАНДВАНЕ И УПРАВЛЕНИЕ
НА СУХОПЪТНИ ВОЙСКИ / 24

Стойко Стойков, Веселин Мадански

ЩЕИМА ЛИ „РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА НА ВИСШИТЕ УЧИЛИЩА В БЪЛГАРИЯ“
СЪДБАТА НА „БАЛКАНДЖИ ЙОВО“ ОТ СРЕДНИТЕ УЧИЛИЩА / 31

Калин Градев, Ивайло Хинов

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ЩАБОВЕТЕ НА ТАКТИЧЕСКИТЕ ФОРМИРОВАНИЯ
ПРИ ПОДГОТОВКАТА НА ТАКТИЧЕСКИ УЧЕНИЯ С БОЙНА СТРЕЛБА / 42

Красимир Костадинов

ВЛИЯНИЕ НА ПРОЦЕСА НА ПРЕВЪОРЪЖАВАНЕ ВЪРХУ НЕОБХОДИМИТЕ
ОПЕРАТИВНИ СПОСОБНОСТИ НА ВМС / 49

Атанас Атанасов, Лазар Лазаров,

БЕЗПИЛОТНИТЕ ЛЕТАТЕЛНИ АПАРАТИ И ПОСЛЕДСТВИЯТА ОТ УБИВАНЕТО
БЕЗ ПОСЛЕДСТВИЯ / 53

Иво Захариев

ИЗПОЛЗВАНЕ НА ФОРМИРОВАНИЯ ОТ СУХОПЪТНИ ВОЙСКИ В ОПЕРАЦИИ
ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЕТО НА ТЕРОРИЗМА И В ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА
ПОСЛЕДИЦИТЕ ОТ ТЕРОРИЗЪМ / 56

Научно направление

РАДИКАЛИЗАЦИЯ И ТЕРОРИЗЪМ

Marta Gebska

HUMAN TRAFFICKING AS A CHALLENGE FOR SECURITY IN EUROPE / 61

Емил Енев, Бойко Бахнев

РОЛЯ НА ЦЕНТЪРА НА НАТО ЗА БОРБА С ТЕРОРИЗМА ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ЕФЕКТИВНОСТТА, ОПЕРАТИВНАТА СЪВМЕСТИМОСТ И ЗА РАЗВИТИЕ НА СПОСОБНОСТИТЕ НА НАТО И НА БЪЛГАРСКИТЕ ВС В БОРБАТА С ТЕРОРИЗМА / 70

Калина Георгиева, Лилия Кахъркова, Орлин Георгиев, Ясен Георгиев

СИГУРНОСТ И БОРБА С ТЕРОРИЗМА В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ И НАТО. ПРАКТИЧЕСКИ АСПЕКТИ / 79

Петър Маринов, Валентина Георгиева

ХИБРИДНИ ПОДХОДИ ПРИ ПРЕПОДАВАНЕ НА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ТЕРОРИЗМА И РАДИКАЛИЗАЦИЯТА ВЪВ ВОЕННА АКАДЕМИЯ „Г. С. РАКОВСКИ“ / 81

Мирослав Мирчев

РАДИКАЛИЗИРАНЕТО НА ПАЩУНСКИЯ ФАКТОР, НАСЕЛЯВАЩ ТЕРИТОРИЯТА НА АФГАНИСТАН И ПАКИСТАН – ВЕРБОВЪЧНА БАЗА ЗА МЕСТНИ И МЕЖДУНАРОДНИ ТЕРОРИСТИЧНИ ОРГАНИЗАЦИИ / 88

Петър Маринов

СЪВРЕМЕННИ АСПЕКТИ НА ПРОЦЕСИТЕ НА РАДИКАЛИЗАЦИЯ / 95

Научно направление

ПРИРОДНИ И ТЕХНИЧЕСКИ НАУКИ, МАТЕМАТИКА И ИНФОРМАТИКА

Веселин Ташев, Ангел Манев

МЕТОДИ ЗА РЕГИСТРИРАНЕ И ИЗМЕРВАНЕ НА ЗАМЪРСЯВАНЕТО НА АТМОСФЕРАТА С ОТРОВНИ АЗОТНИ ОКСИДИ / 101

Зарко Здравков

ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ПОСЛЕДИЦИТЕ ЗА ОБЕКТ ОТ КРИТИЧНАТА ИНФОРМАЦИОННА ИНФРАСТРУКТУРА ПРИ ОЦЕНКА НА РИСКА / 108

Лазар Лазаров, Атанас Атанасов

РАЗВИТИЕ НА АВИАЦИОННИТЕ СРЕДСТВА ЗА ЕЛЕКТРОННА ВОЙНА / 111

Огнян Цветков

АНАЛИЗ НА ГРЕШКИТЕ НА ИНФОРМАЦИОННА СИСТЕМА „ЛОГИСТИКА НА БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ“ В КОНТЕКСТА НА КОНЦЕПЦИЯТА ЗА СИСТЕМНА НАДЕЖНОСТ / 118

Веселина Александрова, Костадин Върбанов, Виолета Василева
ПРИЛОЖЕНИЕ НА УСТОЙЧИВИ ТЕХНОЛОГИИ И КОНЦЕПЦИЯТА „ИНТЕРНЕТ НА НЕЩАТА“ В ОБЛАСТТА НА СИГУРНОСТТА И ОТБРАНАТА / 123

Иван Христов, Петко Димов
ОПИТ НА ВОЕННА АКАДЕМИЯ „Г. С. РАКОВСКИ“ ПО ПРИЛАГАНЕ НА СИСТЕМИ
ЗА ДИСТАНЦИОННО ОБУЧЕНИЕ / 130

Людмил Методиев
ПОДХОД ЗА ОПРЕДЕЛЯНЕ НА КРИТИЧНА ИНФРАСТРУКТУРА И КРИТИЧНА
ИНФОРМАЦИОННА ИНФРАСТРУКТУРА / 137

Стоян Червеняков
СОЦИАЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ КАТО ИЗТОЧНИК НА ИНФОРМАЦИЯ
ЗА СПЕЦИАЛИЗИРАН АНАЛИЗ / 143

Научно направление

СОЦИАЛНИ, СТОПАНСКИ, ПРАВНИ И ХУМАНИТАРНИ НАУКИ

Dorota Domalewska, Marzena Żakowska
IMMIGRANT INTEGRATION POLICY AND PRACTICES IN POLAND / 149

Мария Гюлеметова
ОБРАЗОВАНИЕ В ЕКОЛОГИЧНА СИГУРНОСТ НА ПРИМЕРА НА МЕТОД
НА ИНЦИДЕНТА / 156

Веселин Босаков
ИДЕНТИЧНОСТ В УСЛОВИЯ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЯ / 162

Веселин Босаков
ЕВРОПА – ФОБИИ И ЦЕННОСТИ / 169

Валя Симеонова
УПРАВЛЕНИЕ И СИГУРНОСТ НА ИНФОРМАЦИЯТА И КОМУНИКАЦИЯТА
В ОРГАНИЗАЦИИТЕ / 175

Спас Ташев
ОЦЕНКА И ПРОГНОЗИРАНЕ НА ПОТЕНЦИАЛНИЯ МИГРАЦИОНЕН НАТИСК / 182

Максим Карев
АНАЛИЗ НА ОРГАНИЗАЦИОННИТЕ РЕСУРСИ ЧРЕЗ МОДЕЛА VRIO / 194

Martin al-Bakri
ISLAMIC FUNDAMENTALIST INTERPRETATIONS OF GENDER IN THE CONTEXT OF
TERRORISM AND COUNTERTERRORISM / 201

Мирослав Камджалов
ИСЛЯМСКИ ФИНАНСИ В КОНТЕКСТА НА ИКОНОМИЧЕСКИЯ РАСТЕЖ И
ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА НЕЗАКОННАТА МИГРАЦИЯ И РАДИКАЛИЗМА / 210

НАУЧНО НАПРАВЛЕНИЕ

ВОЕННО ДЕЛО

БЪЛГАРСКИТЕ СУХОПЪТНИ ВОЙСКИ И НАПРЕЖЕНИЕТО ОТ ЮГОИЗТОК – ИСТОРИЧЕСКИ ПАРАЛЕЛИ ОТ ПОСЛЕДНИТЕ ДВЕ ДЕСЕТИЛИТИЯ НА СТУДЕНАТА ВОЙНА

доктор Богдан Андреев

Резюме: През годините на Студената война в различни части на света ескалират регионални конфликти. Повечето то тях са пряко или косвено свързани с напрежението между Изтока и Запада. В началото на 70-те години на XX в. противопоставянето в региона на Близкия изток, както и Кипърската криза, оказват влияние върху българските СВ. Опитът, натрупан тогава, може и следва да се използва и сега във връзка с последните предизвикателства пред НАТО и Европейския съюз: радикализацията, тероризма и миграцията.

Ключови думи: исторически паралели, Студена война, Близък изток, Кипърска криза.

BULGARIAN GROUND FORCES /GF/ AND THE TENSION IN SOUTH-EAST - HISTORICAL PARALLEL OF THE LAST TWO DECADES OF THE COLD WAR

Doctor Bogdan Ivanov Andreev

Abstract:: During the Cold war years regional conflicts escalate in different parts of the world. Most of them are directly or indirectly connected with the tension between the East and the West. At the beginning of the 70s of 20 th century the contradiction in the Near East region as well as the Cypress crisis, influence the Bulgarian Ground Forces. The gained experience then should and definitely must be used at present in relation to the challenges that NATO and the European Union face: radicalism, terrorism and migration.

Key words: historical parallel, Cold War, Near East, Cypress crisis.

В историческото си развитие регионът на Балканския полуостров е сцена на различни събития и процеси, характеризиращи се в редица случаи с резки обрати и повишена динамика. Неговото географскоположение често го поставя в драматични ситуации, свързани с широк териториален обхват – Югоизточна Европа, Източното Средиземноморие, Северна Африка. Тук се преплитат държавни, военни и коалиционни интереси, невинаги носещи позитиви за населяващите го народи. Исторически погледнато Балканите е мястото, където се срещат, взаимодействат, но понякога открито противопоставят две световни религии, християнството и исляма. Често тези срещи са в контекста на радикализиране, водещо до ескалация на кървави конфликти.

Втората световна война носи огромни материални и човешки загуби. Налага се изводът, че сигурност и траен мир могат да бъдат постигнати с балансирана международна политика при отчитане на различните междудържавни интереси. Въпреки това, реалностите на следвоенния свят скоро налагат оформянето на два противопоставящи се военнополитически блока. Започват годините на Студената война. През 1949 г. се създава НАТО с подписването на Северноатлантическия договор. През 1955 г. СССР инициира създаването на Организацията на Варшавския договор. На територията на Балканския полуостров минава част от условната граница,

разделяща военнополитическите блокове на Запада и Изтока.¹ В определени ситуации балканските държави, обвързани с тях, следват поведение доминирано от коалиционните решения. По своеобразен начин на региона влияе Югославия, която разполага със значителен военен ресурс и се стреми да бъде политически необвързана. През втората половина на XX в. Балканите са обект на проникване от страна на Китайската народна република.²Трябва да се отбележи, че Китай в последните години се налага като активен участник в международната политика. Свляването на авторитарните режими в Източна Европа през 1989 г. и разпадането на Съветския съюз през 1991 г. бележат рязък поврат във вътрешното и външното държавно-политическо развитие на страните от източната част на континента. Повечето от тях трайно се ориентират към интегриране в структурите на НАТО и Европейския съюз.

В последните две десетилетия на Студената война съществуват различни огнища на напрежение в Европа и света. В два от случаите се наблюдава засилено влияние върху решенията, вземани от българското държавно-политическо и военно ръководство, естествено съобразени със становищата на съветските управляващи и Варшавския пакт, обвързани с българските СВ: противопоставянето в Близкия изток от началото на 70-те години на XX в. и Кипърската криза. Досега проблематиката за прокарване на исторически паралели свързани с тях, не е била обект на обособен анализ. Отделни автори разглеждат или споменават, водени от свои съображения, двете ядра на напрежение, но в различен контекст от тук предложени.³ В проучването са използвани архивни документи от Централен държавен архив (ЦДА), Държавен военноисторически архив (ДВИА) – Велико Търново и Оперативен архив на Българската армия – военно формирование 48310. Отчитане на опита от тези събития, отнесен към предизвикателствата пред българските въоръжени сили и в частност СВ след присъединяването ни към НАТО и Европейския съюз, следва да се използва и в сложните ситуации от последните години.

Напрежението в Близкия изток от началото на 70-те години на XX в.

Близкият изток винаги е бил известен като място, където се сблъскват интересите както на държавите от региона, така и от намесата на външни фактори, преследващи собствени цели. След Втората световна война процесът на деколонизация засяга широки територии и политическата карта в тази част на света търпи сериозни промени. Още в края на 1948 г. се взема решение за създаване на еврейска държава. Противопоставянето между араби и евреи поставя началото на поредицата арабско-израелски войни, станали емблематични за военната и политическа история на Близкия изток.⁴

Българското държавно-политическо и военно ръководство внимателно следи развитието на противопоставянето. Доказателство за това е регулярната информация по проблематиката, събирана и обобщавана по съответния ред. През 1967 г. на най-високо държавно равнище армейски генерал Добри Джуров представя доклад озаглавен: „За състоянието на Българската народна армия в светлината на събитията в Близкия изток“.⁵ Изказват се мнения, че има реална опасност за държавната територия при евентуално ескалиране и разрастване на военен конфликт в югоизточно направление.

Още през 60-те години на XX в. в българските СВ се забелязва нужда от оптимизиране управлението на сухопътните формирования. Това се дължи на различни фактори, като някои от по-важните са: осъществяване на структурни иновации в българските въоръжени сили; постигане на по-добро управление на СВ; прилагане на програмно-целевия и комплексен подход; още по-тясна субординация в коалиционен формат; обезпечаване по-високо ниво на контрол над СВ. В началото на десетилетието през 1963 г. се прави опит съществуващите предизвикателства да бъдат решени със създаването на Главно управление за подготовка на войските (ГУПВ). Предвижда се ГУПВ да ръководи СВ по време на война.⁶ Поради вътрешнополитически причини обаче през 1965 г. управлението преустановява своето съществуване. Към началото на 70-те години отново се налага фокусиране по проблема, свързан с подобряване ръководството и оптимизиране дейността на СВ. След продължителни и понякога напрегнати дискусии в средите на управляващите се взема решение за сформирване на отделна командна структура на СВ, която да съществува в мирно и военно време. На 01.10.1973 г., се създава Командване на Сухопътни войски (КСВ), като орган на МНО по управлението на българските СВ.⁷

Само няколко дена по-късно, на 06.10.1973 г. в Близкия изток избухва война между въоръжените сили на Египет и Сирия и тези на Израел. Конфликтът е известен още и като войната

от Йом Кипур. Ситуацията бързо се изостря и поставя пред българското военно ръководство сериозно предизвикателство – сформирането на КСВ, създаването и приемането на планове по бойната готовност в най-кратки срокове.⁸ Отбраната на националните и коалиционни граници налага това да стане буквално за дни, без да се допуска понижаване на бойната и мобилизационна готовност. СВ се справят със задачата, без да се стига до каквито и да било негативи във военнополитическо отношение за страната.

Значителни са предизвикателствата за положителното развитие на процесите по омиротворяване в Близкия изток през последващите десетилетия. 80-те години на ХХ в. са белязани от конфликта между Иран и Ирак. В началото на 90-те години САЩ заедно с широка коалиция отблъскват иракската инвазия срещу Кувейт. Конфликтът става известен като Войната в залива. Повечето от диктаторските режими в района се свързват с прояви на тероризъм, нелегална търговия с наркотици, оръжие и петрол. Настъпването на ХХI в. също не носи забележима промяна. Последните години регионът е изправен пред заплахата на остра религиозна радикализация – появява се и завзема обширни територии т.нар. Ислямска държава. Въпреки усилията на международната общност, проблемите на Близкия изток не намират решение. За известно време някои от конфликтите привидно затихват, но различни, често не толкова сериозни поводи карат напрежението да ескалира отново.

Във връзка с продължителното противопоставяне в Близкия изток може да се обобщат изводите:

1. Напрежението се проявява с висока честота, което е предпоставка за разразяване на конфликт с трудно предвидими последици.
2. Близкият изток е мястото, където се съсредоточават значителна част от емигрантските потоци с крайна цел редица държави от Европейския съюз.
3. Има реална опасност от разрастване на военните стълкновения твърде близо до югоизточните граници на България, което би оказало трайно негативно влияние на значителни територии.
4. България като част от НАТО и Европейския съюз, през последните години е в ситуация на повишено внимание за опазване на националната граница в югоизточна посока, която е едновременно и външна граница на Европейския съюз.
5. Опитът от годините на Студената война по опазване на югоизточното направление, включително организационната оптимизация на структурата на българските СВ, следва да се използва при ограничаването на негативното въздействие на конфликтите в региона на Близкия изток.

Кипърската криза

Историята на о. Кипър е динамична. Това основно се дължи на факта, че неговата територия се намира на важни морски и въздушни трасета между Европа, Близкия изток и североизточна Африка. В продължение на няколко века островът е част от Османската империя, от 1878 г. до 1960 г. е под властта на Великобритания, а от 1960 г. е независима република. За държави гаранти се определят Гърция, Турция и Великобритания. На о. Кипър и след това съществуват две английски бази в Акротири и Дикелия.⁹ Вследствие на развитието на историческите процеси в региона населението е представено от гърци и турци. Обявяването на независимостта е посрещнато с големи надежди от местните жители, но заедно с това се засилва и външният натиск с цел доминиране над територията на острова от различни активни участници в международния политически живот. Вследствие на това кипърското общество периодически се изправя пред значими обществено-политически кризи.

На 15.07.1974 г. е осъществен военен преврат срещу управляващите на о. Кипър, зад който стои намесата на правителството на Гърция. Напрежението между Турция и Гърция рязко се повишава. Турция засилва дежурството на военновъздушните си сили, а Гърция извършва мобилизационни сборове. Планът на турското командване предвижда разгръщането на две войсковы групировки – едната за инвазия на острова и втора – за евентуален военен конфликт с Гърция. Към 20.07.1974 г. в района на Източна Тракия са съсредоточени три армейски корпуса със значителни военнотехнически средства при взаимодействие с турските ВВС и ВМС. От своя страна Гърция придвижва към границата седем съединения и обявява пълна мобилизация от около 200000 души.¹⁰

На 20.07.1974 г. е началото на бойните действия на о. Кипър. Турските въоръжени сили въпреки предвидения план срещат ожесточена съпротива и до 30.07.1974 г. успяват да овладеят само северните части на острова, където струпват значителен контингент.¹¹ Едновременно с това продължава придвижването на войски и от двете страни на границата в Източна Тракия. Първият етап на Женевските преговори с участието на Великобритания, Гърция и Турция не дава нужните резултати. Напрежението продължава да се изостря, а Гърция обявява вариант, при който да изтегли войските си от НАТО. Дори и след намесата на международната общност и САЩ, конфликтът не намира положително за всички заинтересовани страни решение.

При развитието на тези събития пред българските СВ стоят основно проблемите по гарантиране на бойната и мобилизационната готовност и засиленото наблюдение на ставащото в южно и югоизточно направление. КСВ взема мерки по допълнителното прикритие на българските сухопътни формирования и отбранителните съоръжения по южната граница. Значителни са предизвикателствата пред разузнаването на СВ: актуализира се комплектуването на радио и радиотехническото разузнаване (Р и РТР) със съответните технически средства; отработва се субординацията между КСВ – ГЩ и КСВ – МНО; набавя се подробна военнотопографска информация за проблемния регион.¹² И през следващото десетилетие в КСВ се акцентува върху работата на Р и РТР, като се събират и обобщават важни данни, обезпечавачи отбраната на страната в югоизточна посока. През 1975 г. във връзка със събитията от Близкия изток и Кипърската криза, българското държавно и военно ръководство прави предписания към КСВ по ремонта и доизграждането на фортификационните съоръжения в приграничната полоса и по черноморския бряг до н. Емине. Те са подробно прегледани и са набелязани мерки за привеждането им в състояние, отговарящо на нуждите на отбраната. В тях се предвижда дислокацията на формирования от 2 и 3 армия не по-малко от два пъти годишно.¹³ Налага се аналогия с инициативата от последните години по изграждането на съответното съоръжение по границата с Турция, вече за подсигуриране на защитата на Европейския съюз от приток на емигранти.

За Кипърската криза са характерни всички отрицателни последици на регионалното противопоставяне. Дават се значителни жертви и от военнослужещите, и от цивилното население. Много от местните жители са принудени да изоставят домовете и имуществото си. През 1983 г. в северната част на острова е обявено създаването на Севернокипърска турска република. Този акт не успява да придобие легитимация сред широката международна общност. По-късно се правят различни опити за решаване на кипърския проблем, но без положителни резултати. През 2003 г. ООН запознава заинтересованите страни с план, който включва създаване на конфедерация между турската и гръцката част на острова, но и тази възможност е отхвърлена. Членството на Република Кипър в Европейския съюзот 2004 г. също не донася очакваните позитиви. В десетилетията след Кипърската криза продължава противопоставянето между Гърция и Турция. Периодически се провокират спорове, свързани с различни обществено-политически противоречия и териториални претенции, водещи до заплахи и последвало напрежение.

При внимателен преглед на събитията в региона от последните десетилетия насам се налагат следните изводи:

1. Територията на о. Кипър е удобна като междинна точка за преминаване на емигранти, в това число радикализирани елементи от Близкия изток и Северна Африка към държавите от Европейския съюз.

2. Въпреки че са част от една коалиция между Гърция и Турция, съществуват устойчиви противоречия, които циклично ескалират и са повод за изяви на крайни настроения и в двете страни.

3. Тези противоречия влияят отрицателно върху общия замисъл за опазване външните граници на Европейския съюз от различни опасности през последните десетилетия.

4. При евентуално тяхно задълбочаване при разрешаване на военно-политически проблеми трябва да се предвиди повишаване на вътрешно-коалиционната субординация.

5. Опитът на българските СВ, натрупан по време на Кипърската криза, може и трябва да се използва в тази насока и сега, съобразен със специфичните изисквания на съвременните предизвикателства.

¹В годините на Студената война се приема, че в случай на евентуална война между НАТО и СССР и неговите съюзници, едно от най-удобните места за инвазия срещу социалистическата общност е именно територията на Балканския полуостров. ДВИА – В. Търново, ф. 2786, оп. 2, а. е. 3, л. 230.

²Пак там, ф. 42 о, оп. 4, а. е. 3, л. 83.

³В настоящето изследване са цитирани: Баев, Й., Военнополитическите конфликти след Втората световна война и България, София, 1995 г. и Системата за европейска сигурност и Балканите в годините на Студената война, София, 2010 г. и Добрев, Хр., Сухопътните войски на БНА – 1973 – 1991 г., В: Строителството на въоръжените сили на България, София, 2002 г.

⁴По-подробно за Близкоизточния конфликт: Баев, Й., Военнополитическите конфликти след Втората световна война и България, София, 1995 г., стр. 271-299.

⁵ЦДА, ф. 1 Б, оп. 64, а. е. 367, л. 1-24.

⁶Добрев, Хр., Сухопътните войски на БНА – 1973 – 1991 г., В: Строителството на въоръжените сили на България, София, 2002 г., стр. 17-18.

⁷Оперативен архив на БА /военно формирование 48310/, фондово дело на ф. 1, л. 63.

⁸ДВИА – В. Търново, ф. 2783, оп. 1, а. е. 3, л. 163.

⁹Баев, Й., Системата за европейска сигурност и Балканите в годините на Студената война, София, 2010 г., стр. 209-218.

¹⁰ДВИА – В. Търново, ф. 2786, оп. 1, а. е. 25, л. 30-33 и гр.

¹¹Пак там, л. 18.

¹²Пак там, л. 22-24.

¹³Пак там, ф. 2822, оп. 1, а. е. 2, л. 4-6

ПРАВНИ АСПЕКТИ НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО МЕЖДУ ВЪОРЪЖЕНИТЕ СИЛИ И ОСТАНАЛИТЕ ИНСТИТУЦИИ ПРИ ЗАЩИТА НА ВЪТРЕШНАТА СИГУРНОСТ НА СТРАНАТА

Живко Йорданов

LEGAL ASPECTS OF INTERACTION BETWEEN BULGARIAN ARMED FORCES AND OTHER INSTITUTIONS IN THE PROTECTION OF INTERNAL SECURITY

Zhivko St. Yordanov

Abstract: *The internal security of a country is of utmost importance for its national security. With the expansion of interdependence and globalization processes in the modern world, internal insecurity does not remain closed within society. Very soon it grows into regional insecurity and logically leads to a global crisis. That is why military conflicts in the last years originally originated as a crisis in a country's internal security. This report aims to analyze the legal framework, status and powers of the Armed Forces and bodies involved in protecting the country's internal security and to reveal the existing interaction between them.*

Keywords: *National security, Interior security, Counter terrorism, Defense, Military, Police, Interaction, Military operation, Police operation, Joint operations, Law, Law Enforcement, Guard, Protection.*

Вътрешната сигурност на една държава е от изключителна важност за нейното съществуване. С нарастването на взаимозависимостта и глобализационните процеси в съвременния свят, вътрешната несигурност не остава затворена в рамките на обществото. Много скоро тя прераства в регионална несигурност и логично достига до глобална криза.

Анализът на военните конфликти през последните петнадесет години показва, че те първоначално възникват при наличие на вътрешнодържавна криза, която застрашава сигурността на съответната страна. В последствие, след като държавата се окаже неспособна да се справи с това състояние, кризата лесно прераства във военен конфликт, като не рядко след намесата на медиите в конфликта се включват и трети страни. Поради тази причина, както и поради нарастващата заплаха от тероризъм, транснационални организирани престъпни групи и повишения миграционен натиск, военният фактор отново излиза на преден план в защитата на вътрешната сигурност на страната.

Настоящият доклад има за цел да анализира правната рамка, статута и правомощията на Въоръжените сили и институциите, ангажирани със защита на вътрешната сигурност на страната и да разкрие тяхната роля за ефективността на съществуващото към момента взаимодействие между тях.

От определението за национална сигурност, посочено в чл. 2 на Закона за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност, приет от 43-то Народно събрание и обнародван в Държавен вестник, бр. 61 от 11 август 2015 г. става ясно, че вътрешната сигурност може да се дефинира като: *динамично състояние на държавата и обществото, при което са защитени суверенитета на държавата и законно установеният в страната правов ред, когато са гарантирани демократичното функциониране на институциите и основните права и свободи на гражданите, в резултат на което нацията запазва и увеличава своето благосъстояние и се развива.* От това определение става ясно, че вътрешната сигурност на страната зависи от всички власти, структури и институции, така че да се гарантира защитата на конституционно установения в държавата правов ред, както и да се гарантира демократичното функциониране на институциите и благосъстоянието на обществото.

Водещи институции в гарантирането на вътрешната сигурност са Министерство на вътрешните работи, Министерство на транспорта, информационните технологии и съобщенията, Държавна агенция „Национална сигурност“, Министерство на финансите, а на местно ниво това са областните управители и кметовете на общини. Министерството на отбраната и въоръжените сили на Република България освен при отбраната и защитата на териториалната цялост на страната, участва и в защита на вътрешната сигурност, при строго определени от ЗОВСРБ случаи, които

според чл. 56 и чл. 57 от него са: поддържане на готовност и оказване на хуманитарна помощ и спасителни действия на територията и в морските пространства на страната и извън нея в съответствие с националното законодателство и международните договори, по които Република България е страна, по решение на съответния държавен орган; подготовка и обучение на формирования за провеждане на спасителни и неотложни аварийно-възстановителни работи за овладяване и/или преодоляване на бедствия; участие в превантивната и непосредствената защита на населението и провеждане на спасителни и неотложни аварийно-възстановителни работи по ред, определен в Закона за защита при бедствия; неутрализиране на невзривени бойни припаси на територията на Република България; оказване съдействие на органите за сигурност в борбата им срещу разпространяване на оръжия за масово унищожение, незаконен трафик на оръжие и тероризъм; охраната на стратегически обекти, на обекти и системи от критичната инфраструктура, за което може да се сключи договор със заинтересуваните лица, както и провеждане на специални операции за противодействие на тероризма и преодоляване на последиците от тероризъм; участие в охраната на държавната граница. Освен това останалите министерства и ведомства също имат правомощия относно защитата на вътрешната сигурност. Така например Министерството на финансите чрез своите органи отговаря за контрола над публичните финанси, както и за плащането на данъците и акцизите, които осигуряват бюджета на страната; Министерството на околната среда и водите отговаря за защитата на околната среда, а нейните инспектори от РИОСВ имат правомощия за извършване на проверки и съставяне на актове за нарушения по Закона за защита на околната среда; Държавната агенция по горите отговаря за опазване и развитие на горите като изключително национално богатство на Република България.

Един от принципите на изграждане и функциониране на службите за сигурност и за обществен ред е *законността*. Законността е основен принцип при изграждането на системата за защита на вътрешната сигурност, който обуславя начина на формирането и прилагането на законовите разпоредби, и спазването на законовите изисквания от всички субекти на правото. Този принцип се заключава във: върховенство на закона; гарантиране на основните права и свободи; отнася се до всички субекти без изключение; целесъобразност на закона; равенство пред закона. Следователно институциите ангажирани със защита на вътрешната сигурност трябва да прилагат закона еднакво към всички физически и юридически лица спрямо своите правомощия. Ето защо правните аспекти на взаимодействието при защитата на вътрешната сигурност са от особена важност за различните учредения и ведомства.

Поради това, че различни институции отговарят за различни аспекти на вътрешната сигурност на страната, техните правомощия са уредени в различни общи и специални закони. Дейностите на органите на МВР се регламентират от Закона за МВР, действията на въоръжените сили пък се регулират от Закона за отбраната и въоръжените сили на Република България, както и от специалните Закон за военната полиция и Закон за военното разузнаване. Дейностите на НСО се регулират от Закона за националната служба за охрана, а дейностите по разузнаване и контраразузнаване – съответно от Закона за Държавна агенция „Разузнаване“ и Закона за Държавна агенция „Национална сигурност“. Дейностите на останалите министерства и ведомства съответно се регулират от ресорните общи и специални закони като: Закон за митниците, Закон за опазване на околната среда, Закона за опазване на горите и т.н. Освен това дейностите на институциите се уреждат и от редица подзаконовни нормативни и административни актове като правилници, наредби и инструкции.

По този начин наличието на различни нормативни и административни актове, които регулират дейностите на отделните министерства и ведомства, отговорни за защитата на вътрешната сигурност, поставя два въпроса: първият е за разграничаване на правомощията и компетенциите на органите на различните институции; втория – до каква степен така организираната правна уредба създава необходимите предпоставки за ефективно взаимодействие и координация между институциите, които осъществяват дейност по защита на вътрешната сигурност и техните органи.

Законът за МВР и Законът за отбраната и въоръжените сили на Република България ясно разграничават правомощията на въоръжените сили и на органите на Министерство на вътрешните работи. Освен това ЗОВС на Република България изчерпателно урежда случаите, при които въоръжените сили могат да вземат участие в операции за защита на вътрешната сигурност на страната. По същия начин са разграничени и правомощията на останалите институции. Например чл. 4 от Закона за ДАНС императивно разпорежда, че дейностите, изброени в неговата алинея 1 са

защита на териториалната цялост, суверенитета на държавата и законно установения правов ред. Законът за МВР и Законът за ДАНС дават правомощия на техните органи да извършват оперативно-издирвателна дейност, а Законът за ДАР и Законът за военното разузнаване дават правомощия на разузнавателните служби да извършват оперативно-разузнавателна дейност. Следователно отговорът на първия въпрос е, че законите на страната ясно дефинират и разграничават правомощията на различните институции за защита на вътрешната сигурност, като дават възможност за координация и съгласуване на действията между отделните институции за национална сигурност. В същото време обаче правната уредба не предотвратява дублирането на функции на институциите за защита на вътрешната сигурност, а някои правни норми дори създават благоприятни условия за това. Доказателство за това може да се намери при анализ на нормите на чл. 6 от Закона за МВР и чл. 5 в Закона за ДАНС, които посочват основните рамки на оперативно-издирвателната дейност, извършвана съответно от органите на МВР и от структурите на ДАНС. Друга такава норма, която създава предпоставки за дублиране на функции, може да се намери в чл. 10 от Закона за ДАР. Примери за такива норми могат да бъдат посочени в почти всички нормативни актове, регулиращи правните отношения по защита на вътрешната сигурност.

Вторият въпрос следва да бъде разгледан в два аспекта. На първо място: дали в отделните закони, регламентиращи дейностите на институциите, са създадени правни норми, които да регламентират взаимодействието между тях. На второ място: съществуват ли правни норми или нормативни и административни актове, които да регламентируют конкретен механизъм на взаимодействие и до колко те определят дейностите на ведомствата на тактическо ниво и създават конкретни процедури, които да следват въоръжените сили и останалите институции при действия за защита на вътрешната сигурност.

От една страна в законите на страната съществуват правни норми, които да предвиждат взаимодействие между институциите при защита на вътрешната сигурност. Като доказа-телство за това може да се посочат правните норми в Закона за МВР, които залагат основите за взаимодействието при изпълнение на задачите от органите на МВР съвместно с другите органи на държавната власт, органите на местното самоуправление, както и с гражданите и юридическите лица. Така на пример чл. 104 предвижда органите по защита на държавната граница да си взаимодействат с други държавни органи по реда на съвместни инструкции. Законът за Държавна агенция „Национална сигурност“, предвижда взаимодействие с държавните органи, имащи отношение към националната сигурност на страната като МВР, въоръжените сили и други. Законът за Държавна агенция „Разузнаване“ също предвижда взаимодействие и обмен на информация с другите държавни органи. Законът за митниците предвижда взаимодействие между Агенция „Митници“, органите на МВР, органите на ДА „Национална сигурност“ и други държавни органи, имащи отношение към вътрешната сигурност на страната. Законът за Националната служба за охрана също предвижда взаимодействие между службата и другите държавни органи, в това число и органите на МВР и въоръжените сили на Република България. Законът за Администрацията предвижда взаимодействие между органите на централната и местната власт, както и взаимодействие между държавните органи за осъществяване на програми и проекти в областта. Законът за борба с трафика на хора предвижда взаимодействие между държавните и местните органи, които имат отношение към разкриване и предотвратяване на трафик на хора, както и на пострадали лица в следствие на такива действия от страна на организирани престъпни групи и други криминални субекти. Член 8 от Закона за защита на класифицираната информация поставя основите на взаимодействие между Държавната комисия по сигурността на информацията и органите на Министерството на отбраната, Министерството на вътрешните работи, Министерството на външните работи и службите за сигурност и за обществен ред. Законът за държавната финансова инспекция в своя чл. 8, ал. 1, т. 7 предвижда взаимодействие между Агенция „Държавна финансова инспекция“ и другите държавни органи.

Поради факта, че Законът за отбраната и въоръжените сили на Република България предвижда участие на въоръжените сили в защита на вътрешната сигурност чрез поставените задачи в мирно време, изчерпателно изброени в чл. 56 и чл. 57, а чл. 35, ал. 3 от закона предвижда охраната на стратегически дейности и обекти за сигурността на Република България да се охраняват съвместно с МВР. Тези и други разпоредби в закона императивно разпореждат взаимодействие на въоръжените сили с останалите институции. Законът за Военната полиция се явява специален закон по отношение на Закона за отбраната и въоръжените сили на Република България. Този закон регламентира взаимодействието на Служба „Военна полиция“ с другите формирания от

въоръжени сили и с органите на МВР, ДА „Национална сигурност“, органите на местната власт и т.н. Законът за военното разузнаване категорично регламентира дейността на органите на военното разузнаване във въоръжените сили, очертава основните им правомощия и реда за взаимодействие между тях и между органите на МВР, ДАНС, ДАР и други държавни структури в тази дейност.

От друга страна съществуват редица нормативни и административни актове, които би следвало да регламентират съществуването на механизъм на взаимодействие като: Законът за управление и функциониране на системата за защита за национална сигурност, който дава легално определение на понятието национална сигурност, регламентира органите, участващи в системата за защитата на националната сигурност и реда за тяхното управление; Законът за защита при бедствия урежда обществените отношения, свързани с осигуряването на защитата на живота и здравето на населението, опазването на околната среда и имуществото при бедствия. Той регламентира основните структури, участващи в единната спасителна система и реда за взаимодействие между тях, както и коя институция има водеща роля при различни по характер бедствия; Законът за морските пространства, вътрешните водни пътища и пристанищата на Република България дава правомощия на органите на МВР и въоръжените сили, Изпълнителна агенция „Морска администрация“, държавно предприятие „Пристанищна администрация“ и Изпълнителна агенция „Рибарство и аквакултури“ да осъществяват дейности по контрол на корабоплаването и защита на държавния суверенитет в националните морски пространства, като извършват проверки на кораби, техните товари, екипажи, пътници и техните багажи, и правото да съставят актове на корабите нарушители на законите на Република България; Законът за противодействие на тероризма регламентира участието на въоръжените сили в операции по противодействие на тероризма съвместно с органите на МВР, ДАНС, ДАР и други, като в същото време вмения някои допълнителни правомощия на военнослужещите в мирно време като: извършване на проверки за установяване на самоличността на лица; да задържат лица; да извършват обиск; да проверяват лични вещи и превозни средства; да извършват проверки в помещения без съгласието на собственика или обитателя или в тяхно отсъствие; да използват физическа сила и помощни средства; да използват оръжие. Освен това този закон урежда реда за изготвяне на планове за провеждане на операции по противодействие на тероризма и тяхното съгласуване със съответните органи имащи отношение към противодействието на този тип заплахи за националната сигурност на страната.

Конкретните механизми за взаимодействие и конкретните правила на действие се уреждат от подзаконово нормативни и административни актове, като правилници, наредби, инструкции, постановления на Министерски съвет и други. На условно първо място може да поставим **Правилника за функциите, задачите и организацията на работа на съвета по сигурността при Министерския съвет**, приет с ПМС № 216 от 29.09.1998 г., обн. ДВ. бр.116 от 7 октомври 1998 г., последно изм. и доп. ДВ. бр. 9 от 26 януари 2017 г. В своя раздел V правилникът определя реда за взаимодействие между държавните органи на стратегическо ниво, като определя кои са заявителите на информация в съвета и дава правомощия на съвета да определя реда за координация между министерствата и ведомствата във връзка с националната сигурност на страната. На следващо място могат да бъдат поставени наредбите, които регламентират взаимодействието между различните органи и структури за сигурност, като например **Наредба за контрол над въздухоплаването във въздушното пространство на Република България при охрана на въздушното пространство на Република България**, приета с ПМС № 229 от 11.10.2010 г. обн. ДВ. бр. 82 от 19 октомври 2010 г., която определя реда за контрола на въздухоплаването в Република България и взаимодействието между различните органи и техните отговорности.

Друга такава наредба е **Наредба № Н-8** от 9 март 2011 г. за режима на корабоплаване в териториалното море, вътрешните води, пристанищата и рейдовете при осъществяване отбраната на страната, издадена от Министъра на отбраната, Министъра на вътрешните работи и Министъра на транспорта, информационните технологии и съобщенията, обн. ДВ. бр. 23 от 22 март 2011 г., която регламентира разпределението на отговорностите между институциите при налагане на оперативен режим на корабоплаване във връзка с отбраната на страната. **Наредба № I-11** от 19 януари 2005 г. за охраната на морския участък от държавната граница на Република България, издадена от Министъра на вътрешните работи на Република България, обн. ДВ. бр. 11 от 1 февруари 2005г., дава правомощия на органите на ГД „Гранична полиция“ да си взаимодействат с компетентните органи по охрана на националните морските пространства и при осъществяване на дейности по контрол на корабоплаването. **Наредбата за граничните контролно-пропускателни пунктове**, приета с ПМС

№ 104 от 20.05.2002 г., обн. ДВ. бр. 54 от 31 май 2002 г., последно изм. ДВ. бр. 55 от 7 юли 2017 г., определя реда за взаимодействие между различните органи, имащи отношение към граничния контрол в Република България, както и обмена на информация във връзка с дейността на ГКПП на Република България. Съществуват редица наредби, които регламентират взаимодействието между различните институции при защита на вътрешната сигурност като: **Наредба за условията и реда за постигане сигурността на корабите, пристанищата и пристанищните райони**, приета с ПМС № 374 от 25.11.2014 г., обн. ДВ. бр. 99 от 2 декември 2014г., **Наредба № 8121з-1006 от 24 август 2015 г. за реда за осъществяване на пожарогасителната и спасителната дейност от органите за пожарна безопасност и защита на населението на Министерството на вътрешните работи**, обн. ДВ. бр. 67 от 1 септември 2015 г. и др.

На следващо място административните актове, които регламентират взаимодействието, са инструкциите. **Инструкция № М-3 от 18 юли 2011 г. за взаимодействие между Министерството на отбраната и Министерството на вътрешните работи**, издадена съвместно от Министерството на отбраната и Министерството на вътрешните работи, обн. ДВ. бр.60 от 5 август 2011г., последноизм. и доп. ДВ. бр.15 от 24 февруари 2015 г., която регламентира взаимодействието между органите на Министерство на вътрешните работи и силите на Министерство на отбраната в мирно време, както и обмен на информация между главните оперативни дежурни центрове в министерствата. **Инструкция № 8121з-1244 от 14 октомври 2015 г. за наблюдението на държавната граница на Република България, специфичната охранителна дейност за участие в мерките за постигане на летищна сигурност в обществените зони и периметъра на летищата и прилагане на компенсиращи мерки** ДВ, бр. 83 от 27 октомври 2015 г., в сила от 31.10.2015 г., регламентира дейността на органите, имащи отношение по наблюдение на държавната граница и осигуряваща сигурността на летищата в зоните за обществен достъп, зоните за сигурност и зоните с ограничен достъп. **Инструкция № 8121з-915 от 1 декември 2014 г. за условията и реда за осъществяване на оперативна защита при наводнения**, издадена от Министерството на вътрешните работи, обн. ДВ. бр.101 от 9 декември 2014 г. , регламентира взаимодействието между органите и силите от единната спасителна система, реда за тяхното координиране и логистично осигуряване. **Инструкция № 8121з-749 от 20 октомври 2014 г. за реда и организацията за осъществяване на дейностите по контрол на пътното движение**, издадена от Министерството на вътрешните работи, обн. ДВ. бр. 90 от 31 октомври 2014г., изм. и доп. ДВ. бр. 56 от 24 юли 2015 г., регламентира реда за контрол на пътното движение и реда за взаимодействие между отговорните институции при осигуряване на безопасността на движението и регулиране на движението при придвижване на автомобили и колони със специален режим. **Инструкция № 1400 от 12 юни 2017 г. за взаимодействието между Националната служба за охрана и Министерството на вътрешните работи**, издадена съвместно от Министъра на вътрешните работи и директора на Националната служба за охрана, обн. ДВ. бр. 49 от 20 юни 2017г., регламентира взаимодействието на Националната служба за охрана с органите на МВР при осъществяване на нейните правомощия по охрана на лица по Закона за НСО. **Инструкция № 3261 от 21.12.2011 г. за достъпа на Държавна агенция „Национална сигурност“ до информа-ционни фондове на Министерството на вътрешните работи**, издадена от Министъра на вътрешните работи и Председателя на Държавна агенция „Национална сигурност“, обн., ДВ, бр. 105 от 29.12.2011 г., последно доп., бр. 73 от 16.09.2016 г., регламентира реда за достъп на ДАНС до информационните масиви на МВР като по този начин се постига обмен на информация между ведомствата с цел взаимодействие по защитата на националната сигурност. Съществуват редица други инструкции, които регламентират взаимодействието като **Инструкция № И – 1 от 07 януари 2013 г. за условията, реда и организацията на взаимодействието между Военната полиция и структурите на Министерството на вътрешните работи урежда взаимодействието между военна полиция и структурите на МВР.**, **Инструкция № 39 от 12 декември 2011 г. за взаимодействие между Министерството на вътрешните работи и Националната агенция за приходите**, **Инструкция № I-4 от 8 юли 2014 г. за взаимодействие между Държавната агенция „Национална сигурност“ и Комисията за защита на конкуренцията**, **Инструкция № I-1 от 24 април 2014 г. за взаимодействие между Държавна агенция „Национална сигурност“ и Държавната комисия по хазарта**, **Инструкция № 513 от 11 март 2013 г. за реда и сроковете за осъществяване на взаимодействие между Комисията за отнемане на незаконно придобито имущество**, **Държавна агенция „Национална сигурност“**, **Министерството на вътрешните работи**, **органите към министъра на финансите и Прокуратурата на Република България**, обн., ДВ, бр. 30 от 26.03.2013 г. и др.

Всички правилници, наредби и инструкции, регламентиращи взаимодействието между различни органи, са много на брой, поради което не могат да бъдат изчерпателно изброени. Въпреки това повечето от посочените актове предвиждат какво трябва да се направи, но не предвиждат механизъм как да се направи или предвиденият механизъм не е достатъчно ясен. В този смисъл липсват ясни правила и процедури на взаимодействие, като много от тези актове препращат към съвместни планове и други съвместни документи между различните институции. Примери за това могат да бъдат посочени в Закона за противодействие на тероризма, който регламентира съгласуване на областните и общинските планове с органите на МВР и ДАНС, но не предвижда съгласуване със служител или военнослужещ от Министерство на отбраната или от Въоръжените сили, въпреки дадените им от закона допълнителни правомощия. Друг пример може да бъде посочен в инструкция М-3/18.07.2011 г., в която чл. 12, ал. 1 предвижда органите на МВР да оказват съдействие на въоръжените сили, когато се пречи на тяхната работа, без обаче в инструкцията да има ясен механизъм как да става това.

От изложените до тук факти могат да се направят следните изводи:

1. Съществува правна рамка за защита на вътрешната сигурност, чиито правни норми разграничават правомощията на институциите и създават възможност за координация и съгласуване на действията между тях, но в същото време позволяват и дублиране на функции между отделните институции, което води до преразход на време и ресурси.

2. Въпреки наличието на много закони и подзаконовни нормативни и административни актове не съществуват достатъчно ясни механизми за взаимодействие между институциите или съществуващите механизми за взаимодействие уреждат въпроса едностранно, т.е. в полза на една или друга институция в нарушение на принципа на равнопоставеност, което затруднява тяхната съвместна работа.

Гоцев, Г., Защита на сигурността и общественият ред, София, 2016.

Гоцев, Г., Участие на МВР в отбраната на страната, София, 2016.

Георгиев, Х., Политика на сигурност на Република България в началото на 21 век: теоретични и приложни аспекти, София, 2011 г., ISBN: 9789545356926

Грозев, П., Специални разузнавателни средства, незаконосъобразно използване и прилагане, Сиела, София, 2017.

Европейска конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, обн., ДВ, бр. 80 от 1992 г., изм., ДВ, бр. 137 от 1998 г..

Закон за военното разузнаване, обн. ДВ. бр. 88 от 13 ноември 2015 г., посл. изм. и доп. ДВ. бр. 103 от 28 декември 2017 г.

Закон за Държавна агенция „Национална сигурност“, обн. ДВ. бр. 109 от 20 декември 2007 г., посл. изм. ДВ. бр. 7 от 19 януари 2018 г.

Закон за Държавна агенция „Разузнаване“, обн. ДВ. бр. 79 от 13 октомври 2015 г., посл. изм. и доп. ДВ. бр. 103 от 28 декември 2017 г.

Закон за Министерство на вътрешните работи, обн. ДВ. бр. 53 от 27 юни 2014 г., с посл. доп. ДВ. бр. 10 от 30 януари 2018 г.

Закон за морските пространства, вътрешните водни пътища и пристанищата на Република България, обн. ДВ. бр. 12 от 11 февруари 2000 г., посл. изм. ДВ. бр. 96 от 1 декември 2017 г.

Закон за отбраната и въоръжените сили на Република България, обн. ДВ. бр. 35 от 12 май 2009 г., с посл. изм. и доп. ДВ. бр. 7 от 19 януари 2018 г.

Закон за противодействие на тероризма, Обн. ДВ. бр. 103 от 27 декември 2016 г.

Закон за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност, Обн. ДВ. бр. 61 от 11 август 2015 г.

Инструкция № М-3 от 18 юли 2011 г. за взаимодействие между Министерството на отбраната и Министерството на вътрешните работи, обн. ДВ. бр. 60 от 5 август 2011 г., изм. и доп. ДВ. бр. 15 от 24 февруари 2015 г.

Инструкция № И-1 от 07 януари 2013 г. за условията, реда и организацията на взаимодействието между Военна полиция и структурите на Министерството на вътрешните работи, Обн. ДВ, бр. 7 от 25.01.2013 г., в сила от 25.01.2013 г. Издадена от Министъра на отбраната и Министъра на вътрешните работи

Крумов, К., Димитров, П. и Костова, С., „Организационни, методически и правни аспекти на взаимодействието на финансовите контролни институции в публичния сектор на Република България“, сп. Диалог, София, август 2012.

Наредба № Н-8 от 9 март 2011 г. за режима на корабоплаване в териториалното море, вътрешните води, пристанищата и рейдовете при осъществяване отбраната на страната, обн. ДВ. бр. 23 от 22 март 2011 г.

Кодекс на търговското корабоплаване, обн. ДВ. бр. 55 от 14 юли 1970 г., посл. изм. и доп. ДВ. бр. 93 от 21 ноември 2017 г.

Станчев, И., Оперативно-бойна подготовка, Учебник, АМВР, София, 2001.

Станчев, И., Специална полицейска тактика, Военно издателство, София, 2005.

Станчев, И., Контратерористични рейдове, Военно издателство, София, 2007.

Станчев, И., Интегрирани военно-полицейски части – елементи на гражданско-военното управление за реагиране при кризи, доклад на пета международна конференция „Сигурността в Югоизточна Европа“, София, 2008.

Blandine Le Cain, Guillaume Descours. "Dans quels cas policiers et militaires peuvent-ils faire usage de leurs armes ?", Le Figaro, 2017.

<http://vp.mod.bg;>

<http://www.bg-pravo.com;>

<http://www.echr.coe.int;>

<http://www.lex.bg;><http://www.parliament.bg;>

<http://www.mod.bg;>

<http://www.mvr.bg;>

ПРЕЦИЗНОСТ ПРИ ПРИЕМАНЕТО НА НОВИ ТЕРМИНИ ВЪВ ВЪОРЪЖЕНИТЕ СИЛИ

капитан II р. д-р Тодор Калинов

Резюме: Терминологията е изключително важна за оперативната съвместимост в НАТО и избягване на двусмислие при оформяне на документи и управление на силите. Неточната терминология създава предпоставки и за противоречие с утвърдени в много професионални и научни области термини и понятия. Понятията командване и управление и тактическа група, тактическо звено и тактическа единица са пример за неточно въвеждане и поражда необходимост да се прецени нужно ли е изменянето им.

Ключови думи: въоръжени сили, командване, оперативна съвместимост, оперативна организация, терминология, тактическа група, тактическо звено, управление.

PRECISION IN INTRODUCTION OF NEW TERMS IN ARMED FORCES

Assistant Professor, PhD, Commander Todor. Kalinov

Abstract: Terminology is vital for interoperability in NATO and lack of double meaning in production of documents and orders. Wrong terminology brings to conflict of meanings with other scientific and business areas. Terms command and control, task group, task unit, and task element are incorrectly adopted in Bulgarian military terminology and require to be reviewed.

Key words: armed forces, command, NATO, interoperability, task organization, terminology, task unit, management.

Причина да разгледам прецизността при въвеждането на термини във въоръжените сили (ВС) стана мой доклад на тема „Командване и управление на многонационално военноморско формирание“ на научна конференция в Националния военен университет през 2013 г. При изнасянето на доклада в панел „Мениджмънт в сигурността и отбраната“ бях подложен на критика от страна на преподаватели и научни работници, извън системата на ВС, които заявиха, че бъркам понятията и това, за което говоря не е управление, а е контрол. След като обясних по какви причини използвам този смисъл те спряха критиките си, но с коментари, че не е редно създаване на такива противоречия в управленската наука. Това ме накара да се замисля за преглед на някои термини и за необходимостта от тяхното изменение, за да не са двусмислени и да не пречат на оперативната ни съвместимост в НАТО.

Въоръжените сили на Република България традиционно са изграждани и подготвяни на базата на чуждестранен опит. Това важи и в периодите на екстензивно и интензивно нарастване на бойната мощ и върховите победи на българските въоръжени сили в Сръбско-българската, Балканските и Първата световна война. Българските военачалници и политици отчитат реалността и организират образованието и подготовката на избрани офицери да се извършва в държави, които са на челните световни позиции по размер на армиите, военно производство, натрупан боен опит и принос в развитието на военното изкуство. По тази причина българските офицери са изпращани във военни учебни заведения в Австро-Унгария, Англия, Германия, Италия, Русия и Франция¹, а някои от тях преминават стаж и вземат участие в бойни действия под знамената на обучаващите държави.² След завръщането си в България те предават натрупаните опит и знания и активно участват в развитието на военното дело и изкуство. Такъв подход се следва не само при традиционните сухопътни войски и военноморски флот, но и при създаването на революционните за времето си военновъздушни сили.³

Този начин на изграждане определя след Освобождението първоначалното възприемане на руската военна терминология, която впоследствие е допълвана и изменяна с военни термини, навлизащи от другите водещи военни школи, където се обучават българските офицери. Политическото разделение след Втората световна война доведе до преминаване към военната терминология на Съветските ВС, която доминираше до 90^{-те} г. на XX в.

Последвалото политическо ориентиране към Евроатлантическите държави и съюзи доведе до изменения във военното дело, организацията на ВС, военното изкуство и задграничната подготовка на офицерския състав. Навлизането на военната терминология, възприета в НАТО беше

предизвикано поради участието в съюзната програма „Партньорство за мир“ и беше ускорена заради активното включване на сили от Алианса в наши учения, интегрирането на български представители и формирования в негови мероприятия и подготовката за приемане на страната ни в Северноатлантическия пакт. Този период съвпадна с неколккратно редуциране на ВС и влошаване на заплащането на военнослужещите, довели до масово напускане и на опитни, ерудирани офицери и на начинаещи офицери, носители на иновативни способности и знания. Акумулирането на тези две „вълни“ се мултиплицира от необходимостта да се отговори на изискванията за оперативна съвместимост и доведе до подготвяне в изключително кратък период на голямо количество доктринални документи, особено на основополагащите от първо и второ ниво. Тези документи бяха не само адаптирани, но и буквално превеждани с участието и на офицери, които не притежаваха необходимия практически опит и ценз, но имаха познания по английски език и на цивилни служители – преводачи, с базови познания за военното изкуство, организационна структура и терминология.

Поради недостиг на време и участието в разработването на доктринални документи като една от многото задачи, опитните и ерудирани офицери не успяха да изиграят ролята на филтър и някои съюзни термини бяха адаптирани с неточности в българските ВС.

Два изключително важни термина бяха неточно въведени в българската военна терминология, а именно *control*, неразривен елемент на *command and control* (C2) и наименованията на формированията във военноморска оперативна организация на силите *task element*, *task unit*, *task group*.⁴

Тези термини навлязоха в българската военна наука от английски, по-разпространеният и използван официален език на Алианса, който се характеризира с голяма точност и прецизност. Сравнението в таблица 1 на термини в книжовния английски и военната терминология ясно показва, че практически не се влага различен смисъл и въпреки особеностите на военното изказване са запазили своето значение, използвано в останалите професионални и научни среди. Това не може да се каже за тези термини в българските език и военна терминология, което е видно от сравнението в таблица 2. От нея се вижда, че е създадено противоречие с общоприетата терминология.

Таблица 1

Значение на термини в английския език и военната терминология на НАТО		
<i>Термин</i>	<i>Значение в НАТО⁵</i>	<i>Значение в английския език⁶</i>
Command	The authority vested in an individual of the armed forces for the direction, coordination, and control of military forces.	1 to order or compel 2 to have authority over ... 5 an authoritative instruction that something must be done 6 the authority to command [Latin <i>com-</i> (intensive) + <i>mandare</i> to order]
Control	The authority exercised by a commander over part of the activities of subordinate organizations, or other organizations not normally under his command, that encompasses the responsibility for implementing orders or directives.	1 power to direct something 2 a curb or check [Old French <i>conteroller</i> to regulate]
Management		The technique or practice of managing or controlling
Task		1 a specific piece of work required to be done 2 an unpleasant or difficult job or duty
Task Force	1. A temporary grouping of units, under one commander, formed for the purpose of carrying out a specific operation or mission. 2. A component of a fleet organized by the commander	1 a temporary grouping of military units formed to undertake a specific mission 2 any organization set up to carry out a continuing task

	of a task fleet or higher authority for the accomplishment of a specific task or tasks.	
Task Group /Unit/Element⁷	A component of a task force/group/unit organized by the commander of the task force/group/unit or higher authority for accomplishing specific tasks.	
Task Organization⁸	This type of organization structures forces to accomplish the assigned mission, and provides the necessary flexibility for meeting changing operational requirements while retaining a clear indication of the chain of command.	
Tactic		A move or method used to achieve an aim or task
Tactical		Of or employing tactics

Таблица 2

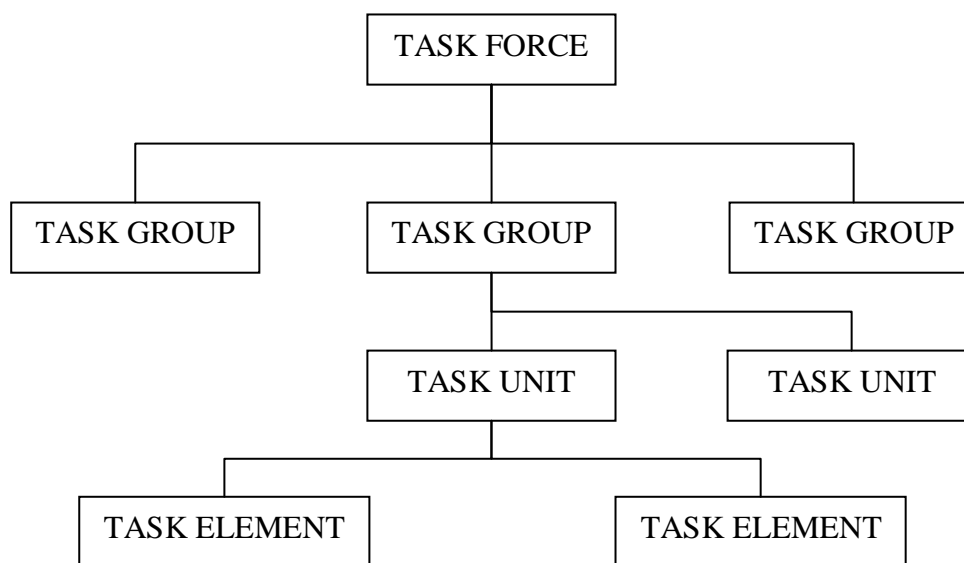
Значение на термини в националната военна терминология и българския език

<i>Термин</i>	<i>Значение във Въоръжените сили⁹</i>	<i>Значение в книжовния език¹⁰</i>
Контрол		Проверка или наблюдение с цел проверка; надзор.
Ръководство	Процес, който обхваща целия личен състав и включва ръководител и подчинени. Ръководството на ВС е дейност и отговорност на политическото и военнополитическото ръководство на страната, а <i>командването</i> и <i>управлението</i> обикновено са дело на военните командири ...	Ръководене (ръководя: начело съм на нещо, направлявам някаква дейност; оглавявам, управлявам).
Управление	Управление са правомощията, упражнявани от съответния командващ/командир, върху дейностите на подчинените му структури или други структури, които обикновено не са под негово командване. Тези правомощия обхващат отговорността за изпълнението на отдадени заповеди или директиви... Управлението позволява на командира да следи за предприетите действия и за тяхната ефективност за реализиране на намерението на старшия командир и целите на операцията.	Управляване (управлявам: организирам и направлявам дейност на учреждение, предприятие, стопанска единица; ръководя).
Мениджмънт		Управление и организация на стопанската дейност, на бизнеса.
Оперативно		Който непосредствено осъществява временна задача.

Терминът „ръководство“ е въведен, без да има аналогичен в съюзните доктринални схващания и практически повтаря значенията в българския език на „управление“ и чуждицата „мениджмънт“. Практически, ръководната дейност на цивилните лица от политическото и

военнополитическото ръководство не се различава от командването на военнослужещите и също се базира на издаване и утвърждаване на заповеди, директиви, планове, програми и бюджет. Терминът „управление“ практически повтаря книжовното значение на „контрол“ в българския и на „control“ в английския език. Положителен е стремежът за чистота на езика, но избягването на чуждицата „контрол“ води до противоречия.

Термините *task element*, *task unit*, *task group* също е необходимо да се прецизират. Те са приети като тактически елемент, тактическо звено и тактическа група, което абсолютно противоречи на смисъла, който носят в Алианса, а именно на временни формирования, създадени да решават някаква специфична задача, с временен характер. Терминът *task force* е правилно адаптиран в българската терминология като оперативно съединение, за разлика от значението на подчинените му структури. Причина за това е възможно да се търси и в това, че към момента, когато българските военнослужещи започват да използват тези термини, във ВС все още се прилага старото съветско схващане за определяне на тактическо, оперативно и стратегическо ниво, което се базира на числеността на силите. В НАТО нивата се определят според това какви функции изпълняват те (поставяне на мисия, планиране и изпълнение на план или задачи).

Фиг. 1. Организация на силите във военноморско формирование

Значението на определени термини в националната военна терминология водят до следните рискове и отрицателни резултати:

- възникват противоречия с терминологията, възприета в страната и в научните среди, което предизвиква негативни оценки и коментари за способностите на военнослужещите;
- създават се предпоставки за погрешно разбиране при взаимодействие с цивилни структури, като при операции в отговор на криза или за преодоляване на последствията от бедствия и аварии се създава предпоставка от риск за здравето и живота;
- насаждат се грешни значения на термините, които при общуване със съюзници, особено в динамична и рискова обстановка е вероятно да бъдат интуитивно преведени погрешно от хора с недостатъчно детайлно познаване на съюзната терминология и организация.

ПРЕПОРЪКИ:

Необходимо е да се направи преглед и прецизиране на терминологията, за да бъде оперативно съвместима, максимално съвпадаща с възприетите в българския език понятия и при отчитане на националните особености. Ако политическото (военнополитическото) ръководство желае да се разграничи терминологично и да не използва термина „командване“ за процеса на управление на ВС, е възможно да се следва опита от началото на XX век., когато е нормативно определено, че на

военния министър принадлежи „изпълнителната власт“ по военното управление на страната, под надзора и ръководството на княза.¹¹

Терминът „управление“ е необходимо да се замени с чуждицата „контрол“ или с българската дума „надзор“, което ще съвпадне по значение със съюзния термин и с възприетия в национален мащаб.

Тактическите групи, звена и единици е нужно да се коригират. Вариант за корекция е да се превърнат в оперативни или целеви като използването на думата „оперативен“ е изключително подходяща от национална гледна точка, но трябва да е изяснено, че не е обвързана с оперативното ниво в системата за С2.

Процесът на приемане на термини и тяхното прецизиране ще среща трудности и в бъдеще, поради значителното непопълнение на щата, който и без това е силно редуциран и поради увеличаващата се административна и оперативна натовареност на офицерите, ангажирани с разработване и преглед на доктринални документи. Грешките при разработването на доктринални документи са срещано явление и при по-многочислените ни съюзници и по тази причина е положителен техният пример да не се организира „лов“ на сгрешилите, създаващ негативна работна обстановка и страх, а да се подкрепя откриването на неточности, тяхното коригиране и използването им като поуки от практиката за бъдещо подобряване при разработване на доктрини.

¹Дамянов, С. и колектив, История на българския военноморски флот. София, Военно издателство, 1989, с. 24

²Пак там, с. 31; Кожухаров, А., Обучение на българските морски офицери зад граница (1882 – 1944). Варна, Тера Балканика, 2015, с. 217-224

³Андонов, А. и колектив, История на военната авиация на България. София, Военно издателство, 1988, с. 17

⁴AJP-3.1 Allied Joint Doctrine for Maritime Operations. NATO Standardization Office, 2016. p. 23

⁵AAP-6 NATO Glossary of Terms and Definitions (English and French), Edition 2017. NATO Standardization Agency, 2017.

⁶Collins Dictionary. 6th ed. Glasgow, 2009.

⁷MTP-01, Volume I Multinational Maritime Tactical Instructions and Procedures. NATO Standardization Office, 2015. p. Glossary-18

⁸AJP 3.1 Allied Joint Maritime Operations. NATO Standardization Agency, 2004. p. 3-5

⁹Доктрина на Въръжените сили на Република България. София, 2017.

¹⁰Буров, С. и колектив, трето издание, Съвременен тълковен речник на българския език с приложения. Велико Търново, GABEROFF.

¹¹Василев, В. и колектив, Българската армия 1877 – 1919. София, Военно издателство, 1988. с. 185

КРИТИЧЕН АНАЛИЗ НА СИСТЕМАТА ЗА КОМАНДВАНЕ И УПРАВЛЕНИЕ НА СУХОПЪТНИ ВОЙСКИ

майор Мартин Христов

Резюме: *Изследването представлява анализ на елемента „личен състав“ от системата за командване и управление. Обект на изследването е системата за командване и управление на Сухопътните войски. В изследването се формулират, класифицират и анализират факторите влияещи на организацията и структурирането на личния състав. Анализира се влиянието на тези фактори върху трансформацията на структурите за командване и управление за работа в мирно време, подготовката за военни действия и състояние на война и се детерминират проблемите на системата.*

Ключови думи: *Сухопътни войски, система за командване и управление, личен състав, фактори, щаб, организационна структура.*

A CRITICAL ANALYSIS OF THE COMMAND AND CONTROL SYSTEM OF LAND FORCES

Major assistant professor Martin Hristov

Abstract: *The study is an analysis of the component “human resources” in the Command and Control system. The subject of the survey is the Command and Control System of Land Forces. The research formulates, classifies and analyzes the factors influencing the organization and structuring of personnel. The influence of these factors on the transformation of command and control structures for work in peacetime, preparation for military action and warfare, and the problems of the system are determined.*

Key words: *Land Forces, command and control (C2), human resources, factors, headquarters, organizational structure.*

Времената не спират да се менят. Съвременният свят е едно доста динамично променящо се място. За да се отговори на предизвикателствата на съвременното и още повече за да бъде подготвена за новите очаквани предизвикателства, всяка структура трябва да е готова да се променя. Едни структури се променят за да печелят повече ресурси, други да печелят повече уважение, а трети да печелят надмощие.

Системата за командване и управление се изгражда, функционира и усъвършенства в условията на постоянно развиващи се технологии и подобряващи се практики и се крепи на синергията между основните й елементи:

- личен състав – на командването и щаба, осъществяващ процесите на планиране и управление, както и на персонала, осигуряващ тяхната дейност;
- инфраструктура и оборудване;
- процедури – стандартни оперативни процедури (СОП) за работа на щабовете при планиране и управление на операции. СОП се разработват на всички нива на командване и управление;
- информационен мениджмънт.

Организацията и развитието на системата за командване и управление се влияе от редица фактори, които по своя характер могат да се класифицират като: военнополитически, военно нормативни, концептуални, теоретични и фактори произтичащи от задачите. Изследването на тези фактори би довело до реакция, която да инициира промяна на модела за изграждане и развитие на системата.

Военнополитически фактори

Първата група фактори са обусловени от политическите намерения и действия на ръководството на въоръжените сили на Република България. На първо място е желанието за намаляване броя на щабните структури. Като пример може да се даде обединяването на Министерството на отбраната и Генералния щаб в обща структура – Министерство на отбраната с интегриран Щаб на отбраната, също така обединяването на Съвместното оперативно командване с

Щаба по осигуряването и поддръжката в нова структура – Съвместно командване на силите. Обосновката на това решение може да се търси в положителните страни на тази промяна, а именно съкращаване на командно-управленската верига и доближаване на управленските структури до изпълнителските. Това само по себе си е разумно решение, но не трябва да се забравя за негативните ефекти на тези действия. Прекаленото свиване на тази верига допуска възможността от прескачане на ниво на управление, което ще рефлектира върху отговорностите, с които ще трябва да се натоварят останалите структури. По-точно компетенциите, които ще бъдат изисквани от кадрите на тези структури може да надхвърлят или не обхващат в пълен обем техните способности.

На второ място е желанието на управляващите органи за редуциране на броя на личния състав зает с щабна работа и увеличаване на изпълнителите в структурите „на терен“⁴. На този етап тази тенденция се ръководи от желанието за намаляване на разходите за личен състав зает с щабна и административна работа, без да се обръща съществено внимание на функциите и задачите на тези елементи от системата. В действителност задачите се увеличават и нуждата от добро планиране от една страна и организиране на тези задачи от друга страна, поставят сериозния въпрос за развитие на щабните структури за управление на войските на оперативно ниво. Оптимизирането на процесите и дейностите в тези щабове, в това число и правилното организиране на личния състав са в основата на изпълнението в голяма степен на предизвикателствата стоящи пред тези структури.

Хроничният недостиг на ресурси в системата за отбрана доведе до отлив на личен състав от въоръжените сили¹. Ситуацията излиза извън контрол и според заместник-министъра на отбраната на Република България, който сподели, че вече не техниката е приоритета на Министерството на отбраната, а личният състав². Военнослужещи с дългогодишен опит напускат редиците на въоръжените сили, а тяхното място или спешно се заема от недостатъчно подготвени или неопитни военнослужещи, или остава празно. Тази тенденция не подминава и щабове на оперативно ниво. Мястото, от което започва трансформирането на ресурсите в действия и се организира целия процес по изпълнение на задачите от войските, изисква изключителна подготовка и организираност на личния състав.

Бъдещето предвещава по-добри времена за армията от гледна точка осигуряването на ресурси – основно финансови, но без правилното разходване на тези ресурси резултатите няма да са различни от настоящето.

Военно-нормативни фактори

Друга група от фактори е нормативната база. Тези фактори могат да се разгледат от няколко аспекта.

В ползрението на този фактор попадат:

- Доктрина на въоръжените сили на Република България – въведена през 2011 година и променена през 2017 година;
- Базовите и поддържащи доктрини по отношение на планиране и използване на формиранията от Сухопътни войски – издадени в периода 2012 – 2014 година;
- Съюзна тактическа публикация 3.2.2. Командване и контрол на съюзните сухопътни сили – променена през 2016 година;
- Съюзна съвместна публикация 3.2. Съюзна съвместна доктрина за сухопътни операции – променена 2016 година.

Променената съюзна доктринална база изисква нов прочит на националните публикации и коригирането им. От това произлиза нуждата от изясняване на необходимите корекции и още повече пътищата за тяхното реализиране на следващия етап от развитие на Сухопътни войски като цяло, и в частност системата за командване и управление.

Постоянно развиващата се национална доктринална база в комбинация с промените в съюзните документи, променя функциите и задачите, и в някои случаи вменява нови отговорности на системата за командване и управление. Правилната посока на развитие изисква адекватна промяна на структурите, както на оперативно, така и на тактическо ниво на управление.

¹<https://news.bg/politics/pochti-1000-dushi-napuskat-armiyata-do-3-godini.html>

²Лекция на Заместник-министъра на отбраната Атанас Запрянов по повод откриване на учебната 2017 година във Военна академия „Г.С.Раковски“ на тема: „Предизвикателства пред отбранителната политика на България в новата стратегическа среда“

Необходима е промяна чрез изграждане на концептуално нов модел на системата за командване и управление на войските, който да отговаря на новите функции и задачи вменени от нормативните документи. В следствие този модел трябва да бъде хармонизиран и заложен в промените на нормативната база и успешно реализиран след издаването на тези документи.

На този етап промяна се наблюдава чрез корекция на длъжностните разписания и промяна на структурирането на тактическите формирования от Сухопътни войски. Тази промяна обаче може да се нарече по-скоро косметична на фона на нуждата от цялостен модел на системата.

Друг аспект на тази група фактори е замисълът заложен в националните публикации и подхода на ръководството на въоръжените сили в посока уеднаквяване на състава на структурите в мирно и военно време. Този подход неминуемо изисква преразглеждане на елементите на системата за командване и управление на Сухопътни войски в посока изграждане на гъвкава структура, която да е в състояние да посрещне предизвикателствата и изпълни задачите обхващащи както мирно и военно време, така и периода на преход между тези две състояния.

Концептуални и теоретични фактори

Съгласно повечето теоретични схващания основната отговорност за изграждане и/или реорганизация на структурата на организацията е на ръководителя. Това произхожда от предназначението на организационната структура, което се заключава в създаване на удобство на ръководителя да управлява и работният персонал най-леко да изпълнява своите служебни задължения. Задача на ръководителя е да улови сигналите за нужда от промени, като тези сигнали могат да бъдат от различно естество. Например:

– Външни: промяна на целите на организацията; промяна на задачите на организацията; изменение на дейността на организацията;

– Вътрешни: ниска ефективност на функциониране; текучество на кадри; промяна на състава, структурата и функциите на управляваните звена (подчинени формирования).

В такива случаи ръководителят е длъжен да сформира екип от специалисти (от самата организация или външни консултанти), които чрез набор от похвати да анализират и определят проблемните области и пътищата за тяхното решаване.

В настоящото ежедневие на СВ отговорността за реорганизиране е размита между Командира на СВ и Началника на отбраната. Генерални промени се осъществяват чрез издаване на ново длъжностно разписание, което е продукт на комисия извън СВ, а частични промени се предлагат от Командира на СВ и се утвърждават от Началника на отбраната. Този подход води до редица недостатъци, тъй като реално работещите в структурата и имащи поглед върху несъвършенствата на структурата не могат да вземат участие в промяната. От друга страна, правото на Командира на СВ да предлага промени в структурата има недостатъчен обхват, за да реши реално съществуващите проблеми, чрез промяна на структурата.

Друг теоретичен аспект е периода за провеждане на преглед на организационната структура. Основни схващания са, че периодът не бива да е по-кратък от 3 години, като най-подходящ е прегледа да се извърши в рамките на 3 – 5 години. В същото време сигнали изискващи реакция има достатъчно:

– промени в задачите: вменяване на отговорности по охрана на държавната граница;

– промяна в състава, структурата и функциите на подчинените формирования: извеждане на бригада специални сили извън състава на СВ, изграждане на ново бригадно командване и др.

– текучество на кадри, което въпреки общите за въоръжените сили проблеми, може да имат частен характер, свързан конкретно с ръководството на СВ.

На този етап в системата на организационно изграждане на СВ тези периоди не са заложили като критерии за реорганизиране. Липсата на периодичност, в комбинация с неподходящия подход на осъществяване на промените може да задълбочи проблемите, като създаде предпоставки за неготовност за изпълнение на задачите.

Освен изброените в Доктрината на въоръжените сили на Република България принципи за организационно изграждане на системата за командване и управление, друг основен принцип се явява балансираната структура. Изпълнението на този принцип може да се постигне чрез задълбочено изследване на компонентите на организационната структура, които могат да са *статични и динамични*.

Статичните са управленските равнища и управленските звена. Управленските равнища се характеризират с брой на управленските звена, които се намират на едно ниво в системата и количество на управленските нива.

Първият показател е броя на управленските звена, които се намират на едно и също ниво на системата за управление. Този показател изразява степента на концентрация на властта на съответното управленско ниво. Към настоящия момент този показател е в рамките на 3 – 5 за по-ниските нива и достига до 6 – 8 за по-високите управленски нива на СВ, което показва неравномерното разпределение на властта на различните нива. Властта на ниските нива е по-концентрирана, а на високите нива е по-разпръсната.

Вторият показател е количеството на управленските нива. В системата за командване и управление на СВ управленските нива са редуцирани спрямо периода преди напускането на България на Варшавския договор. Докато преди 1989 г. броят на управленските нива е бил 10 – 12, то сега този показател е 7 – 8. Това решение бе обосновано с новите функции на въоръжените сили, техният състав и реалните възможности за управление и осигуряване. Предимствата на това решение са, че намалените нива водят до съкращаване на пътя за предаване на информацията и намаляват възможността за нейното забавяне и изкривяване. Недостатъците обаче са, че се увеличава височината на стъпалото, което означава че се увеличава разликата в компетенциите на две съседни нива.

Важен компонент от *динамичните* компоненти на организационната структура, който ще бъде разгледан е мащаб на управляемост. Параметър, който показва броя подчинени лица на един ръководител. Математическият способ предложен от френския учен Грейкунас още през 1933 г. е довел до извода, че колкото по-високо в йерархичната верига стои един ръководител, толкова по-малко подчинени ръководители трябва да управлява. Което трансформирано в специфичната среда на въоръжените сили придобива следното изражение:

- Стратегическо ниво: 2 – 4;
- Оперативно ниво: 4 – 6;
- Тактическо ниво: 6 – 8 непосредствено подчинени ръководители.

Видно е, че този теоретичен параметър не отговаря на съществуващата структура, което води своите негативи. Не е налице рационалност на управлението, т.е. повишените отговорности на ръководителите от по-високите нива са несъпоставими с увеличавения мащаб на управляемост. Появява се недостиг на време у ръководителя за координация, контрол и помощ на всички негови подчинени.

Фактори произтичащи от задачите

В мирно време системата за командване и управление на Сухопътни войски е натоварена с изпълнението на основни задачи свързани с подготовка за бойно използване на формированията, поддръжка на бойна готовност за използване на формированията, мобилизация и подготовка на формированията за провеждане на операции.

Бойната подготовка представлява постоянен процес на придобиване, поддържане и усъвършенстване на военните способности на личния състав, щабовете и формированията за провеждане на операции в съответствие с мисиите на въоръжените сили. Тя е целенасочена, реалистична, мисийно ориентирана, конкретна, планомерна и ресурсно осигурена дейност за изграждане на способни и адаптивни към ситуациите военнослужещи, щабове и формирования³. Освен всичко това тя е непрекъсната дейност, която е отговорност на командирите и щабовете на всички нива. Това описание изисква всеобхватност на шабните структури, макар основните дейности да са възложени на отделно звено от щаба (L-7).

Подготовката на личния състав от щабовете се планира за придобиване и усъвършенстване на необходимите компетентности за успешно изпълнение на функционалните им задължения в щаба и/или по подготовката и управлението на формированията. От правилното планиране и провеждане на тази подготовка зависи успешното изпълнение на мисиите на отбраната. Подготовката на личния състав от Щаба на Сухопътни войски се планира като индивидуална и колективна, а за определени

³НП-7. Доктрина за подготовка на въоръжените сили на Република България

съвместни действия между щабовете на СКС и командванията на видовете ВС се планира и като съвместна⁴.

Това е основна дейност на личния състав на щаба и всяка друга дейност може да бъде наречена несвойствена. За изпълнението на основната дейност личният състав на щаба е необходимо да отделя максимума от работното си време. Някои от така наречените по-горе несвойствени дейности на този етап отнемат голяма част от времето на щаба. Още повече поради факта, че голяма част от тези дейности са свързани с текущото използване и поддържане на инфраструктура, оборудване и техника във войсковия район. Тези дейности са обвързани с външни за формирането институции. Така се поражда нуждата при планиране на мероприятия по основната дейност на щаба – подготовката, те да бъдат съобразявани с второстепенни такива, което би могло и в много случаи води до нарушаване на подготовката на щаба.

Допълнителното изискване за ресурсна осигуреност в това число и финансова, натоварва дори и административните структури на щаба с планиране и разходване на тези ресурси. Обединяването на планирането и разходването на тези ресурси с такива планирани и заделени за бойна готовност и за текуща дейност на формированията, както е настоящата действителност, би могло да доведе до неспазване на изискванията и занижаване на качеството на подготовката на щаба и формированията. В някои случаи се наблюдава прехвърляне на първоначално заделени ресурси за подготовка към параграфи за поддръжка на инфраструктура и оборудване във войсковия район, в който е дислоцирано формирането. Тази инфраструктура се класифицира като военна инфраструктура за използване в мирно време и в повечето случаи не се използва във военно време. По този начин не се постигат поставените цели на подготовката и се занижава качеството ѝ.

Бойната готовност се изразява в подготвяне и поддържане на ресурси от личен състав, техника и средства годни за бойно използване, както и създаване на условия за правилно разходване на ресурса време.

Акцентът в тази част е в две направления – материален и човешки ресурс и абстрактния ресурс време.

По отношение на човешкия ресурс, проблемите са идентични с разгледаните по-горе при изпълнение на несвойствени дейности за личния състав на щаба.

По отношение на материалните ресурси проблем се очертава в това, че техника и материални ресурси заделени за бойна готовност се експлоатират за нуждите на поддръжка на военната инфраструктура за мирно време. Това носи своите негативи чрез амортизиране на техниката и временното ѝ състояние на небоеспособност (повредена или незаредена).

В следствие на експлоатацията на техниката заделена за бойна готовност в мирно време и последвалите от това амортизации и повреди е необходимо заделяне на повече личен състав и/или повече време за привеждането ѝ в състояние „боеготов“. Същата нужда от личен състав възниква и за доокомплектоване с материални ресурси. Това не бива да се разбира като дейности обвързани само с изпълнителския състав от формированията, а е нужно да се подчертае, че е обвързано и с разход на време и човешки ресурс от състава на командните и щабни структури от цялата система за командване и управление на Сухопътни войски.

Мобилизация и подготовка на формированията за провеждане на операции, подготовка за бързо и навременно трансформиране на системата от мирно във военно време. Времето за подготовка и организиране на системата за командване и управление е най-важният фактор при провеждането на тази дейност. Наред с тази основна дейност, време отново е необходимо да се заделя за ежедневните дейности по поддръжка на военната инфраструктура за мирно време.

Изисквания към системата при трансформиране на структурата за работа от мирно време към провеждане на операции във военно време.

Времето, което ще бъде основен фактор при трансформиране на структурата за работа от мирно във военно време, не може да бъде определено на този етап. Времето за трансформация трябва да бъде съобразено основно със скоротечността на събитията. В следствие тази динамичност ще бъде основа за определяне на сроковете от старшото ниво. А командването и щабът на Сухопътни войски ще бъдат изправени пред задачата да доведат до решение задачата:

$$T_{стр} \Rightarrow T_{тр} + T_{вр},$$

⁴ Пак там (НП-7. Доктрина за подготовка на въоръжените сили на Република България)

където: Тстр е времето поставено от старшия щаб за представяне на решение (концепция, ОПЛАН) за решаване на кризата;

Ттр – времето необходимо на щаба и органите за управление да се трансформират в структура, която е функционално подходяща и ефективна за вземане на решение;

Твр – времето необходимо на новосъздадената структура да премине процеса по вземане на решение и представи решението си.

Времето, което ще бъде поставено като изискване от старшия щаб може да се предвиди чрез познатите способности на прогнозиране – моделиране и екстраполиране и интерполиране. То ще зависи от времето за ескалиране на кризата и от организацията на процеса за вземане на решение от старшия щаб. Анализирайки характера на съвременните кризи може да се заключи, че ескалацията на напрежението става с голяма скоротечност, когато става дума за провеждане на бойна операция, но същевременно съществува и достатъчно подготвен апарат за прогнозиране на такава криза. Предизвикателство за системата за командване и управление ще бъде прогнозиране на времето за промяна на обстановката при решаване на кризи от невоенен характер (по мисия „подкрепа на международния мир и сигурност“ и „принос към националната сигурност“). Заложеният принцип за единен комплект въоръжени сили притежава съществен недостатък. Единният комплект не може да обхване всички възможни сценарии и да реши всички въпроси произтичащи от конкретната обстановка. В тази връзка следва да се изведе изискването за подготовка на системата, за възможно най-бързо трансформиране към структура необходима за решаване на конкретната задача.

Времето за трансформация на системата за командване и управление на Сухопътни войски зависи от различията между мирновременната и необходимата за конкретната операция структура. Тук отношение имат изградените щатни и постоянни управленски звена в мирно време и нуждата от изграждане на нови нещатни и/или пулсиращи такива, за процеса по вземане на решение за провеждане на операцията.

Трансформационните процеси пряко влияят на времето за вземане на решение чрез:

- Подготовка на личния състав за:
 - бързо адаптиране към новата структура;
 - способност за синхронизиране на досегашната дейност към изискванията на нещатната длъжност, на която са назначени;
- Подготовка на инфраструктурата за работа в новите условия;
- Изискванията на нормативната база (бойни и административни документи) за структуриране на личния състав по време на процеса на вземане на решение.

Върху изследването на тези въпроси е необходимо да се съсредоточи вниманието както на командването, така и на щаба. Проблемите произхождат от разликата между мирновременните задачи поставени на щабните структури, на основата на които се избира състава и структурата на щаба от една страна и изискванията⁵ за изграждане на тези структури в процеса на вземане на решение. В длъжностните характеристики на личния състав на щаба липсва подробно описание на задълженията им в трансформираната структура. Причина за това може да се търси в липса на изграден детайлен модел за работа на щаба при планиране и водене на операции, в който да са конкретизирани участниците и техните конкретни отговорности.

Друга причина пораждаща проблеми при трансформирането се явява липсата на изградена инфраструктура, която да бъде използвана за планиране и водене на операции във военно време. Ако личният състав не е запознат с инфраструктурата и оборудването, което ще използва, няма да има необходимата натренираност за бързо трансформиране, което ще повлияе негативно, а може и пагубно на изпълнението на сроковете поставени от старшия щаб.

Като обобщение на казаното дотук може да се каже, че системата за командване и управление на СВ в мирно време е ангажирана с дейности, които не подкрепят целите и задачите на бойните формирования. Щабните структури отделят прекалено голям ресурс (личен състав и време) за множество административни задачи свързани основно с поддръжката на военната инфраструктура, което занижава качеството на подготовката им. Неправилното структуриране на щабните структури и недостатъчно детайлни бойни документи разпределящи отговорностите на личния състав в щабвете е в основата на увеличеното време за трансформация от мирно във военно време и времето за вземане на решение от тези структури.

⁵ Ръководство за планиране на операции, Част II – оперативно ниво

Данкова, П., „Основни аспекти на концепцията за архитектура на предприятието“, Икономически алтернативи, брой 3, 2009.

Запрянов, А., „Предизвикателства пред отбранителната политика на България в новата стратегическа среда“, ВА, 2017.

Иванов, Т., „Администрация на сигурността и отбраната“, НБУ, 2007.

Наков, Н., Теория на управлението на войските, ВИ, 1996

НП – 1, Доктрина на Въоръжените сили на Република България

НП – 7, Доктрина за подготовката на Въоръжените сили на Република България, МО, 2012.

Обща тактика, част II, 1980, инв.№ 6399

Ръководство за планиране на операции, Част II – оперативно ниво, МО, 2013.

Устройствен правилник на Министерството на отбраната, МО, 2014.

Хаджиев, К., „Трансформационен модел за организационно развитие“

Баринев, Ю.Г., „Диагностика организационных систем“, сп. Економика, 2014.

Жданкин, Н.А., „Диагностика организационной структуры предприятия“, Тема номера, 2014.

Качанов, А.Я., „Диагностика организационных структур“, Военная мысль, 1996

www.dodccrp.org

<https://news.bg/politics/pochti-1000-dushi-napuskat-armiyata-do-3-godini.html>

<https://www.novavizia.com/dvata-aspekta-na-ponyatieto-organizatsionna-struktura/>

ЩЕ ИМА ЛИ „РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА НА ВИСШИТЕ УЧИЛИЩА В БЪЛГАРИЯ“ СЪДБАТА НА „БАЛКАНДЖИ ЙОВО“ ОТ СРЕДНИТЕ УЧИЛИЩА

професор д.н. Стойко Стойков, полковник проф. д.н. Веселин Мадански

WILL THERE “THE HIGHER SCHOOL RATING SYSTEM IN BULGARIA” OR WILL FOLLOWED THE “BALKANDJI YOVO” FUTURE IN THE MIDDLE SCHOOLS

Prof. Stoyko Stoykov DSc, Col. Prof. Veselin Madanski DSc

Най-добрият начин да предвидиш бъдещето е да го създадеш!

Използвайки алегорията¹ в заглавието на нашия доклад, ние не търсим приковаване на вниманието на участниците в тази научна конференция чрез силата на аналогията² за процеситев системата за образование и наука. Защото не искаме да си представим, че и висшето ни след средното образование, като митичния герой от народния ни епос Балканджи Йово, ще загуби битката с Робинзон Крузо в Министерството на образованието и науката.

Демократичното ни безгрижие за качеството на образованието за сметка на прекомерното ни старание за икономии има цена: учениците ни от средния курс показват шеметно бързо спадащи резултати сред европейските страни в международни сравнителни изследвания на функционалната грамотност (PISA), на гражданските компетентности (ICCS) и на математическите умения (TIMSS).³

Ако приемем, че в основата на развитието на образователния процес е еволюцията на знание и мислене, то тази еволюция е съпътствана от промени и усъвършенствания на методите и технологиите на обучение. А този процес се нуждае от непрекъснато внимание, условия и подкрепа.

И не количеството на парите е най-големия проблем в образованието ни, а какво да правим с тях. Модерните държави инвестират в образование, а в България на образованието се гледа единствено като на разход. А разликата е съществена – инвестициите са неразделно обвързани с грижа за качеството, за да се гарантира възвръщаемостта им. При разходите винаги доминира грижата те да бъдат намалени и твърде много компромиси с качеството изглеждат приемливи.

Но само ниското ниво на средното образование ли е причина за спадащото качество на висшето ни образование? В образованието ни има няколко закона и десетки нормативни акта, които в много отношения си противоречат един на друг, защитават различни образователни и научни интереси (често нямащи нищо общо с тези на обучаваните и обучаващите). Освен това те не отговарят на европейските директиви (Лисабонската стратегия), които поставят в основата на разбирането на образованието, не някоя степен или форма, а принципите на ученето през целия живот.

Европейският съюз фокусира вниманието си в средното образование към STEM (science, technology, engineering, mathematics) уменията, защото образованието не започва и не свършва с училището или университета. Според това изискване, по този показател до 2020 г. България трябва да включи 20% от населението си, а сега е включено малко над 1%. С тези темпове и с тези представи, не е ясно дали изобщо някога ще се впишем в европейския модел⁴.

Тенденцията се обуславя от демографски фактори и което се случи в средното училище, ще стане и в университетите. Трябва осъзната национална политика за реформиране и оптимизация на системата, след като години наред в нея средното, висшето образование и науката не си говореха. Матурите показаха, че само 15% от завършващите гимназия са грамотни и владеят български език. Равнището на владеене на родния език определя и образователния потенциал.⁵ Не може да научиш

¹Алегория, (от гръцки *αλλος*, друг, и *αγορευειν*, говоря публично) е начин преносно да се изрази смисъл, различен или допълващ буквалния.

²Аналогия, (от гръцки *analogía*, „сходство“, „еднаквост“, „съпоставяне“) в най-общ смисъл означава сходство, подобие между предмети, явления, образи. Това е и когнитивния процес по пренасяне на информация за един конкретен субект по отношение на друг.

³Стойков, Ст., Динамика на средата за образование и обучение в сферата на сигурността. Дисертация, НВУ „В. Левски“, 2017.

⁴Игов, И., Трябва да се приеме Образователен кодекс.

⁵ проф. д.ф.н. Анна Мария Тотоманова, Проект „Златен фонд на българската наука“.

някаго на нещо, ако той не владее добре родния си език. Българските университети са свикнали да приемат най-добрите от най-добрите. И ние все още преподаваме по същия начин, а всъщност отдавна не приемаме най-добрите. И вместо да попълваме пропуските от средното образование, във висшето образование ние градим върху пясък и всичко се срутва.

Намалението на броя на учащите, записани като студенти в първи курс в трите степени след средно образование (професионален бакалавър, бакалавър и магистър след средно образование), започна осезателно през 2013 г. и това ще продължи много години напред!

За 2015/2016 учебна година в изпълнение на решение на МС № 343 план-приема (от 75074 места) има общо изпълнение (58868 места) на 78,4%!; от които: за държавните висши училища е изпълнен едва на 85% (план – 58608/прием – 49940), докато за частните училища нещата са доста по драматични с изпълнение на около 54% (план – 16466 /прием – 8928).

За настоящата 2017/2018 учебна година нещата стоят още по-тревожно – от общо 73942 обявени места са останали незаети в университетите 22955 места – 31%, т.е. план-приемът е изпълнен на 69%!

Утвърденият план-прием в държавните висши училища (в числата влизат както субсидираните места от държавата, така и платеното обучение, на което имат право държавните вузове) е 57783, като 13981 от тях са останали незаети – 24%, т.е. план-приема е изпълнен на 76%!

При план-прием в частните университети – 16 159, около половината не е реализиран – 8974 (56%), т.е. план-приема е изпълнен на 44%!

Нито едно висше училище не е успяло да запълни план-приема си!?

В доклад на Сметната палата, който се позовава на данни от Държавната агенция за българите в чужбина се посочва, че броят на българските студенти зад граница е близо 30000 души, като предпочитани са държави от ЕС, предимно Германия, Англия и Холандия.

Към всичко това трябва да се добави и влошаващата се демография на страната – за 10 години населението на България е намаляло с около 8%, като делът на възрастните хора се увеличава за сметка на младите. Според Прогноза за демографското развитие на България представена в Народното събрание от Института за изследване на населението и човека при БАН, населението ще намаление с около 20% – 25 % до 2040 г.⁶, при което убедено се твърди, че населението на страната вероятно е достигнало до етапа на т.нар. „инерция на обратния растеж“.

За най-голямо съжаление всяка година се обявяват повече места за студенти, отколкото ученици завършват средно образование и се получава абсурда университетите ни да се борят дори за „двойкаджииите“, при това в рамките на държавната субсидия.

Причините за това са разнопосочни, но най-общо според МОН те са следните:

1. Университетите обявяват повече свободни места от броя на учениците, излизащи от училищата;
2. Друга причина за многото незаети места е завишеният план-прием в специалности като икономика, право инационална сигурност;
3. Влияние оказва и тенденцията, завършващите средно образование да избират следване в чужбина.

По данни на НСИ през миналата година в България е имало 54 висши училища, в които се обучават близо 240000 студенти. От тях 37 са държавни и разчитат на трансфери от бюджета, като за целта през 2018 г. са предвидени почти половин милиард лева. В същото време през последните двадесет и осем години броят на държавните университети е намалял от 39 на 37, а на частните се увеличава на 17, при което масовизацията на висшето образование доведе до забележим спад в неговата репутация, на който ние сме за съжаление мълчаливи участници и безучастни свидетели.

Българското висше образование има много проблеми, но в последните няколко години освен качествени те стават и количествени, а образователните резултати на учениците на изхода на средното училище увеличават невероятно тези проблеми.

Студентите намаляват, а броят на висшите учебни заведения расте. Причините са няколко – ниско качество на образованието, достъпен механизъм за кандидатстване в държави от ЕС и демографската криза. И не броят на университетите е проблем, а мултифункционалността им – разкриването на все повече и все по-нетипични за тях специалности.

⁶В изпълнение на решение на Народното събрание правителството представи на парламента Прогноза за демографското развитие на България за периода 2015-2040 г.-28.03.2018г.

След 1989 г. започва масова промяна на профила на висшите учебни заведения, при която много от университетите в безмилостната борба за оцеляване започнаха да предлагат специалности и извън тесния им профил, за да се състезават за допълнително финансиране и това разми качеството – например, Национална сигурност започна ударно да се изучава в 12 университета, но акредитацията от НАОА за това имат само 11! Звучи екзотично, но специалност „Ядрена сигурност“ се изучава в катедра „Национална и регионална сигурност“ на факултет „Икономика на инфраструктурата“ в същия този университет, непритежаващ акредитация в област 9 – „Сигурност и отбрана“.

Необходима е промяна в самата система за финансиране, а не в бройката на обучаваните и стъпка в правилната посока е Наредбата на МОН за промяна на две постановления на МС, свързани с коефициентите за издръжка на студентите и разпределението на субсидиите в зависимост от качеството и потребностите на трудовия пазар. Целта на поправките е да се повиши ефективността на публичните разходи, а финансирането да се концентрира в направления с по-високо качество и с по-голямо търсене, като продължи оптимизирането на системата.

Три професионални направления са с намалени коефициенти и съответно с намалени субсидии. Най-силно е намалението на коефициента за ПН-9.1. „Национална сигурност“ – от 7.81 на 2.80, т.е. тук субсидията спада 2.5 пъти – от 5412 лв. на 2154 лв. за т.нар. „граждански“ университети, предлагащи тази специалност. За военните академии, висшите военни училища и академията на МВР издръжката остава същата (5412 лв.). В наредбата промени има и по отношение на научните показатели на университетите, които се вземат предвид при определяне на субсидията им за качество.

С цел осигуряване обективна оценка на качеството на обучение във висшите училища беше разработена и се поддържа *Рейтингова система на висшите училища в България*.

Актуализираното седмо по ред издание на системата за 2017 г. съдържа информация за 51 акредитирани висши училища в България, които предлагат обучение по специалности, разпределени в 52 професионални направления от 9 области на висшето образование. Чрез английската версия на уебпортала се осигурява възможност на висшите училища да присъстват в европейското и световно образователно пространство чрез обща информационна база, създаваща база за сравнимост.

За 2017 г. Рейтинговата система на университетите, от данните, в която зависят приемът на студентите и финансирането на висшите училища, не е в пълния си вид, в който е била досега.

Причината е обжалването на обществената поръчка за обновяване на рейтинга, обявена от Министерството на образованието и науката (МОН), което е блокирало изпълнението на поръчката. Заради създалата се ситуация рейтингът не включва социологически проучвания. Освен това ще бъде платен от бюджета на МОН, а не с европейски пари, както бе планирано, а изпълнител е консорциум „ИОО-С“, включващ „Отворено общество“ и „Сирма солюшънс“ АС, който и досега правеше рейтинга, т.е. **„Искахме да стане както трябва, а то се получи както винаги“**.

Рейтинговата система на висшите училища в България подпомага потребителите при избор на висше училище. Съобразно индивидуалните интереси на потребителите, системата дава възможност да бъдат правени различни по обхват и вид класации на висшите училища по всяко едно от съществуващите професионални направления. В Рейтинговата система са събрани и обобщени данни за над 100 индикатора, които измерват различни аспекти от дейността на висшите училища. Те са формирани на базата на статистически данни, събрани от различни източници, включително и от социологически проучвания.

Индикаторите за стандартизираната класация са разделени в 6 групи:

- учебен процес – 8 индикатора;
- научни изследвания – 16 индикатора;
- учебна среда – 6 индикатора;
- социално-битови и административни услуги – 2 индикатора;
- престиж – 2 индикатора;
- реализацията на завършилите на пазара на труда и регионалната значимост – 10 индикатора.

Системата дава възможност на всеки потребител да направи собствена класация с оглед на индивидуалните си приоритети и интереси. Рейтинговата система съдържа индикатори, обобщени на три различни нива:

- професионално направление в съответното висше училище;

- професионално направление на национално ниво;
- висше училище.

Някои индикатори са налични в системата и на трите нива, други – на две от тях, а трети съществуват само на едно ниво в зависимост от познавателния смисъл на всеки от индикаторите.

Индикаторите, които са пресметнати за висшите училища като цяло и участват в някакъв вид класация на висшите училища по професионални направления, имат една и съща стойност за всички направления във висшето училище.

Индикаторите, пресметнати за професионалните направления в национален план, не се използват при формирането на класации (стандартизирани или собствени), но по тях могат да се правят сравнения между различните направления в системата на българското висше образование като цяло (но не и между различните висши училища в рамките на едно направление). Тези индикатори носят обобщена информация на ниво професионално направление и могат да се използват за допълнителни сравнения и анализи.

Изборът на тежести е важна задача при комплексните класации (класациите, които включват повече от един индикатор). Тези класации изискват освен подбор на индикатори, да бъде определена значимостта (тежестта), с която всеки един от тях ще участва при формирането на оценката на висшите училища в избраното професионално направление.

Тежестите на отделните индикатори и групи от индикатори в стандартизираните класации са съгласувани с възложителя на Рейтинговата система.

При тяхното определяне са отчетени мнението на различните групи потребители, броят и взаимовръзката между отделните индикатори, както и надеждността на информацията. Взети са предвид и коментарите и обратната връзка, получени от висшите училища и академичната общност след предходните издания на Рейтинговата система.

В допълнение към това, при определяне на тежестите се взема предвид броя на индикаторите, които измерват конкретен аспект от дейността на висшите училища и взаимовръзката между тях. Тежестта на отделните индикатори зависи и от тежестта на групите, в които те попадат. Повечето индикатори измерват дейността на висшите училища на ниво професионално направление. Има обаче и такива, които измерват дейността на висшето училище като цяло. В повечето случаи индикаторите от втория тип участват при формирането на стандартизираните класации с по-малка тежест.

В класациите крайната оценка за всяко висше училище е представена като резултат по скала от 0 до 100.

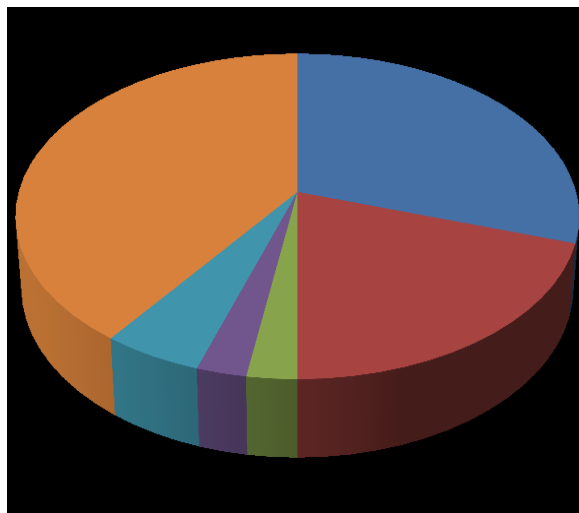
В стандартизираните класации за всички професионални направления е използвана една и съща система от тежести.

За изданието на Рейтинговата система през 2017 г. не са провеждани социологически проучвания и не са изчислявани стойности на индикатори, базирани на данни от такива. Последните актуални данни от проучванията сред студенти, работодатели, преподаватели и администратори във висшите училища са от 2015 г.

При актуализирането на данните за Рейтинговата система за 2016 г. и 2017 г. не са провеждани социологически проучвания на мнението на студенти, преподаватели и администратори във ВУ и работодатели.

Индикаторите, базирани на данни от тези проучвания, участват в изданието на Рейтинговата система за 2016 г. с най-актуалните налични стойности, въведени в системата (от социологическите изследвания, проведени през 2015 г.). В изданието за 2017 г. тези индикатори не са включени в системата и/или стойности за тях не са въведени.

Стандартизирана класация „Комплексна оценка 2017“

- Учебен процес – 30%;
- Научни изследвания – 20%;
- Учебна среда – 2,50%;
- Социално-битови и административни услуги – 2,50%;
- Престиж – 5%;
- Реализация на пазара на труда и регионална значимост – 40%.

Данните са от модула АдминУни, който е част от Информационната система на образованието и в който се съдържа информация за студентите, докторантите и академичния състав, както и друга информация за висшите училища. Използваните данни са към април 2017 г. и са изпратени за преглед и верификация от висшите училища през ноември 2017г. Данни от Националната агенция за оценяване и акредитация за специалностите в професионалните направления (включително докторските програми) и за институционалните и програмните акредитации на висшите училища са към месец октомври 2017 г.

Проблемът е по какви критерии се оценява качеството на научната дейност. Науката според Стивън Хокинг се изгражда върху раменете на гиганти⁷, но за съжаление практиките по развитие на академичен състав от отделните висши училища на базата на Закона за развитие на академичния състав не родиха научни гиганти, а научни мутанти.

Досега оценката зависеше в голяма степен от т.нар. видимост на научните изследвания. Тя се измерва през броя публикации в реферирани издания, отчетени в международната система „Скопус“. Проблемът е, че изданията са само на английски или друг различен от българския език, а в тях трудно намират място текстове например по българска история, филология, юридически свързани с вътрешното законодателство въпроси от сигурността, отбраната и др. Отделно таксите за една публикация са между 300 и 700 евро. В един от големите университети в България например за 2017 година са отчетели (по свои критерии и данни от самите автори) 297 публикации от 30 преподаватели, но от тях в „Скопус“ официално фигурират само 7. Обикновено в рейтинговата класация най-облагодетелствани са техническите и инженерните специалности.

Данните за научните публикации на висшите училища са набрани от международната база данни Scopus (www.scopus.com) към октомври 2017 г. Проучвания в други продукти на Scopus като ScienceDirect, SciVerse и т.н. могат да предоставят различни резултати, но те не са били ползвани при подготовката на изданието на Рейтинговата система за 2017 година. Старото име на базата данни е Web of Knowledge.

Индикаторите, измерващи цитируемостта и броя на научните публикации в отделните професионални направления на висшите училища, са базирани на информация от международните бази данни *Scopus* и *Web of Science*.

⁷Стивън Хокинг. Върху раменете на гиганти. 2010г. Изток – Запад- ISBN 9789549461084

Научните области, по които са класифицирани научните публикации в Scopus и в Web of Science, са различни по своя брой и обхват и не съвпадат както помежду си, така и с професионалните направления в българското висше образование.

Това налага изработването на матрица на съответствията между професионалните направления в българското висше образование и научните области във всяка една от двете бази данни, за да може да се определи кои от научните публикации в базите данни към кои професионални направления могат да бъдат отнесени. За изданието на Рейтинговата система за 2015 г. е разработена нова матрица за отнасяне на научните области в Scopus към професионалните направления в българските висши училища. Матрицата е резултат от проведени консултации между екипа на рейтинговата система и представители на различни висши училища.

Общата постановка при изготвяне на матрицата за съответствие е, че дадена научна област в базата данни Scopus се отнася към едно или няколко професионални направления, застъпени в българското висше образование, а към дадено професионално направление може да са отнесени една или няколко научни области. Индексът на цитируемост за дадено професионално направление и броя на публикациите в него е равен на индекса на цитируемост и броя на публикации в научните области, към които то е съотнесено. Съответните индикатори за професионалното направление се пресмятат на база на всички документи, които принадлежат на всички научни области, които са отнесени към това направление. Разпределението на професионалните направления от българското висше образование по научни области в Scopus е направено на базата на експертна оценка единствено за нуждите на Рейтинговата система и следователно са възможни и други интерпретации освен тази, използвана за нуждите на настоящото издание на Рейтинговата система.

На дадена научна област в базата данни Web of Science съответстват едно или няколко професионални направления, застъпени в българското висше образование и на всяко професионално направление в българското висше образование може да съответстват една или повече научни области. В базата данни на Web of Science има 251 научни области.

Индексът на цитируемост за дадено професионално направление и броя на публикациите в него се пресмятат на база на всички документи, които принадлежат на всички научни области, които са отнесени към това направление. При съотнасянето на професионалните направления от българското висше образование към конкретни научни области в класификацията на Web of Science са ползвани емпирични данни за степента на застъпване между научните области при научните публикации от България. Част от тях са отнесени към професионалните направления, но не всички. Причината някои научни области от Web of Science да не са отнесени към никое направление и да не бъдат включени в матрицата за съответствие е, че не е намерена нито една публикация от българско висше училище, която да принадлежи на съответната област.

Разпределението на професионалните направления от българското висше образование по научни области в Web of Science е направено на базата на експертна оценка единствено за нуждите на Рейтинговата система и следователно са възможни и други интерпретации освен тази, използвана за нуждите на настоящото издание на Рейтинговата система.

За целите на Рейтинговата система данните за научната дейност на висшите училища са набрани от международната база данни Scopus (www.scopus.com) към октомври 2017 г. Проучвания в други продукти на Scopus като ScienceDirect, SciVerse и т.н., както и в други бази данни, могат да предоставят различни резултати, но те не са били ползвани при подготовката на изданието на системата за 2017 година.

Данните за научната дейност на висшите училища са предоставени от Thomson Reuters на база на Web of Science (www.webofknowledge.com), продукт Web of Science, през октомври 2017 г.

Thomson Reuters изготвя две специални извлечения от базата данни Web of Science, обхващащи всички публикации и категории. Данните включват българските институции, представени в Web of Science и всички видове документи. Институциите и видовете документи са идентифицирани в отделни променливи, което позволява провеждането на анализ за всяко висше училище, както и отделното разглеждане на статиите в академични списания. Обхванатият период е 2004 – 2017 година. Включен е и общия брой цитати на година за всяка една публикация. По този начин Thomson Reuters предоставя изчерпателен масив с данни на ниво публикация, който позволява извършването на всички необходими анализи и обобщения за целите на Рейтинговата система на висшите училища.

Има няколко професионални направления, които не участват в матриците за съответствие за нито една от двете бази данни поради спецификата си:

- 103 Педагогика на обучението по ...
- 801 Теория на изкуствата
- 802 Изобразително изкуство
- 803 Музикално и танцово изкуство
- 804 Театрално и филмово изкуство
- **901 Национална сигурност**
- **902 Военно дело**

В *Web of Science* някои висши училища присъстват с десетки различни имена и изписвания. За съжаление не съществува техническа възможност за проследяване на разминаванията между всички възможни варианти на дадено име.

В изданията от и след 2014 година в стандартизираните класации се включва и индикатор „Институционална акредитация“, който отразява оценката на НАОА (Национална агенция за оценяване и акредитация) на ниво висше училище. В изданието за 2015 година са променени матрицата за съответствие между научните области в Scopus и професионалните направления в българските висши училища.

В изданието на Рейтинговата система за 2016 година наименованието на група „Реализация и връзка с пазара на труда“ е променено на „Реализация на пазара на труда и регионална значимост“.

Промените в методологията и добавянето на нови или премахването на съществуващи индикатори може да окажат частично влияние върху стандартизираните класации и това трябва да се има предвид при интерпретирането на промените в позициите на различни ВУ в този вид класации, в различните издания на рейтинговата система.

Рейтинговата система на висшите училища трябва да се използва внимателно.

В повечето случаи, *когато разликата между висшите училища в стандартизираните класации „Комплексна оценка“ и „Комплексна оценка изкуства“ са в рамките на около 5 точки, то може да се смята, че тези висши училища предоставят сходни условия за обучение и е възможно в различните издания на Рейтинговата система те да разменят местата си в класациите.*

Нарастващият положителен рейтинг на висши училища (ВУ) и високата им акредитационна оценка са най-силните козове в това състезание, което не винаги протича по правилата на лоялната конкуренция (агресивна и недобронамерена не само през периода на кандидат студентската кампания).

НВУ „В. Левски“ гр. Велико Търново, в съответствие със съвременните тенденции в развитието на науката, формулираните цели, задачи и мотиви, на основата на които университетът надгражда образователната си политика, адекватно позиционира своите програми в изключително динамично променящата се конкурентна образователна и научна среда.

Университетът ни като институция във военнообразователната система не само съхранява традиция и опит, но е и творец на ново научно знание в ежедневната му активна дейност. Създаденият информационен масив в Университета позволява да бъде направен обективен и реалистичен сравнителен анализ на съдържанието на образователния и научен процес във висшите училища в страната по сродни образователно квалификационни и научни степени в отделните професионални направления, съгласно Рейтингова система на висшите училища в България.

В НВУ „В. Левски“ непрекъснато се обновява информацията за разкриването на нови, сходни и близки като професионална насоченост специалности в други университети и висши училища. Сравняват и се анализират учебните им планове, което ни позволява да открием уникалния профил на предлаганите от нас широкопрофилни интердисциплинарни специалности в професионалните направления.

Отчитат се моделите и постиженията на наши и чуждестранни висши училища с образователна и научна дейност в акредитираните в съответствие с изискванията на европейските стандарти за обучение – Лисабонската стратегия и Европа – 2020.

Рейтинг на НВУ „В. Левски“, 2011 – 2017 г.

Област на висше образование	Професионално направление	2011г. място (бройВ УЗ) точки	2012г. място/ точки	2013г. място/ точки	2014г. място/ точки	2015г. място/ точки	2016г. място/ точки	2017г. място/ точки
3.Социални, стопански и правни науки	3.7.Администрация и управление	22(33) 43	22(31) 43	16(28) 46	16(28) 45	16(28) 44	14 (26) 45	16 (27) 44
5.Технически науки	5.2.Електротехника, електроника и автоматика	под линия	4 (13) 53	3(12) 57	10(13) 48	10(13) 48	9 (12) 51	6 (12) 53
	5.3. Комуникационна и компютърна техника	13(14) 38	7(15) 52	8(15) 49	5(15) 54	6(16) 51	7 (14) 50	7 (14) 50
	5.5. Транспорт, корабоплаване и авиация	под линия	под линия	6(8) 51	под линия	3(7) 54	2 (7) 55	3 (7) 54
	5.13. Общо инженерство	11(15) 46	8(15) 47	12(14) 43	11(14) 45	12(14) 43	7 (14) 47	10 (14) 46
9.Сигурност и отбрана	9.1. Национална сигурност	5(7) 46	6(7) 43	6(7) 43	4(7) 49	4(8) 43	5 (7) 43	5 (8) 45
	9.2. Военно дело	не е включено	2(3) 53	1(3) 64	2(3) 63	3(3) 59	3 (3) 58	3 (3) 57
Общоза Университета	7 професионални направления 5 приоритетни	173 4 проф. направления	291 6 проф. направления	353 7 проф. направления	304 6 проф. направления	342 7 проф. направления	349 7 проф. направления	349 7 проф. направления

Показатели на професионалните направления в НВУ „В. Левски“ в областите за провеждане на рейтинговите проучвания

Област на висше образование	Професионално направление	Учебен процес 30%	Научни изследвания 20%	Учебна среда 2,5 %	Социално-битови и адм. услуги 2,50%	Престиж 5%	Реализация на пазара на труда и рег. значимост 40 %
3. Социални, стоп. и правни науки	3.7. Администрация и управление	50,88	38,97	61,08	56,99	37,93	41,38
5. Технически науки	5.2. Електротехника, електроника и автоматика	55,13	41,70	61,08	56,69	43,16	58,37
	5.3. Комуникационна и компютърна техника	56,21	41,18	61,08	56,81	37,53	50,60
	5.5. Транспорт, корабоплаване и авиация	50,26	40,43	61,08	56,78	52,47	64,30
	5.13. Общо инженерство	56,96	42,43	61,08	56,87	33,05	40,79
9. Сигурност и отбрана	9.1. Национална сигурност	58,68	16,30	61,08	57,06	51,75	46,95
	9.2. Военно дело	57,00	15,43	61,08	56,80	44,19	79,84
НВУ		55,02	33,8	61,08	56,9	42,9	54,6

Индексът на цитируемост на НВУ „В. Левски“ за 2018г. в (Scopus и Web of Science) е в резултат от публикационната активност в област 5 – Технически науки, като с най-висок принос са ПН-5.2. – „Електротехника, електроника и автоматика“ и ПН-5.13. – „Общо инженерство“, докато

ПН-5.3. – „Комуникационна и компютърна техника“ и ПН-5.5. – „Транспорт, корабоплаване и авиация“ все още нямат резултати в Web of Science.

В област на висше образование 3. – „Социални, стопански и правни науки“ по ПН-3.7. – „Администрация и управление“, Университетът няма регистрирана публикационна активност, а в област на висше образование 9. – „Сигурност и отбрана“ с ПН-9.1. – „Национална сигурност“ и ПН-9.2. – „Военно дело“ не участва в матриците за съответствие за нито една от двете бази данни поради спецификата си.

На основата на резултатите от рейтинговата система за 2017 г. може да се каже, че постигнатата относителна стабилизация в приема на обучаеми на НВУ „В. Левски“ за отделните професионални направления и високите стойности на оценките при получената институционална акредитация и програмните акредитации на отделните професионални направления и докторските програми, позволяват и задължават академичния състав да бъде извършен пробив и постигане на челни места в класиранията на Рейтинговата система за следващите години.

Независимо от причините (външни и вътрешни) и тенденциите на намаляване на приема на студенти в НВУ „В. Левски“, наличието на силните страни и съществуващите възможности пред Университета, съобразявайки слабите страни, паралелно с това съществуващите и потенциалните заплахи, както и резултатите от рейтинговата система, НВУ „В. Левски“ има своето място на пазара на висшето образование и в Европейското пространство за висше образование (ЕПВО).

Отговорът на въпроса, какво е необходимо да предприемем (?), изисква да определим основните политики, които да допринесат за съблюдаването на изискванията на Европейските стандарти и насоки за осигуряване на високо качество на обучение и на изискванията на критериалната система за оценяване и акредитация на НАОА в съответствие с ESG – част 1.

Паралелно с това, тези политики трябва да са съобразени с положителните и негативните ефекти от динамичните промени на пазара на труда и на средата на сигурност, осигуряващи конкурентното предимство на НВУ „В. Левски“.

Основните политики, в изпълнението на които трябва да бъдат съсредоточени усилията на НВУ „В. Левски“ са:

- Политика за осигуряване на качеството, която да е документирана, публично оповестена, с официален статут и отчетност, като част от стратегическото управление на НВУ „В. Левски“ в интерес на обществените потребности;

- Образователна политика, която да е в съответствие с мисията, целите и задачите на НВУ, отразяваща целия жизнен цикъл на обучаемите (прием, развитие, признаване и сертифициране на обучаемите), чрез поддържане на високо професионално равнище на специалностите от акредитираните професионални направления;

- Политика за иновационна научноизследователска дейност, превръщаща научното образование на възпитаниците на НВУ „В. Левски“ в тяхно предимство и престиж;

- Политика за развитие на академичния състав като разработена политика за осигуряване на качествен академичен състав със съответстваща на учебните дисциплини квалификация и представителна научноизследователска дейност, чрез прилагане на прозрачни процедури;

- Политика за ресурсна осигуреност на учебно-образователния и научен процес и на материалнотехническата и информационната база;

- Политика за управление на информацията, отразяваща развитието, успеваемостта на студентите и процента на прекъсналите и отпадналите, удовлетвореността на обучаемите от качеството на обучение на база мнението на обучаемите и на потребителите на кадри, при предприемане на мерки и действия за подобряване практическото обучение на студентите и успешната им професионална реализация;

- Политика за публичност на информацията за обществеността, при която се популяризира ясна, точна, обективна, актуална и пълна информация за „жизнения цикъл“ на обучението и перспективите за професионална реализация.

Образователната система на НВУ „В. Левски“ е в пряка зависимост с: динамичните промени в средата за сигурност; пазара на висшето образование и пазара на труда, които могат да окажат отражение върху бъдещото й развитие и формирането на професионалния профил на регулираната професия „офицер на тактическо ниво на управление“, което изисква познаването на силните и слабите страни, възможностите и заплахите пред нейната дейност.

Без да пренебрегваме направеното досега, изграждането и надграждането на посочените политики е в интерес на повишаването на качеството и засилването на връзката между висшето

образование, потребностите от работна ръка и общественото търсене; по-доброто качество на обучението чрез мобилност; участието на висшето образование в „триъгълника на знанието“ – образование, научноизследователска, публикационна дейност и иновации, и подобряването на управлението и финансирането.

Друга алтернатива пред НВУ „В. Левски“ няма и следва да предприемем необходимите действия в отговор на предизвикателството на ЕПВО и да останем в него, за което имаме воля и потенциал. Защото там, където другите виждат проблем, ние виждаме само предизвикателство.

И нека не чакаме бъдещето, а да се борим за него!

-
- Балтов, А.*, Привлекателността на научната кариера. Българските дебати, Национален форум за науката, София – 2009.
- Бърнет, Ф.*, Наука и комуникативност. Българските дебати, Национален форум за науката, София – 2009.
- Витанов, Н., З. Димитрова, С. Панчев*, Популационна динамика и национална сигурност. Рисковете за националната сигурност на България. Академично издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2005.
- Горман, М.*, Нашите непреходни ценности: Библиотеките през XXI век. С., 2006.
- Дракър, П.*, Мениджмънт предизвикателствата през XXI век. С., Класика и Стил, 2008.
- Парсънс, Т.*, Еволюцията на обществата. С., 2005
- Рамка на квалификациите в Европейското пространство за висше образование. С., 2006
- Речник на общата ни култура. С., 2002.
- Семерджиев Ст., Ст. Хаджитодоров*. Обединяване на усилията на научната общност и институциите в страната за развитие на науката. Българските дебати. Национален форум за науката, София, 2009.
- Слатински, Н.*, За качеството на решенията в системата за национална сигурност. София прес, 2008.
- Смиркаров, А.* Националната програма за създаване на виртуално образователно пространство: Основни резултати и предстоящи задачи. Младежкото участие и принос. С., 2009.
- Иванов, Т.*, Мениджмънт на сигурността и отбраната. С., 2008.
- Закон за развитие на академичния състав. Обн. ДВ, бр. 38 от 21 май 2010 г., изм. ДВ, бр. 81 от 15 октомври 2010 г., изм. ДВ, бр. 101 от 28 декември 2010 г.
- <http://www-it.fmi.uni-sofia.bg/reks/pub/CharterCode.pdf> – Харта на европейските учени – FP6 Проект REKS с финансовото съдействие на ЕС в рамките на инициативата „Учените в Европа“. Посетен 03.2018 г.
- <http://www.enic-naric.net/> – NARIC (информационни центрове за национално академично признаване) и мрежата ENIC (Европейска мрежа от информационни центрове). Посетен 02.2018 г.

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ЩАБОВЕТЕ НА ТАКТИЧЕСКИТЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРИ ПОДГОТОВКАТА НА ТАКТИЧЕСКИ УЧЕНИЯ С БОЙНА СТРЕЛБА

подполковник доц. д-р Калин Градев, майор Ивайло Хинов

Резюме: *Една от основните предпоставки за успешното изпълнение на мисиите и задачите на тактическите формирования в мирно и военно време, както за бойни, така и за небойни операции е подготовка им. Важен елемент от тази сложна система са тактическите учения и в частност тези провеждани с бойна стрелба. Комплексният им характер поставя редица предизвикателства не само при неговото провеждане, а и по време на неговата подготовка. Развитието на концептуалните и доктринални документи във въоръжените сили и изискванията за използване на учебно-материалната база, поставят необходимостта от единно познание на сложния процес по подготовка на тактическите учения с бойна стрелба. Тези учения са фундаментален етап от колективната подготовка на командирите, щабове и формированията и точно представят нивото на сглобеност и боеготовност на всички елементи участващи в този процес. За целта е необходимо всички участници в тактическите учения с бойна стрелба да бъдат осигурени с подробни методически указания за неговото осъществяване.*

Ключови думи: *подготовка, ТУБС, учение, бойна стрелба.*

CHALLENGES IN TACTICAL' S HQ DURING PREPARATION TACTICAL EXERCISES WITH LIVE FIRE ELEMENTS

LTC Assoc. Prof. KalinGradev, MajIvayloHinov

Abstract: *One of the basic prerequisites for the successful implementation the missions and tasks of the tactical units in peace and wartime, both in combat and non-combat operations is their training. Significant element of this multiplex system is tactical training and, in particular, those conducted with live fire shooting. Their complex character poses a number of challenges not only during its implementation but also during its preparation. Developing of the conceptual and doctrinal documents in the Armed Forces and the requirements for the use of the fire ranges, require unified understanding of the elaborate process of preparation tactical exercises with live firing as the fundamental stage of the collective training of the commanders, headquarters and units. For this purpose, it is necessary to have all of the participants in this process, to be provided with detailed methodological instructions for its realization.*

Key words: *Training, LFX, exercise, Live Fire Exercise.*

Негативните тенденции за възникване на нови кризи и конфликти и задълбочаване на съществуващите, пряко или косвено влияят върху националната сигурност и изискват поддържане и развитие на отбранителните способности. Като основен императив на способността¹, подготовката на формированията от Сухопътните войски винаги е била основен приоритет и предизвикателство не само пред командирите и щабове, но и пред личния състав от формированията. Това предизвикателство се изразява не само по начина, по който се подготвят и поддържат сухопътни формирования, а така също и в последователността, по която се придобиват способностите за участие по мисиите на въоръжените сили.

Въпреки претърпените трансформации във въоръжените сили (ВС), както и членството на страната ни в НАТО и Европейския съюз, основен приоритет за военнослужещите от Сухопътните войски продължава да бъде подготовката на командирите, щабове и формированията. Като венец на този постоянен, динамичен и ресурсоемък процес в системата на колективна подготовка е провеждането на тактическите учения с бойна стрелба (ТУБС)¹. За да бъдат постигнати поставените цели на такъв вид учение е необходимо единно разбиране на дейностите и мероприятията в процеса на неговата подготовка.

Потребата от хармонизация в процедурите на подготвителния етап на тактическите учения с бойна стрелба, произтича от яснота при разкриване противоречията предизвикани от изискванията

¹Висша форма на подготовка на формированията, целяща повишаване на полевата натренираност, колективната сглобеност, огневите и тактическите способности. – НП-07 „Доктрина за подготовка на Въоръжените сили на Република България“ С. ВИ, 2013, стр. 54.

на действащите програми и методики за подготовката на формированията, изискванията и възможностите за използване на учебните центрове, полигони и стрелбищата. Като важна предпоставка може да се представи и въведените за изпълнение във ВС, респективно Сухопътни войски, нови нормативни документи, а именно – „Курс за стрелбите със стрелково оръжие и бойни машини във въоръжените сили на Република България“ и „Ръководство за ученията във въоръжените сили на Република България“.

Основната цел на това изследване ще се насочи към разкриването на съществуващите и създадените нови взаимовръзки и изисквания, свързани с промените в регламентиращите нормативни документи, като въз основа на анализа им ще се предоставят насоки за усъвършенстване процеса на подготовка на ТУБС.

Ефективната подготовка на формированията е основен приоритет в мирно време, а планирането и ръководството на подготовката е процесът използван от командирите за определяне на следните основни елементи: тренировъчните изисквания; планирането на подготовката за участие в бойни действия² (ПУБД); необходимите ресурси; начинът на изпълнение и реда за оценяване. В тази сложна система, полевата подготовка на формированията от Сухопътните войски (СВ) заема основно място. Целенасочената полева подготовка е процес на достигане на изискванията за обучение на личния състав за използване на формированията, както в реалните бойни мисии, така и в небойни операции. Този процес от своя страна позволява на командирите да постигнат успешна тренировъчна програма чрез съзнателно фокусиране върху определен брой важни задачи, които са основни за изпълнението на заповяданата мисия.

Дейностите и мероприятията по планиране на конкретно тактическо учение с бойна стрелба се извършват паралелно с всички мероприятия по планиране на цялостната подготовка на командирите, щабовете и формированията. Веднъж получил указанията по подготовка от Началника на отбраната, командира на вида въоръжени сили (в случая командира на Сухопътните войски) разработва своя подход и визия за осъществяване на процеса на подготовка. Колкото и идеална да бъде тя обаче, без осигуряване на конкретните ресурси и финансови средства изпълнението на неговата концепция е немислимо. Изискванията при разработването на процеса по планиране на подготовката е полевата подготовка да бъде интензивна, да бъде планирана ефикасно и с обстановка максимално близка до реалната, така че всеки военнослужещ, включително последният войник, да може да разбере причините за усилията, които полага.

След като формира своята визия, КСВ продължава с определяне на мисията и основните задачи за нейното изпълнение на подчинените формирования. Същите се заповядват в Плановите за дейността на командирите, щабовете и формированията за съответната учебна година. Мисията на батальона и задачите на подчинените му формирования се определят в съответствие с мисията на старшата инстанция (полк, бригада). Тя трябва да е насочена в едно от трите основни направления за действие на формированията от Сухопътните войски:

- изпълнение на пълния спектър от задачи за защита на териториалната цялост на страната или на страна членка на Северноатлантическия съюз;
- изпълнение на широк спектър от задачи за опазване на световния мир;
- изпълнение на специфични задачи за оказване на помощ на населението и ликвидиране на последствията от природни бедствия и промишлени аварии.

Предвид указанията на Началника на отбраната, изискванията на основните нормативни документи свързани с подготовката и най-вече изготвените ресурсни разчети при разработването на плана за дейността на СВ за учебната година, командирът на СВ установява потребност от конкретно учение и определя в плана за подготовка кои/кое формирование в завършващия си етап на колективната подготовка или бойно сглобяване ще проведе ТУБС.

Следваща стъпка е конкретизиране на времевите параметри на учението, мястото за неговото провеждане, ръководител и изпълнители на събитието, както и темата на ТУБС. Тя се определя от командира на бригадата за ротните учения и от командира на СВ за батальонните. Тези параметри също се отразяват в годишния план за дейността на Командването на Сухопътните войски (КСВ). На практика това е инициращ документ за подчинените формирования, въз основа на който те да планират своята подготовка, така че да изпълнят заложените от старшия щаб мероприятия.

След като планира своите етапи за подготовката на определена тематика, формирането провеждащо ТУБС през конкретната година започва планирането на логистичните ресурси,

²Този термин се използва от авторите за да замести използваният в БА до 2012 г. „бойна подготовка“.

определя участниците в мероприятията и го залага в годишния календарен план. При определянето на участниците в ТУБС се предвижда и участие на подразделения от родовете и специални войски, с които механизирани (танкови) формирования ще бъдат усилены с оглед последователната подготовка на формированията. При провеждане на ротни (батальонни) тактически учения с бойна стрелба (РТУБС, БТУБС), механизирани (танкови) формирования могат да се усилят с танкови (механизирани) и артилерийски формирования, както и с други формирования от родовете и специални войски.[3]

От този момент практически започва подготовката, необходима за качествено провеждане на ТУБС. Тя се осъществява по календарен план, чрез който се следи за изпълнението на предвидените мероприятия в определените срокове. Идеята на подготвителния етап е да се определят изискванията към учението, целта и задачите, и да се разработи цялостната концепция за провеждане на учението.

След извършването на тези дейности се определят специфичните изисквания за планирането, за да се изготви план за учението.[5] Поради сложността на процеса, поставените нови изисквания на „Ръководството за учения“ и с цел по-добра координация и взаимодействие между основните действащи лица в етапа на подготовката на ТУБС е целесъобразно, той да бъде разделен на *два* подетапа, а именно:

1. Разработване на спецификация:

- сформиране/активизиране на групата за планиране на учението;
- разработване на вариант на спецификация на учението;
- рекогносцировка на мястото/района на провеждане на ТУБС (при необходимост);
- провеждане на работни срещи.

В резултат на подетапа изготвените документи са утвърдена спецификация и указания на старшия по планиране на учението.

2. Планиране на учението и разработване на документите:

- активизиране на основния планиращ състав;
- разработване на целите и задачите на подготовката;
- определяне на ограниченията;
- разработване на указания по планирането на офицера провеждащ учението (ръководителя на ТУБС);
- разработване на план на учението;
- разработване на планове на основните длъжности лица;
- изготвяне на списък с основните събития и инциденти;
- разработване на контролни листи и критерии за оценка;
- осъществяване на рекогносцировка на мястото/района на провеждане на ТУБС;
- провеждане на работни срещи;
- подготовка на ръководството и посредническия апарат;
- подготовка на района на учението;
- провеждане на допуск.

Първият подетап (разработване на спецификация) се ръководи от офицера планиращ учението (за БТУБС това е командирът на СВ, а за РТУБС е командирът на бригадата (полка), като той от своя страна привлича/назначава офицер с първостепенна отговорност, който в повечето случаи е неговия заместник. С административен документ той сформира група за планиране на учението. Определят се времето, мястото и правилата за работа на групата по изготвяне на спецификацията³. Със спецификацията офицерът планиращ ТУБС заповядва на офицера провеждащ учението да планира, проведе и анализира учението. Тя следва да се разработва съвместно с подчинени структурни звена на офицера планиращ учението, на офицера провеждащ учението, както и с представители на други структури планирани за участие в ТУБС. Спецификацията е основен документ, който залага параметрите на учението. Състои се от два раздела: *обща данни и обща изисквания*.

³При провеждане на РТУБС спецификация не се разработва. Планирането на РТУБС се инициира с указания на командира на бригадата (полка) по планиране на учението. В тях задължително се поставя рамката за провеждане – време и място, основни обучаеми и отпуснати ресурси – „Ръководство за планиране на ученията във въоръжените сили на Република България“ стр. 115.

На работните срещи на групата на планиране на учението в спецификацията е необходимо да се определят основните изисквания към учението, целта и задачите и част от изходните данни, които се включват в спецификацията на учението за БТУБС и в указания на командира на бригадата (полка) по планиране на учението за РТУБС. Тези данни са: темата, времето, продължителността, района с бойна стрелба, състав на формированията, привлечени за участие в учението, разход на моторресурси. Останалата част от изходните данни се определят от ръководителя на ТУБС. Като примерно съдържание на вариант на спецификация за провеждане на БТУБС могат да бъдат следните основни елементи:

Общи данни – условно наименование и тема на учението, категория, ниво, форма, тип, време и място на провеждането и района на бойната стрелба, офицера планиращ учението, ръководител на учението, обучаеми и организация на контрола.

Общи изисквания:

– Цел и задачи на учението – определя се целта, основните и второстепенни задачи;
– Обстановка на учението – описва се общата изходна ситуация на учението, основните участници, видът и развитието на кризата. Очертават се основните политически, военни, икономически, социални, етнорелигиозни и др. характеристики на средата, които предполагат използването на военна сила. Такива детайли могат да бъдат развити в отделен анекс. С цел следване на последователността на подготовката и в резултат на това, че ТУБС е заключителният етап на подготовка, тези детайли могат да бъдат взаимствани от вече проведени щабни тренировки и командно-щабни учения;

– Концепция на учението – определя се как да се планира учението, за да се постигнат целите и задачите;

– Изисквания за участие – определят се изискванията на основната и допълнителните групи за подготовка. Указва се най-вероятното им използване и тяхната роля. Тези изисквания се потвърждават в плана на учението;

– План-график – включва предложения график за целия процес на учението с датите на основните мероприятия;

– Изисквания към осигуряването – извършва се предварителна оценка на необходимите ресурси и разходите за ТУБС;

– Изисквания за докладването – включват се необходимите указания за реда, формата и сроковете за докладване.

В спецификацията, офицерът планиращ учението може да въведе и допълнителни указания, например за организиране на ден за посетители и наблюдатели, ако за учението не са определени ограничения в политиката за публична информация и ако ТУБС е част от по-мощно учение. След определяне на всички споменати дейности, на работна среща офицерът планиращ учението утвърждава спецификацията. Това не бива да се случва по-малко от 4 (четири) месеца преди началото на следващия етап на провеждане на ТУБС, с цел да се осигури достатъчно време за детайлно планиране. От този момент, след получаване на спецификацията и получаване на указанията, офицерът провеждащ учението поема по-нататъшната отговорност за планиране и провеждане на учението.[5]

Следвайки времевата линия започва *втория подетап* – „Планиране на учението и разработване на документите“. Основна отговорност за правилното изпълнение на подетапа има ръководителят на учението. За РТУБС това е командира на батальона, а за БТУБС е командира на бригадата (полка). За подготовката и провеждането на ротното (батальонно) тактическо учение с бойна стрелба, командирът привлича своите заместници и други офицери от батальона, полка, бригадата.[3]

След създаване на организацията за работа на работната група, тя започва разработването на плана на учението, представя за утвърждаване на указания по планирането на ръководителя на ТУБС, разработва и представя за утвърждаване календарен план за учението, създава необходимата организация по подготовка на района на учението, започва изготвянето на останалите документи подпомагащи правилното провеждане на учението⁴.

⁴Такива документи могат да са: Списък с основните събития и инциденти, план за провеждане на рекогносцировка, план за даване на допуск, протоколи, искане за разрешение за ползване на временно отделни зони във въздушното пространство, различни формализовани документи, съкратен план и др.

С административен документ (указания, заповед) командирът назначава основните длъжностни лица, които в последствие се потвърждават и в плана за учението. За етапа на бойната стрелба с рота се назначават: помощник-ръководител по мишенната обстановка; огневи посредници за всяка огнева позиция на придадените артилерийски, минохвъргачни, противотанкови и зенитни формирования; огневи посредници към всяка рота или самостоятелен взвод провеждащ етапа на бойна стрелба на ненаблюдаема от ръководителя на учението местност. За бойна стрелба с батальон се назначават: помощник-ръководители по мишенната обстановка и имитацията (при привличане на авиация – и помощник-ръководител по авиацията); огневи посредници за всяка огнева позиция на собствените и придадени артилерийски, противотанкови и зенитни формирования; огневи посредници при всяка рота, батарея, самостоятелен взвод, включително и на намиращите се на направление със силно пресечена и скрита от наблюдението на останалите огневи посредници местност. За отработването на отделни въпроси и за обучение на личния състав по време на учението, в помощ на командира на батальона може да се назначават офицери от щаба и родовете войски (служби) на полка (бригадата). Част от определените за учението тактически (войскови) посредници се назначават за етапа на бойната стрелба като огневи посредници.[3]

Съществен момент в този подетап е разработването на плана на учението. Това е основният документ на целия етап по подготовка на ТУБС. Той обхваща всички фази и подфази за провеждане на учението. Планът трябва да съответства на параметрите, заложи в утвърдената спецификация и да следва визията на офицера планиращ учението. За тази цел при подготовка на БТУБС планът се разработва от щаба на бригадата (полка) и се утвърждава от командира на СВ, докато при РТУБС отговорност по изготвянето му има щаба на батальона, а се утвърждава от командира на бригадата (полка). Регламентиращите документи предоставят възможността за гъвкаво решение за ръководителя как да представи плана на учението. Целесъобразно е основната му част да бъде представена в графичен вид, а допълнителната информация под формата на анекси или да се разработи пояснителна записка към него. Независимо от избрания вариант при разработването на плана за ТУБС, като минимум данни трябва да се включат:

– *изходните данни за учението* – темата, учебните цели и времето за провеждане на учението; съставът на формированията привличани за учението, нормите за разход на моторресурси, боеприпаси и имитационни средства;

– *тактическа обстановка*, в която се отразяват: изходната обстановка (групировка и положение на войските на страните към началото на учението); задачата на старшата инстанция; бойните задачи на обучаемите формирования и на съседите им; районите за проиграване на бойните действия; участъкът за бойната стрелба с посочване на границите му в полосата за водене на огън; рубежите за откриване и прекратяване на огъня; обектите, поразявани от артилерията и координатите им; задачите на авиацията, привличана за бойната стрелба, посоката на полета им към целта, районите за задвижване на радиоуправляемите мишени, местата за издигане и посоката на движението на въздушните цели за средствата на ПВО;

– *етапи за провеждане на учението*, в които се отразяват: тяхната продължителност и учебните въпроси; редът за извеждане на формированията за учението; редът и времето за връчване на тактическото задание на обучаемите (въвеждане на обучаемите в тактическата обстановка); отдаването на предварителни бойни разпореждания, бойни заповеди и разпореждания; редът и времето за заслушване на обучаваните командири по изходната обстановка и в хода на учението, нарастването на обстановката, работата на ръководството и посредническия апарат; редът за завръщане на формированията в пунктовете за постоянна дослокация; времето за завършване на учението, мястото и времето за провеждане на разбора и други мероприятия предвидени от ръководството на учението;

– *основни показатели на учението* – фронтът и дълбочината на района на учението и участъка за бойна стрелба; фронтът и дълбочината на бойните задачи на формированията; времето, необходимо на обучаемите командири за организиране на бойните действия, възможната средна скорост на марша и темповете за настъпление; възможните плътности на силите и средствата по време на етапите на бойните действия, съотношението на силите и средствата.

Към плана за провеждане на тактическо учение с бойна стрелба помощник-ръководителят по мишенната обстановка разработва схема на мишенната обстановка, в която се указват: разчетите за необходимия брой мишени и боеприпаси за всички видове въоръжение; разположението иномерацията на целите, редът и продължителността на тяхното показване и имитация на огъня; общите рубежи за откриване и прекратяване на огъня; способите и продължителността на

осветяване на целите нощем; местата напунктовете за управление на мишенната обстановка; местата за разполагане напостовите за отцепление на района. Схемата на мишенната обстановка се разработва върху снето от картата в необходимия мащаб разположение на топографските елементи от местността. Всяка единична или групова цел на схемата се обозначава съответно с една или група мишени, с оглед на тяхното реално разположение на местността. Замисълът и тактическите действия на различните бойни средства и формирования се изобразяват със съответните тактически знаци. Схемата на мишенната обстановка се изготвя/подписва от помощника по мишенната обстановка и се утвърждава от ръководителя на учението. Ако в тактическото учение с бойна стрелба участват и артилерийски формирования, към плана на учението допълнително се разработва и план-карта за реалните бойни стрелби.

Освен плана за тактическо учение с бойна стрелба се разработват и планове на заместниците, на помощник-ръководителите на учението и на посредниците. Съдържанието на тези планове включва подробна информация, допълваща основния план заучението. Планът за провеждане на тактически учения с бойна стрелба се утвърждава не по-късно от една седмица преди началото на БТУБС, а за РТУБС 3 – 4 дена преди началото на учението.

В подетапа, паралелно с разработването на необходимите документи при подготовката на тактическо учение с бойна стрелба, ръководителят със своите помощници провежда рекогносцировка на участъка отместността определен за етапа на бойната стрелба. Рекогносцировката се извършва за уточняване на плана по провеждане на учението, за определяне реда на бойната стрелба, за проиграване на бойните действия и уточняване на други съществени моменти по време на учението. На нея се уточняват: границите на участъка за провеждане на бойната стрелба; мястото за разполагане на целите, в това число за артилерията и зенитните средства, както и реда и способите за тяхното показване и имитация; основното направление на стрелбата; опасните направления за стрелба (вдясно и вляво, от които се забранява воденето на огън); рубежите за откриване и прекратяване на огъня; местата и секторите за пускане на въздушните мишени; редът и начина за обозначаване на предния край на собствените войски – при стрелба с авиация; единен сигнал за незабавно прекратяване на огъня от всички огневи средства.[3,5]

Един от основните моменти при подготовката на ТУБС е подготовката на района на учението. Тя започва 5 – 6 седмици преди началото на учението с изготвяне на писмена заявка от щаба на бригадата (полка) до КСВ за ползването на учебния обект, където ще се проведе учението (етапа на бойната стрелба). В заявката се уточнява мястото, времето за провеждане на учението, максимална височина на траекторията. Подготовката на района за тактическото учение с бойна стрелба се извършва с цел: откриване на взривоопасни предмети и почистване на местността от тях; установяване границите на участъците с посевите, горските насаждения и други обекти за осигуряване на запазването им в хода на учението; обозначаване на опасните участъци от местността за предотвратяване на аварии и нещастни случаи, и извеждане от строя на бойна техника; изграждане на различни заграждения и разрушения, предвидени в плана на учението; подготовка на обходите на маршрутите за изнасяне с цел да бъдат запазени шосейните пътища, мостовете и железопътните прелези; подготовка на имитацията по изходната обстановка; определяне на границите на участъка (участъците) за бойната стрелба; оборудване на мишенното поле, организиране на отцепването на района и комуникацията с постовите за отцепване и управление на мишенната обстановка; организиране на комендантска и евакуационно-спасителна служба; провеждане на необходимите санитарно-хигиенни, противоепидемични и други мероприятия.

При подготовката на района на учението се извършват само онези работи, които в бойна обстановка би трябвало да се извършват със силите и средствата на по-горния началник. Инженерните и другите работи, предвидени в плана за провеждане на учението, се извършват от подразделенията, участващи в ученията, съобразно тактическа обстановка.

Неизменна част от този подетап на разработване на документите е и подготовката на офицерите от ръководството и посредниците. Те се запознават и изучават тактическия замисъл за провеждане на учението и с ролята и задълженията си по обучаването на формированията. Те са длъжни да изучат основните теоретични положения по отработваната тема, местността в района на предстоящото учение и особено участъка за бойна стрелба. След това се изучават проекта на плана за провеждане на учението, схемата на мишенната обстановка и инструкцията за мерките за безопасност.

По време на занятията (инструктажите) се изработват показатели и критерии по оценяването на тактическите действия на обучаемите формирования, по прегледа на мишените и по определянето на резултатите от бойната стрелба.

С помощник-ръководителя по мишенната обстановка и с огневите посредници на подготвеното мишенно поле се провежда проиграване на възможните варианти на действия на формированията с използване на комуникационни средства и показване на мишените.[4]

След извършване на всичките дейности по подготовката на учението не по-късно от две седмици преди началото на ТУБС се оценява степента на сглобеност и подготовка на обучаваното формирование, с което същото се допуска до участие в провеждането на учението. С даването на допуск и доклад от ръководителя до офицера планиращ учението приключва подготвителния етап.

Тактическите учения с елемент на бойна стрелба са основен момент в процеса на подготовка на командирите, щабове и формированията. Тяхното изпълнение и извличането на поуки от практиката обаче са неизменно свързани с прецизната му подготовка. Представените дейности в този комплексен процес от една страна поставят изисквания за висока теоретична подготовка, добра координация между отделните структурни звена, точен разчет на времеви ресурс и прецизност в изпълнението на всяка една дейност. От друга страна единното разбиране на процеса на подготовка на ТУБС е предпоставка за правилното му изпълнение, така че да се постигнат заложените цели.

-
1. Доктрина за подготовка на Въоръжените сили на Република България.
 2. Заповед на Началника на отбраната №ЗНО-63/27.03.2015 г.
 3. Курс за стрелбите със стрелково оръжие и бойни машини във Въоръжените сили на Република България, С., 2017.
 4. Методика за подготовка и провеждане на ротните и батальонните тактически учения с бойна стрелба, МНО, 1987.
 5. Ръководство за ученията във Въоръжените сили на Република България, С., 2017.

ВЛИЯНИЕ НА ПРОЦЕСА НА ПРЕВЪОРЪЖАВАНЕ ВЪРХУ НЕОБХОДИМИТЕ ОПЕРАТИВНИ СПОСОБНОСТИ НА ВМС

Красимир Костадинов

Резюме: В доклада е направен анализ на необходимите оперативни способности на ВМС за участие в операции на НАТО и ЕС. Акцентирано е върху моментното състояние на Военноморските сили и е представен анализ на жизнения цикъл на морските платформи използвани в момента. Обосновани са необходимостта от придобиването на нови кораби и връзката на модернизацията на ВМС и участието в съюзни операции.

Ключови думи: способности на ВМС, изграждане на способности, придобиване на многофункционални, модулни патрулни кораби.

INFLUENCE OF THE REARMAMENT PROCESS ON THE REQUIRED OPERATIONAL CAPABILITIES OF THE NAVY

Krasimir Kostadinov

Abstract: This report presents an analysis of the required operational capabilities of a maritime component. It is focused at the current situation of the Bulgarian navy and includes an analysis of the life cycle of the maritime platforms, used nowadays. Also presents justification of the necessity of acquiring new ships, the connection between navy modernization and the contribution to allied operations.

Keywords: Navy capabilities, capability building, OPV.

Военноморските сили (ВМС) са основният инструмент на държавата при използването на сила за защита на териториалните морски води, както и за осъществяване на националните интереси в морското пространство. Тази дейност се реализира чрез провеждане или участие в морски операции (самостоятелно или съвместно в национален или коалиционен формат).

Особеният юридически статут на морските пространства изисква военноморските сили, които действат в тях да притежават специфични характеристики, отличаващи ги от другите видове въоръжени сили. Тези характеристики определят възможността за разполагане на силите в международни води, високата готовност, гъвкавост, относителната самостоятелност и независимост от брегово осигуряване, високата мобилност и особен статут.¹

Самото участие в пълния спектър от операции налага ВМС да изграждат и поддържат способности, осигуряващи им изпълнение на конкретни и различни по характер задачи. Тези задачи са ясно регламентирани и описани в национални и съюзни публикации – Доктрина за морски операции НП-3.1 и Allied Joint Maritime Operations AJP-3.1 и могат да бъдат следните:

- непрекъснато наблюдение и оповестяване за обстановката в морските пространства, контрол на корабоплаването, защита на морските комуникации и стопанската дейност на море;
- участие в съвместни операции за отбрана на територията и морските пространства на Република България в системата на колективната отбрана;
- участие в колективни отбранителни действия извън територията на страната ни (контра и антитерористични операции, патрулиране в назначени райони, ембаргови операции, ескортиране на особено ценни кораби и товари, противоминни операции и др.);
- наблюдение, разузнаване за обстановката и контрол в зоната на операцията;
- участие в съвместни и/или многонационални операции по борба с тероризма;
- предотвратяване на незаконен трафик на хора, стоки и оръжия по море;
- участие в ембаргови, хуманитарни, евакуационни и спасителни операции;
- оказване на съдействие на органите на държавната и местната власт за защита на населението, стопанството и инфраструктурата при кризи от невоенен характер и ликвидиране на последствията от тях;
- участие в защитата на важни стратегически обекти и морската критична инфраструктура;
- участие в борбата с организираната престъпност и трафика на наркотици, хора и оръжия;
- участие в търсене и спасяване на хора на море и в хуманитарни и евакуационни операции.

Изпълнението на пълния обем от задачи изисква изграждане и поддържане на голям ресурс от сили и средства от ВМС, които да отговарят както на технологичните достижения, така и да са оперативно съвместими и да позволяват съвместно използване в съюзен и коалиционен формат.

Видно е, че много малко държави в световен мащаб са способни самостоятелно да изградят и поддържат такъв съвременен военноморски флот, който да покрие целия спектър от възможни операции и да отговаря на най-новите технологични достижения. Изключително трудно е изграждането и поддържането на сили за пълноценно участие в пълния спектър на морски операции на НАТО и ЕС, особено в отдалечени райони. Ето защо е необходимо военноморските сили на отделните държави от Алианса да изградят специфични способности в контекста на колективната отбрана за изпълнение на специфични задачи в широкия спектър на морските операции на НАТО и ЕС. Тези особености не са нови и са залегнали в основата на концепцията на НАТО „Интелигентна отбрана“ и на ЕС „Обединяване и споделяне“.

Като член и на двете организации Република България и в частност ВМС на страната стриктно изпълняват поетите ангажименти и се стремят да отговарят на съвременните предизвикателства породени от промяната на геостратегическата обстановка и тенденциите за противопоставяне.²

Анализирайки изложеното е необходимо да се отговори на въпроса: Отговарят ли способностите на българските ВМС на съвременните изисквания за участие в морски операции?

При участие в съвместни операции неминуемо ще се налага провеждането на съвместни действия със съюзни или коалиционни сили. Развитие на оперативни способности ще се основава на способността за планиране и провеждане на съвместни операции, защита на силите и оперативна съвместимост. За изпълнението на мисиите и задачите на Военноморските сили и постигането на нивото на амбиции се изисква адекватен профил от оперативни способности, дефинирани и групирани в следните ключови области:

- своевременно наличие на силите;
- ефективно разузнаване;
- развързване и мобилност;
- ефективно въздействие;
- командване, управление и комуникации;
- осигуряване и логистика;
- оцеляване и защита на силите;
- оперативна съвместимост.^{3,4}

Всяка от тези области има своето важно значение и принос за достигане на определената цел – изграждане на съвременни и притежаващи необходимите способности военноморски сили.

Преди да се даде отговор на зададения въпрос е необходимо да се изясни понятието „способност“. В националната публикация – Доктрина на въоръжените сили на Република България под способност се разбира „Възможността за изпълняване на действие за постигане на определен ефект при определени условия и в съответствие с приети стандарти“.⁵

В Доктрината за подготовка на въоръжените сили на Република България терминът „способност“ е представен като система от системи. Това е състояние, което се създава в определена структура, притежаваща организация, личен състав, въоръжение, материални средства и процедури.⁶ В същата публикация се посочва, че в процеса на трансформация на въоръжените сили основните усилия трябва да бъдат насочени към поддържане на наличните и изграждане на необходими способности за изпълнение на поставените задачи.

От теорията за системния анализ е ясно, че функционирането на всяка сложна система е функция на изграждащите я такива. Промяната само на един параметър на съставящите елементи ще даде отражение върху работата на цялата структура.

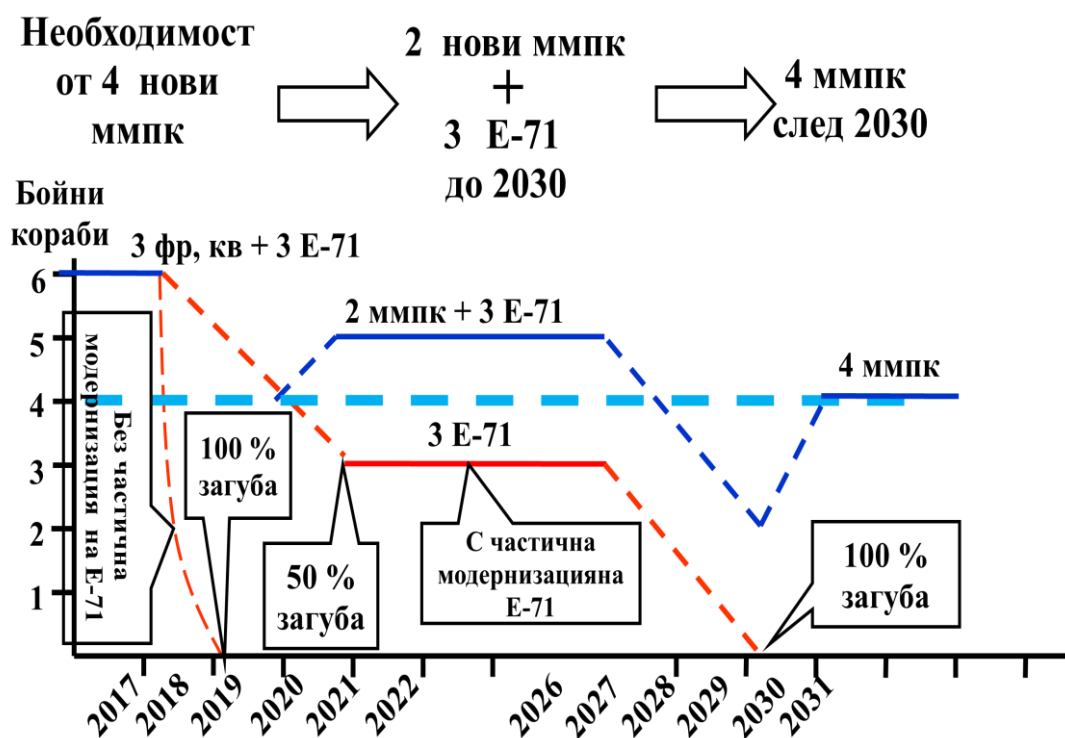
Изхождайки от тези разсъждения и отнасяйки ги към необходимите оперативни способности на военноморските сили, стигаме до заключението, че промяната на техническите средства и въоръжението са в основата на поддържането и изграждането на способности от организацията (при непроменящи се организация, личен състав и процедури).

Към настоящия момент ВМС разполагат с кораби, част от които са съветско производство от периода 1979 – 1985 г. Същите се намират в етапа на края на жизнения си цикъл и към момента се поддържат в състояние на функциониране с цената на значителен разход на ресурси и усилия от страна на личния състав. Необходимо е да се отбележи, че тези кораби нямат оперативна

съвместимост със съответните сили на НАТО (с изключение на два миночистача, декларирани за участие в операции на НАТО) и не могат да се използват в съюзни операции.

Освен тези кораби, на въоръжение във ВМС са и три фрегати Е-71 клас „Вилинген“ и един минен ловец, клас „Флауър“. Същите бяха закупени „втора ръка“ от Кралство Белгия през периода 2006 – 2008 г. и са произведени в края на 80-те години на ХХ век. Като цяло тези кораби са оперативно съвместими и с изключение на едната фрегатата са декларирани за участие в мисии и операции на Алианса и ЕС.

Анализът на състоянието на корабите и оперативните разчети показват, че за да се удовлетворят нуждите на националната сигурност и поетите международни ангажименти е необходимо придобиване на нови кораби и модернизиране на част от съществуващите, които да са напълно съвместими със силите на съюзниците. В тази връзка в Командването на ВМС беше изготвен разчет, който визуализира различните възможни варианти за запазване на съществуващите и достигане на нови способности от ВМС, чрез придобиване на нови и модернизиране на съществуващите технически средства (фиг. 1).⁷

Фиг. 1. Жизнен цикъл на патрулните кораби

Съгласно „Програмата за развитие на отбранителните способности на ВС на Република България – 2020“ за нуждите на Военноморските сили бяха предвидени два инвестиционни проекта.

Първият инвестиционен проект включваше „Придобиване на многофункционален модул патрулен кораб“. Целта му беше поетапната подмяна на патрулните кораби руско производство със съвременни многоцелеви патрулни кораби притежаващи способности да участват в пълния спектър от морски операции на НАТО и ЕС. Разчетът предвиждаше проектът да се реализира в периода 2016 – 2020 г., в базов вариант и до 2022 г. да достигне пълни оперативни способности. Както е известно към момента изпълнението на този проект е спряно поради отказ от участие на фирмата спечелила конкурса.

Другият инвестиционен проект предвижда „Модернизация на фрегати клас Е-71“.Целта на проекта е възстановяване на тактико-техническите параметри на двете фрегати клас Е-71, декларирани за НАТО и ЕС („Дръзки“ и „Верни“) за недопускане намаляването на оперативната съвместимост, както и възстановяване способностите на фрегатата от състава на „Силите за

отбрана“ („Горди“) за патрулиране в морските пространства на Република България. Към момента проектът се изпълнява частично.⁸

От представената графика е видно, че без частична модернизация на действащите фрегати, през периода 2019 – 2020 г. те ще загубят способности и няма да бъдат сертифицирани.

Частичната модернизация ще даде възможност на същите, през периода 2021 – 2026 г. да притежават 50% от съществуващите способности. През този период биха се приели на въоръжение предвидените нови модулни многоцелеви патрулни кораби, които към 2022 г. биха притежавали пълния спектър от способности и възможност за участие в операции и по трите мисии на въоръжените сили.

Видно е, че спирането на проекта „Придобиване на многофункционален модулен патрулен кораб“ ще окаже изключително негативно влияние на способностите на военноморските сили за изпълнение на определените им мисии и задачи. Това ще доведе до затрудняване, дори невъзможност, както да участват в операции на НАТО и ЕС, така и да изпълняват конституционните си задължения за гарантиране на сигурността на морската граница на страната и ЕС.

Създалата се ситуация налага да се анализират състояния, да се преразгледат приети решения, да се изготвят разчети и да се направи опит за реализиране на инвестиционния проект „Придобиване на многофункционален модулен патрулен кораб“. Превъоръжаването с тези съвременни многофункционални патрулни кораби, притежаващи по-добро въоръжение, с по-голяма мореходност и автономност, и с възможност за базиране на вертолети, ще даде възможност за надграждане на способностите на ВМС за постигане на пълна оперативна съвместимост и участие в операции на НАТО и ЕС, охрана и защита на морски пътища и инфраструктурата, участие в борбата с организираната престъпност.⁹

Като пълноправен член на Алианса и ЕС, Република България и в частност военноморските ѝ сили имат поети ангажименти и изпълняват задачи за гарантиране границите на Съюза, териториалната цялост и суверенитет на държавата, подкрепа на международния мир и сигурност, хуманитарни операции. Ефективното участие в тези операции и изпълнението на възможните задачи изискват притежаване на определени способности. Тези способности ще бъдат постигнати чрез модернизация, превъоръжаване и ефективно разходване на предоставения бюджет.

¹ Програма за развитие на отбранителните способности на Въоръжените сили на Република България 2020, <https://www.mod.bg/bg/doc/strategicheski>.

² Национална отбранителна стратегия, приета с решение на МС.

³ Манушев, П. Изграждане на способности от ВМС в условията на интелигентна отбрана, София, 2012.

⁴ Николов, Р. Десет години в НАТО – погледът на ВМС, Варна, 2014.

⁵ Доктрина за Въоръжените сили на Република България, НП-1, София, 2011.

⁶ Доктрина за подготовката на Въоръжените сили на Република България, НП-7, София, 2012.

⁷ Лекция на Командира на ВМС, ВА „Г. С. Раковски“, София, 2017.

⁸ Програма за развитие на отбранителните способности на Въоръжените сили на Република България 2020, <https://www.mod.bg/bg/doc/strategicheski>.

⁹ План за развитие на Въоръжените сили до 2020 г.

UNMANNED AERIAL VEHICLES AND THE CONSEQUENCES OF KILLINGS WITHOUT CONSEQUENCES

assist. prof. Atanas Atanasov, phd, assist. prof. Lazar Lazarov, phd

Abstract: *The following paper represents the authors opinion on the way Unmanned aerial vehicles (UAV) have been developed as a human asset, with all the meaningful peculiarities that come upon this development, the legal and ethical aspects when executing the so called “targeted killings”, as well the different present and future uses that people are suppose to conduct using UAVs. Some of the consequences that come upon after executing operations including targeted killing are also reviewed in the paper.*

Key words: *Unmanned aerial vehicles, targeted killing, moral issues, technology;*

БЕЗПИЛОТНИТЕ ЛЕТАТЕЛНИ АПАРАТИ И ПОСЛЕДСТВИЯТА ОТ УБИВАНЕТО БЕЗ ПОСЛЕДСТВИЯ

доктор Атанас Атанасов, доктор Лазар Лазаров,

Резюме: *Настоящият доклад представя мнението на авторите относно безпилотните летателни апарати и развитието им като съществен актив за хората, както и значимите особености, които възникват при усъвършенстването им, законовите и етични аспекти при т.нар. „целенасочени убийства“, както и различните настоящи и бъдещи задачи, които следва да се изпълняват посредством БЛА. Разгледани са също така и последствията, настъпващи след изпълнение на операции включващи целенасочени убийства.*

Technologies can sometimes have much higher impact on society, than initially expected. Further on the topic, a simple improvement of the quality of life on someone, may have significant unintended negative impact on the same person in a different manner which he can evaluate later or can't evaluate at all. As a simple example, life in the beginning of the XX century meant that people were obligated to go outside doing their everyday chores (laundry, bathing, fetching water), later in the years with the development of modern infrastructure homes were starting to have their own water and electrical supply. This led to severe improvement of the quality of life of all the people who could benefit these modern extras. However this led to a inevitable change in the way life was lived. Women didn't have to go outside everyday to do the laundry and men were not suppose to fetch water, as a result people stopped communicating the way they used to. Most of the strong bonds in the “now modern” villages were broken, such bonds that were present for centuries disappeared as “life got better”[1]

Having in mind that a terrorist in custody is far more valuable, than a dead terrorist, different governments, which fight organized terrorism and crime state that the so called targeted killings (TK) is a measure used only when all other measured have proven to be inadequate or impossible to implement. With this said it should be also clear that the current kill/capture ratio is 30/1, proves that killing of terrorists is much more convenient and safe than capturing them[2]. With these figures as a fact, along with the rapid increase of the use and production of unmanned aerial vehicles (UAV) all over the Globe, targeted killings is a matter of growing concern and should be carefully questioned and legally bonded. More than 70 countries today posses UAVs and use them to conduct various military operations, including terrorism fighting. As a major UAV user the USA have adopted the policy of targeted killing as a primary element in modern fight against international terrorism. US military and the CIA have conducted numerous TK operations all over the world, many of which have been proven to be more than controversial. Many questions are being raised, some of which doubted that the mere essence of the unmanned presence or the non-human presence in the area of the operation deforms the outcome of most of those operations. Modern UAVs or UAV systems are capable of conducting same operations as manned aircraft, but having in mind the nature of technology, which removes the physical risk, arguably leads to change in the viewpoint of the UAV operator.

Steven David, who is a philosopher and politician familiar with the topic states that targeted killing is: “the intentional slaying of a specific individual or group of individuals undertaken with explicit government approval”[3]. With this said targeted killing must not be observed as an act of the individual rather than a governmental decision, forged in the shield of international war. Targeted killing is nothing new as a way to deal with foes. Manhunts have been organized thousands of years ago, targeting strategic

and important enemies, this however was not possible without the lack of presence of forces in the area of the manhunt, at least not until UAVs made it possible. Targeted killing using UAVs in the 90s proved to be inefficient mostly because of the limited capabilities of the technology that was available by that time. This meant that other means of assassination of high level terrorists were more efficient and they were logically chosen. However with the capabilities of modern technology grew rapidly and when the 9/11 attacks happen in the US, it was once again an opportunity for the UAVs to prove that they were now “fit for the job”. By that time in the US there were little more than fifty UAV at regular service, and we all know how many they are now. With the following operation in Iraq UAVs became the main tool to conduct the targeted killings, that were otherwise impossible to conduct on enemy soil. Of course there are many more benefits when using UAVs including the price of the operation, the time needed for a strike to reach its target, which in some cases nowadays is in minutes, even seconds, after permission has been granted and the order given. All these details lead to the inevitable question, concerning the human operators behind the control desks. Most of the times they are sitting somewhere thousands of kilometers away from the area of the operation, they are executing orders and working by the end of their shift, after what they can safely go to their families at home[4]. There are more than 1300 drone operators in the USAF and CIA and as of today USAF is training more drone operators than bomber and fighter pilots combined, due to the extremely high demand, because of the growing number of operations executed by UAVs, alongside with the fact that because of the extensive length of the working shifts and the nature of the work, cases of professional burnout are rising and many operators are considering departing their working stations[5]

The interaction between the operator and the target is one of the most difficult relationship, which proves to be problematic and further examination seems vital on this matter. Recent studies show that drone operators also suffer from war trauma and their job is couldn't be further away from the popular believe that it is similar to a arcade game[4]. Operators tend to bond psychologically with their targets much more than other combat units, mainly because of the fact, that their target can be previously observed by the same operator for a long time, the operator can be familiar with the habits of the target, his/hers family members, their faces and many more details, which modern observation technology makes possible[6]. Another extremely problematic issue is the fact that in most case drone operators are able or must confirm the effect of the strikes they execute. This means that they witness the devastation after the strike and the bodies left behind, a sight which is rarely visible for any conventional aircraft pilot[7]

On the other side in the so called “rich in targets regions” drones are becoming part of people's lives. Having in mind the number of people killed by UAVs, the civilians are changing their living habits according to the new “silent killer” in the sky. It wasn't long ago when terrorist chose distant and uninhabited areas to recruit and spread their ideas to civilians. Nowadays people are keeping distance from those so called leaders, since they know that a UAV strike may hit them at any time, making them a fragment of the number of civilian casualties those attacks have caused. With the contemporary ways of fighting terrorism those terrorist are taking a completely different approach as well, and are no longer hiding in caves and abandoned areas, on the contrary they are seeking shelter in villages and areas densely populated with civilians, making sure that an eventual drone attack on them would cause many civilian casualties and by doing that are protecting their own lives. This naturally makes the local population extremely nervous and tends to deform their perception as “who the real terrorist really is”. As people are seeing the consequences of each drone attack, they fear more the UAV than the terrorists they share neighborhood with. The negative impact this may lead can be perceived as acceptable when the current strike has eliminated the targeted terrorist, but in long-term war on terrorism it brings more enemies that it does kill.

With each day passing by technologies and UAVs that can execute orders on targeted killings become more and more affordable, it is quite clear that the number of those operations will increase. The World nowadays dictates that war is sometimes necessary, but it always should our last resort in an effort to bring peace and stability, the way those wars are fought using UAVs makes it impossible for the civilians to react and defend their families, while being in the area of damage the UAV causes, which brings a lot of controversy and a lot of arguments. Article 51 of the UN charts states, that: “The only just causes to fight a war is the act of self-defense against aggression of to aid victims of such aggression”, this along with the natural instinct of each and every commander to protect and eliminate the possibility of a human life loss of a subordinate makes the UAVs the future default technology when there is a need for targeted killing. In the past centuries conflicts have always been carefully examined even before they have started by commanders and leaders, and always there was the concern about the losses of own forces. As people say: “You don't use a sledgehammer to crack a nut.”, which literally means, that people in charge have always

tried to balance the expedience of slaughter against the morality of a more qualified defeat. Which shows that actions should in most cases be proportionate to their goals and adequate force should be applied. With the availability of modern UAVs and their lethal capabilities all these calculations and moral boundaries are at stake. Since unmanned operations are relatively risk-free, they exclude an important moral brake on terrorism fight: by deducting the risk taken by the UAV operator, they lower the threshold for action. Question concerning the morality and legal aspects are growing with the number of those operations, and if commanders have moral issues with using UAVs for targeted killing, does this make them more or less loyal to their subordinates when ordering them to execute an operation on ground, which is possible to execute with a UAV, thus increasing their vulnerability and putting their lives at risk. Another question is the inevitable overreliance on UAVs, since 9/11 over 95% of all non-battlefield targeted killing have been conducted by drones[8]. Drones have been especially effective in killing top al-Qaida leaders. Of the two dozen high valued targets (HVT) in the terrorist organization who have been killed, Osama bin Laden is the only one not to die as a result of a drone attack[9]. This extremely high level of effectiveness leads to the mentioned before overreliance and thus UAVs are no longer a technology used to kill only HVTs, but the standards are continuously lowering and nowadays low-level operatives and insurgents can also easily become targets to a UAV strike, as a proof of this claim comes the fact that not more a seventh of the targeted killings in Pakistan have been ordered on terrorist leaders[10].

In conclusion, targeted killing using unmanned aerial vehicles is no longer a modern, expensive and luxurious mean to fight contemporary terrorism, but on the contrary it is the single most effective way to make sure an operation reaches its goals with highest efficiency and minimum or none possible harm for operators, pilots or allies. All these benefits come at a price which is not always calculated right, meaning that there are numerous drawbacks and downsides when TKs aren't used as a last possible way of fighting terrorism or the operators and decision makers aren't capable of making fair and legally bonded decisions. UAV are here and they are to stay for a very long time, so every single UAV operator at different level should be able to precisely determine the force he should apply when using them, as there isn't a single state or organization which is invulnerable to an enemy UAV strike nowadays.

-
1. Richard Sclove, *Democracy and Technology*, New York: Guilford Press, 1995, p. 3.
 2. Scott Shane, "Targeted Killing Comes to Define War on Terror," *New York Times* (April 7, 2013)"
 3. Steven David, *Fatal Choices: Israel's Policy of Targeted Killing* (Ramat Gan, Israel: Begin-Sadat Center for Strategic Studies, 2002)
 4. International Committee of the Red Cross, *Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities* (Geneva:ICRC,2009)
 5. Dave Majumdar, "U.S. Drone fleet at 'Breaking Point,' Air Force Says," *Daily Beast* (January 5, 2015)
 6. James Dao, "Drone Pilots Are Found To Get Stress Disorders Much As Those in Combat Do," *New York Times* (January 22, 2013)
 7. Caryl, "Predators and Robots at War," 2.
 8. Micah Zenko, *Reforming U.S. Drone Strike Policies*, 8.
 9. Micah Zenko, *Reforming U.S. Drone Strike Policies*, 9.
 10. Bergen and Tiedemann, "Washington's Phantom War," 1.

ИЗПОЛЗВАНЕ НА ФОРМИРОВАНИЯ ОТ СУХОПЪТНИ ВОЙСКИ В ОПЕРАЦИИ ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЕТО НА ТЕРОРИЗМА И В ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ПОСЛЕДИЦИТЕ ОТ ТЕРОРИЗЪМ

подполковник д-р Иво Захариев

Резюме: *В доклада се разглеждат начините за използване на сухопътни войски в операциите по противодействие на тероризма и последиците от терористични действия.*

Ключови думи: *Сухопътни войски, тероризъм, противодействие.*

PARTICIPATION OF THE LAND FORCES IN OPERATIONS TO COUNTER TERRORISM AND TO OVERCOME THE EFFECTS OF TERRORISM

lieutenant-colonel PhD Ivo Zahariev

Abstract: *The report examines the use of the land forces in counter-terrorism operations and the effects of terrorist acts.*

Key words: *The land forces, terrorism, counteraction.*

Съвременните рискове и заплахи за Република България възникват извън територията на страната. Те са резултат от промяната в поведението, на значимостта и интересите на основните глобални и регионални играчи, като произтичат от конкретната обстановка в кризисните и конфликтни райони на Западните Балкани, Украйна, Близкия и Средния Изток, Северна Африка, Централна и Южна Азия.

Системата на международните отношения е изправена пред нови предизвикателства. Съществено се променят геополитическия, военния и икономическия баланс, задълбочава се противопоставянето между „Великите сили“, засилват се досегашните и възникват нови рискове и заплахи за сигурността в света. Мирът, сигурността, развитието и благоденствието са взаимносвързани повече от всякога. Средата на сигурност придобива особено значение за процесите в обществото. Нараства зависимостта между личната, националната и международната сигурност, както и на държавите от жизненоважни ресурси (енергийни, водни и хранителни), което повишава вероятността от възникване на кризи. Проблемите в тази област се превръщат в едни от най-сериозните рискове за всички страни, независимо от икономическото състояние и ресурсната им осигуреност.¹

Асиметричните заплахи (особено международния тероризъм и разпространението на оръжия за масово унищожение), регионалните конфликти, киберпрестъпността и трансграничната организирана престъпност оказват съществено влияние върху средата на сигурност в глобален и регионален мащаб.

Радикализацията и тероризмът ще продължат да генерират заплахи за глобалната и национална сигурност. Регионалните конфликти, икономическите и финансовите кризи допълнително изострят тази заплаха.

Терористичната заплаха за Европа от религиозно мотивирани групировки се увеличава вследствие на благоприятната среда за разпространяване на идеите на радикални идеологии, основани на исляма, сред част от мюсюлманските общности в Западна Европа и на Балканите, създадените в Близкия изток и Северна Африка логистични бази и завръщащите се от конфликтните зони чуждестранни бойци, които притежават реален боен опит. Една от предпоставките за прояви на тероризъм в региона са етническите противоречия (проявяват се преди всичко като стремеж за независимост, за ревизия на съществуващите граници, преразпределяне на територии и създаване на нови държави). Те се характеризират с устойчивост и често са преплетени с религиозния фактор. Терористите се опитват да оправдаят своите действия с „борба“ за религиозни и човешки права.

Предпоставки за съществуването на тероризма в региона са трудностите по утвърждаване на държавността в някои от страните, недостигът на демократични практики, ниския жизнен стандарт и др.

Характерно е наличието на неконтролирани от държавните институции територии, които се използват като бази от международния тероризъм, както за нанасяне на удари, така и за осъществяване на логистична подкрепа и подготовка на терористични актове в други части на света.

Терористичните организации паралелно с децентрализацията на структурите и разнообразяването на способите си за действие умело експлоатират възможностите за инфилтриране на свои членове в демократичните общества и привличане на нови привърженици. Идеологията им се възприема най-вече от лица от маргинализирани групи и ги вдъхновява към предприемане на самостоятелни акции.

Възможностите на екстремистки групи да използват радиоактивни вещества, източници на йонизиращо лъчение, токсични вещества и биологични агенти, както и информационни технологии за терористични цели се увеличават.

В приетия през 2016 г. Закон за противодействие на тероризма е записано, че „Въоръжените сили на Република България участват в противодействието на тероризма и в преодоляване на последиците от тероризъм в съответствие с плановете за противодействие на тероризма и този закон“².

Основното формиране от състава на Сухопътни войски (СВ), което ще бъде използвано в операции по противодействие на тероризма и в преодоляване на последиците от тероризъм се явява механизираният батальон. Неговата структура и щатен състав дават възможност да изпълнява задачи свързани с противодействието на тероризма и в преодоляване на последиците от него.

Използването му ще бъде основно в две направления:

- участие в операции за противодействие на тероризма;
- участие в операции по преодоляване на последиците от тероризъм.

В първото направление, съгласно Закона за противодействие на тероризма, военнослужещите от въоръжените сили имат право, при условията и по реда на този закон да извършват проверки за установяване на самоличността на лица, да задържат лица, да извършват обиск, да проверяват лични вещи и превозни средства, да извършват проверки в помещения без съгласието на собственика или обитателя или в тяхно отсъствие, да използват физическа сила и помощни средства, да използват оръжие.

Извършването на тези действия са свързани с изпълнението на следните задачи:

- задържане на лице за което има данни, че е свързано с подготовката или извършването на терористичен акт;
- на контролен пункт;
- при осъществяване на охрана на стратегически обекти или обекти на критичната инфраструктура.

За изпълнение на тези задачи срещу действията на лица или групи, за които има данни за подготовка за извършване на терористичен акт, формированията от сухопътни войски трябва да имат готовност да действат в сложни условия на обстановката. Обстановката може бъде допълнително усложнена от факта, че повечето действия ще се извършват в силно урбанизирани райони, които са предпочитани за извършване на терористични действия.

Изпълнението на тези задачи изискват добра предварителна подготовка на формированията определени да участват в антитерористични операции.

Осигуряването на свободата на придвижване оказва огромно влияние върху изпълнението на задачите и върху маневрените способности на формированията. Ето защо, на осигуряването на мобилността в зоните за действие се обръща важно значение на:

- контрол на движението;
- откриване, отстраняване и прочистване от поставени мини и взривни устройства;
- поддържане на движението извън основните пътища.

Тази задача е комплексна и изпълнението ѝ се осигурява от механизиранияте формирования, като задължително е необходимо, същите да бъдат усилены с инженерни формирования.

Разузнаване и патрулиране се налага в зоната на действие извън самия стратегически обект, с цел осигуряване на допълнителна сигурност. На патрулите се възлага задачата да събират информация, да потвърждават или отричат точността на по-ранно събрана информация, да осигурят сигурността на обекта, както и на пътищата към него, като при откриване на заплахи по маршрута на патрулиране да съобщават за откриването им, да унищожават или да задържат лица, за които има данни, че са свързани с подготовката или извършването на терористичен акт. Двете категории патрули биват – разузнавателен и боен. Те могат да бъдат пешни и на машини.

Пешният патрул може да бъде в състав от група военнослужещи до взвод. Членовете на патрула трябва да са в постоянна готовност за провеждането на бойни действия. Отделните патрули

трябва да си осигуряват взаимна подкрепа едни на други по време на движение или при възникване на опасна ситуация.

Патрули на машини са особено полезни при икономисването на сили и в случаите, когато на дадено формирование се назначи голяма зона за действие. Механизираните патрули могат да бъдат използвани за покриване на пространствата между отдалечени части от обекта, за координиране и осигуряване на сигурността на отдалечените райони в зоната за действие, за патрулиране около обекта. Те трябва да имат готовност да сигнализират бързо за опасности и да оказват помощ при внезапно възникнали ситуации.

Един патрул на машини трябва да бъде нащрек за необичайни хора, автомобили или инциденти близо до началото или края на маршрута, да избягва едни и същи маршрути и време за извършване на обиколките, да спира за кратко при откриване на необичайни предмети или при инциденти и да ги проучва, да заобикаля подозрителни препятствия или да спира и да провежда разследване, да проверява непрекъснато тила си и да бъде наясно с възможностите на превозното средство.

Един от най-често използваните способности за контрол на трафика, претърсване на автомобили и хора, издирване на заподозрени лица е устройването на контролни пунктове (КП).

Контролните пунктове са места, оборудвани в инженерно отношение, които се използват за контрол върху движението и обикновено включват в себе си охранителни позиции, зона за претърсване на хора, зона за претърсване на автомобили и команден пункт. Една барикада обикновено се използва заедно с един контролен пункт, за да се приведе в строг ред преминаването на хора и превозни средства през определена зона.

За да бъде един контролен пункт ефективен се изискват специални допълнителни мерки като например: знаци, които да отбелязват скоростта на движение при приближаване, зоните за паркиране и зоните за претърсване, адекватното осветяване за зоните за претърсване нощем, радио или проводна свързка между различните места на контролно пропускателния пункт, поддържащи работата му, осигурени препятствия перпендикулярно на пътя и около зоната за претърсване. Препятствията трябва да са достатъчно големи и стабилни, за да попречат на превозни средства да минат през тях или да ги заобикалят, личният състав да има достатъчно огнева мощ за да се противопостави на всяка атака или да спрат превозно средство, което се опитва да премине или да се блъсне в контролно пропускателния пункт.

Част от силите на тактическите формирования може да изпълняват поставени задачи свързани с охраняването на стратегически обекти в градски условия, като например: охрана на особено важни правителствени учреждения, промишлени предприятия, железопътни съоръжения, затвори и други. Сградите трябва да се приспособят така, че да осигурят допълнителна защита на охранявания обект и личния състав.

При използването на подразделенията в градски условия, командирите им трябва да оценят заплахите и да планират охраната и отбраната на всеки от обектите в най-точни подробности, като в допълнение на това те трябва да вземат предвид следните предпазни мерки:

- телени заграждения или бариери за допълнителна защита;
- затъмнители направени от брезент или ламарина на прозорците;
- телени огради или стоманени мрежи поставени пред бункери или надземни бойни позиции, които да спомагат за преждевременната детонация на реактивни гранати и други подобни взривни устройства;
- защитни навеси от стоманени мрежи, масивни решетки или гофрирана ламарина. Те предпазват покривите, ако се поставят на поне един метър над тях. Поставянето на торби с пясък директно върху покривите предпазват от шрапнели;
- препятствия на подстъпите ще забавят или спрат превозните средства и хора, които пристъпват към охраняваната зона;
- проектирането на входните пунктове трябва да позволява достъп и защита на оторизираните лица и да забранява достъпа на неоторизирани лица;
- ако е възможно, оградите се осветяват, както и порталите и препятствията;
- ако се наложи укрепяване на позициите, те трябва по-скоро да се окопават, отколкото да се издигат.

По второто направление, съгласно Закона за противодействие на тероризма, военнорслужещите от въоръжените сили участват в операции по преодоляване на последиците от тероризъм. Основните задачи, които евентуално могат да бъдат поставени пред формированията от

сухопътни войски са както следва:

- възстановяване, поддържане и прокаране на нови пътища;
- добиване и доставяне на питейна вода и др.;
- съдействие за управление на бежанския поток;
- мащабни доставки на продукти от първа необходимост и разпределянето им за нуждаещите се;
- оказване на медицинска и санитарна помощ;
- осигуряване на временни комуникации (съобщителни линии).

Подготовката за противодействие на тероризма следва да бъде ежедневие за въоръжените сили. Ключови за изпълнение на поставените задачи за противодействие на тероризма са специализираното обучение и учения за повишаване на подготовката.

Ето защо е необходимо изграждане и развитие на способности за участие в операции по противодействие на тероризма и за ликвидиране на резултатите от терористични действия.

Обучението, ученията и особено образованието играят съществена роля в подготовката за борбата с тероризма. Те се явяват инструменти за повишаване на реактивността в операции срещу тероризма. Затова е необходимо да включват и постоянен тренинг на процеса на вземане на решения, съвместно прилагане на военни и невоенни мерки за реагиране и разширяване на механизмите за сътрудничество с други участници в сложни сценарии в и извън рамките на военен конфликт.

Основните направления за изграждане и развитие на способности за противодействие на тероризма следва да бъдат:

- *по отношение на нормативната уредба* – постоянно актуализиране на правилата за употреба на сила, актуализиране на програмите за специална подготовка на определените за участие в такива операции формирования или части от тях, синхронизиране на използваните документи с тези използвани в МВР.

Смисълът и предназначението на нормативната база е да установи рамка за схващанията и подхода при планиране и провеждане на операциите срещу тероризма.

Концептуалното мислене е обвързано с иновации и идеи за развитие на бъдещи способности и по-добри начини за действие в нестабилна среда. Развитието на концепциите за участие в съвместни операции с МВР е от жизнено важно значение, както за развитието на силите, така и за развитието на нормативната база. Без него, въоръжените сили няма да могат да изпълняват поставените задачи пред тях в национален мащаб.

Имайки предвид развитието на способите за воюване и необходимостта въоръжените сили (в частност сухопътните войски) да посрещнат техните предизвикателства е необходимо развитието на силите по своята същност да представлява наблюдение и анализ на голям набор от тенденции, с оглед да се открият и формулират бъдещите военни концепции, способности и структури, които са необходими за поддръжка на националните политически цели.

Заплахите от терористични действия, с особеностите на характеристиките, сложността на предизвикателствата и многостранността на проявлението им, както и с разнообразието на проявлението им върху оперативните способности, с тяхното изграждане за съвременно и ефективно противодействие, ще продължат да се нареждат сред значимите предизвикателства за системата за сигурност и отбрана.

Сложността и неяснотата на заплахите от терористични действия изискват: непрекъснато наблюдение и адаптация на процесите на идентифициране и планиране (непосредственото планиране и планиране в отговор на криза); по-динамична, енергична и адекватна оценка на възникналата или възникващата криза; своевременно вземане на решения, което ще разшири възможностите за гарантиране на ранно реагиране на бъдеща криза. Ранното анализиране и оценка на евентуална криза и/или зараждащ се конфликт се явява ключов подход за вземане на решения и прилагане на адекватни мерки за реагиране. При подпомагане действията на стратегическо ниво е необходимо ранно разпознаване на евентуалното развитие на ситуацията за гарантирано осигуряване на достатъчно сили и средства за ефективно противодействие на тероризма. Затова е потребна високо-интелектуална гъвкавост в проактивното вземане на решения в условия на значителна несигурност и в системата и процесите за командване и контрол, и оперативна гъвкавост при развъртане и използване на наличните сили. Разширяване на възможностите за повишена скорост и гъвкавост, за проактивно вземане на решение ще позволят съвременна и подходяща реакция при идентифициране на терористични заплахи.

– по отношение на обучението и подготовката – областта на подготовката изисква способности за повишаване на ефективността на определените формирования от сухопътни войски, която заедно с непосредствената подготовка преди участие в операции включва: обучение и подготовка, провеждане на учения, планиране на операции и изучаване на поуки от практиката.

Предвид сложните зависимости в общата архитектура на самите способности и отговорностите на управлението при изграждането и използването им, повишаването на подготовката на сухопътни войски следва да започне с усъвършенстване на знанието и обучението. Съвременните методи за подготовка все повече включват използването на симулации за обучение на своите лидери, което ще ги подготви за действията в съвременната информационна среда.

Индивидуалната подготовка предхожда колективната подготовка. Тя представлява система от дейности, осигуряващи знания, умения и навици, изискващи се от индивида за изпълнение на основните (функционалните) му задължения във ВС. Чрез нея отделният военнослужещ придобива правилните знания, умения и навици, с които да демонстрира способността да изпълнява своята индивидуална роля в операциите като част от войсковия колектив (щаб, формирование, тим, група, организационна структура).

Тази подготовка обхваща обучение в прилагането на процедури и повтарящо се прилагане на доктрини, тактики, техники и процедури с цел придобиване, поддържане и усъвършенстване на необходимите знания и умения.

Получената подготовка за участие в операции срещу тероризма, следва непрекъснато да се развива и по възможност да се синхронизира с действията на невоенния компонент участващ в такава операция, чрез провеждането на съвместни учения.

Колективната подготовка на определените за участие формирования, следва да се провежда във военните формирования и в специализирани центрове за подготовка в страната.

Воденето на подготовката включва предприемане на тренировъчни действия за достигане на готовност за изпълнение на задачите от формированието. Провеждането на подготовката започва с предварителна проверка на готовността на личния състав и осигуряване на провежданите занятия и завършва когато определените тренировъчни цели са постигнати.

За поддържане на способности за участие в операции по противодействие на тероризма следва да се планира и провежда специализирана подготовка с определените за целта формирования. За своевременна замяна на тези формирования е необходимо, с целия личен състав от сухопътни войски да се провеждат специализирани занятия за достигане на необходимите способности. За умелото управление на тези формирования, щабовеопределени за участие в операции по противодействие на тероризма следва да планират и провеждат целенасочени тренировки и отделните елементи да се тренират по време на специализираната подготовка.

¹Стратегия за национална сигурност на Република България, 2017.

²Закон за противодействие на тероризма, Обн., ДВ, бр. 103 от 27.12.2016 г.

НАУЧНО НАПРАВЛЕНИЕ
РАДИКАЛИЗАЦИЯ И ТЕРОРИЗЪМ

HUMAN TRAFFICKING AS A CHALLENGE FOR SECURITY IN EUROPE

Associate professor, Ph.D., Marta Gębska

Abstract: *The article presents the issue of trafficking in human beings in Europe as the challenge for security, on the basis of the reports edited by the United Nations Office on Drugs and Crime as well as the European Union. The article offers the definition of human trafficking and reviews international documents in human trafficking. Moreover, the purposes of human trafficking are revealed and the profile of victims and the scale of this phenomenon in Europe is described. Finally, similarities and differences in this dirty business in Europe are compared with other regions of the world, as well as the profile of crime and the policy of European countries in the area of modern slavery issue.*

Key words: *human trafficking, Europe, security, crime, international organizations*

Human trafficking is an international problem, which is penalized by the international institutions and most of the countries. They confirm that this crime collides the fundamental human right and dignity of the human. Children and adults, both sex, become the human trafficking victims, especially when they are poor, uneducated, during migration process, and search for a better life. They are often driven to despair and because of the lack of carefulness, their naivety or the lack of awareness in relation to threats, become aggrieved people. This modern slavery hits both social and personal¹, as well as international security, because multinational criminal groups exploit their victims for example as the soldiers, and train to be robbers or terrorists. The United Nations with regional organizations, such as the Council of Europe, created the number of legal documents, which define the term of human trafficking and show activities, which should be undertaken to protect the victims and fight against this kind of crime. Fight against human trafficking contains prosecution and penalization of criminals, who directly or even indirectly, are involved in this business, as well as protection of their victims.

Trade in humans is forbidden in the European Union and penalized in accordance with the Article 83 of the Treaty of the Functioning of the European Union. Next, the *directive of the European Parliament and the Council No. 2011/36/EU of 5th May 2011 on the prevention of human trafficking and fight against*

¹In personal and structural aspect, the term security is described as the possibility of free development of subject and the guarrrancy of undisturbed existance, the achievement of social growth and prosperity of individuals, as well as the state of peace and certainty and the lack of threats. The state and process of personal security relies on creation of such conditions of life to individuals and whole groups, which facilitate personal progress and self-realization. Next, the state and process of structural security relies on the right orientation of activities of social instuitutions (the state institutions, international organizations, occupational groups, local communities) in order to guarantee personal security. Personal security is a freedom its subject have from the threats or acceptance of those threats with the possibility of remaining human dignity, the right to liberty, life and development. On the basis of: M. Gębska, *Wymiar ekonomiczny bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego na przykładzie Wielowymiarowego Wskaźnika Ubóstwa (MPI)*, w: *Bezpieczeństwo personalne wobec współczesnych zagrożeń i wyzwań*, red. K. Drabik, M. Żyła, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2017, p. 259-260.

this kind of dirty business and victims protection describes the ways of cooperation and coordination of the activities in the EU².

In 2016 the *International Centre for Migration Policy Development (ICMPD)*, by reason of the migration crisis in Europe, aimed to fight against the human trafficking, especially protecting from danger the people, who migrate and seek for the refugee status. ICMPD cooperated with the EU, Jordan, Turkey, Western Africa and ECOWAS in the area of asylum, border and visa management, illegal migration and retrace, legal migration and integration, migration and development, as well as the human trafficking³.

Human trafficking definition and international documents concerning human trafficking issue

The legal base for international environment on trade in humans is the *Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, especially Women and Children* (called Palermo Protocole), which is the supplement of the *Convention against Transnational Organized Crime*, adopted by the United Nations on the 15th October 2000⁴. The second base is the *Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings*, adopted on the 16th May 2005⁵. Moreover the Palermo Protocole appeals to the *Resolution of United Nations General Assembly no. 53/111*, adopted on the 9th December 1998, which created the intergovernmental committee to prepare international convention against transnational organised crime and to create international legal instrument to protect human trafficking victims, especially women and children.

Palermo Protocole⁶ aims to prevent and to suppress human trafficking, undertaking the wide international activities to limit this kind of crime in the country of origin, destination and transit, as well as to develop activities to punish the perpetrators and to protect the victims and human rights, which are important for international community. In accordance to the article 3 “*Trafficking in persons shall mean the recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of persons, by means of the threat or use of force or other forms of coercion, of abduction, of fraud, of deception, of the abuse of power or of a position of vulnerability or of the giving or receiving of payments or benefits to achieve the consent of a person having control over another person, for the purpose of exploitation. Exploitation shall include, at a minimum, the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or the removal of organs*”. Moreover, the agreement of the victim of human trafficking to planned usage is not important, if there was used any methods of usage, as well as “*the recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of a child for the purpose of exploitation shall be considered “trafficking in persons” even if this does not involve any of the means set forth (...). Child shall mean any person under eighteen years of age*”.

In accordance with Article 5 of Palermo Protocole each country, which ratifies the protocole, “*shall adopt such legislative and other measures as may be necessary to establish as criminal offences the conduct set forth in article 3 of this Protocol, when committed intentionally. Each State Party shall also adopt such legislative and other measures as may be necessary to establish as criminal offences:*

(a) *Subject to the basic concepts of its legal system, attempting to commit an offence established in accordance with paragraph 1 of this article;*

(b) *Participating as an accomplice in an offence established in accordance with paragraph 1 of this article; and*

²<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0036> (2.03.2018) and *Report from the Commission to the European Parliament and the Council. Report on the progress made in the fight against trafficking in human beings (2016) as required under Article 20 of Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims*, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/organized-crime-and-human-trafficking/trafficking-in-human-beings/docs/commission_report_on_the_progress_made_in_the_fight_against_trafficking_in_human_beings_2016_en.pdf, p. 2.

³*Making Migration Better. Annual Report 2016*, International Centre for Migration Policy Development, Vienna 2017, p. 57-58, 72, 80.

⁴<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20050180158/O/D20050158.pdf> (26.01.2018).

⁵<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20090200107/O/D20090107.pdf> (26.01.2018).

⁶https://www.unodc.org/documents/treaties/Special/2000_Protocol_to_Prevent_2C_Suppress_and_Punish_Trafficking_in_Persons.pdf, <http://dziennikustaw.gov.pl/du/2005/s/18/160>, <http://handelludzmi.eu/hl/baza-wiedzy/przepisy-prawne/miedzynarodowe/organizacja-narodow-zj/6231,Protokol-o-zapobieganiu-zwalczaniu-oraz-karaniu-za-handel-ludzmi-w-szczegolnosc.html> (26.01.2018).

(c) *Organizing or directing other persons to commit an offence (...)*”.

In accordance with article 3 of the United Nations Convention human trafficking is the activity connected with international organised crime, because it is often committed in more than one country or it is committed in one country but the important part of its preparation, planning, leading or controlling, takes place in the other country, or it is committed in one country, but affects the other one. What is more, penalization includes the entry into agreement with one or more people to obtain financial benefits or other material profit, as well as the knowledge about participation in the organised crime group, and organization, leading, helping, instigation, facilitation or advising in committing the crime. Penalization concerns laundering dirty money (article 6), corruption (article 8), and embraces prosecution, sanction, confiscation (article 11, 12) for the participation in the crime.

Palermo Protocole describes the issues connected with the protection of human trafficking victims, including assistance to and protection of victims (article 6), status of victims in receiving states (article 7), reparation of victims (article 8), as well as the prevention of trafficking in persons (article 9), information exchange and training (article 10), border measures (article 11), security and control of documents (article 12), legitimacy and validity of documents (article 13). The protocole confirms, that any activities should be interpreted and applied not to discriminate the victims of human trafficking (article 14).

The Council of Europe convention defines the issue of human trafficking, describes victims and methods of operation against trafficking in the same way as documents of the United Nations. However, it presents activities in the wider context, which should be undertaken by the countries to prevent trafficking in human beings. Those activities include: promotion of human rights actions, strengthening policies and educational programs, which explain the problem of human trafficking, implementation of training programs, as well as social and economic initiatives directed to people, who are endangered to become the victims of modern slavery. Moreover, the convention regulates the issue of identification of victims, protection of private life, assistance for victims, recovery and reflection period, resistance permit, compensation and legal redress, reparation and return of victims, gender equality (chapter III), as well as substantive criminal law (chapter IV). Solutions of problems are just the same like in the documents of the United Nations, but what is more, they state clearly, that the victims should not be penalized for any unlawful act, if they were forced to commit it (article 26). The chapter V and VI shows the issue of investigation, prosecution and procedural law, as well as the international cooperation and cooperation with civil society⁷.

Purposes of trafficking in human beings, the scale of the problem and the victim profile

The statistics presented in this article are based mainly on the international report published periodically by the *United Nations Office on Drugs and Crime*. This UN programme came into existence in 1997 and it helps the member countries to combat international crime and illegal drug trade and it implements UN anti-terrorist programs, as well as coordinates activities in this area. The results of research are presented according to the world division into: Western and Central Europe (it is divided into Western and Southern Europe and Central and South-Eastern Europe), Eastern Europe and Central Asia⁸, North and Central America and the Caribbean, South America, East Asia and the Pacific, South Asia, Sub-Saharan Africa and North Africa, as well as the Middle East⁹.

Western and Southern Europe¹⁰ and Central and South-Eastern Europe¹¹ subregions are characterized by similar indices. In Western and Southern Europe 56% of detected victims are women and the most important reason of human trafficking is sexual exploitation (67% of detected victims), among convicted people there are mostly men (78% of detected criminals). About 40% of offenders come from the

⁷<https://rm.coe.int/168008371d> (15.04.2018).

⁸ Eastern Europe and Central Asia covers such countries as: Armenia, Republic of Azerbaijan, Belarus, Georgia, Republic of Moldova, Russian Federation, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan. Because of the lack of information on Eastern Europe (without Asia) this region will be excluded.

⁹ *Global Report on Trafficking in Persons 2016*, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna 2016, p. 3.

¹⁰ This subregion covers such countries as: Andorra, Austria, Belgium, Denmark, Finland, France, Greece, Germany, Ireland, Italy, Malta, the Netherlands, Norway, Portugal, Spain, Switzerland, Turkey, and the United Kingdom.

¹¹ This subregion covers such countries as: Czechia, Slovakia, Latvia, Estonia, Hungary, Poland (Central Europe) and Albania, Bulgaria, Montenegro, Romania, Serbia, Slovenia, former Yugoslav Republic of Macedonia (South-Eastern Europe).

country of their and victims' origin. The victims are transferred for a medium distance and there is seen the increasing trend of human trafficking for forced labour¹².

In Southern Europe and Central Europe 54% of detected victims are women and the main reason of trafficking is sexual exploitation (65% of detected victims), among convicted people there are mostly men (84% of detected criminals). As much as 96% of offenders come from the country of their and victims' origin. The victims mainly come from Western and Central Europe and their place of destination is Eastern Europe and Central Asia. Over the period 2012-2014 there was noticeably increasing trend of victims' exploitation for begging and getting forced marriage¹³.

Over the period 2012-2014 in Western and Southern Europe there were detected about 15 200 cases of human trafficking, 56% of them were women, 19% men, 18% girls and 7% boys. Compared with previous years there was an increasing trend of men trafficking, especially in Austria, Denmark, Germany, Ukraine, Norway, and the United Kingdom. Other countries recorded stable indicators (about 10% share of men), while the lowest indicator belonged to Turkey (1%). At the same time the share of trafficked children was stable, and there was a decreasing number of trafficked women¹⁴.

Next, over the period 2012-2014 in Central and South-Eastern Europe about 6870 cases of human trafficking were detected, 75% of them were women and girls at different age. Compared with previous six years a decreasing trend of men and boys trafficking was observed; it was increasing only in Serbia and Czechia¹⁵.

Over the period 2012-2014 in Western and Southern Europe as much as 67% of victims were sexually exploited, 30% were forced to work, especially in agriculture, construction, housework and cleaning service. About 4% of victims were trafficked for other purposes, while the biggest share belonged to begging (0,7%) and forced crime (0,7%). Single cases of forced or sham marriages were recorded. About 85% of victims were women, especially young ones. Only 4% of sexual victims were men¹⁶.

On the other hand, in Central and South-Eastern Europe 65% of victims were sexually exploited, 97% of them were women. About 23% of victims were trafficked for forced labour and 86% of them were men. 14% share of woman is the lowest compared with other regions of the world. About 0,1% of victims were trafficked for organ removal and 12% of victims were used for other purposes, such as begging and forced or sham marriage (1% of victims). The other purposes of human trafficking in this region were: forced commission of crime, pornography, and trafficking pregnant women to sell their children. Over the period 2012-2014 7 cases of trafficking for organ removal were noticed¹⁷.

Similar figures may be found in the reports of the European Union. According to the Eurostat, over the period 2010-2012 as much as 30 146 cases of human trafficking were reported in 28 countries of the EU, 80% of them were women and 65% of them were citizens of the EU. Moreover, more than 1000 children were recorded, who were sexually exploited. About 71% of all men victims were used as cheap workforce. At that time in the EU 8 805 people were prosecuted because of human trafficking, 70% of them were men, and 3 855 people were convicted¹⁸.

Next years, over the period 2013-2014 15 846 cases of human trafficking were recorded, 65% of them were citizens of the EU, 15% of them were children. Among the EU countries the biggest number of victims was identified in Romania, Bulgaria, the Netherlands, Poland, and Hungary, while the biggest number of extra-European victims were from Nigeria, China, Albania, Vietnam and Maroko. At that time 6 324 people were heard because of suspicion of human trafficking, 4079 people prosecuted and 3 129 convicted¹⁹.

¹²*Global Report on Trafficking in Persons 2016*, op.cit., Vienna 2016, p. 71.

¹³Ibidem, p. 78.

¹⁴Ibidem, p. 72.

¹⁵Ibidem, p. 78-79

¹⁶Ibidem, p. 72.

¹⁷Ibidem, p. 79-80.

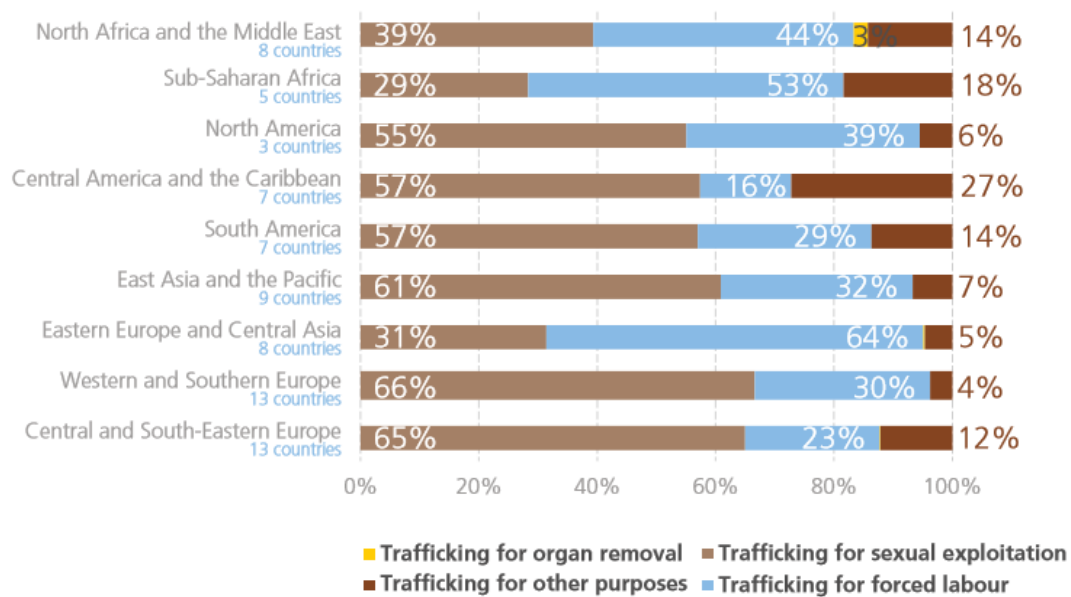
¹⁸*Eurostat Statistical Working Papers. Trafficking in Human Beings. 2015 Edition*, Eurostat, European Union 2015, p. 13.

¹⁹*Report from the Commission to the European Parliament and the Council. Report on the progress made in the fight against trafficking in human beings (2016) as required under Article 20 of Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims*, <https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/organized-crime-and-human-trafficking/trafficking-in-human->

Trafficking in human beings in Europe compared with other continents

The victims of human trafficking in Western, Central and South-Eastern Europe are usually sexually exploited (about 65,5% of victims), compared with 31% of victims in Eastern Europe and Central Asia, 29% in Sub-Saharan Africa and 55% in Northern America, 57% in Central America, the Caribbean and Southern America, and 61% in East Asia and Pacific. In Eastern Europe and Central Asia people are used as cheap workforce (64% of victims), compared with 30% in Western and Southern Europe and 23% in Central and South-Eastern Europe. Compared with other regions of the world all subregions of Europe record small amount of other forms of exploitation, such as organ removing, begging, sham and forced marriage and sale of children²⁰.

Figure 1. Shares of forms of exploitation among detected trafficking victims, by region of detection in 2014 (or most recent year)

Source: *Global Report on Trafficking in Persons 2016*, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna 2016, p. 29.

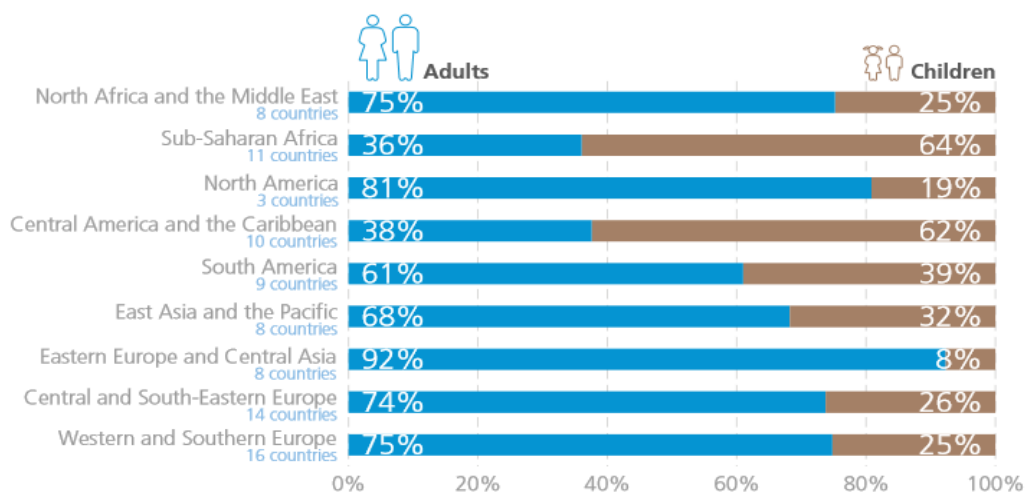
Compared with other regions of the world all European subregions recorded a small share of trafficked children. In 2014 they constituted 25-26% of all victims in Western and Southern Europe as well as in Central and South-Eastern Europe (indicator similar to North Africa and Middle East)²¹. Much bigger indicators were detected in the regions of the world with high demographic development and the lack of birth control (in some countries the lack of registration of newborn children), hence in Sub-Saharan Africa, Central America and the Caribbean, as well as South America.

Figure 2. Shares of adults and children among detected trafficking victims, by region in 2014 (or most recent)

beings/docs/commission_report_on_the_progress_made_in_the_fight_against_trafficking_in_human_beings_2016_en.pdf, p. 4-5

²⁰*Global Report on Trafficking in Persons 2016*, op.cit., Vienna 2016, p. 29.

²¹*Ibidem*, p. 26.

Source: UNODC elaboration of national data.

Source: *Global Report on Trafficking in Persons 2016*, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna 2016, p. 26.

All subregions of Europe are a common destination for migrating people and trafficked ones, because of high level of social and economic development of this area. The offenders are able to receive huge financial gain as a result of people's exploitation. Smuggling of people, transportation, which are often connected with human trafficking, corruption of administration or board guards to receive false documents or residence permit, as well as creation of special conditions for illegal immigration, cause huge cost, so larger part of victims from richer parts of the world migrates for a medium or long distance, inter alia to Europe. On the other hand, the victims of modern slavery from the poorest regions of the world migrate mostly for a short distance, so they stay usually in the country of origin or are smuggled to neighbouring countries. In case of Subsaharian Africa 98% of victims stayed in their region, compared with 94% in Central America and the Caribbean, and Eastern Europe and Central Asia, 93% in East Asia and the Pacific, and 89% in South America. In Western and Southern Europe, Central and South-Eastern Europe those indicators were much smaller and they respectively amounted the number of 69% and 73%²².

Profile of crime in Western and Southern Europe

Despite of the fact that in Western and Southern Europe women involved in trafficking crime are often detected, the share of cases which brought accusation against offenders and cases with conviction is one of the smallest in the world. It is estimated that about 31% of prosecuted people and 22% of convicted people were women. About 58% of prosecuted ones were offenders outside the region, mainly from Central and Eastern Europe (28%) and Subsaharian Africa (13%), as well as from both Americas (5%) and Asia (6%). This means that human trafficking is an international crime. About 40% of convicted people came from the country of crime detection. In 2014 73% of investigated people were men, and 27% women, they came from 10 countries. 69% of men and 31% of women were prosecuted, they came from 8 countries, 78% of men and 22% of women were convicted²³.

Over the period 2012-2014 in Western and Southern Europe detected victims of human trafficking came from 137 countries, instead of just several African, Oceanian, Central American countries and f.e. Saudi Arabia, Oman or Australia. The biggest number of detected victims came from Central Europe (14%) and South-Eastern Europe, especially from Bulgaria and Romania, as well as from Subsaharian Africa (16%) and East Asia and the Pacific (7%)²⁴. The biggest number of victims detected in France, Germany, the Netherlands and the United Kingdom came from Central Europe. About 52% of victims, as a result of

²²Ibidem, p. 43, *Eurostat Statistical Working Papers. Trafficking in Human Beings. 2015 Edition*, Luxembourg-European Union 2015, p. 63.

²³Ibidem, p. 73-74.

²⁴Ibidem, p. 73-76.

trafficking, migrated for a middle distance (between two countries that don't share a border and with the border of the origin less than 3500 km away from the closest border of the destination country), and 26% of victims migrated for a long distance (more than 3500 km). Cameroon, Ghana, Guinea, Sierra Leone, and first of all Nigeria, were the countries of origin the biggest flow of modern slaves to Europe. Among Asian countries the biggest number of victims came from China, Indonesia, Philippines, Thailand and Vietnam. At that time a surge in migration and trafficking was noticeable, in particular from East Africa to the United Kingdom, from Eastern Europe and Central Asia to Turkey, from Southern America to France and Spain and from North Africa to France, and first of all, from Subsaharan Africa to many European countries²⁵.

Research data released by UNODC and Brazilian Ministry of Justice indicate that Western Europe (mainly Spain, the Netherlands, Italy and Switzerland) is a place of destination for the trafficking victims from Brazil, Paraguay, and Columbia, including LGBT and transsexual people²⁶.

Profile of crime in Central and South-Eastern Europe

Over the period 2012-2014 70% of human trafficking offenders in this region were men. The investigation was led against 700 people. They came from 10 countries. In total, 2400 people were prosecuted but finally 550 people were convicted. The biggest share of women-offenders was recorded in Latvia²⁷.

In 2014 as much as 95,8% convicted offenders came from the country of victims' origin, only 2,9% came from other countries of Central and South-Eastern Europe, 0,8% from Africa and Middle East and 0,4% from South-Eastern Asia. At that time one human trafficking network in Switzerland and three networks in Hungary were detected. Moreover, Romanian people were recruited in Switzerland for slavery work in agriculture in Portugal. In 2014 the victims detected in Central and South-Eastern Europe came from 13 countries. 41% of them were exploited in their country of origin, 28% of them were forced to migrate to another country, 14% of them to Eastern Europe and Central Asia, 4% of them to Africa and Middle East and 3% of them to South Asia. At that time Poland and Czechia recorded the victims who were trafficked from Eastern Europe, above all from Ukraine. Across the region 55% of victims were trafficked for a short distance, 28% for middle distance and 17% for a long distance²⁸.

European countries and human trafficking issue

The countries of Western and Southern Europe accepted definition of human trafficking, which was proposed by the United Nations, up to 2012. Individual countries differ in the area of legal status of fight against human trafficking. For example the Netherlands accepted the law in the area of sexual exploitation in 1911 and Germany in 1971, but both countries adjusted the law according to the UN recommendation in 2005, like other European ones (gradually since 2002). The pace of legal adjustment generally depends on the number of detected cases of trafficking (the countries with a huge number of convicted offenders have a tendency to change the law), e.g. on average 90-150 people a year are detected in Germany and the Netherlands. About 62% of people, against whom criminal proceedings were initiated, were accused, and 32% of accused people received criminal judgement in the first instance²⁹.

The countries of Central and South-Eastern Europe were the first countries in the world that accepted the definition of human trafficking proposed by the United Nations. Albania, Bulgaria, Lithuania, Latvia, Serbia and Montenegro started to fight against trafficking crime before accepting the protocole, in the period 2002-2003. In Romania and Bulgaria on average 60-100 people a year are detected. Other countries of the world detect more offenders than in other regions of the world. The quicker accepted the law, the bigger number of legal cases is heard, and social awareness increases³⁰.

²⁵Ibidem, p. 75-76.

²⁶ ENAFRON Research. *Assessment of Trafficking in Persons in the Border Areas*, UNODC-ICMPD, http://www.justica.gov.br/sua-protecao/trafico-de-pessoas/publicacoes/anexos-pesquisas/enafron_in_web.pdf, p. 97.

²⁷Ibidem, p. 80.

²⁸Ibidem, p. 81, 83.

²⁹Ibidem, p. 77.

³⁰Ibidem, p. 83.

Summary

Many countries in the world are touched by the problem of human trafficking. Despite of the abolition of slavery in the majority of countries in the 19th century (e.g. in 1833 in the British Empire, in 1848 in France, in 1865 in the United States), as well as signing the Convention on slavery on the 25th September 1926 by the League of Nations, many forms of slavery and exploitation remain, even in democratic countries, which are seen as the models of law and order. Trafficking in human beings is a developing phenomenon, which is connected with crime, forced labour, sexual exploitation, sham or forced marriages, begging, robbery or another activity against the law. Currently the increasing trend of exploitation of victims to remove their organs, use of children as soldiers, or forcing women to give birth to children to sell them, is seen.

In Europe usually adults become the victims of trafficking, because they are exploited as cheap workforce. In most cases men are offenders, but there is a new, quite intensive trend of recruiting new victims by women, because women easily inspire trust. The victims come from different parts of Europe and more than half of them is trafficked for a middle distance, to not-neighbouring country, but for a distance smaller than 3500 kilometres.

UNODC cooperates with international organizations in order to limit the phenomenon of human trafficking. Its example is a joint initiative of UNODC, the European Union, UNICEF and International Organization for Migration. Present scheme of activity for the years 2015-2016 is supported by 11 mln euro and it concentrates on prevention of human trafficking³¹, especially among migrants, who come from Africa, Asia, Southern Europe and Latin America, because nowadays modern slavery is connected with migration and refugee crisis, which is so intensive since 2015.

³¹https://ec.europa.eu/anti-trafficking/eu-projects-and-funding/gloact_en,https://ec.europa.eu/anti-trafficking/publications/eu-anti-trafficking-action-2012-2016-glance_en (2.03.2018).

Bibliography

Eurostat Statistical Working Papers. Trafficking in human beings. 2015 Edition, Eurostat, European Union 2015

Gębska M., *Wymiar ekonomiczny bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego na przykładzie Wielowymiarowego Wskaźnika Ubóstwa (MPI)*, w: *Bezpieczeństwo personalne wobec współczesnych zagrożeń i wyzwań*, red. K. Drabik, M. Żyła, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2017

Global Report on Trafficking in Persons 2016, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna 2016

Making Migration Better. Annual Report 2016, International Centre for Migration Policy Development, Vienna 2017

Websites

ENAFRON Research. Assessment of Trafficking in Persons in the Border Areas, UNODC-ICMPD, http://www.justica.gov.br/sua-protecao/trafico-de-pessoas/publicacoes/anexos-pesquisas/enafron_in_web.pdf

<http://dziennikustaw.gov.pl/du/2005/s/18/160>

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0036>

<http://handelludzmi.eu/hl/baza-wiedzy/przepisy-prawne/miedzynarodowe/organizacja-narodow-zj/6231,Protokol-o-zapobieganiu-zwalczaniu-oraz-karaniu-za-handel-ludzmi-w-szczegolnosci.html>

<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20050180158/O/D20050158.pdf>

<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20090200107/O/D20090107.pdf>

https://ec.europa.eu/anti-trafficking/eu-projects-and-funding/gloact_en

https://ec.europa.eu/anti-trafficking/publications/eu-anti-trafficking-action-2012-2016-glance_en

<https://rm.coe.int/168008371d>

https://www.unodc.org/documents/treaties/Special/2000_Protocol_to_Prevent_2C_Suppress_and_Punish_Trafficking_in_Persons.pdf

Report from the Commission to the European Parliament and the Council. Report on the progress made in the fight against trafficking in human beings (2016) as required under Article 20 of Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/organized-crime-and-human-trafficking/trafficking-in-human-beings/docs/commission_report_on_the_progress_made_in_the_fight_against_trafficking_in_human_beings_2016_en.pdf

Report from the Commission to the European Parliament and the Council. Report on the progress made in the fight against trafficking in human beings (2016) as required under Article 20 of Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/organized-crime-and-human-trafficking/trafficking-in-human-beings/docs/commission_report_on_the_progress_made_in_the_fight_against_trafficking_in_human_beings_2016_en.pdf

РОЛЯ НА ЦЕНТЪРА НА НАТО ЗА БОРБА С ТЕРОРИЗМА¹ ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ЕФЕКТИВНОСТТА, ОПЕРАТИВНАТА СЪВМЕСТИМОСТ И ЗА РАЗВИТИЕ НА СПОСОБНОСТИТЕ НА НАТО И НА БЪЛГАРСКИТЕ ВС В БОРБАТА С ТЕРОРИЗМА

Емил Енев, Бойко Бахнев

ROLE OF NATO CENTRE OF EXCELLENCE– DEFENCE AGAINST TERRORISM FOR ENHANCEMENT OF EFFECTIVENESS, OPERATIONAL INTEROPERABILITY AND CAPABILITIES OF NATO AND THE BULGARIAN ARMED FORCES

Emil Enev, Boyko Bahnev

Abstract: *Mission of the NATO Centre of excellence – Defence against terrorism (COE-DAT) is to provide key decision-makers with realistic solutions to terrorism and Counter terror (CT) challenges, in order to transform NATO and Nations of interest to meet future security challenges. COE-DAT is focused on NATO's three declared core tasks of collective defence, crisis management, and cooperative security by enhancing NATO's awareness, capabilities, and engagement efforts. COE-DAT accomplishes this mission through annual Programme Of Work which focuses on terrorism and CT-centric events at the strategic and operational level. Centre core activities are education and training, doctrine and concept development, and contributions to the analysis and lessons learned process.*

Taking part in this multinational initiative Bulgaria, as one equal NATO member, provide to Bulgarian armed forces more knowledge, effectiveness, operational interoperability, compatibility and capabilities in the following CT core areas: Doctrine and Standardization, Concept Development and Experimentation; Education and Training; Research and Development; Analysis and Lessons Learned.

Key words: *NATO Centre of excellence – SOE-DAT; Interoperability; Compatibility; Capabilities, Effectiveness; Expertise, Specialization; Transformation; Doctrine; Concept; Experimentation; Education and Training; Development; Analysis and Lessons Learned.*

Съвременната среда за сигурност се характеризира с висока степен на неопределеност, наличие на значителни политически, икономически и военни противоречия между световните военни суперсили и широк кръг от предизвикателства за сигурността на страните членки на НАТО и Европейския съюз (ЕС).

Страните членки на ЕС, стремяйки се да повишат своите индивидуални военни способности и тези в областта на отбраната и сигурността, и балансирайки националните си бюджети, създадоха инициативата за обединяване и споделяне на способности (Pooling&sharing). Акцентът на заседанията на Европейския съвет е поставен върху общата европейска отбрана и практическата реализация на план и политики за „включване“ на страните членки в европейското отбранително сътрудничество, като се обвържат директно провежданите операции с приоритетите за развитие на национални способности. В същото време ще трябва да се съхранят и развият жизненоважните стратегически индустриални производства на европейските страни, за да се преодолее огромния дисбаланс в технологично и производствено отношение в сравнение с американското военнопromишлено производство. Европейските държави, особено след срещата на върха във Варшава, са изправени пред трудната задача да докажат, че могат да имат обща политика в областта на отбраната и сигурността с цел бъдещи единни действия, разчитайки на общи военни способности.

Дали Европа, призвана да пази своите граждани от комплекс от нови и развиващи се заплахи, ще е способна да поеме своята значима роля на световната сцена в областта на сигурността и отбраната? Отговорът на този въпрос зависи от всеки един в Съюза, без да се изключват малките

¹Център за изследвания, развитие и усъвършенстване на оперативните способности за борба с тероризма, решение за участие на Република България РМС № 562 от 17.06.2005 г., обн., ДВ, бр. 29 от 7.04.2006 г., в сила от 8.09.2005 г.

държави като потребители на сигурност. Разбира се Европа не е сама, северноатлантическата връзка е доказала своята жизнеспособност и надеждност. Срещата на високо равнище на НАТО във Варшава даде насоки на правителствените ръководители да вземат трудни решения за спиране на тенденцията за намаляване на разходите за отбрана и това, дали и как ще се използват придобитите способности – на национално, на европейско равнище или разчитайки на НАТО като организация, създадена след Втората световна война, за да гарантира мира и сигурността на континента.

Ако Северноатлантическият алианс беше само военен съюз, той също трудно би могъл да отговори успешно на много от новите предизвикателства пред сигурността. Декларациите от срещите на върха на НАТО и Стратегическата концепция на НАТО подчертават необходимостта от прилагане на всеобхватен подход при провеждането на коалиционите операции с разбирането, че днес те не могат да бъдат разрешавани единствено с военни средства. Ефективното прилагане на всеобхватния подход на НАТО изисква сътрудничество и принос от всички основни участници, включително правителствени, неправителствени, световни и/или регионални организации и местните органи на управление.

В период на значително противопоставяне между различни системи и елити, и широк кръг от предизвикателства като тероризъм, екстремизъм, трансгранична престъпност, миграционен натиск, хуманитарни и природни кризи, ролята на НАТО за обезпечаването на мира и гарантирането на по-висока сигурност постоянно нараства. Това изисква на стратегическо ниво НАТО да дефинира своите дългосрочни приоритети, да въведе принципите на интелигентната отбрана (Smartdefence), да разкрие възможни области за сътрудничество и коопериране, да предостави възможност за по-тясна специализация на отделни страни или група от страни, да сподели най-добрите поуки и практики и да се стреми към постоянно повишаване на военните си способности.

Най-добрата „илюстрация“ на инициативата на НАТО „Интелигентна отбрана“ и инициативата на ЕС за обединяване и споделяне на способности, за координирано участие в многонационални проекти и специализация са Центровете за изследване, развитие и усъвършенстване на НАТО (Centres of Excellence). Съществуват различни преводи на понятието: Център за върхови постижения, Център (с описание на специализацията), Център за усъвършенстване.

С цел реализиране трансформацията на НАТО страните членки изграждат широка мрежа от центрове за усъвършенстване. Тази мрежа осигурява възможности за подобряване на качеството на обучението и подготовката, за усъвършенстване на оперативната съвместимост и способности. Създадените центрове със своята уникална специфична компетентност подпомагат разработването на доктрини, доказването на валидността на концепциите посредством експериментиране, предоставяне на анализи и оценки на поуки от практиката. Те работят в тясно сътрудничество с водещи образователни институции и с индустрията и бизнеса в областта, в която са специализирани.

В момента в света съществуват 24 центъра за усъвършенстване като 3 са в Германия; по 2 в Холандия, Полша и Италия, и по 1 в Белгия, Испания, Франция, САЩ, Естония, Норвегия, България, Латвия, Литва, Чехия, Словакия, Унгария, Румъния, Словения и Турция, а един е в процес на акредитация – създадения в Италия през декември 2017 г. Център в подкрепа на силите за сигурност на страната домакин (NATO Security Force Assistance COE). Прави впечатление, че почти всяка държава иска да има на своя територия поне една действаща структура на НАТО. Дори и Албания е в процес на изготвянето на концепция за такъв център за изследване на тенденциите на участието и идеологията на чуждестранните бойци (ForeignFighters COE).

Подготовката в тези центрове е на тактическо, оперативно или стратегическо ниво.

Следвайки всеобхватния подход, в контекста на концепцията за интелигентната отбрана и заявената готовност на Република България за участие в многонационални проекти и разбирането, че многонационалните решения имат значение за бъдещото развитие на ефективни отбранителни способности, България е длъжна да доказва и да отстоява на практика заявените политически цели и позиции.

Амбицията на България за създаване на Център за изследване, изграждане и усъвършенстване на способности на НАТО за управление на кризи и реагиране при бедствия в гр. София се изпълни с изграждането и акредитирането му от Съюзното командване по трансформациите през 2015 г. Създаден от България, като рамкова страна с подкрепата на Полша и Гърция, това е един от водещите центрове за специализация в областта на управлението на кризи, като продуктите на центъра са високо ценени не само в НАТО, но и в ЕС.

Тясното сътрудничество в областта на сигурността изисква изграждане на подходящи и контратерористични способности за обезпечаване на сигурността, споделяне на данни и информация за ранно предупреждение и ситуационна осведоменост, както и за планиране и провеждане на операциите.

Създаването и организирането на Центъра на НАТО за борба с тероризма в Анкара – Турция, допринася за поддържането и развитието на контратерористичните способности на НАТО и е в подкрепа на трансформационните процеси на НАТО в областта на борбата с тероризма.

Центърът на НАТО за борба с тероризма е създаден през 2005 г., като считано от 2006 г. с Решение на Северноатлантическия съвет на НАТО на Центъра е предоставен статут на Международна военна организация. Центърът следва процедурите, доктрините и стандартите на НАТО. Той прави предложения за усъвършенстване и изменение на доктрини, процедури и стандарти, с цел тяхното следващо утвърждаване от Съюзното командване по трансформация и съответните командни структури на НАТО. Назначеният личен състав в Центъра не е за сметка на националните отговорности на страните към мирновременните структури на НАТО. Центърът на НАТО за борба с тероризма служи като платформа за събиране, обработване и анализиране на информация и подготовка и разпространение на услуги и продукти въз основа на придобития контра и антитерористичен опит на войските на Алианса от тактическо до стратегическо ниво.

Мисията на Центъра на НАТО за борба с тероризма е да предлага реалистични решения по отношение на предизвикателствата на тероризма и борбата с това многоаспектно, противоправно явление с цел и в посока на подобряване контратерористичните способности на НАТО, като осигурява експертни знания и умения в областта на борбата с тероризма и в тази връзка да усъвършенства оперативната съвместимост на Алианса в контратерористичната парадигма при провеждане на съвместни операции. Центърът се фокусира върху декларираните от НАТО три (жизненоважни) основни задачи: колективна отбрана, управление на кризи и (обща) кооперативна сигурност. Чрез своята експертиза и продукти той повишава информираността, способностите и боеготовността на Алианса.

Приоритет в дейността на Центъра на НАТО за борба с тероризма е предоставянето на услуги и продукти по искане на Щаба на Съюзното командване по трансформациите. В рамките на своите компетенции Центърът за усъвършенстване в Анкара подпомага усилията на участниците и партньорите в това число и на ЕС, да подобрят антитерористичните си оперативни способности,

Използвайки координиращата функция на Съюзното командване по трансформациите, Центърът на НАТО за борба с тероризма има установени работни отношения с мрежата от центрове за усъвършенстване на НАТО, както и с други сродни структури, военни, научни, учебни, бизнес организации и др. в съответствие с договорната политика на НАТО и с издадените директиви на Щаба на Съюзното командване по трансформациите.

В частност Центърът на НАТО за борба с тероризма се придържа към утвърдените от Командването по трансформациите насоки и директиви, които осигуряват пълната ефективност на мрежата от центрове на НАТО, осигурявайки им свобода на действие.

Щабът на Съюзното командване по трансформациите е единственият оценяващ орган за центъра, като оценката се дава от комисия под формата на първоначална акредитация (август 2006). Акредитацията на Центъра е утвърдена от Военния комитет и в следствие от Северноатлантическия съвет на НАТО. Центърът е подлаган до сега на 3 периодични проверки за съответствие от Щаба по трансформациите. До сега винаги е отговарял на зададените комплексни критерии. В областта на обучението и подготовката центърът е признат и сертифициран като учебно заведение, отговарящо на критериите за качество на обучението в НАТО и е определен за Водещ орган (Department Head) по учебната дисциплина „Борба с тероризма“.

Центърът на НАТО за борба с тероризма фокусира своите дейности в следните ключови области:

1. Провеждане на изследвания.
2. Разработване на доктрини и концепции.
3. Обучение и подготовка.
4. Проучване и развитие.
5. Изготвяне на анализи и поуки от практиката.
6. Консултации.

Директорът на центъра изпълнява ролята на главен съветник по въпросите на борбата с тероризма за Щаба на Съюзното командване по трансформациите. Центърът на НАТО за борба с

тероризма осигурява експертни знания и умения за развитието на контратерористични стандарти и оперативни способности и в тази насока:

- осигурява аналитична и методологична помощ в процеса на разширяване на политиката за трансформации, процесите на трансформации и планирането за държавите членки, както и стартиране на инициативи, касаещи контратерористичната дейност;
- осъществява контрол върху изпълнението на основните задачи, идеи и промени в процеса на трансформирането на НАТО в областта на борбата с тероризма;
- подкрепя и координира националните и международните усилия в изготвянето на доктрини, публикации и нормативни документи, за да се улесни и създаде единно разбиране и изпълнение на контратерористичните задачи във всяка оперативна среда;
- оказва съдействие и изготвя становища в национални и международни форуми по въпросите, касаещи създаването на концепции, доктрини и законодателство свързани с борбата с тероризма;
- изготвя, оценява и анализира поуките от практиката, породени от теоретичните и практическите постижения в борбата с тероризма, обобщава и дава насоки за изпълнението на бъдещи задачи;
- сътрудничи с националните и чуждестранните институции, както и с тези на Алианса, които отговарят за трансформациите на съответните Въоръжени сили, по-специално в областта на борбата с тероризма;
- формулира, тества/изпробва, разглежда и препоръчва нови концепции и инструкции за използване на контратерористични сили и средства в многонационална оперативна среда;
- сътрудничи с други военни и цивилни експерти по темите, провежда проучвания, симулации и анализи за нуждите на Специалните сили, Военна полиция и сродни структури, натоварени да осъществяват антитерористична дейност;
- изучава и осигурява за всички участници еднакви методи, средства и процедури, необходими за планиране, изпълнение, контрол и оценка на процеса на трансформация на антитерористичната дейност с цел по-ефективно и ефикасно провеждане;
- събира, съхранява и предоставя материали, свързани с провеждани контратерористични операции на територията на държавите членки или при операции и мисии зад граница;
- предоставя възможност за домакинство и провеждане на конференции, консултации, обмяна на опит и информация, дискусии, срещи и др.

В своята дейност Центърът на НАТО за борба с тероризма се ръководи от следните основни принципи:

1. Достъпност – участието в дейностите на Центъра е отворено за всички страни членки на НАТО. Достъпът на партньори на НАТО е възможен съобразно стандартите и изискванията на НАТО по сигурността.
2. Многонационалност – изграждането, финансирането и управлението на Центъра е многонационално, с насърчаване на широко международно и междуведомствено сътрудничество.
3. Ефективност – с цел повишаване на ефективността и избягване на дублирането, Центърът не трябва да дублира активи и ресурси, нито да се конкурира със способности, които вече съществуват в командните структури на НАТО. Неговата цел е да допринася за усъвършенстване на оперативните способности на НАТО. Дейността му е в съответствие с плановете и усилията на НАТО за обучение и подготовка.
4. Координация – центърът осигурява най-добро използване на наличните ресурси и инфраструктура в тясно сътрудничество с национални и международни организации и експерти, формирайки единна общност с академичен подход в областта на борбата с тероризма.

В дейността си Центърът утвърждава:

- общочовешките ценности;
- научния и академичния подход и управление на знанието;
- въвеждане на иновации и усъвършенстване;
- екипния подход;
- извличане на поуки и прилагане на най-добрите практики.

Центърът на НАТО за борба с тероризма има следните функции:

- Допринася за разширяване и допълване на компетенциите на единната мрежа от центрове на НАТО;
- Служи на дългосрочните интереси на НАТО и страните членки чрез обединяване на усилията за изграждане на антитерористични способности;
- Подпомага прилагането на всеобхватния подход и най-доброто усвояване на съвместните опит и способности на страните-участнички, както и на доказани международни субекти в сферата на борбата с тероризма;
- Допринася към процеса на извеждане на поуки от практиката на НАТО;
- Осигурява целенасочено обучение и подготовка по въпросите на борбата с тероризма за лица от висшето ръководство и щабовете, както и подготовка на екипи;
- Подпомага НАТО, страните-членки и партньорите при планиране и провеждане на учения и експерименти, включително при разработване на сценарии, моделиране и симулации;
- Предоставя на НАТО, на страните членки и на партньорите мобилни екипи и експерти за подпомагане обучението и подготовката на национални и международни подразделения за развърщане.

За да реализира изброените по-горе функции, Центърът на НАТО за борба с тероризма планира, организира и осъществява:

- Курсове за обучение и подготовка, работни срещи, семинари, конференции и симпозиуми, като общия обем от създаването му до сега надхвърля 205 обучителни мероприятия, в които са взели участие около 12000 участника от 107 различни държави.
- Командно-щабни и компютърно подпомагани учения за подготовка и експериментирание;
- Участие в процесите на разработване на доктрини и концепции, на провеждане на експерименти на НАТО и страните членки;
- Участие в работни групи на НАТО;
- Анализи и оценки на поуки от практиката;
- Научни изследвания и управление на проекти;
- Периодични и свързани с мероприятията на Центъра публикации.

Центърът е структуриран като многонационална, съвместна военно-гражданска организация. Тя е базирана на меморандуми за разбирателство на страните изпратили свои представители в Центъра, с рамкова страна Турция.

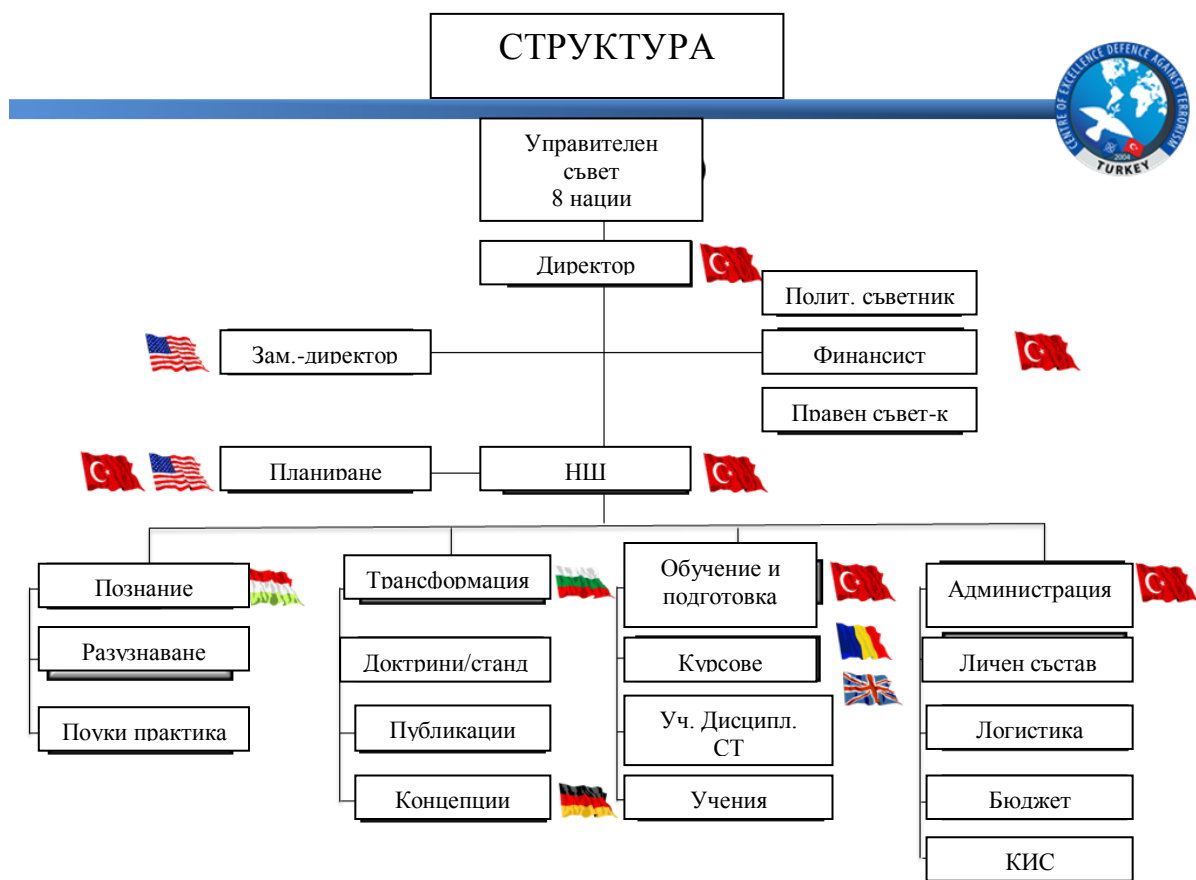
Директорът е от рамковата страна и ръководи Центъра. Личният състав на Центъра е многонационален и включва военни и граждански специалисти от 8 държави: България, САЩ, Румъния, Великобритания, Германия, Холандия, Унгария и Турция. Участието на България в Центъра на НАТО за борба с тероризма от самото му създаване през 2006 г. е с цел повишаване на ефективността, оперативната съвместимост и за развитие на способностите на българските Въоръжени сили, а в частност на специалните сили и военна полиция в противодействието на тероризма.

Българското участие е от национален интерес. Това е така предвид новите предизвикателства за сигурността в европейски и световен мащаб. Те наложиха и свързани с това законодателни промени. Става дума за Закона за противодействие на тероризма. С него се вменяват законови функции и задачи пред въоръжените сили, специалните служби и служба „Военна полиция“. Тези функции са директно и съвместно провеждане на антитерористична операция. Наред с това е извършена и промяна в Закона за отбраната и въоръжените сили на Република България в частта за охрана на държавните граници. Извършени бяха и промени в Закона за военна полиция и правилника за прилагането му.

По мнение на авторите, водеща роля в една такава операция трябва да имат службите за сигурност и обществен ред. Военните формирования трябва само да подпомагат този тип почувствителни за цивилното население операции с личен състав, въоръжение, техника и експертиза. Това между институционално взаимодействие на работно ниво не е ново. В този дух са текстовете на Инstrukция № И-1 от 07.01.2013 г. за условията, реда и организацията на взаимодействието между военната полиция и структурите на МВР. В нея се казва: „...МВР и СВП могат да извършват съвместни специализирани операции с предотвратяване и разкриване на подготвяни,

извършващи се или извършени терористични актове, задържане на извършителите и техните съучастници, както и освобождаване на заложници“.

Структура на Центъра на НАТО за борба с тероризма

Въоръжените сили на Република България и Служба „Военна полиция“ изпълняват поставени задачи в страната и чужбина и оказват съществен принос в операции на НАТО, ЕС и ООН. Ето защо е необходимо уеднаквяване на националните подходи при изпълнение на антитерористични тактики и процедури и повишаване на този тип способности на Република България. Трансграничният характер на тероризма налага и изисква и уеднаквяване на съюзните подходи в това направление.

За първи път чл. 9 от Закона за противодействие на тероризма беше активиран във връзка със създалата се криза в началото на 2018 г. в района на гр. Нови Искър. Той се приведе в изпълнение след заповед на Националния оперативен щаб за управление на силите и средствата за противодействие на тероризма. За извършване на охранителни и оперативно издирвателни мероприятия бяха приведени в изпълнение Националния план за противодействие на тероризма и Плана на Министерството на отбраната за противодействие на тероризма. След преминаване в по-висока степен на готовност „на терен“, в операцията взеха участие антитерористичните звена от СВП и военнослужещи от Сухопътни войски, от 68 бригада „Специални сили“, от военновъздушните сили и от ВМА. В условията на изключително висок риск и непосредствена опасност за живота и здравето, при тежки метеорологични условия и труден терен, служителите от военна полиция успяха да изпълнят поставената задача на национално ниво.

Това се случи благодарение на обстоятелството, че към СВП са изградени антитерористични звена, които са преминали специализирана антитерористична подготовка. Те провеждат периодично обучение. Целта е да могат ефективно да предотвратяват и пресичат предстоящи или започнали терористични актове или да пресичат особено опасни престъпления от общ характер, както и да задържат извършителите им.

Полезен инструмент за постигане на нови способности и поддържане на придобитите е съвместната подготовка – елемент, от която са съвместните учения.

Съвместните учения не трябва да имат рекламен, а реален характер на изграждане и тренировка на реални щабове, с реални човешки и материални ресурси за реагиране на близки до реалността кризи и подготовка по определени сценарии². Съвместните учения за реакция при терористичен акт на територията на големи населени места или столици имат почти ежегоден характер в страни като Великобритания, Франция и Германия. При тях представители на министерствата на вътрешните работи, на отбраната, на различните служби за сигурност, на териториалните административни единици и други отговорни по закон институции, под ръководството на единен оперативен щаб, проиграват различни модели на кризи в следствие на терористичен акт.

В България, съгласно разпоредбите на чл. 17, ал. 4 от Закона за противодействие на тероризма, при съществуваща конкретна заплаха от терористичен акт или при извършен такъв се въвежда Националният план за противодействие на тероризма и незабавно се изпълняват мероприятия под ръководството на Национален оперативен щаб. Именно чрез съвместни учения е възможно да се тества взаимодействието и координацията между предварително създадения оперативен щаб и предоставените от министерствата и ведомствата подчинени сили и средства.

Този тип междуведомствени учения дава възможност да се изследва приложимостта на изготвените предварително планове за противодействие на тероризма, посредством реално проиграване на елементи от плана в близка до реалността среда и след анализ да се набележат мерки за подобряване на планирането, ръководството, осигуряването, взаимодействието при възникнали терористични заплахи. Особено важно е да се направи оценка, анализ и разбор на всички етапи от учението, за да бъдат споделяни допуснатите грешки и „научените уроци“.

При провеждането на съвместни учения на всички заинтересовани служби, министерства и ведомства, трябва да бъдат поканени за участие и териториалните органи на местната и изпълнителната власт, защото те имат водеща роля за осигуряването на обществения ред на териториален принцип и координиране на усилията между различните институции.

Тези съвместни действия създават увереност не само на изпълнителско ниво, но и ръководителите се запознават и опознават, и се създава предварително климат на доверие и увереност, така че по време на криза ръководителите на операцията знаят от кого какво се очаква, познават се и действат като екип (не се налага да се опознават). Създадените доверителни (колегиални и професионални) отношения изиграват много голяма роля по време на истинска криза. Знае се предварително кой, кой е и се действа като единна организация под общо командване. При общите тактически процедури се знае например, кой тим ще обезопаси района, кой ще завземе, кой ще води преговори, кой ще отговаря за инженерното осигуряване, кой за медицинската евакуация и т.н.

Независимо от това, кой е назначен да бъде водещ в операцията, обикновено МВР или службите за сигурност, трябва да се постигнат съвместни и координирани действия между всички участници с минимална опасност за живота и здравето им, с цел ефективно изпълнение на поставените задачи.

Обучение и подготовка

Темите за действия в отговор на криза в следствие на терористичен акт по принцип са част от програмите на повечето специализирани обучения, но проведеното теоретично обучение не означава и не гарантира подготовка и готовност за самостоятелно справяне с този тип ситуации. Всяка област на експертиза има свое собствено ниво на подготовка, което трябва да се достигне, за да се придобие увереност за изпълнение на поставените задачи.

За задачи извън кръга на компетентност трябва да търсят специалисти, които да допълнят съвместната експертиза.

При този тип междуведомствени операции участващите екипи са подготвяни мултифункционално, така че да могат да изпълняват задачи в различни области. Този тип на допълнителна, съвместна, мултифункционална подготовка се фокусира върху изграждането на обща терминология, преодоляване на кризи посредством общи стандартни оперативни процедури и

²Добър пример в това отношение е учение „Съвместни усилия 2018“, организирано и проведено от Военна академия.

изграждане на общи способности.

Крайният резултат от този тип мултифункционална, съвместна подготовка е създаване на по-ефективна съвместна група, действаща под общо ръководство, командване и контрол и изпълняваща общи съвместни тактически действия на мястото на кризата.

Мултифункционална подготовка за координирано изпълнение на съвместни операции не значи специализирана подготовка, не значи например, че военният полицаец ще трябва да изпълнява инженерни задачи по откриване и обезвреждане на импровизирани взривни устройства, но предполага например, че той трябва да знае основната екипировка и нейното предназначение. По същия начин например, НСО трябва да знае с какво въоръжение и автомобилна техника СВП изпълнява задачи по охрана на лица. Тази обмяна на информация по време на съвместната, мултифункционална подготовка играе важна роля при съвместния отговор по време на кризи и може да спаси човешки живот.

В това отношение услугите и продуктите на Центъра на НАТО за борба с тероризма дават възможности за повишаване способностите на българските ВС и в частност на служба „Военна полиция“ и специалните сили, за придобиване и развитие на ценен опит и неговото прилагане в ежедневно дейност в страната и чужбина. Особено полезно е знанието, създавано в Центъра в областта на доктриналното и концептуалното мислене, специализираното обучение и подготовка, съвместните учения и тренировки. Продуктите и услугите на този център могат да имат директен ефект (чрез прилагане на върхови постижения) върху ВС, както в дейността на служба „Военна полиция“, така и в дейността на военнополойските формирования към видовете въоръжени сили, където първо ще се трупат знания, опит и експертиза.

Българското участие в Центъра чрез заемане на ръководна позиция – Началник на отдел „Трансформация“, дава възможност за оказване на влияние върху процесите и ползване в реално време на услугите и продуктите на Центъра. Друго важно предимство на нашето участие са предоставените възможности за безплатно участие в курсове за обучение и подготовка, работни срещи, семинари и симпозиуми, командно-щабни и компютърно подпомагани учения за подготовка и експериментиране, свързани пряко с въпросите на борбата с тероризма.

В заключение можем да обобщим, че съвременният тероризъм е комплексно и динамично явление, което успешно се адаптира към политическата и икономическа конюнктура. Оказването на необходимото и задължително противодействие не е по силите на нито една самостоятелна специализирана институция или отделна страна. Реални резултати в борбата с тероризма могат да бъдат постигнати само чрез обединените усилия на цялата международна общност. В този ред на мисли, присъединяването на България към Центъра на НАТО за борба с тероризма допринася за повишаване на знанията, уменията и способностите, и трябва да намери своето достойно място в изграждането на общата национална политика и планове за борба с тероризма на национално равнище. Изпращането на български представител, съобразно изискванията на националното ни законодателство не трябва да бъде само еднократен акт. Натрупаната експертиза по време и след приключването на мандата трябва да се използва най-пълноценно и в продължителен период от време.

Поуките от практиката в борбата с тероризма сочат, че само с обединени усилия на всички специализирани институции могат да се постигнат значителни и видими резултати в борбата със съвременните форми на тероризъм. Създаването на възможности за реално приложение в практиката на вече създадената нормативна база в Република България се постига с приемането на Стратегия за противодействие на радикализацията и тероризма и Национален план за противодействие на тероризма. Чрез тези два документа на практика се въвежда организационни, оперативни, охранителни и контролни мерки и ресурсно осигуряване на органите за борба с тероризма. Създадох се условия за подобряване на оперативното взаимодействие между Държавна агенция „Национална сигурност“ (ДАНС) и звената на МВР, МО, Държавна агенция „Разузнаване“ (ДАР) и Националната служба за охрана (НСО). Това позволи осъществяване на по-ефективен информационен обмен между всички структури имащи пряко отношение към противодействието на радикализацията и тероризма.

Във връзка с опазването на реда и сигурността, на Министерството на отбраната, структурите на пряко подчинение на Министъра на отбраната и БА, на военна полиция, законово е възложено осъществяването на антитерористична дейност. Служба „Военна полиция“ съвместно или във взаимодействие с други служби отговаря за разкриването, прекратяването и пресичането на терористични актове и намаляването на рисковете за извършването им посредством профилактика и

превантивна дейност.

Предвид изградения и натрупан многогодишен опит и предоставените от Закона за военната полиция оперативно-издирвателни и полицейски правомощия, служба „Военна полиция“ многократно е доказвала и доказва, че може да има и водеща роля на тактическо и оперативно ниво в съвместни операции за противодействие на тероризма във взаимодействие с МВР, ДАНС, ДАР, НСО, служба „Военна информация“ и други структури, както на национално, така и на международно ниво. Опитът, знанията, услугите и продуктите на Центъра на НАТО за борба с тероризма, които се ползват от структурите за сигурност на Република България също имат принос за повишаване на техните способности.

Стратегическа концепция за отбрана и сигурност на членовете на Организацията на Северноатлантическия договор, 19. 11. 2010 г.

Протокол за статута на Международните военни щабове, създаден по силата на Северноатлантическия договор, Париж, 28 август 1952 г.

МС 324/1, Военна структура на НАТО за командване, 07 май 2004 г.

МСМ 236-03, МС Концепция за НАТО центрове за компетенции, 04 декември 2003 г.

Материали от първата и втората планиращи конференции относно създаването на Центъра на НАТО за борба с тероризма.

Меморандуми за разбирателство относно създаването на Центъра на НАТО за борба с тероризма.

Закон за противодействие на тероризма. 27.12. 2016 г.

Инструкция № И-1, 07.01.2013 г. за условията, реда и организацията на взаимодействието между военната полиция и структурите на МВР.

www.act.nato.int/coe_catalogue_2018.pdf

СИГУРНОСТ И БОРБА С ТЕРОРИЗМА В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ И НАТО. ПРАКТИЧЕСКИ АСПЕКТИ

доктор Калина Георгиева, инженер Лилия Кахъркова,
инженер Орлин Георгиев, инженер Ясен Георгиев

Резюме: Настоящият доклад обобщава практическите аспекти на сигурността и борбата с тероризма в Европейския съюз и НАТО. Представени са добри практики в изграждането на системи за сигурност в областта на радиотехниката и електротехниката. Акцентът е поставен върху съвременни тенденции и световни постижения в областта. Разгледани са примерите на: Квартирата на НАТО в гр. Кабул, Афганистан и летищна НАТО в Гайленкирхен, Германия, обекти с достъп до класифицирана информация „NATO SECRET“, без такава да се съдържа в настоящия доклад.

Ключови думи: Организацията на Северноатлантическия договор, НАТО, сигурност, проекти със значение за сигурност на НАТО, тероризъм, практически предизвикателства.

SECURITY AND THE FIGHT AGAINST TERRORISM IN THE EUROPEAN UNION AND NATO. PRACTICAL ASPECTS

Dr. Kalina Georgieva, Eng. Lilia Kaharkova, Eng. Orlin Georgiev, Eng. Jasen Georgiev

Abstract: This paper summarises the practical aspects of security policies and the fight against terrorism in the European Union and NATO. The emphasis is put on the good practices in designing security systems in the area of radiosystems and electrical engineering. The following examples are analysed: NATO's Headquarter in Kabul, Afghanistan, and NATO airports in Guylenkirchen, Germany, facilities accessible with "NATO SECRET" classified information access, without such information is been contained in the current paper.

Keywords: North Atlantic Treaty Organization, NATO, Security, NATO Security Projects, Terrorism, Practical Challenges.

Тероризмът е проблем на съвремието, обхващащ всички континенти. Сведения и информации за терористични актове пристигат ежедневно от различни краища на света. Нито една от страните в Европейския съюз (ЕС) и съюзниците от Организацията на Северноатлантическия договор (НАТО) няма силата и ресурсите да се справя сама със заплахите и да се възползва сама от възможностите на нашето време. Като съюз от почти половин милиард граждани имаме уникален потенциал. Огромна част от нашите граждани разбира, че трябва заедно да поемем отговорност за ролята ни в света. Можем да отговорим на нуждите на нашите граждани и да направим партньорствата си ползотворни само ако действваме заедно, единни. Точно това е целта на Глобалната стратегия за европейската външна политика и политика на сигурност¹.

С настоящия доклад бихме искали да споделим опита на фирма „Уником 2000 Тех“ ЕООД в противодействие на тероризма.

Подготовка и организация за участие в проекти на НАТО

Ръководството и специалистите на фирма „Уником 2000 Тех“ ЕООД са мотивирани да дадат своя принос в противодействие на тероризма. Специалистите са с дългогодишен опит в изграждане и поддръжане на инфраструктурни обекти със значение за Националната сигурност, отбраната на страната, участие в управление на кризи в Европа и Азия.

Използвайки своя опит и знания, направихме анализ на необходимия ресурс за участие в Проекти на НАТО.

Със съдействието на Министерство на икономиката, ДКСИ и ДАНС сертифицирахме фирма „Уником 2000 Тех“ ЕООД и 17 специалисти за участие в проекти на НАТО. Привлякохме висококвалифицирани специалисти от страната за участие в тези проекти.

Фирма „Уником 2000 Тех“ ЕООД получи:

– Удостоверение N 926 от 21.07.2014 год. за достъп до класифицирана информация (КИ) – ниво „Секретно“ и продължението му с Удостоверение N 1135 от 10.07.2017 год.

– Сертификат от 12.08.2014год. за достъп до КИ на НАТО с ниво „NATO Secret“ и продължението му със Сертификат от 27.07.2017 год.

Фирма „Уником 2000 Тех“ ЕООД е сертифицирана по ISO 9001 Система за управление на качеството, ISO 14001 Система за управление по отношение на околната среда, ISO 27001 Система за управление на сигурността на информацията.

Притежава:

– Разрешение N 184/07.06.2012 г. „за поддържане и обслужване на пожарогасителни системи, пожароизвестителни системи, системи за управление на дим и топлина и пожарни кранове на територията на Република България“ и продължението с Разрешение N 717/23.06.2017 г. за „обслужване на противопожарни системи и съоръжения на територията на Република България“.

– Разрешение N 458/09.01.2015 г. „за обезопасяване и провеждането на превантивни и организационни мероприятия за осигуряване на пожарна безопасност в обекти на територията на Република България“.

Сключихме договор с Правителството на САЩ за сътрудничество и ползване на технологии от САЩ в нашите проекти, притежаваме NCAGE код за доставчик от Кодификационната система на НАТО.

Участие в проекти на НАТО

– Обслужване и поддръжка на електромрежа в квартирата на НАТО в гр. Кабул, Афганистан, INTERNATIONAL BIDDING IFIB-ACO-BRU-14-17,

Provision of Operation and Maintenance Service for the Power Supply of prospective HQ Resolute Support Mission (RSM), Kabul, Afghanistan.

– Доставка и изграждане на системи за видеонаблюдение и контрол на достъпа на обект в Гайленкирхен в Германия, NATO Flugplatz Geilenkirchen 90:93::t070:07:004 Gesamte Liegenschaft, Vergabenummer 005-14-00920, Leistung Sicherheitstechnik.

– Инсталиране и поддържане на Структурни кабелни системи за Главната квартира на НАТО. BID IFB-NCIA-NCMO-14-12 Provision of Cable Supply, Installation and Maintenance.

– По покана от Бундесвер на Федерална република Германия учавахме в проект „Доставка и интегриране на радиокомпонентите за „Локална военна сигурност на самолетите“ в обект летище Гайленкирхен в Германия. “International Competitive Bidding; Abgabe eines Angebotes hier: Beschaffung und Integration der Funkkomponenten für die “ortliche Militärische Flugsicherung” (oMilFS) am Standort Geilenkirchen (Bearb.-Nr.: Q/I2AP/FB040/FA259) през 2015 год. Учавахме с техническо оборудване на фирма „NORTHROP GRUMMAN“, САЩ.

– Предоставяне на операции и услуги по поддръжка на електрозахранването на Главната квартира на НАТО и Радар Хил в Кабул, Афганистан. IFIB-ACO-BRU-16-12 Provision of Operation and Maintenance Services for the Power Supply at HQ Resolute Support (RS) and Radar Hill Compound in Kabul, Afghanistan.

От натрупания опит в реализирането на нашите проекти може да се заяви отговорно, че заложените концепции и използваните технологии, могат да се имплементират и в задачи в съответствие с изискванията на НАТО. Това е така и поради факта, че идеологията ни винаги е насочена към бъдещите технологии.

Заклучение

Настоящият доклад има за цел да бъдат споделени знанията и практическия опит на фирма „Уником 2000 Тех“ ЕООД в международното сътрудничество в борбата против тероризма, за преодоляване на проблемите на съвременото свързани с тероризма, във фактори за намаляване на напрежението в международните отношения и хармоничното развитие на страните. За целта ние даваме възможност да се използва ресурса на висококвалифицираните специалисти от Република България.

¹Предговор от Федерика Могерини към „Глобална стратегия за външната политика и политиката на сигурност на Европейския съюз“.

HYBRID APPROACHES TO TEACHING COUNTER-TERRORISM AND RADICALIZATION AT RAKOVSKI NATIONAL DEFENSE COLLEGE

LCol Assoc. Prof. Petar Marinov, PhD
Assoc. Prof. Valentina Georgieva, PhD

Abstract: *The focus of this paper is presenting the benefits of application and implementation of hybrid approaches to teaching counter-terrorism and radicalization at Rakovski National Defense College (RNDC). A definition of hybrid learning is provided and some suggestions and examples for incorporating hybrid activities (e.g. flipped classroom) in the curriculum of Security and countering radicalization and terrorism master's degree programme are made. The benefits of this mode of teaching are explained together with possible challenges for its implementation.*

Key words: *hybrid learning, teaching counter-terrorism and radicalization, flipped classroom*

ХИБРИДНИ ПОДХОДИ ПРИ ПРЕПОДАВАНЕ НА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ТЕРОРИЗМА И РАДИКАЛИЗАЦИЯТА ВЪВ ВОЕННА АКАДЕМИЯ „Г. С. РАКОВСКИ“

подполковник доц. д-р Петър Маринов, доцент д-р Валентина Георгиева

Резюме: *Докладът представя предимствата на хибридните подходи при преподаването на учебния материал в магистърската специалност „Сигурност и противодействие на радикализацията и тероризма“ във Военна академия „Г. С. Раковски“. Предложена е дефиниция на хибридно учене, както и конкретни примери за прилагане на хибридни подходи в учебната програма (напр. „обърната класна стая“). Обяснени са предимствата на хибридният модел на преподаване и са представени предизвикателствата, съпътстващи този модел.*

Ключови думи: *хибридно учене, преподаване на противодействие на радикализацията и тероризма, обвърната класна стая.*

Introduction

Current state of world affairs is characterized by complex hybrid threats to security on national, European, and global level. Hybrids threats that result in hybrid warfare require hybrid approaches to teaching and learning about them. The focus of this paper is presenting the benefits of application and implementation of hybrid approaches to teaching counter-terrorism and radicalization at Rakovski National Defense College (RNDC).

It is the first year of the new **master's degree programme** in *Security and countering radicalization and terrorism* at Rakovski National Defense College. This programme is designed in three modes of studies: full-time, part-time, and distance learning, with a duration of 16 months for full-time studies and 24 months for part-time and distance learning studies. So far, only part-time students have started this programme.

The **main areas and foci of studies** of the programme are the following:

- Definition and characteristics features of terrorism and its forms;
- Main characteristics and symptoms of radicalization;
- Counter-terrorism policy and strategy;
- Present state and functioning of the bodies of the national security system;
- Counter-radicalization management;
- Strategic leadership in security and defense;
- Asymmetric threats analysis;
- Methodology of planning and organization of anti-terrorist activities and risk assessment;
- Planning, command and management systems in national security and defense.

The **curriculum** includes mandatory disciplines, secondary disciplines, and optional disciplines. Overall, the new master's degree programme comprises 3050 academic hours of which 50 % are face-to-face classes (lectures and seminars), and 50 % are for the so called out-of-class studies/activities. They include an internship (during the 3rd semester) which is 2 weeks (120 academic hours) long, Master's

Degree Thesis work and defense (324 academic hours), study visits, library research, and other developing academic skills activities (160 academic hours). The programme gives 122 credits to the master degree graduates.

Being a new programme, we still need to receive feedback from the students and lecturers in order to update or change some of the content of the teaching material which will be the task at the end of the studies of the first cohort of students (July 2019). What needs to be done as soon as possible is hybridization of the learning process of students which will be beneficial to them and will add value to the quality of the educational process at RNDC.

Hybrid learning: a definition

The word “hybrid” has many different meanings in different scientific spheres and provokes different associations.

Cambridge dictionary defines *hybrid* as a plant or animal that has been produced from two different types of plant or animal, especially to get better characteristics; or as something that is a mixture of two very different things. A hybrid could also be a mechanism in which two dissimilar parts produce the same function or result. As an adjective, *hybrid* describes something heterogeneous in origin or composition (e.g. a *hybrid* language, *hybrid* warfare). For example, according to NATO, “Hybrid threats are those posed by adversaries, with the ability to simultaneously employ conventional and non conventional means adaptively in pursuit of their objectives”¹. Similarly, the process of hybridization has different definitions in genetics, chemistry, medicine, economy, ecology, cultural studies, etc. In the context of higher education, the terms hybrid learning/teaching/instruction are used arbitrarily and with some differences in the meaning.

In current usage, the term **hybrid learning** usually implies combining traditional face-to-face teaching and online teaching into one cohesive experience. However, different scholars and researchers describe different ratio between the face-to-face and the online percentage of learning. Some of them insist on 50/50 for hybrid learning as opposed to blended learning, in which the ratio is 75/25, i.e. mostly traditional learning with some online instruction incorporated in the learning process [2].

For other methodologists, hybrid courses are “courses in which a significant portion of the learning activities have been moved online, and time traditionally spent in the classroom is reduced but not eliminated” [4], i.e. in the understanding of these methodologists, hybrid learning is done mostly online.

Despite the differences in the definitions of hybrid learning, offering hybrid courses by universities across the globe has been trending upwards in the last decade because research has proven that the learning outcomes and academic achievement are stronger with hybrid teaching than with face-to-face or online teaching alone.

In the context of RNDC and considering the master’s degree programme in *Security and countering radicalization and terrorism*, we will present our understanding of how we implement a hybrid course by providing examples of hybrid teaching approaches and activities and highlighting the benefits for achieving the overall goals of the programme.

Hybrid needs: a questionnaire

The hybrid model that is suggested will be further developed when students respond to a questionnaire that has been designed in order to enrich the syllabus with hybrid activities. The questionnaire includes the following questions and is uploaded on the programme’s web page <https://sprt-va.eu/>:

QUESTIONNAIRE

on students’ opinions from the specialty of ‘*Security and countering radicalization and terrorism*’ at
RNDC
on hybridization of lectures with ICT-based activities
Please tick the option of your choice

¹ “NATO countering the hybrid threat”, NATO ACT, 23 September 2011

	Yes 	mostly yes 	mostly no 	No
1. Teaching materials should be accessible on the RNDC's Backboard Learn/ Programme's web-page for a period of time appointed by the lecturer				
2. The syllabi of the Programme's disciplines should include additional research tasks on appointed by the lecturer links.				
3. Additional videos should be included on the RNDC's Backboard Learn/ Programme's web-page as part of the Programme which complements the lectures.				
4. Online discussions/chats on assigned by the lecturer topics should be included in the syllabus.				
5. The organization of the study process should allow for videoconferencing when physical presence of a student is not possible.				
6. The syllabi of the Programme's disciplines should include obligatory presentations by students on topics which can be chosen from the RNDC's Backboard Learn/ Programme's web-page.				
7. Programme's disciplines assignments should be appointed and checked on the RNDC's Backboard Learn/ Programme's web-page.				
1. Further comments and recommendations for hybridization of lectures with ICT-based activities at RNDC?				
2. Are there any other issues not covered by this questionnaire that you feel we need to address?				

Face-to-face vs. Online teaching benefits

Lecturers from RNDC can adopt different approaches to incorporating hybrid teaching, based on their instructional styles and discipline content and goals, and can employ different types of hybrid activities. They should consider the following benefits of the Face-to-face teaching and Online teaching (based on the suggestions in [1:12]) which can be hybridized.

Face-to-face teaching benefits:

- Human contact and support
- Nonverbal communication
- Discussing, assigning tasks
- Negotiating expectations and responsibilities
- Diagnosing students' conceptual problems and providing immediate feedback
- Brainstorming
- Developing student's debating skills
- Developing student's presentation skills

Online teaching benefits:

- Flexibility in time management; self-paced learning and practice
- Broader participation in discussions
- Sustaining group cohesion, collaboration, and support
- Reflective, on-task discourse maintaining students' sense of autonomy
- Critical analysis and greater student responsibility
- Self-assessment quizzes with feedback
- Automatic grading of multiple choice, T/F, fill-in-the-blank tests
- Chunking content into modules

Advantages of hybrid teaching approaches

Hybrid courses offer a number of *advantages* over only face-to-face teaching and only online courses.

➤ *Advantages for students*

Both study formats – traditional and online – offer unique advantages as outlined above, which the other format does not possess, and that is why hybridizing face-to-face with online learning into a single experience can create stronger learning outcomes. Hybrid courses actually combine the best of both modes of instruction: traditional and online, because students have the opportunity to interact with their instructors, as well as with other students, and yet they are no longer required to be in the classroom at the university on a regular basis because the majority of the coursework can be completed via the university distance learning platform (*Blackboard Learn* at RNDC). So far, during the first semester of the programme, we have designed a web-site of the programme <https://spirt-va.eu> which can be publicly accessed, but some of its content (learning resources) is restricted to registered members (students and teachers) only. Our students can read news, initiate discussions or respond to questions, posed by their peers, chat, access useful resources and check on the curriculum and schedule on our website.

Hybrid courses encourage time management, problem-solving, critical-thinking, and self-directed learning skills of students who take more responsibility for the outcomes of their studies: if they follow the detailed instructions online, they are more flexible to manage their assignments at their own pace without the pressure from their peers or from the teacher's personal presence. Therefore, the main benefit of hybrid learning is its **flexibility**. Thanks to the advantages of the online component of the hybrid type of learning, students can watch videos and lectures as many times as they need or they can pause the online lessons; students can read pre-assigned articles or materials again and again to get familiarized and get a deeper insight into the concepts which are the core of the subject discipline. Students can access the study materials at any time, from anywhere, and they can complete assignments in a time and place that best suit their individual needs; thus they are in control of their study time. This is the best advantage for working students and professionals who are the majority of RNDC students which helps them to be successful at fulfilling the assigned tasks considering their work schedule.

A typical activity with an application of hybrid learning is when the teacher gives the lecture on a certain topic, followed by a class discussion during the face-to-face classes which is provoked and facilitated by the teacher. Next, students complete online assignments based on these classroom activities (individual or small-group); finally the online assignments are posted to asynchronous discussion forums for online discussion so that students comment, advise, argue and get actively engaged in the topic. Meanwhile, students' time spent online is recorded in the distance learning platform so that the teacher can monitor who spends how much time in active learning.

Another advantage of the hybrid teaching is that students can choose to interact more with their peers – to get their support when something is not very clear, to **collaborate** on a given assignment, to share ideas on the topic of class discussion, etc. One fruitful activity is for a small group of students to prepare a *project* online, post it to the university platform's discussion forum for debate and revision, and then present it in the face-to-face class for final discussion and assessment.

- An example of such a project could be an analysis of the level of security of a facility (e.g. bank, university campus, hospital or any other public or business facility) based on pre-determined criteria/characteristics for security (e.g. functions, measurements of the facility, etc.).

- Another example of a group project is preparation of an anti-terroristic plan based on an imaginary scenario given by the teacher.

- A third idea for a project is when students conduct a research of a real (not imaginary) region (including a village/town in Bulgaria or abroad, or a region in Bulgaria or in a foreign country, or a geographical region) using non-classified/open resources of information. An example could be for a (group of) student(s) to follow a certain TV media for a month and to present an analysis of the percentage of real and/or manipulative/fake news.

As a result of such collaboration between students, and between students and the teacher, the so called "active learning" happens and, according to research, it results in better test performance and what is known as subject mastery (or subject knowledge). A comparative study of three methods of instruction – live (traditional), blended (hybrid) and online – finds out that "The hybrid group showed the

greatest improvement in performance, perhaps due to the combination of instructional methods, which likely appeal to diverse learning styles” [5: 339]. Thus, in a hybrid instruction, students with various personalities and learning styles are able to progress and master the content – especially less talkative students who seem to become more confident about being involved with discussions online than during face-to-face classes. Some students need longer time to think and formulate their ideas but the online part of the course gives them the opportunity to make their comments when ready and still to be active participants.

In this way, **personalised learning** is achieved and its main benefit for students is that it focuses on each individual’s active contribution to the learning process. Application of the hybrid mode fosters positive attitude towards learning while preparing students for effective academic outcomes.

Another benefit for students is that hybrid teaching allows for timely and personalized **feedback**. When the teacher assigns tasks, he/she can monitor the time spent by the students online and upon completion of the tasks students can receive feedback. Another benefit is that students can ask for advice or support at any stage of the fulfillment of the task. Actually, teachers can be more approachable in the online part of the course and some students feel better talking with their teachers through online chats, emails, and group discussions rather than face-to-face.

The **critics** of hybrid instruction insist on a clear answer to the question whether hybrid instruction allows for greater subject-matter knowledge than strictly online courses or traditional classroom instruction. The answer to this question comes from statistics: a research group in the USA [1] examines the trends and patterns of distance education enrollments among American higher education institutions. According to this survey, 29.7% of all students are taking at least one distance course. The total distance mode enrollments are more than six million students, 14.3% of whom are taking exclusively distance courses and 15.4% are taking a combination of distance and non-distance courses.

➤ **Advantages for teachers**

Some of the advantages of hybrid teaching apply both to students and teachers because the hybrid mode gives not only students but also teachers more flexibility with their classes: teachers can always add some lectures or tasks or activities online if the face-to-face class time is not enough. Depending on the students’ level, teachers can adjust, adapt or modify teaching materials to match the level of their students. This leads to the next advantage of hybrid approaches – meeting individual students needs with the help of the the online part of the course.

Hybrid course design: challenges for teachers

Designing a hybrid course is a challenging task which requires more time than developing traditional courses because a systematic course structure is necessary, not just upgrading the existing traditional face-to-face course with additional online activities. The new hybrid course has to be redesigned thoroughly which in turn requires more of teacher’s time and effort since teachers have to learn new teaching techniques and acquire new technology skills. “Teachers are responsible for structuring the course by directing and supporting learners through various instructional events, designing effective and efficient learning environments, and assessing the learning outcomes” [6: 76].

Some of the new teaching skills that are required for a hybrid delivery of a course include facilitating online interactions and discussions, assessing student’s online learning, solving technology issues like video conferencing technologies, etc.

Converting a traditional course equals re-examining course objectives, designing online learning activities to meet course’s objectives, and effectively integrating online activities with the face-to-face meetings. The indicator of a high-quality hybrid course is coherent integration of online and face-to-face learning materials: lectures, readings, tasks, and activities. This integration requires a thoughtful focus on the student experiences so that students are engaged in innovative ways. “The possibilities of how students interact with content and with each other are greatly expanded in a hybrid course; just having them read articles online and then meet to discuss them in-class, for example, takes no real advantage of a class format that can otherwise be a transformative experience” [1].

Hybrid teaching methods

➤ **Flipped classroom** is a teaching method which originated in 2007 in the USA for secondary school students and since then it has spread and proven to be very beneficial to students. The idea is that the traditional classroom is flipped over: students learn new content at home – predominantly online by

watching video lectures – and do homework in class. Supporters of this flipped learning model suggest that it can maximise the time that teachers have available for each student in the classroom and enable teachers to act more as guides rather than instructors. Critics argue that not all students have equal access and use of technology at home and this could put up barriers to their studies. In the educational context of RNDC we consider this flipped learning model to be applicable without any concerns since our students are adult learners who are responsible for their studies and would take advantage of this model which allows for personalized attention and student-centered approach to learning. When an instructor uploads lectures online using voiceover PowerPoint or video recorded lecture for students to watch critically and review, subsequently students will use these preliminary online materials and additional materials as advised to engage in face-to-face small group activities and discussions during seminar classes. For example, students become familiar with the learning content of the lecture “Classification and structure of terrorist organizations” and when they come to a class discussion, they have to be ready with examples and analysis. When students do content-centered tasks in the online part of the course (watching video materials and reading articles), they can devote the face-to-face time to deeply processing and exploring the study content and concepts, analyzing them, and collaborating together with peers and the teacher to develop new ideas. In this way, students gain a deeper understanding of the problems presented in the lecture and instead of passive listeners to a lecture in class, they have time to get involved in discussions during face-to-face classes. Additionally, some of the developed online learning activities may be assigned with a deadline and require from students to become familiar with the learning content prior to coming to a class discussion. Use of so called “entrance tickets”, i.e. handing in written assignments to gain permission to attend a face-to-face class, can be used for diversifying the study process at RNDC. For instance, students receive online the practical task for self-preparation “A comparative analysis of the motivational factors for terrorist activities based on real examples”. Students prepare this task before coming to class, then discuss their findings during the seminar.

➤ The tasks from the flipped classroom method are interrelated with *debates* which can also be conducted in class or online. With adult RNDC students, debates have proven to be of special value for the educational process and students’ outcomes because debates also foster students’ presentation skills, research, teamwork, and public speaking skills. Teacher’s role is to choose carefully the debate topic and to break students into groups. Then he/she monitors the debate and grades students’ performance considering student’s willingness to participate, depth of the research on the topic, and presentation of good arguments. Possible topic for debates is “Public and personal factors influencing motivation for terrorism”.

➤ *A case study* is another learning activity that can be transformed into a hybrid task: students are divided into groups and they receive a series of scenarios (including examples from real situations) on the university platform/on the website chat section. The scenarios deal with problems related to analyses of types of violent acts and their theoretic classification. Each group comes up with a suggestion while working online and the groups compete to defend their opinion during the face-to-face class.

➤ *Discussions and group chats* are typical hybrid activities which help students interface with teachers and other students; they enable students to post and/or respond to other students’ or teacher’s postings either on their own time or within specified time period. Their participation is graded. For example, when a terrorist act happened in New York on 1 Nov 2017, the teacher posted a question to the chat section of the programme website and asked students to analyse the act by guiding them with a few questions. Some of the students responded and reflected on the situation and shared their reflections with their peers.

➤ ***Inquiry based research***

This approach can transform the boring task of doing research on an assigned by the teacher topic into an enjoyable experience for students. Instead of becoming nervous by the approaching fixed deadline while researching on a given topic, this approach is based on students’ active learning and discovery of the meaning of the newly attained knowledge. This type of research starts when students ask their own question(s) on a primary source of information. Examples of such primary sources include a video of a terrorist attack, a biography of a radicalized leader, an internet message of a radical Islam leader, photographs of scenes of victims/consequences of terrorist acts, or news articles. Students are provoked to define a further research/investigation problem by themselves which motivates them for a more comprehensive research. Thus they have a pro-active role in conducting research and develop deeper understanding of problems, topics, or issues that are solved through a systematic method of collecting and analyzing information. Students need to gather evidence to answer the question(s), to reason and explain

the evidence, to provide a sound argument to defend their opinion and to present it to their peers and the lecturer.

➤ **Critical incident questionnaire** is a teaching approach which helps teachers see their teaching practice through students' eyes. In the traditional mode of teaching it is a page of paper with five questions that is handed out to students once a week at the end of the last class for the week. Those five questions ask students to write down some specific details about events that happened in the class that week. In the context of the RNDC master's programme, such a questionnaire will be a useful hybrid tool at the end of the face-to-face classes for each discipline because students will be able to express their personal feelings, ideas, and suggestions which can be implemented in the online part of the course. Sample questions [3] could initiate students' reflections to "At what moment in class did you feel most engaged with what was happening?", "What action that anyone (lecturer or student) took did you find most affirming or helpful?", "What action that anyone took did you find most puzzling or confusing?", or similar. Questions provoking students' comments on their learning experience are valuable instrument for a better design and constant improvement of a hybrid course.

➤ **Peer review technique** is also used traditionally – students evaluate each other's work and learn from each other and support each other. This technique can be used at any stage of students' academic studies at RNDC, but it will be of great support for students in the process of working on their Master Degree Thesis when peer review feedback can significantly improve the quality of their theses.

➤ **Self-evaluation through quizzes** is a learning method which provides students with opportunities to reflect on and critically examine what they had learned. At RNDC the focus is not only on final grades, but on mastering the subject knowledge. Breaking down the learning material into smaller portions helps students to master the material and increase their professional competence. Self-assessment opportunities (online quizzes) provide regular feedback and increase the results from the final testing which, according to self-determination principles, increase students professional knowledge and competences.

➤ Student's **presentations** are an inseparable element of the studies at RNDC because we prepare professionals who work in the security sphere and have to build their confidence and leadership skills irrespectively of their major. First, the presentations can be presented online to peers for initial comments and next they are presented during face-to-face classes.

➤

Conclusion

While still looking for the best teaching approaches and methods to be applied at RNDC, we believe we can keep on with application of hybridized model which integrate traditional and online teaching approaches. This model allows students to do some of the tasks online and to devote face-to-face class time to higher-order learning activities, like discussions, debates, and group projects.

There is little doubt that university seminar rooms will be centered around technology which makes some educationalists question the role of teachers in them at all. It is our belief, however, that if we want a brighter future of our educational programmes at RNDC, right now we have to focus our efforts and carefully plan a hybrid model that combines innovative technology with effective personalized teaching.

Bibliography:

1. Allen, E., Seam, J. (2017). Digital Learning Compass. Distance Education Enrollment Report 2017. Babson Survey Research Group.
2. An Introduction to Hybrid Teaching. College of DuPage. Accessible online at: <http://www.codlearningtech.org/PDF/hybridteachingworkbook.pdf>
3. Brookfield, S. (2017). Using the critical incidents questionnaire. Accessible online at: <http://www.stephenbrookfield.com/ciq/>
4. Garnham, C., Kaleta, R. (2010). Introduction to Hybrid Courses. Learning Technology Center, University of Wisconsin-Milwaukee. Accessible online at: <https://hcclearning.files.wordpress.com/2010/09/introduction-to-hybrid-course1.pdf>
5. Kraemer, E. et. al. (2011). The Librarian, the Machine, or a Little of Both: A Comparative Study of Three Information Literacy Pedagogies at Oakland University. College & Research Libraries 68.4 (2007): 330-342. Library, Information Science & Technology Abstracts.
6. Ndon, U. (2010). Hybrid-context instructional model: the internet and the classroom: the way teachers experience it. Information Age Publishing.

РАДИКАЛИЗИРАНЕТО НА ПАЩУНСКИЯ ФАКТОР, НАСЕЛЯВАЩ ТЕРИТОРИЯТА НА АФГАНИСТАН И ПАКИСТАН – ВЕРБОВЪЧНА БАЗА ЗА МЕСТНИ И МЕЖДУНАРОДНИ ТЕРОРИСТИЧНИ ОРГАНИЗАЦИИ

доцент д-р Мирослав Мирчев

Резюме: *Религиозната пропаганда и налагането на закона на Шериата сред пащуните, живеещи от двете страни на линията Дюранд, понастоящем засилва процесите на тяхното радикализиране. Познавайки се на факта, че пащуните са основния контингент сред който оперират повечето терористични организации в регионите на Централна и Южна Азия за набирание (вербуване) на бойци, този доклад е опит да установи връзките между налагането на радикалната ислямска идеология в тази част от света и терористичната дейност.*

Ключови думи: *тероризъм, пащуни, Федерално-административни племенни зони (ФАПЗ), Ал Кайда, Ал Кайда на Индийския субконтинент, Движение Талибан, Движение на пакистанските талибани (Tehreek-e-Taliban Pakistan, ДПТ).*

MIROSLAVMIRCHEV. THE RADICALIZATION OF THE PASHUN FACTOR LIVING ON THE TERRITORY OF AFGHANISTAN AND PAKISTAN – RECRUITING BASE FOR THE LOCAL AND INTERNATIONAL TERRORIST ORGANIZATIONS

Abstract: *The religious propaganda and enforcing the laws of the Sharia on the Pashtun population living on both sides of Durand Line in recent years has reinforced their radicalization. Reporting on the fact that the Pashtuns are the main contingent among which the most terrorist organizations operating in the Central and South Asia area are recruiting fighters, this report attempts to establish the relationship between the imposition of radical Islamic ideas in this part of the world and terrorist activity.*

Key words: *Terrorism, Pashtuns, Federal-administrative tribal zones (FATA), al-Qaeda, al-Qaeda in the Indian Subcontinent, Taliban movement, Pakistan's Taliban movement (Tehreek-e-Taliban Pakistan, TTP).*

Много често, когато се анализира дейността на терористичните организации в световен мащаб, остава в сянка или изцяло се пренебрегва организацията на пакистанските талибани. Това е сравнително нова терористична организация, изградена на кланов и племенен принцип, изцяло от пащуни. За по-малко от 10 години тя успя да наложи свой собствен почерк за водене на въоръжена борба, оказващ изключително негативно влияние върху обстановката за сигурност не само на територията на Пакистан и Афганистан, но и в регионален план. Косвено дейността на пакистанските талибани е свързана и с опити за дестабилизиране на някои елементи от системата за сигурност на Индия. Тесните контакти и оперативното взаимодействие с почти всички терористични организации от района на Централна и Южна Азия като афганистанското движение Талибан (ДТ), „мрежата Хаккани“, „Ал Кайда“, „Ал Кайда на Индийския субконтинент“ (АКИСК), Ислямското движение на Узбекистан (ИДУ) и другиместни и международни терористични организации, правят Движението на пакистанските талибани (ДПТ) предпочитан съюзник и партньор в борбата за налагане идеите на Исляма и законите на Шериата в тази част на света.

Движението е доброволен съюз между пащунските племена, населяващи Федерално-административните племенни зони (ФАПЗ) на Пакистан, повлиян от общи интереси и идеология, в което се крие неговата монолитност, боен потенциал и фанатично желание за провеждане на терористична дейност. Но тук са заложени и голяма част от проблемите на Движението. Личните интереси на отделни пащунски старейшини и на част от джиргите (племенните съвети), упражняването на контрол върху паричните потоци, постъпващи от нелегалния трафик на наркотици, оръжие и хора през контролираните от тях територии, както понякога и личната омраза между отделните лидери на въоръжените пащунски отряди, налагат сериозен отпечатък върху цялостната дейност на тази терористична организация и позволяват на Междуведомствената служба за разузнаване на Пакистан (МСРП) да използва тези различия за противодействие и оказване на влияние върху структурите на пакистанските талибани. Независимо от споменатите по-горе слабости, ДПТ е най-силната и безмилостна терористична организация, действаща на територията на Пакистан и съседните държави.

Движението на пакистанските талибани се появява на сцената като терористична организация в края на 2007 г. на територията на контролирания от пащунските племена мехсуд район Южен Вазиристан. Официално ДПТ е провъзгласено на 14.12.2007 г. в гр. Пешавар, по решение на шурата (съвета) на пащунските племена, населяващи седемте области на ФАПЗ. Дотогава повечето от групировките, които формират ДПТ са лошо организирани местни пащунски структури, подпомагащи и имащи връзки с афганистанските талибани. Движението обединява отрядите на около 40 полеви командири, ръководещи близо 50 000 въоръжени пащунски бойци. Същите 40 командири формират и ръководството на ДПТ. За негов лидер единодушно е избран *Байатулах Мехсуд*, който представлява по време на срещата пащунските племена мехсуд. За негов първи помощник е посочен молла *Хафиз Гюл Бахадур*, представител на племената вазири от областта Северен Вазиристан, а за заместник-ръководител на движението е назначен молла *Фарик Мухамад*, от пащунските племена, населяващи областта Баджаур на ФАПЗ. На това заседание на Шуратаса присъствали не само старейшини от племената, населяващи областите на ФАПЗ, но и такива от областите Суат, Бану, Танк, ЛаккиМарват, Дера Исмаил Хан, Кохистан, Бунер и Малаканд, влизащи в състава на провинция Хайбер-Пахтунхва на Пакистан.

Основната цел, която първоначално си поставя ДПТ е да се обединят всички талибани на територията на Пакистан, да се организират за воденето на свещена война (джихад) срещу САЩ и ръководената от тях коалиция на територията на Афганистан. Други цели са Пакистанските въоръжени сили (ПВС) и силите за сигурност на страната, които периодично провеждат операции срещу пащунските племена.

Като друга приоритетна цел ДПТ си поставя налагането на Исляма и Шериата не само в контролираните от тях области и райони на ФАПЗ, но и на цялата територия на Пакистан. Към Движението веднага се присъединяват представителите на ИДУ, Ислямското движение на Таджикистан (ИДТ), чеченци, уйгури от „Източнотуркменистанското ислямско движение“ и други по-малки терористични организации, намерили убежище в областите на Северен и Южен Вазиристан след започването на операция „Трайна свобода“ в Афганистан.

Новосформирано ДПТ на практика се явява поредното обединение на т.нар. „пащунски фактор“ в исторически план и първото в началото на ХХI век на територията на Пакистан, свързано за пореден път с омразата срещу „друговерците“. Ръководният орган на ДПТ е т.нар. „Върховен съвет на муджахидините“ (SuraIttihad-ur-Mujahideen), чийто 13-членен съвет си поставя за задача да координира и ръководи дейността на различните подразделения и отряди на ДПТ в населените с пащунски племена области на ФАПЗ с тези на афганистанското ДТ. Като основен съюзник на „Върховния съвет на муджахидините“ във въоръжената борба срещу САЩ и ръководената от тях коалиция е обявено афганистанското ДТ.

Терористичната дейност на ДПТ се финансира основно от „Ал Кайда“, с която пакистанските талибани поддържат тесни контакти и координират своите действия. ДПТ получава финансова подкрепа и от представителите на т.нар. „мрежа на Хаккани“, с която също активно си сътрудничи и понастоящем. Другата част от финансовите приходи за ДПТ идват от участието в производството и нелегалния трафик на наркотици, оръжие и хора, от територията на Афганистан, през Пакистан и Иран, и от там към част от богатите държави на Близкия изток или през Турция, към Западна Европа.

От м.ноември 2014 г. ДПТ се оглавява от молла *Фазлуллах* (бивш военен ръководител на терористичната организация „Движение за налагане на ислямските закони“, Tehrik-e-Nafiz-e-Shariat-e-Mohammad, TNSM). Същият е от пащунското племе юсафай, населяващо района на Суат, провинция Хайбер-Пахтунхва – факт, който се приема негативно от много полеви командири от ДПТ. Молла Фазлуллах е един от най-твърдолинейните представители на идеята за налагане на Исляма и Шериата на територията на Пакистан.

Изборът на молла Фазлуллах е оспорван от представителите на племената мехсуд, които освен че са доминиращи в ДПТ, имат и нескрити аспирации към ръководството му, вероятно познавайки неговия фанатизъм и безкомпромисност при преследването на поставените цели. Опитът на молла Фазлуллах да затвърди позициите си на този пост чрез отстраняване на конкуренцията на представителите на племената мехсуд продължава да предизвиква напрежение и, като цяло, прераства в открита конфронтация между отделните групировки и кланове.

В резултат на конфронтацията на молла Фазлуллах с част от командирите от ДПТ и под влияние на постигнатите успехи на „Ислямска държава“ в района на Близкия изток, някои от командирите на ДПТ, действащи в областите Мохманд, Баджаур, Хайбер и Оракзай на ФАПЗ, се

отделят и през лятото на 2014 г. създават организацията „Групировка на поддръжниците“ (Jamaatul Ahrar). Тази новопоявила се терористична организация почти веднага започва да демонстрира амбиции да надхвърли влиянието си в областите на ФАПЗ и да се превърне в регионален фактор на джихадисткото движение.

Другата терористична организация, вербуваща и използваща бойци основно от пашунски произход е афганистанското ДТ, което управлява Афганистан от м. септември 1996 г. Правителството на ДТ е признато официално от три държави – Пакистан, Саудитска Арабия и ОАЕ. По време на режима на ДТ в Афганистан стриктно са наложени законите на Шериата, пречупени донякъде и през призмата и разбиранията на самите талибани.

Създаването на ръководните структури на афганистанското движение Талибан, наречени шури (съвети), е забулено в тайнственост. Предполага се, че първата шура е сформирана през 2002 г. в столицата на пакистанската провинция Белуджистан – гр. Куета, с непосредствената подкрепа и благословия на МСРП.

Шурите на ДТ се намират и функционират основно на територията на Пакистан. Предполага се, че цялата дейност по организиране на съпротивата на ДТ се ръководи от Върховна шура (наричана още *Рахбари*), която координира действията на тези в Куета, Пешавар и Мирам Шах. По непотвърдени данни ДТ е създадо шури и в градовете Карачи, Уана и провинция Гилгид.

Контролът върху дейността на отделните въоръжени отряди на ДТ от страна на шурите е оценяван като не особено силен. Счита се, че техните основни функции са сведени предимно в предлагане на общите планове за действие, поставянето на задачи и даването на препоръки. Шурите обаче носят непосредствена отговорност за координиране на целия комплекс от широкомащабни операции, провеждани от ДТ срещу Международните сили за поддържане на сигурността (МСПС) на територията на Афганистан, като се отчитат конкретните възможности на всяка една отделна бунтовническа група.¹

Друга важна задача на шурите е разпределянето на финансовите средства към отделните бунтовнически групи и отряди. Предполага се, че ДТ получава финансови средства основно чрез пари от такси, с които се облагат търговци, бизнесмени и религиозни общности, откупи от отвлечени лица или чрез контрол на „черния пазар“, включително и търговията на наркотици. Една част от тези финансови средства се предават на шурите по команден ред, като те преразпределят парите съобразно нуждите и провежданите операции.

Отговорностите на шурите обхващат и процесите по обучение на подчинените им групи и отряди, изграждането на тренировъчни лагери и бази, снабдяването с оръжие, включително и с жилетки за извършването на самоубийствени атентати („жилетки на самоубиеца“) или директно на атентатори самоубийци.

Организационната структура на една Шура обикновено включва: върховен политически съвет, военна комисия и финансова комисия, които като правило са подчинени на органа, вземащ политическите решения в шурата. Към тях като помощни и подизпълнителни органи има изградени по-малки структури като: военен комитет, религиозен комитет и финансов комитет, отговарящи за непосредственото изпълнение на поставените задачи.

Напълно разбираемо е ръководството на тази терористична организация да се намира под непрекъснато активно въздействие от страна на разузнавателните служби на държавите, участващи в МСПС в Афганистан. Един от последните лидери на ДТ молла *АхтарМансур* също е пашун. Прекарва по-голямата част от младините си в Пакистан, в лагерите за афганистански бежанци, където влиза в ползрението и е привлечен към сътрудничество от МСРП. През 90-те години, когато талибаните управляват Афганистан той е министър на гражданската авиация в тяхното правителство. Ликвидиран е на 21.05.2016 г. от американски безпилотен летателен апарат (БЛА).

Малко се знае за последния ръководител на ДТ молла *ХайбатулаАхунзада*, който поема ръководството на Движението в началото на месец юни 2016 г. Известно е, че има религиозно образование, ръководил е правосъдното министерство при управлението на ДТ в Афганистан и също е „твърд играч“, който отказва да продължи преговорите за мирно уреждане на проблемите с настоящото афганистанско правителство засилвайки открита конфронтация с него и МСПС.

Пашуните в Пакистан са близо 26 692 900 души. Живеят основно в провинция Хайбер-Пахтунхва и ФАПЗ. Тази част на света се населява от пашунската етническа група повече от 500 години. В Афганистан пашуните са около 40% от общо 33 милионното население на страната.

Причините, поради които те са най-добрият контингент за вербуване на бойци от местните и международните терористични организации могат да бъдат сведени основно до четири.

Първата е историческа и е свързана със строгото спазване на традиционния родово-патриархален начин на живот и обичуване. Различните племена и родове – над 60 основни пашунски племена и повече от 400 подплеменни групи и кланове се управляват от старейшини, които формират племенната джирга. При вземането на сериозни решения, свързани с обстановката в различните области на ФАПЗ се свиква т.нар. „Велика джирга“ на пашунските племена, към която се присъединяват и представители на племената, живеещи на територията на Афганистан. Тук задължително трябва да се вземе под внимание и фактът, че контролът, упражняван от страна на държавните структури, включително и „силовите“, в населените от пашуни области е почти символичен. Всяка област се управлява от т.нар. политически пълномощник, който е с ранг на губернатор. В дейността си по взимане на решения и управление на областта в зависимост от нейната големина, политическият пълномощник се подпомага от джирга, включваща 2-3 помощник-политически пълномощници, 3-4 съветника с ранг на районни управители, както и 4-9 кмета или кметски наместници. В повечето случаи политическите пълномощници са съответните племенни старейшини или местните молли.

Втората причина е свързана с начина на живот на пашуните, които предпочитат сами да вземат решения за своето бъдеще, да пътуват без ограничения на териториите, населявани от техните племена, вместо някой друг да им налага своята воля или решения, още повече чужденец (неверник). Това ги прави свободни и независими по отношение на техния начин на живот и силно мотивира тяхната съпротива.

Третата причина е в основата на пашунската етнопсихология и спазването на принципи като „Кодекса на честта“ („Pukbtunwali“), и „Кодекса на гостоприемството“ („Melmastia“), които продължават да се предават от поколение на поколение. Според „Pukbtunwali“ се от мъщава на всеки, който си е позволил да обиди, да посегне на живота или да убие член на семейството, рода или племето и той се издирва и преследва от тях докато не бъде наказан. Съгласно „Melmastia“ представителите на пашунската етническа група са задължени да подслонят, нахранят и защитават своите гости докато те се намират на територията на техния дом, род или племе. Освен това „Melmastia“ ги задължава всеки, поискал помощ, подслон и защита да я получи. Това важи дори за криминално проявени лица, потърсили помощ при тях. На полицията и нейните представители не е позволено да арестуват лице докато то е на територията на фамилията или племето, както и докато е техен гост. Задължително всеки мъж навършил 16 години има право и носи огнестрелно оръжие, което е въпрос на част за него.

Четвъртата, при това изключително важна, причина е Исляма, който те изповядват и фактът, че близо 90% от тях са сунити. Това, заедно с ниската грамотност сред пашуните, която е 67.7% в областите на ФАПЗ и провинция Хайбер-Пактунхва, е изключително благоприятна почва не само за развитие на идеите на радикалния ислям, но и за грубо манипулиране на съзнанието на местното население, основно в една посока – омраза срещу „неверниците“ и светската власт в Пакистан и Афганистан.²

Това на практика са и мотивите на пашуните за сътрудничество, при това в повечето случаи доброволно, с местни и международните терористични организации, провеждащи операции в тази част на света. Към тях може да бъде добавен единствено материално-паричният мотив, т.е. заплащането, което те получават за да воюват, което понякога е и единствен доход за техните семейства.

Ако приемем формулировката, че *радикализацията е процес на отхвърляне на конституционния ред и на фундаменталните човешки права, който води до възприемането на идеологията на насилието, подпомагането и прякото участие в терористични действия, плюс активно промиване на мозъка чрез религия*, то понастоящем, при тази геополитическата обстановка в района на Централна и Южна Азия, пашуните са достигнали почти до своя последен стадий на социално развитие. Като прибавим към това и характерния за тях войнстващ екстремизъм, свързан с идеологически мотивираното насилие за налагане на идеология, в случая Исляма и законите на Шериата не само във ФАПЗ, а и на територията на Пакистан и Афганистан, то заплахата става повече от реална.

Фактите от последните две години са такива. Терористичните организации, имащи приоритетно пашунски личен състав като ДПТ, отделилите се от него през 2014 г. „Групировка на поддръжниците“ (Jamaatul Ahrar) и групата на „Санджа“ (молла Хан Саид Санджа) са извършили през 2016 г. 277 терористични атаки, от общо 441 атентата, проведени на територията на Пакистан, 17 от които са самоубийствени. На територията на провинция Хайбер-Пахтунхва тези организации

са в основата на **127** атентата, при които са загинали **189** души и **355** са ранени. В областите на ФАПЗ терористичните атаки са **99**, а убитите и ранените са съответно **163** и **221** души. Приоритетни цели на терористите са силите за сигурност, обекти на ПВС, полицията, представители на пашунските общности, подкрепящи правителството, училища и учители, както и служители от държавната администрация.³

През **2017** г. посочените терористични организации са извършили **154** атентата, от близо **370** за цялата територия на Пакистан. От тях **24** са самоубийствени. В провинция Хайбер-Пахтунхва атентатите са **71**, при което са загинали **91** и са ранени **211** души, а за ФАПЗ терористичната активност се изразява в **83** атентата с **253** убити и **532** ранени. Част от атентатите са извършени съвместно с едни от най-активно действащите понастоящем пакистански терористични организации –Lashkar-e-Jhangvi (LeJ) и нейното подразделение Lashkar-e-Jhangvi-Al-Alami.⁴

За решаване на част от проблемите, свързани с ограничаване на терористичната активност и радикализирането на част от населението на Пакистан, въввлечено в терористична дейност, федералното правителство на страната е приело през 2014 г. Национален план за действие (НПД). Едно от приоритетните направления в него е свързано с ограничаване на дейността и реформиране на религиозните училища (медресета), които някои западни анализатори сполучливо наричат „центрове за обучение на терористи“. Предприетите на федерално и провинциално ниво мерки през 2016 и 2017 г. не водят до желаните резултати, което е наложило въпросът да бъде оставен за решаване от страна на Министерството на вътрешните работи. На този етап правителството на страната не може да отчете никакви сериозни успехи, свързани с елиминирането или поне с ограничаването на религиозното влияние в образователната система. Основната причина за това е липсата на финансови средства, които според Министерството на образованието възлизат на близо 100 милиона щ.д.⁵

За постигане на по-голяма ефективност при изпълнението на НПД, в него е залегнала и програма за „Приоритетни мерки в областта на вътрешната сигурност“. Тя включва изграждането на реално действащ механизъм за наблюдение, периодичен преглед и анализ. Чрез него се цели изготвянето на препоръки и доклади за подобряване на политиката и прилагането на съответните адекватни мерки в области като: подобряване на законодателството, свързано с криминалната дейност от страна на федералния и провинциалните парламенти, усъвършенстване на базата данни на полицията за лица, участващи в терористична и криминална дейност и нейното свързване с тези на останалите специални служби, ежеседмично и месечно попълване на базата с актуална информация, обучение на личен състав за работа с тази система, повишаване на практическата натренираност на структурите, ангажирани с контратерористична дейност и др.

В рамките на НПД е предвидено и създаването на „Форум за национален диалог“, който трябва да служи като платформа за учители, университетски преподаватели, политически и религиозни лидери за обсъждане на всички ключови предизвикателства в областта на националната сигурност и по-специално за образователната система, свързана с ограничаване ролята на религиозните училища – основно в провинция Хайбер-Пахтунхва и ФАПЗ. В рамките на форума е предвидено да бъдат набелязани мерки за неутрализиране на негативни тенденции като появата на нови терористични групи на територията на страната, анализиране на причините за това, планиране на стъпки за ограничаване на подобни тенденции, както и системи за реинтегриране на местни граждани, повлияни от идеите на тероризма. Фокусът на тези мерки е насочен основно върху пашунското население на посочените по-горе области на Пакистан.⁶ Независимо от добре структурираните политически решения и инициативи, на този етап ефективността при изпълнението на НПД е доста ниска, главно поради липсата на достатъчно финансови средства.

Другото направление за ограничаване на терористичната активност и радикализирането на т.нар. „пашунски фактор“ са контратерористичните операции, провеждани от страна на ПВС и силите за сигурност. За последните две години те са **95**, като **38** от операциите на териториите, населени основно с пашуни са насочени срещу ДПТ, Lashkar-e-Jhangvi, „Ал Кайда“, „Войни на Аллаха“ (Jundullah) и АКИСК. По официални данни на информационната служба на ПВС (InterServicesPublicRelations, ISPR) по време на тези операции са ликвидирани **144** терористи. Контратерористичните структури към Министерството на вътрешните работи и полицията са въввлечени в **105** въоръжени сблъсъка с терористични организации, в които са ликвидирани **328** бойци от посочените организации.⁷

Какви са пътищата за ограничаване радикализирането на „пащунския фактор“ и използването му като основна вербовъчна база за набиране на бойци за нуждите на терористичните организации?

На първо място са свързани с образованието и повишаване културното ниво на пащуните. Официалните данни за неграмотността и „промиването на мозъци“ от страна на религиозните водачи сред младото пащунско население са фрапиращи. Независимо от усилията, които полагат федералното и провинциалното правителство по официални данни в страната са регистрирани 22000 религиозни училища (медресета). По неофициални данни техният брой е между 35000 и 50000, съсредоточени основно в провинция Хайбер-Пактунква и ФАПЗ и обучаващи приблизително 3 500000 деца. Близко 57% от религиозните училища са определени със степен на опасност „В“ (висока чувствителност), но все още няма достоверна информация колко от тях са със степен „А“ (потенциална заплаха).⁸

Вторият важен въпрос е свързан с повишаване на социалния статут и разширяване сферата на ангажираност на пащуните в обществено-политическия живот и управлението на Пакистан. Част от все още действащото в тази част на страната законодателство е от време на английското управление – XIX и началото на XX век, според наказателните клаузи на което е и смъртното наказание. От 1997 г. пащунските племена във ФАПЗ имат право да гласуват на парламентарните избори, провеждани се в страната, както и да бъдат представяни в двете камари на федералния Парламент. В повечето от случаите гласуват основно мъжете. На общите парламентарни избори, проведени на 18.02.2008 г. на близо 85% от жените, имащи право на глас не им е разрешено да гласуват от стана на племенните старейшини.

Третото направление, в което следва да се работи е развитие на търговията, създаването на предприятия и ефективно действащи икономически структури в населените от пащунските племена райони. И тук нещата са изключително сложни. При официален ръст на безработица за Пакистан 6.7% за 2016 г. и неофициален от 49%, за районите, населени с пащуни той е 11.8% по официални и близо 75% по неофициални данни.⁹ Отпусканите финансови средства от държавния бюджет, както и чуждестранните инвестиции са все още крайно недостатъчни, за да създадат икономически предпоставки за местното население да започне да се занимава с търговия или производство, вместо да воюва. Само през 2015 г. за нуждите, свързани с реконструкцията на жилища, разрушени от провеждащите се в района операции на ПВС и силите за сигурност, завръщането на прогонените от войната местни жители по родните им места, възстановяване на здравната и образователната система, пътищата, селското стопанство и търговията, са били необходими близо 218 млн. щ.д. – средства, които държавният бюджет на Пакистан не е в състояние да осигури.¹⁰

Радикализацията на отделни общности е комплексен, динамичен и сложен процес, който е заплаха за националната сигурност на всяка държава. Това явление е свързано приоритетно с процесите на поляризация и нарушаване на социалното единство в обществото, които могат да бъдат решени единствено чрез прилагането на гъвкав и комбиниран механизъм от мерки, взети приоритетно на правителствено ниво и с помощта на международната общност.

¹Shahzad, Syed Saleem. Inside Al-Qaeda and the Taliban, Beyond Bin Laden 9/11. Pluto Press, 2008.

²Education ministry spent \$4m of \$100m on madrassa reform. In: Dawn, 12.01.2016. www.dawn.com/news

³Pakistan Security Report, Special Report – 2016. Pak Institute for Peace Studies, Islamabad, 2016.

⁴Pakistan Security Report, Special Report – 2017. Pak Institute for Peace Studies, Islamabad, 2017.

⁵Education ministry spent ...

⁶Pakistan Security Report, Special Report – 2017 ...

⁷Inter Services Public Relations, ISPR <https://www.ispr.gov.pk/>

⁸AFP. Pakistan's new security policy aims to reform madrassas. In: Dawn, 02.03.2014.; Akbar, Ali. 145 KP seminaries classified "highly sensitive" in gov report". In: Dawn, 02.03.2015.

⁹Bureau Report. Survey paints bleak picture of social indicators in FATA. In: Dawn, 20.01.2016.

¹⁰AFP. Authorities ask MSF to shut operation in Fata: aid group. In: Dawn, 10.11.2017.

Federally Administered Tribal Areas (FATA) of Pakistan, Seminar 07-08.12.2004, organized by University of Peshawar.

Gayer, Laurent and Jaffreot, Christophe. Armed Militias of South Asia – Fundamentalists, Maoist and Separatists. London, Hurst & Company, 2009, 288pp.

Galasz, Thomas, Maharoona Hussain Syed and David Vestenkov. Counterinsurgency and Counterterrorism: Sharing Experiences in Afghanistan and Pakistan. 2015, Royal Danish Defence College. <http://www.fak.dk/publikationer/Documents/Sharing...pdf>

South Asia Terrorism Portal (SATP), Pakistan Assessment, 2017. <http://www.satp.org/terrorism-assessment/pakistan>

Army, Air-Force, Navy, <http://pakistanidefence.com/> (уебсайт на Пакистанското министерство на отбраната).

Abbasi, Kashif. New report reveals one-tenth of all children enrolled in madrassas. In: Dawn 22.04.2015.

Mansour, Hasan. Report on state of madrassas in Pakistan launched. In: Dawn 31.07.2015.

Kiani, Khaleeq. The unemployment challenge. In: Dawn 30.09.2016.

СЪВРЕМЕННИ АСПЕКТИ НА ПРОЦЕСИТЕ НА РАДИКАЛИЗАЦИЯ

подполковник доц. д-р Петър Маринов

Резюме: В доклада се разглеждат съвременните аспекти на радикализацията в контекста на новите заплахи за сигурността и развитието на терористичните мрежи и терористичната дейност. Анализирани са основните схващания за понятието. Разгледани и са анализирани определенията за радикализация, заложен в националната Стратегия за противодействие на радикализацията и тероризма 2015 – 2020. В доклада са анализирани и реални примери за радикализация и са очертани основните направления за превенция и реакция.

Ключови думи: радикализация, стратегия, тероризъм, религия, манипулация, превенция.

CONTEMPORARY ASPECTS OF RADICALIZATION PROCESSES

LCol Assoc. Prof. Petar Marinov, PhD

Abstract: The focus of this paper is the contemporary aspects of radicalization in the context of new threats to the security and development of terrorist networks and terrorism. The main definitions of the concept are analyzed. The definitions of radicalization set out in the National Strategy for Counteraction to Radicalization and Terrorism 2015-2010 have been examined and analyzed. The report also analyzes real examples of radicalization and outlines the main directions of prevention and response

Key words: radicalization, strategy, terrorism, religion, manipulation, prevention

Терминът се появява през 70-те години, във връзка с изследване на политическото насилие и обозначава интеракционната и процесуална динамика на формирането на групи, склонни да прилагат насилие. Съвременното значение на понятието се формира след атаките от 11 септември в САЩ и атентатите в лондонското метро от 7 юли 2005 година, а именно: Радикализацията е нарастваща склонност към употреба на политическо насилие.

Разбира се, от 2005 г. до наши дни събитията в световен план и терористичната дейност използват определена религия за мотивация, извеждат характеристики на това явление далеч надхвърлящи употребата на политическо насилие.

Въпреки че е трудно да бъде изведена дефиниция, която да удовлетворява всички хипотези за проявление на характерните за радикализацията признаци, в някои документи е направен опит за такава.

В „Стратегия за противодействие на радикализацията и тероризма – 2015 – 2020“ се казва: „Процес, по време на който се достига до крайност на мненията, възгледите, вярванията и идеологиите до степен на яростноотхвърляна алтернативни на проповядваните идеи. Радикализацията се характеризира с решителна готовност за налагане на собствените възгледи и принципи над тези на останалата част от обществото, чрез отхвърляне на конституционните устои на демокрацията и непризнаване на основните права на човека. Много често това води до споделяне на идеологията на насилието.“

Тук анализът следва да се фокусира върху няколко основни момента от тази дефиниция:

Първо – достигането до крайност на мненията. Ако се опитаме да разгледаме поведението на хората по отношение на техни позиции, вярвания, предпочитания, то ние лесно може да открием такива признаци и в ежедневието. От футболните пристрастия, през политическите и добилите особена популярност в последните години крайни позиции на религиозна основа. Само по себе си в отстояването на позиция, мнение, вярване няма нищо лошо, напротив това може да се възприеме като едно от условията за развитие, плурализъм и демокрация. Но именно демокрацията и плурализма предполагат това отстояване да става чрез диалог, съпоставка на аргументи и уважение към правото на опонента да има различно мнение. Отхвърлянето на тези възможности е *вторият* основен признак за радикализация, а именно яростното отхвърляне на алтернативи. Тук следва да зададем въпросите: „Колко трябва да е това яростно отхвърляне?“ и „Води ли радикализацията задължително до тероризъм?“ Нека се опитаме да отговорим в обратен ред: Не, не е задължително разбира се. Независимо от крайността на позициите, до момента, в който липсва нарушаване на закона или някаква форма на агресия спрямо „инакомислещите“ може да се каже, че индивидът има

форма на радикализация, но той не представлява опасност за обществото или още повече за сигурността.

До такива „безопасни“ нива на радикализация може лесно да се достигне. Например фитнеса и поддържането на добра физическа форма е полезно и трябва да се насърчава, но когато индивида се фокусира до такава степен, че спре да се интересува от другите аспекти на битието или още по-лошо – започне да проявява форми на автоагресия (крайни изтощителни тренировки, диети, които водят до хранителни разстройства и др.), то може да се твърди, че е налице форма на радикализация. Същото се отнася и до някои последователи на здравословното хранене, веганството и др. Ярък пример за това е организирания през миналата година флашмоп на центъра на София, на най-оживената пешеходна улица, на който полуголи момичета бяха залени с ярко червена боя, имитираща кръв, с цел да се демонстрират страданията на пилетата „принесени в жертва“ на „крвожадните месоядци“. Това беше откровена форма на психическо насилие спрямо гражданите. Примери могат да се дадат и с привърженици на екологични движения. Не случайно през 2017 г. беше изведен нов подвид тероризъм – зелен тероризъм.

От всичко казано до тук могат да се очертаят две основни форми на проявление на радикализация:

- Вербална радикализация
- Радикализация чрез действие

Именно чрез втория вид радикализация се проявява решителна готовност за налагане на собствената позиция над останалите, независимо от начините и способите, включително и чрез използване на насилие.

Кои са факторите?

Факторите, които влияят върху процесите на радикализация са пряко свързани с обществения и социален живот на хората. Те могат да бъдат групирани в няколко основни категории:

- Обществени;
- Социални;
- Политически;
- Икономически;
- Религиозни.

В един доклад не могат да бъдат обхванати всички аспекти в отделните групи фактори, затова ще акцентираме само на най-съществените към днешно време.

В студията „Съвременни предизвикателства пред мениджмънта на системата за сигурност и противодействието на тероризма“ е направен опит за извеждане на ново ниво на сигурност – *Обществената сигурност*. Тя се явява междинно ниво между колективната и държавната сигурност и обхваща всички процеси и дейности по създаване и поддържане на определени нива на стабилност и прогнозируем положителен растеж в показателите, свързани с основните императиви на обществото:

- конституционен ред;
- стабилност на обществено-политическата система;
- обществен ред;
- обществени отношения – етническа, верска и малцинствена търпимост и толерантност;
- отношение към обществените институции;
- корупция;
- общоприети за обществото морални и духовни ценности и др.

Има редица примери, при които наличието на проблеми в някои (или всичките) от горепосочените императиви водят до нарушаване на обществената сигурност. Един от най-отличимите симптоми за това са процесите на маргинализация на отделни индивиди или цели групи в обществата. Това от своя страна, в съчетание с все по-нарастващите проблеми в образователната сфера, липсата на последователна и дългосрочна политика за социална интеграция на маргиналните групи, води до формирането на значителни по численост общности и цели региони, където се създават условия за радикализация. Интересен пример е проведеното от проф. Татяна Дронзина през 2016 г. мащабно национално изследване за наличие на радикализация в България. Към резултатите от това изследване ще се върнем малко по-късно, но това което тук трябва да се отбележи е, че в регионите където има стабилни обществени отношения, ясно осъзната роля на местната власт и устойчиви етнически групи не се наблюдават процеси на радикализация. Пример за това са общините в североизточна България – между Добрич и Силистра. Там, независимо от голямата

етническа група, изповядваща Исляма, устойчивостта на групата, ролята на местните духовни водачи, ангажираността на местната власт, се явяват естествена бариера срещу опитите за разпространение на радикални религиозни течения, дори и сред ромските общности.

Не така обаче стоят нещата в Пазарджишко – станало нарицателно с делото срещу 13-те имами. Интересен е фактът, че един от най-изявените имами е бивш евангелистки свещеник, а процента на т.нар. конвертити – обърнали се в исляма е значителен.

Ярък пример за значимостта на социалния фактор е случай сбългарско семейство – християни, което имигрирайки в Лондон попада в среда на имигранти, повечето от които са последователи на исляма. Израствайки в тази среда със затруднено социално включване, синът на това семейство започва да губи чувство за идентичност и принадлежност към общността, от която произхожда. В същото време агресивният стремеж на последователите на исляма за привличане на нови последователи, естествен за етапа на развитие, в който се намира тази религия, съчетан с фактическото отсъствие на родителите ангажирани с оцеляването в новата среда, водят до това, че това 20 годишно момче започва да припознава исляма като по-добрата религия. В дома на семейството е донесен коран, молитвено килимче, и което е по-обезпокоително, синът започва да обвинява родителите си, че не са добри хора и отказва да се храни с тях и да празнува коледа.

Точно младежи, като момчето от представения пример са най-застрашени от радикализация и използването им за осъществяване на терористични актове, представени от водачите на терористични клетки като начин да докажат пред бог верността и искреността си във вярата.

Идентични, макар и не свързани с конверсия във вярата, са случаите от Франция и някои симптоми за такива процеси в Германия. Запазването на капсулирани общности, цивилизационния сблъсък, упадъкът на морала в западните общества, както и някои пропуски в системата за сигурност са едни от основните причини направили възможни атентатите във Великобритания, Франция, Испания и Германия.

Има ли радикализация у нас?

Както беше споменато по-горе радикализацията е процес, който трябва да се наблюдава и на държавно ниво да се водят политики за превенция и адекватна реакция.

В последните години бяха направени няколко мащабни изследвания, сред които е споменатото изследване на проф. Дронзина. В момента е в ход изследване, което е възложено от Министерство на вътрешните работи.

Това, което може да се каже е, че към този момент няма такива нива на радикализация, каквито се наблюдават в западна Европа, но има доста симптоми, които говорят за начална форма на това „заболяване“ на обществото.

Ето какво казва в свое интервю от 1 април 2017 година пред българска медия холандският експерт по сигурността Петер Кнопе: „В България има потенциал за терористична радикализация на маргинализирани групи и паралелни общества. ...Можем ли да говорим за радикализация? Все още не, но когато се включат правилните тактики за набиране на поддръжници – да, има такъв потенциал.“

Данните от представително проучване, осъществено от агенция „Алфа Рисърч“ с финансовата подкрепа на Фондация „Конрад Аденауер“ и качествено проучване, осъществено с подкрепата на Нов български университет през 2016 г., както през 2011 г., сред мюсюлманите в България не съществуват радикални настроения.

В интервю¹ от 27 септември 2017 г. Вицепремиерът и министър на отбраната Красимир Каракачанов казва: „От радикализация е заплашена всяка една страна и България не е изключение. У нас опитите за радикализация са насочени към ромите в гетата и българите мюсюлмани в Родопите – две общности, които живеят при трудни условия“.

Малко по-късно – на 13 октомври, изтъкнатият теолог и изследовател на исляма проф. Цветан Теофанов в свое изказване подчертава: „По-важен е въпросът има ли радикалния ислям почва сред българските мюсюлмани. Доскоро и моя милост даваше оптимистични отговори, но условията се променят динамично и към проблема трябва да се подходи с необходимата сериозност и задълбоченост, без да се демонизират мюсюлманите като цяло.“

¹<http://www.dnes.bg/politika/2017/09/27/radikalizacia-moje-pri-romite-i-miusulmanite-v-rodopite.354502>

Нека се върнем към основните резултати от теренното проучване, ръководено от проф. д.п.н. Татяна Дронзина, проведено в периода февруари – юни 2016 година в 23 области на страната. Основното заключение в изследването е, че признаци на радикализация се наблюдават предимно в новообърнатите в ислям ромски общности.

По-изявените признаци, подкрепящи това заключение са:

- По време на намаза (съвпадащ с провеждането на учебните часове) се включват мобилните телефони на учениците, които те не желаят или не могат да изключат.
- След 6 клас учениците, за които се подозира, че принадлежат към семейства, изповядващи радикален ислям, стават неуправляеми, нагли и непреклонни.
- Те умишлено саботират работата на учителите така, че да не могат да предадат материала си.
- Реагират крайно негативно на забележките.
- При по-доверителни разговори с учителите споделят, че им е казано да правят всичко възможно, за да ядосват учителите си, защото като ги ядосвали постоянно, те щели да се разболеят, да умрат и тогава да ги заменят с други учители от арабските страни.
- След 7 – 8 клас външният вид на учениците рязко се променя. Момчетата идват небръснати, с брада, по тертипа на радикалните ислямисти.
- Майките посещават училището облечени в бурки, като по същия начин идват и на училищни празненства.
- Родители не уважават нито училищния правилник, нито училищната дисциплина, като събирайки се на големи маси, нахлуват в училището въпреки забраната на охраната. Създава се впечатление, че се интересуват не само от условията, в които учат техните деца, но също така и оглеждат разположението на помещенията, запамятайки някаква специфична информация.
- Бащите на тази група ученици отказват да разговарят с директорите на училищата, когато тези директори са жени.
- За първи път през 2016 година на коледното празненство на училището деца на семейства, приели радикалния ислям са чупели елхи, обосновавайки се, че този празник няма нищо общо с исляма и следователно трябва да се прави всичко възможно, за да му се пречи.
- Учениците използват изрази като: „не уважаваме вашите празници, гяури!“
- През коледните ваканции учениците заминават на лагер в Турция за изучаване на исляма.
- За разлика от своите баби и дядовци, учениците нямат българско национално самосъзнание. Те не само че отказват да общуват на български език, но и си запушват демонстративно ушите, когато става въпрос за изучаване на българска история.
- В някои райони на страната, в противоречие с установените в исляма правила, според които забулването на момичета се извършва с достигане на половата зрелост, забулването се извършва още на 4 – 5 годишна възраст.
- През 2016 година за първи път много ученици мюсюлмани са бойкотирали националния празник 3 март.
- В час по английски език, където учителката преподава урок, свързан с физически упражнения и спорт, петокласник внезапно става, претъркулва се, застава в бойна позиция с коляно опряно на земята и започва да имитира стрелба с автомат към своите съученици. На въпроса на учителката какво прави – отговаря „изстребвам неверници“. На другия въпрос – къде се е научил на тези упражнения, детето се усмихва и казва: в махалата ни учат.

• В места, които до този момент не са били арена на междуетническо противопоставяне, се забелязват наченки на радикализация. Така например, в Търново сред обрънатите в исляма ромски общности се утвърждава убеждението, че българите са „временни жители“, населили се по тези места преди стотина години, които законно могат да бъдат прогонени всеки момент.

Показаните примери от проучването отразява не само състоянието в училищата в изследваните райони, но и процесите, които текат в общностите, които ги населяват.

Възможна ли е радикализацията в служителите от системата за сигурност?

До скоро този въпрос не само не се обсъждаше, но и звучеше абсурдно. Всъщност ние сме се сблъскали с признаци на радикализация във войсковите формирования при изпълнение на мисии по подпомагане на възстановяването на Афганистан – случаите са подробно описани в публикацията на Командването на Сухопътните войски „ВЪТРЕШНИ ЗАПЛАХИ – АФГАНИСТАН, АТАКИ ЗЕЛЕНИ СРЕЩУ СИНИ“, въведено със заповед на Командира на Сухопътните войски № ЗРД-465

от 09.05.2013 г. и ръководител на авторския колектив полк. Тони Трифонов. В публикацията, както е видно и от самото заглавие, вероятността от атака в следствие на радикализация от военнослужещи от приятелски сили е дефинирана като Зелено – Синя. Друг пример е атентатът по време на войсков парад на Йеменските въоръжени сили през 2013 г., осъществен от войник, участващ в един от представителните блокове. Разбира се това са специфични случаи, обусловени от конкретните условия но сапоказателни, че това явление е възможно. В структурите от системата за сигурност на страната също могат да се породят такива процеси. Въпреки целенасочената подготовка и множеството механизми за контрол може да се допусне хипотезата за радикализация на отделни служители. Тя може да възникне на различна основа – от неудовлетвореност от професионалната реализация или политиката на организацията, до личностни, политически или религиозни мотиви.

В този случай опасността значително нараства, тъй като служителите имат както необходимата подготовка и достъп до информация, така и възможността да влияят върху изпълнението на задачите.

Какви са възможните направления за превенция и реакция?

Документът, който най-ясно очертава направленията за превенция и реакция е приетата през 2015 г. „Стратегия за противодействие на радикализацията и тероризма – 2015 – 2020“, за която вече споменахме. В документа, противодействието на радикализацията и тероризма е дефинирано като всеобхватна, общодържавна, общонационална и многопластова дейност с единно ръководство, планиране, финансово и ресурсно осигуряване и с децентрализирано изпълнение, при което отделните структури имат относително голяма свобода на действие при постоянна и ефективна хоризонтална координация помежду си.

Това може да бъде постигнато в три основни направления:

- Изграждане на работещи механизми за сътрудничество, диалог, обмен на информация и координация на дейностите, както на национално, така и на местно ниво.
- Разработване на механизми и индикатори за идентифициране, наблюдение и оценка на рисковете от радикализация на определени сегменти в обществото. Изграждане на система за ранно сигнализиране при прояви на радикализация, както чрез водеща роля на служителите в непосредствен контакт с рискови групи от населението, т.нар. *служители на първа линия* (полицаи, учители, здравни, социални работници), така и чрез информационни канали за подаване на сигнали от граждани и близки на застрашени от радикализация лица.
- Изготвяне на специални програми за противодействие на радикализацията в нейните различни форми. Програмите се изготвят от компетентните органи на изпълнителната власт съвместно с неправителствените организации, религиозните и етническите общности и частния сектор и са насочени както към преодоляване на уязвимостите на определени индивиди и групи, така и към противодействие на различните екстремистки идеи и проявления, в т.ч. расизъм, ксенофобия, престъпления извършени от омраза и др.

Очакваният ефект от развитието на дейностите по посочените направления е увеличаване на вероятността за ранно идентифициране на радикализирани или уязвими елементи в обществото. Създаване на условия за ангажиране на нови актьори в тези усилия както в държавните институции, така и от неправителствения и частния сектор.

В стратегията са очертани краткосрочни и дългосрочни мерки на държавно ниво, които да противодействат на всякакви прояви на насилствен екстремизъм и радикализация. Те са насочени към:

- Повишаване устойчивостта на отделни хора или групи, уязвими към рекрутиране и пропаганда на екстремистки идеологии, с цел противодействие на фактори от типа „търсене“ или мотивационни фактори при уязвими групи, които допринасят за еволюцията им към възприемане, подкрепа и участие в екстремистки идеи, проекти и действия.
- Изграждане и развитие на ефективен механизъм за ранно разпознаване на знаците и проявленията на радикализация и идентифициране на уязвими индивиди за успешното прилагане на целенасочени интервенции на възможно най-ранен етап.
- Целево обучение и повишаване на знанията и уменията на служителите „на първа линия“.
- Изграждане на консултативен механизъм на местно ниво между държавни институции, местна власт, служители „на първа линия“, неправителствен сектор и граждански организации с цел прилагане на ранна превенция спрямо прояви на радикализация.

- Развиване на критично мислене и преценка сред младежите и уязвимите групи чрез образование, възпитание, спорт и повишаване на осведомеността за демократичните ценности и предлагане на алтернативни ролеви модели, перспективи за развитие и поле на действие и реализация.

- Противодействие на екстремистка пропаганда, идеи и механизми за рекрутиране, чрез разработване и комуникиране на контрааргументи и позитивни послания, във взаимодействие с неправителствени организации и медиите, както и пресичане на разпространението на екстремистко съдържание в интернет и социалните мрежи.

- Премахване на условията и предпоставките, създаващи благоприятна среда за проникване и възприемане на радикални и екстремистки идеи и убеждения.

- Стимулиране на културен, междуетнически и междурелигиозен диалог и толерантност, както и по-ефективни усилия по отношение осигуряване на социално равенство и социално включване на уязвими групи (вкл. имигрантски общности).

- Подпомагане процеса на деангажиране от екстремистките среди чрез разработване на интегрирана програма на централно ниво и на програми и механизми от всички заинтересовани държавни институции в съдружие със семействата на пострадалите, с представители на местните религиозни и/или етнически общности и неправителствени организации за деангажиране, дерадикализация и рехабилитация на конкретни лица, желаещи излизане от екстремистки среди.

Изключителна роля в дейността по обучение и подготовка имат висшите учебни заведения, особено в сектора за сигурност. Военна академия развива активна дейност и има своя принос, чрез разработване на магистърски програми и квалификационни курсове.

В магистърската програма „Сигурност и противодействие на радикализацията и тероризма“ се обучават 26 студенти. Програмата е фокусирана в съвременните схващания за същността на тероризма, принципите и направленията за противодействие и причинно-следствените връзки между тях, системата от органи и организации за национална и международна сигурност, избраната на страната, стратегиите за сигурност и отбрана, изграждането и развитието на въоръжените сили и мениджмънта на ресурсите за противодействие на тероризма, направления и подходи за превенция и реакция на радикализацията.

В същото време във Военна академия „Г. С. Раковски“ е разработен ускорен квалификационен курс, който е насочен конкретно към подготовка на служители отговарящи за сигурността от държавните структури, органи, учебни заведения, местна администрация, неправителствения сектор и граждански организации. Тематиката на курса е насочена към идентификацията на признаците на екстремизъм и радикализация, основните понятия свързани с тероризма, основните признаци за осъществяване на терористична дейност, основните направления за мотивация за извършване на терористични актове и психологическите особености на терориста.

От началото на курса обучение са преминали над 60 курсиста, представители на общини, енергийния сектор, банкови институции и др.

Стратегия за противодействие на радикализацията и тероризма 2015–2020 г.

Дронзина, Т., Резултати от теренно проучване за наличие на процеси на радикализация в българските училища – 2016 г.

НАУЧНО НАПРАВЛЕНИЕ

ПРИРОДНИ И ТЕХНИЧЕСКИ НАУКИ, МАТЕМАТИКА И ИНФОРМАТИКА

МЕТОДИ ЗА РЕГИСТРИРАНЕ И ИЗМЕРВАНЕ НА ЗАМЪРСЯВАНЕТО НА АТМОСФЕРАТА С ОТРОВНИ АЗОТНИ ОКИСИ

Веселин Ташев, Ангел Манев

Резюме: Основният метод за измерване и контролиране степента на замърсяване на атмосферата с азотни окиси се основава на принципа на хемилуминесценцията. Той отдавна е признат като най-добрия практически аналитичен начин за откриване на NOx в широка гама от приложения. Азотният диоксид (NO₂) е силно отровен газ. Той дразни лигавицата на очите и дихателните органи, като предизвиква задух. Концентрация по-голяма от 0,4 mg/dm³ е смъртоносна за възрастен човек. Използването на съвременни високочувствителни фотодиоди заедно с Brand-Gaus технологията, базирана върху хемилуминесценцията позволява да се откриват и измерват NOx частици в PPT (parts per trillion – частици на трилион). Полупроводниковите сензори са по-надеждни, по икономични и с по-малки габарити отколкото деликатните фотоумножителни тръби, захранвани с високо напрежение и термично чувствителната електроника. Основен сензор в уреда е приборът S8785. Той съдържа широкоспектърен силициев фотодиод с висока чувствителност, който е първичен преобразувател на светлината в електричен сигнал, както и прецизен операционен усилвател с полеви транзистори на входа за неговото усилване.

Ключови думи: хемилуминесценция, измерителен фотодиод

METHODS OF REGISTRATION AND MEASUREMENT OF POLLUTION OF THE ATMOSPHERE WITH TOXIC NITROGEN OXIDES

Veselin Tashev, Chief Assistant Angel Manev

Abstract: The basic method for measuring and controlling the level of air pollution with nitrogen oxides is based on the principle of chemiluminescence. It has long been recognized as the best practical analytical method for the detection of NOx in a wide range of applications. Nitrogen dioxide (NO₂) is a highly poisonous gas. It irritates the mucous membranes of the eyes and respiratory system, causing shortness of breath. Concentration greater than 0,4 mg / dm³ lethal for adult. Using highly advanced photodiodes with Brand-Gaus technology based on chemiluminescence enables detection and measurement of NOx particles in PPT (parts per trillion). Semiconductor sensors are more reliable, more economical and with smaller dimensions than delicate Photomultiplier tubes, high voltage power supplies and thermally sensitive electronics. Main sensor unit is the instrument S8785. It contains a thermoelectrically cooled high sensitivity Si photodiode with wide spectral range and high precision FET operational amplifier. The photodiode developed for low-light-level detection and used as a primary sensor for converting light into electric signals.

Keywords: chemiluminescence, measuring photodiode

Азотният диоксид (NO₂) е силно отровен газ. Той дразни лигавицата на очите и дихателните органи, като предизвиква задух. Концентрация по-голяма от 0,4 mg/dm³ е смъртоносна за възрастен човек. Този проблем става особено актуален, когато регламентите стават все по-строги, а

допустимите нива на замърсяване се понижават всяка година. Основният метод за измерване и контролиране степента на замърсяване на атмосферата с азотни окиси се основава на принципа на хемилуминесценцията. Тя отдавна е призната като най-добрия практически аналитичен метод за откриване на NOx (азотни окиси) в широка гама от приложения. Поради тази причина хемилуминесцентните анализатори са изключително доминиращ избор за наблюдение на емисиите от токсични газове в атмосферата, включително и в системите за изгаряне на различни видове отпадъчни продукти. Технологиата позволява чрез усъвършенстване на уредите да се правят измервания в PPT (parts per trillion - части на трилион) и за научно изследователски цели на атмосферата. Хемилуминесцентните анализатори са признати и като доминиращ практичен избор на станции за мониторинг на качеството на атмосферния въздух.

Деликатните фотоумножителни тръби, захранвани с високо напрежение, термично чувствителната електроника, както и много други проблематични компоненти са попречили много за реализации на тази технология през годините. Въпреки високата производителност, хемилуминесцентните NOx анализатори базирани на фотоумножителните тръби като надеждност и поддръжка са далеч от съвършенството. Използването на съвременни високочувствителни фотодиоди заедно с Brand-Gaus технологията, базирана върху хемилуминесценцията дава възможност за откриване и измерване на NOx частици, която премахва почти всички проблеми по надеждността, свързани с традиционните NOx анализатори.

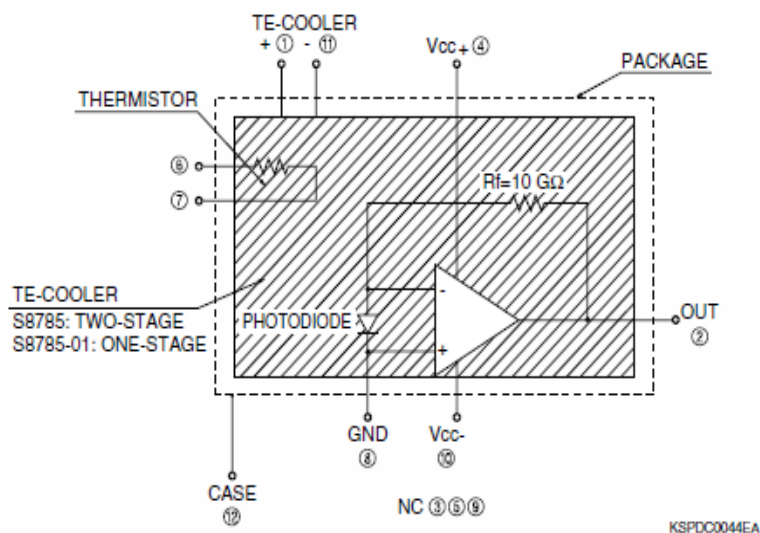
Поради тази причина в измервателния уред е използван специален фотодиод за измерване на светлината, излъчена в процеса на хемилуминесцентната реакция вместо фотоумножителна тръба. Този първичен преобразовател на светлината е много по-малък, работи на стандартни напрежения, като елиминира необходимостта от доставка на блок с високо напрежение и не изисква сложно и проблематично термоохлаждащо оборудване. Освен това, спектралния отговор на фотодиода много по-точно съвпада с хемилуминесцентното излъчване и така се подобрява съотношението сигнал-шум.

Хемилуминесценция буквално означава химична реакция, която произвежда светлина. Когато NO (азотен оксид) молекула реагира с озон, тя се окислява до NO₂ (азотен диоксид), във възбудено състояние. При преминаването на тези молекули от възбудено състояние в нормално, те излъчват един фотон, т.е. емитира се светлина в близката инфрачервена част от спектъра. Така, ако се смеси газ проба съдържаща NOx частици с озон и се измери количеството на излъчваната светлина, то концентрацията на NO в пробата може да бъде точно определена. Всички NO₂ (азотен диоксид) молекули, които са другия компонент на NOx пробата могат да бъдат превърнати в NO и измерени, както беше обсъдено по-горе. Следователно, по този начин може да се измери цялата NOx концентрация в газ пробата. Тази техника осигурява изключително чувствително, селективно и линейно измерване на NOx, точно защото методът на хемилуминесценцията се превърна в технология с висок стандарт и производителност. Следователно, ако измерим количеството светлина излъчена от пробата получаваме точна информация за броя на NOx частиците намиращи се в нея.

Прибор за измерване на много слаби светлинни потоци

Съвременните измерителни фотодиоди притежават високотехнологични параметри, което ги прави силно конкурентни на фотоелектронния умножител (ФЕУ), по отношение на важни технически характеристики. Такъв високочувствителен измерителен фотодиод с широк честотен спектър за измерване на слаби светлинни потоци притежава приборът S8785 производство на фирмата Hamamatsu [1]. Той се използва като сензор за първично преобразуване на светлината в електричен сигнал. Освен това в прибора S8785 се съдържа и прецизен операционен усилвател с полеви транзистори на входа за неговото усилване. Схемата е показана на фигура 1.

Освен фотодиод и усилвател приборът съдържа и резистор $R_f = 10 \text{ G}\Omega$, термистор за измерване на температурата и електронен охладител за поддържане на температура от $-25 \text{ }^\circ\text{C}$. Всичко това е изградено върху един чип със сапфирена подложка, която е с много голямо съпротивление и за това токовете на утечка са практически равни на нула.

Фиг.1. Блокова схема на фотодиода с усилвател S8785 на един чип

Приборът S8785 има следните по-важни параметри:

- Голяма активна площ във вид на прозорче с размери 10 x 10 мм.
- Силициев фотодиод, който е оптимизиран за прецизна фотометрия от ултравиолетовия до близкия инфрачервен диапазон и по-точно от 200 до 1200 nm.
- Компактен херметизиран корпус със сапфирен прозорец.
- Вграден прецизен операционен усилвател с много голямо входно съпротивление и FET транзистори на входа.
- Много високо усилване обезпечено от вградения високоомен резистор $R_f = 10 \text{ G}\Omega$, включен в обратната връзка на операционния усилвател.
- Ниско ниво на шум.
- Високоэффективно охлаждане вградено на самия чип с температурна разлика от 50°C .
- Вграден термистор с висока стабилност.

Сравнение между ФЕУи прибора S8785

Основното предназначение на прибора е измерване на светлинни потоци с много ниска амплитуда. Това се постига благодарение на високата му чувствителност, която е 5.1 V/nW .

Нека да направим едно сравнение между чувствителността на измерване с фотоелектронен умножител и фотодиод. В публикацията „Методи за измерване на ултравиолетови светлинни потоци с много нисък интензитет“ [2] бе пресметнато, какво е изходното напрежение при предположение, че на фотокатода на ФЕУ попадне един фотон. В режим на броене на фотони единичния фотоелектрон, който се емитира от фотокатода има заряд $q = 1.6 \times 10^{-19} \text{ [C]}$. Ако типичното усилване на електронния фотоумножител е $\mu = 5 \times 10^6$, тогава анодния изходен заряд се дава от:

$$Q = q \times \mu = 1.6 \times 10^{-19} \text{ [C]} \times 5 \times 10^6 = 8 \times 10^{-13} \text{ [C]} \quad (1)$$

Ако типичната ширина на изходния импулс на изхода на фотоелектронния умножител е $t = 10 \text{ ns}$, тогава за пика на изходния ток I_p се получава:

$$I_p = \frac{q \times \mu}{t} = \frac{8 \times 10^{-13} \text{ [C]}}{10 \times 10^{-9} \text{ [s]}} = 80 \text{ [\mu A]} \quad (2)$$

Ако товарното съпротивление или входния импеданс $Z_{\text{на}}$ прилежащия усилвател е 50Ω , то изходния импулс има пиково напрежение:

$$V_o = I_p[\mu A] \times Z[\Omega] = 80[\mu A] \times 50[\Omega] = 4[mV] \quad (3)$$

Импулсният усилвател след изхода на ФЕУ има усилване от 36 dB или 63 пъти:

$$V_{out} = 4[mV] \times 63 = 252[mV] = 0.252V \quad (4)$$

От характеристиките на фотодиода виждаме, че той има чувствителност от 5.1 V / nW, включително вградения операционен усилвател и вградения високоомен резистор.

От друга страна енергията, която пренася един фотон е:

$$E = \frac{hc}{\lambda} = \frac{(6.626 \times 10^{-34}[Js]) \times (2.998 \times 10^8[m/s])}{555[nm]} = 2.22eV \quad (5)$$

Или в джаули получаваме:

$$E = 2.22eV \times 1.602 \times 10^{-19}[J] = 3.56 \times 10^{-19}[J] \quad (6)$$

Ако предположим теоретично, че времето на действие на фотона е същото както на ФЕУ, т.е. 10 nS, то за мощността и изходното напрежение получаваме съответно:

$$P = \frac{E}{t} = \frac{3.56 \times 10^{-19}[J]}{10 \times 10^{-9}[s]} = 3.56 \times 10^{-11}[W] = 0.0356[nW], \quad (7)$$

а за изходното напрежение:

$$V_{out} = 0.0356[nW] \times 5.1 \frac{[V]}{[nW]} = 0.182[V] \quad (8)$$

Тези изчисления показват, че доколкото стойностите 0.252V, формула (5) и 0.182V, формула (8) кореспондират една с друга, то по отношение на регистрация и усилване на слабите светлинни сигнали, специализираните измерителни фотодиоди все повече достигат характеристиките на ФЕУ. Фотодиодите обаче, работят само в аналогов режим и все още не могат да регистрират светлинни потоци в далечния ултравиолетов диапазон, което в случая не е от значение.

Фотодиодите са прибори, които преобразуват директно попадналата светлина в техния p-n преход в електрическа енергия под формата на електрически ток. Много е важно да се знае, че генерирания ток е правопрпорционален на количеството светлина попаднала на фотокатода.

Генерирания от фотодиода ток показан на фигура 1, минава през резистора Rf, преобразува се в напрежение и се усилва от операционния усилвател. Той е с много високо входно съпротивление, гарантирано от полевите транзистори на входа, така че консумацията на ток практически е равна на нула. В самия чип има вграден термоохладител, който ефективно може да намали температурата с 50°C и тя да достигне до -25°C. При тези ниски температури на охлаждане токът на тъмно силно намалява. Наличието на термистор върху самия чип, дава възможност да се измери температурата на фотодиода. Ако има разлика между текущата температура на фотодиода и зададената, автоматично се включва терморегулатора, който охлажда чипа до необходимата температура. Това на практика означава, че ако се зададе работна температура от -25°C тя може да се поддържа автоматично до +25°C на околната среда.

По-важни електрически и оптически характеристики на прибора S8785(табл. 1):

Таблица 1

Максимални характеристики

Параметър	Символ	Стойност	Забележка
Приложено напрежение	Vcc	± 20 V	
Работна температура на чипа	Toper	-30°C+60° C	
Работна температура на фотодиода	Td	-30°C +60° C	
Приложено напрежение на охладителя	Vte	+5 V	
Ток на охладителя	Ite	1 A	
Разсеяна мощност на термистора	Pth	0.2 mW	

Типичните характеристики са измерени при Vcc=±15V, Rl = 1MΩ и са показани в таблица 2.

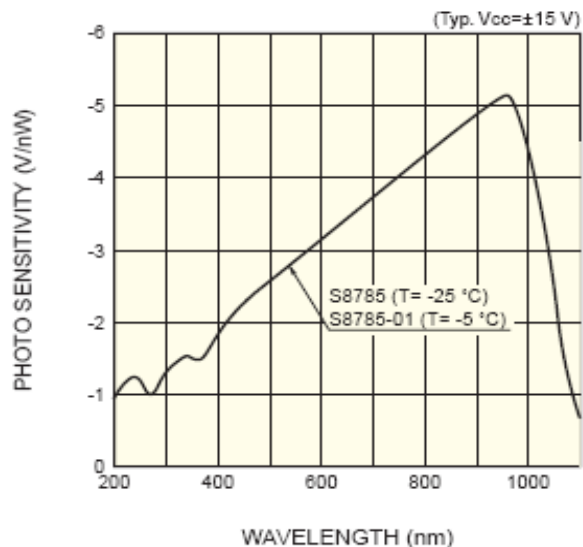
Таблица 2

Типични характеристики

Параметър	Символ	Условие	Стойност	Единици
Приложено напрежение на усилвателя	Vcc		±5до±15	V
Ток на охладителя	Ite	max	0.8	A
Разсеяна мощност на термистора	Pth	max	0.03	mW
Товарно съпротивление	Rl	min	100	kΩ
Спектрален диапазон	λ		190-1100	nm
Пик на чувствителност	λp		960	nm
Съпротивление в обратната връзка	Rf		10	GΩ
Фото чувствителност	S	λ=λp	-5.1	V/nW
Шум на изхода	Vn	F = 10 Hz	25	μVrms/Hz
Изходно напрежение на отместване	Vos	Dark state	±2	mV
Честота на среза	fc	-3dB	190	Hz
Амплитуда на изходното напрежение	Vo		-13	V
Ток на консумация	Icc	Dark state	0.3	mA
Съпротивление на термист.	Rth	86		kΩ

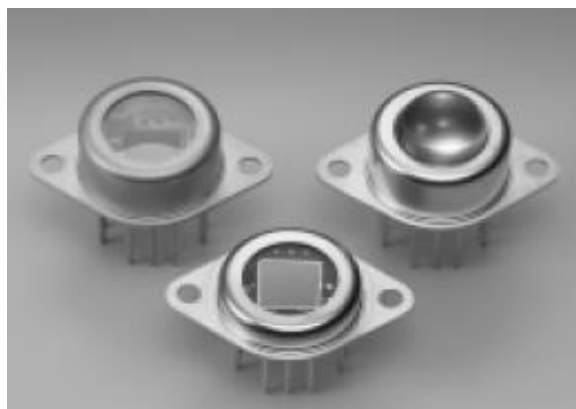
Спектрална характеристика

Спектралната характеристика на прибора е показана на фигура 2. Тя показва, че чувствителността на фотодиода е в диапазона от 200 до 1200 nm.

Фиг. 2. Спектрална характеристика на прибора

Механична конструкция на прибора (фиг. 3).

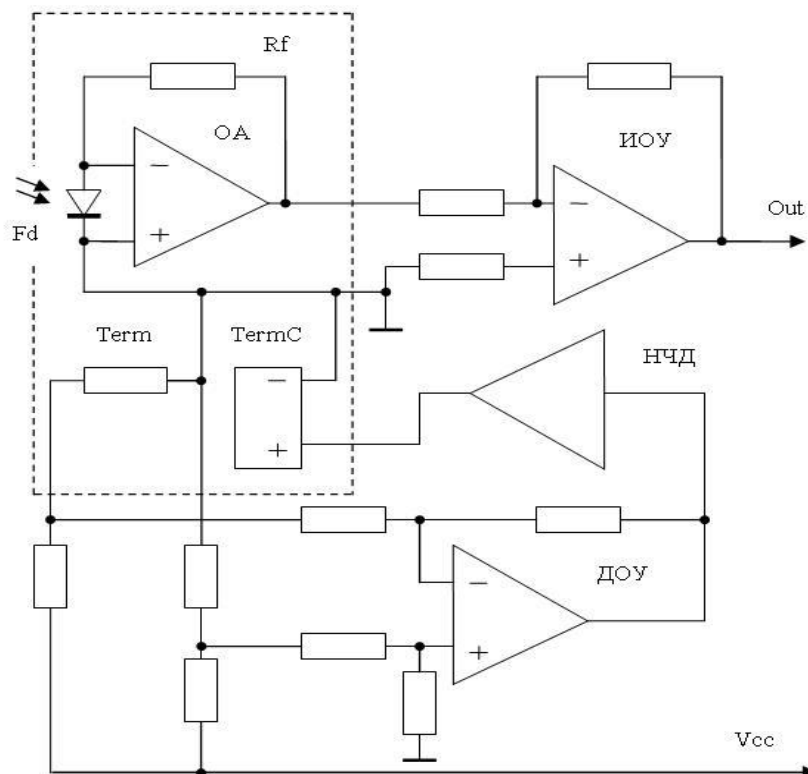

Фиг. 3. Външен изглед на приборите S8785

Електрическа схема на фотометъра за измерване на светлина по метода на хемилуминесценцията

Електрическата схема на уреда е показана на фигура 4. Освен прибора S8785 той съдържа още няколко усилвателя.

Изходният сигнал от прибора се усилва допълнително от инвертиращ операционен усилвател (ИОУ). Този усилвател трябва да бъде с високо входно съпротивление, което се явява товар за полезния сигнал. Според техническите изисквания неговата стойност трябва да е по-голяма от 1 МΩ.

Фиг. 4. Електрическа схема на уреда

Термисторът Term е включен в мостова схема, където се изработва сигнал на грешката между зададената и текущата температура. Този сигнал се усилва от диференциален усилвател (ДОУ) и се подава към нискочестотен драйвер (НЧД). Мощният НЧД подава достатъчно силен ток от порядъка на 0.8[A], за да работи термо охладителя в режим на охлаждане или затопяване в зависимост от околната температура и най-вече от температурата на чипа S8785. Най-често тази температура се поддържа на стойност -25°C , за да се получи максимално ниска величина на тока на тъмно. При тези ниски стойности на температурата, токът на тъмно е от порядъка на няколко пикоампера, а полезният сигнал е от порядъка на стотици пикоампери, което осигурява много добро съотношение между сигнал и шум.

Основно качество на уреда е, че в неговата конструкция е използван съвременен фотодиод специализиран за измервателни приложения. Тези фотодиоди притежават висока чувствителност, широка спектрална характеристика, много добра линейност, нисък ток на тъмно, висока квантова ефективност и непретенциозно захранване. По този начин уредът става компактен, с малки размери, здрав корпус и годен за мобилни приложения.

HAMAMATSU „Measuring silicon photodiodes with preamplifier and TE-cooler“
<http://www.datasheets360.com/pdf/482516915763052001>

Tashev, V., Manev, A. „Методи за измерване на ултравиолетови светлинни потоци с много нисък интензитет“

ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ПОСЛЕДИЦИТЕ ЗА ОБЕКТ ОТ КРИТИЧНАТА ИНФОРМАЦИОННА ИНФРАСТРУКТУРА ПРИ ОЦЕНКА НА РИСКА

доктор Зарко Здравков

Резюме: В доклада е представен подход за определяне на последиците за обект от критична информационна инфраструктура при събъване на рисково събитие. Подходът е подходящ при анализ на риска.

Ключови думи: критична информационна инфраструктура, защита на критична информационна инфраструктура, кибер защита.

DETERMINATION OF THE IMPACT OF CRITICAL INFORMATION INFRASTRUCTURE IN RISK ASSESSMENT

Zarko I. Zdravkov, PhD

Abstract: The paper gives an approach for a negative consequences estimation under risk event. This approach is proper to be used in risk analyze.

Keywords: Critical Information Infrastructure, Critical Infrastructure Information Security, Cyber defense.

За да работи гладко, надеждно и продължително КИ зависи от редица високо взаимозависими национални и международни комуникационни и информационни управленски системи. Тази информационна инфраструктура подсилва много елементи от КИизатовасенаричакритичнаинформационнаинфраструктура(КИИ)¹. КИИ е съвкупност от взаимосвързани функционално обособени обекти от следния характер²:

- Комуникационни и информационни системи (КИС), които са определени като критични;
- КИС, които поддържат в работоспособност другите (не комуникационни и информационни) критични елементи.

Следователно събъването на рисково събитие за обект на КИИ довежда до много и разнообразни по характер загуби, което прави оценката на риска и последващото му управление ключов момент в процеса на защита на КИИ³. Рискът се изчислява като произведение от вероятността (P) за настъпване на рисково събитие, влиянието на уязвимостите (V) на обектите от КИИ и последиците (I) при настъпване на рисковото събитие за всеки отделен обект:

$$R = P \cdot V \cdot I \quad (1)$$

Рискът е функция, а загубите са един от параметрите ѝ. Достатъчно доброто определяне на загубите като стойност е от съществено значение за определянето на риска.

Изчисляване на загубите при оценка на риска за обект на КИИ

Негативните последици от настъпването на рисковите събития се изчисляват на базата на остойносттаване на загубите при засягане на критичните активи на обектите, които са:

- информация (*i*) и информационни услуги;
- процеси (функции) (*p*);
- устройства (машини) и оборудване (*e*);
- човешки загуби (*h*);
- сгради и съоръжения (*b*).

Остойносттаването на загубите се извършва за всеки засегнат актив, като сумарно се изчисляват по следната формула:

$$I = h + i + p + b + e \quad (2)$$

След намиране на загубите (*I*) се прави класификация на размера на материалните загуби в зависимост от това, в коя част на граничния интервал на скалата от таблица 1 попадат те.

Таблица 1

Класификация на материалните загуби

Коефициент	Описание на загубите	Размер на загубите (хил. лв.)
1,0	Малки	[0 до 35]
3,0	Значителни	(от 35 до 120]
7,0	Сериозни	(от 120 до 480]
15,0	Опасни	(от 480 до 1000]
40,0	Катастрофални	над 1000

Съответният коефициент от таблица 1 се замества във формулата за изчисляване на риска. Полученият резултат е безразмерно рангово число.

Загуба на информация

Загубата на информация (*i*) се изчислява по формулата:

$$i = \sum_{k1=0}^n i1_{k1} + t \sum_{k2=0}^m i2_{k2} + \sum_{k3=0}^f i3_{k3} , \quad (3)$$

където: *n* е броят на унищожените информационни единици;

m – брой на информационните единици, чиято конфиденциалност е нарушена;

f – брой на засегнатите информационни услуги;

i1_{k1} – финансови средства за възстановяване на *k1^{ма}* информационна единица;

i2_{k2} – финансови средства за възстановяване на *k2^{ма}* информационна единица, чиято конфиденциалност е нарушена;

i3_{k3} – финансовите средства за възстановяване на *k3^{ма}* информационна услуга.

Спадът на обществено доверие при загуба на конфиденциалност се отчита с коефициента на загуба на общественото доверие (*t*). С помощта на следните полуколичествени скали, той може да приеме следните стойности:

1) за ограничен/незначителен;

2) за маловажен/съществен;

3) за умерен/сериозен;

4) за значим/много сериозен;

5) за катастрофален/бедствен.

За конкретния случай се приема *t=2*.

Загуба на процеси

Загубата на процеси (*p*) се изчислява по формулата:

$$p = \sum_{k=1}^n p_k, \quad (4)$$

където: *n* е броят на нарушените процеси;

p_k – загубените финансови средства от пропуснати ползи при загуба на *k^{ма}* функция.

Загуба на устройства и оборудване

Загубата на устройства (машини) и оборудване (e) се изчислява по формулата:

$$e = \sum_{k=1}^n e_k, \quad (5)$$

където n е броят на унищожените и/или повредени устройства и оборудване;

e_k – финансовите средства за закупуване, доставка и инсталиране на k^{ma} устройства и/или оборудване или финансови средства за ремонт.

Човешки загуби

Човешките загуби (h) се изчисляват по формулата:

$$h = t(\sum_{k1=1}^n (h1_{k1} + h2_{k1})) + \sum_{k2=1}^m h3_{k2}, \quad (6)$$

където: n е броят на загиналите;

m – брой на ранените;

$h1_{k1}$ – финансови средства за обезщетение при смърт на $k1^{ra}$ пострадали;

$h2_{k1}$ – финансови средства за подбор и обучение на служител, който да замени $k1^{ra}$ пострадали (въвежда се само когато загиналият е служител в разглеждания обект);

$h3_{k2}$ – финансовите средства за лечение и възстановяване.

$t = 3$ – коефициент на загуба на обществено доверие.

Аналогично на предходния случай, спадът в общественото доверие при човешки загуби се отчита, като получената стойност се умножи с коефициент 3.

Загуби на сгради и съоръжения

Загубите (щетите) на сгради и съоръжения (b) се изчисляват по формулата:

$$b = \sum_{k=1}^n (b1 + b2)_k, \quad (7)$$

където: n е броят на засегнатите сгради и съоръжения;

$b1_k$ – загуба на финансови средства от щети при разрушения на k^{ma} сграда или съоръжение;

$b2_k$ – финансовите средства за възстановяване на k^{ra} сграда или съоръжение.

Всеобхватното навлизане на КИС в управлението на всички сфери на общественоекономическия живот води до разширяване на обхвата на КИИ. Като елементи на КИИ се разглеждат не само ключовите системи, доставящи комуникационни и информационни услуги, но и тези, които са важни за поддържането в работоспособност на другите инфраструктурни критични обекти. Всеки обект е работоспособен когато е изправен и се управлява ефективно. Затова всяко съвднато рисково събитие за КИС води до негативни последствия свързани не само за информационните услуги, но и за други критични активи.

Следователно при определянето на риска за КИИ е необходимо да се изследват и изчисляват последствията както за информацията, така и за процесите, устройствата, машините и оборудването, човешките загуби, сградите и съоръженията.

¹Wegner, A., J. Metzger, M. Dunn, International СІР Handbook ETH, Zurich 2002.

²Здравков, З., Радулов, И. Защита на критичната информационна инфраструктура. София, 2015.

³Насоки за оценка и картографиране на риска за управлението при бедствия. SEC(2010)1626 на Съвета на Европейския съюз, Брюксел, 2010.

РАЗВИТИЕ НА АВИАЦИОННИТЕ СРЕДСТВА ЗА ЕЛЕКТРОННА ВОЙНА

доктор Лазар Лазаров, доктор Атанас Атанасов

DEVELOPMENT OF ELECTRONIC WARFARE AIRCRAFT SYSTEMS

assist. prof. Lazar Lazarov, phd, assist. prof. Atanas Atanasov, phd

Abstract: *Contemporary realities, concerning combat action and particularly the Air Force component, suggest that in order the completion of various tasks to be successful, Electronic Warfare aircraft must be present in the task. The following paper reviews many features that occur during the development of individual and group aircraft protection systems, along with several perspectives in the further development of electronic warfare systems mounted on aircraft platforms.*

Key words: *electronic warfare, jamming systems.*

Оборудването за електронна война (ЕВ) с въздушно базиране се подразделя на системи и средства за *групова* и *индивидуална* защита. Системите за *индивидуална* защита, предназначени за предпазване от ракети клас „земя-въздух“ и „въздух-въздух“, по един или друг начин се монтират на всички летателни апарати, а сложните системи и средства за електронна война (ЕВ) за *групова* защита се монтират на специални летателни апарати, предназначени за решение на задачите по ЕВ от зони за баражиране или като част от ударната група.

В процеса на формиране на новите структури на системите и средствата за ЕВ с въздушно базиране се реализират задачи по осигуряване на взаимодействие на сложните системи и средства за ЕВ не между отделните платформи, а непосредствено между самите средства. Това, посредством използване на изчислителни средства работещи в мрежа и при подходящото ниво на организация, трябва да позволи повишаване на ефективността при решаването на задачите по ЕВ за сметка на най-оптималното използване на разполагаемия ресурс. Този подход активно се реализира във въоръжените сили (ВС) на САЩ, което може да определи до известна степен и направленията за развитие на сложните системи и средства за ЕВ с различно назначение, а така също и основните им форми на използване.

В течение на първото десетилетие на 21 век се наблюдават различни формирования на сложните системи и средства за ЕВ с въздушно базиране, включващи и създаването на нови специализирани самолети за ЕВ и използването на дистанционно пилотируеми летателни апарати (ДПЛА) за ЕВ на базата на разработените бойни такива. Специалистите от редица водещи във военно отношение страни и основно тези от ВВС на САЩ се насочват към за създаването на нови специални самолети за ЕВ.

В хода на модернизация на системата за ЕВ се разширяват нейните възможности – от смущаване на мрежите за управление с военно назначение, до смущаване на системите за подвижна свръзка, които могат да се използват от терористични групировки.

Това наложило и решаването на някои допълнителни задачи, като:

- Електронно смущаване на късовълновите, радиорелейните и спътниковите системи за свръзка с военно и държавно предназначение;
- Електронно смущаване на радиолокационните станции (РЛС) за откриване в метровия и дециметровия диапазон от зони за баражиране;
- Водене на радио и радиотехническо разузнаване с цел извършване на целеуказване в реално време на скрити средства за свръзка и РЛС на противостоящите сили, както и средствата и системите на високоточните оръжия клас „въздух-земя“ и „земя-земя“.

Към настоящия момент в САЩ специализирани самолети за ЕВ, решаващи задачите по осигуряване на *групова* защита на бойните редове на ударните групи, се явяват самолетите EA-6B „Проулър“ и EA-18G „Гроулър“ [1,4].

Като пример за използването на този тип самолети може да се даде операция „Пустинна лисица“, където решаваща роля за постигането на успеха на операцията имали високо ефективното разузнаване и своевременното използване на средствата за ЕВ за смущаване на системата за противовъздушна отбрана (ПВО) на Ирак. При това се използвала тактиката, отработена в операция „Пустинна буря“ – самолети за ЕВ от зона за баражиране смущавали РЛС от системата за ПВО на

Ирак, при което запускането на смущенията се извършвало от момента на влитането на тактическите изстребители в зоните за откриване на РЛС [1,4].

Комплексното използване на горепосочените средства позволило осигуряването на висока живучест¹ на авиацията на съюзниците и избягване на загуби на бойна техника и личен състав.

За срока на експлоатация на самолета EA-6B „Проулър“ се реализира програма „ICAP III“, целта на която се явява усъвършенстването на средствата и системите за прикриване в бойна обстановка. При това се отбелязва, че освен смущаването на РЛС от системите за управление на оръжията на противостоящите сили, нарастващо значение в списъка на решаваните задачи приема и смущаването на свързаните радиоелектронни системи, а така също и осигуряването на безопасност в крайбрежните зони по пътя на смущаване на корабните навигационни РЛС.

Едни от основните радиоелектронни средства (РЕС) оборудвани в рамките на програмата ICAP III се явява цифровия приемник на радиолокационни сигнали AN/ALQ-218 с честотен диапазон до 20 GHz., осигуряващ откриване, идентификация и определяне на местоположението на източника на излъчване (фиг. 1).

Фиг. 1. Цифров приемник на радиолокационни сигнали AN/ALQ-218

AN/ALQ-218 – първият приемник осигуряващ изборителното смущаване на РЕС на станциите за създаване на смущения на конкретна честота на противостоящите сили, както и създаването на смущения на РЛС със скокообразно пренастройване на честотата. Той може да се използва за насочване по цел на противорадиолокационни ракети от типа AGM-88 HARM.

По-новият самолет за ЕВ EA-18G „Гроулър“, предназначен за огнево поразяване и електронно смущаване (ЕС) на наземните и корабните РЛС, на мрежите за свързка и радиолиниите за управление на средствата за ПВО е снабден с друг образец на станция за смущения – AN/ALQ-227. [3,4]

Тя представлява сама по себе си отделен приемник, а не приемник с предавател за смущения като AN/USQ-113. В предавателя на новата контейнерна станция за поставяне на смущения, вместо лампи с бягаща вълна са използвани полупроводникови елементи. Освен това тя е свързана с две антени устройства, което позволява ефективно управление на режимите на смущаване на РЕС.

Разработчиците решават проблема по отношение на използването на борда на генератор на сигнали за смущения тип AN/ALQ-214, за смущаване на РЕС на противостоящите сили при едновременно използване на РЛС с АФАР (активни фазирани антени решетки) тип AN/APG-79(V) (фиг. 2).

От друга страна, на самолетите за ЕВ се предвижда и установяването на съвременни системи за свързка. Терминалът на многофункционалната система за разпределяне на информацията MIDS трябва да осигури пренасочване за осигуряването на координиране в атаката на няколко бойни платформи (пилотируеми и безпилотни).

¹Живучест – способност на техническо устройство, съоръжение, средства или системи да изпълняват своите основни функции, независимо от получените повреди.

Фиг. 2. АФАР тип AN/APG-79(V)

Интеграцията на системите за свързка „Линк-16“ в многонационалната система за разпределение на информацията MIDS с перспективни многоцелеви тактически терминали МАТТ (Multi-missionAdvancedTacticalTerminal) на спътниковата свързка е определена за осигуряване на висока степен на ситуационна осведоменост. Съвместното използване на системите MIDS, МАТТ и AN/ALQ-218 осигурява възможност за скритост на обстановката и обмена на информация, несъпоставими с възможностите на досегашните специализирани платформи за ЕВ.

Едно от основните подобрения в областта на оборудването на самолета ЕА-18G в сравнение с ЕА-6В е наличието на система за погасяване на интерференцията INCANS (INterferenceCANcellationSystem), което позволява да се използва до 85% от бордовото оборудване за свързка при поставяне на смушения на РЕС на противостоящите сили (използване на системите за свързка при режим смушаване в ЕА-6В се явява доста сложен проблем).

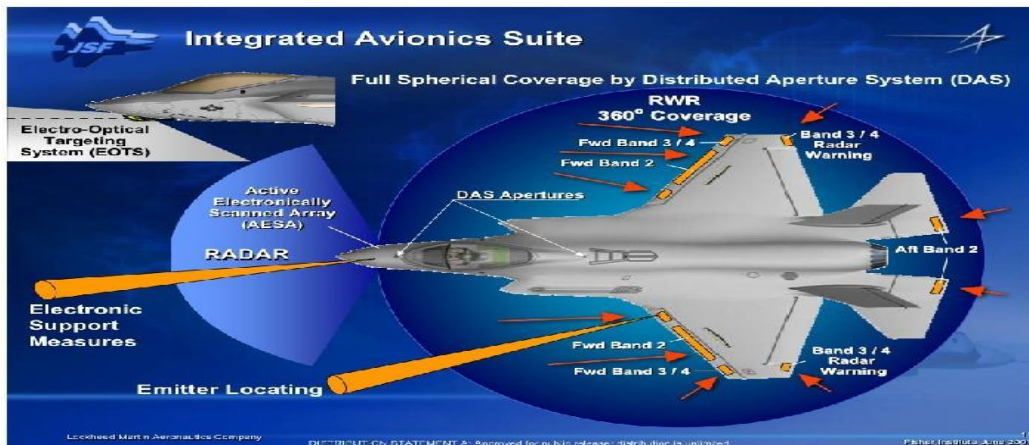
Намиращите се на въоръжение и перспективите за развитие на ДПЛА, изстребители, бомбардировачи и самолетите от транспортната авиация за решаване на задачите по индивидуална защита, могат да бъдат снабдени със системи за ЕВ контейнерно изпълнение. Преимуществото на тези системи е възможността им за използване от ЛА за решаване на конкретни задачи, а като недостатък може да се отбележи възможността за повишаване на демаскиращите признаци на ЛА и понижаване на маневрените възможности.

Редица научно-изследователски лаборатории на водещите във военно отношение страни провеждат изследване в областта на създаването на ново поколение станции за поставяне на смушения, които да бъдат с максимална ефективност в сложната съвременна радиоелектронна обстановка. Усилията на разработчиците са насочени към реализация на възможности за *изборно* смушаване на радиоелектронни средства и системи на противостоящите сили („когнитивно смушаване“). При това, особено внимание се отделя на разработването на съответното програмно осигуряване.

Новите станции за поставяне на смушения трябва да осигуряват смушаването на широк спектър от РЕС на противостоящите сили (свързочни, навигационни, РЛС и т.н.), използващи съвременни средства и методи за електронна защита, като едновременно с това не нарушават функционирането на РЕС на собствените и съюзническите сили, както и тези на гражданските институции.

Като пример може да се посочи, че изследователската лаборатория на ВВС на САЩ сключва договор на стойност 2,45 милиона долара за създаване на нови сензори, за срок от 6 години, като същата трябва да създаде апаратурата и програмното осигуряване на новите станции за поставяне на смушения и да извърши изпитания в условия максимално близки до бойните. Този тип станции за смушения се предвижда да имат възможност за монтиране както на специализираните самолети за ЕВ, така и на самолетите от тактическата и стратегическата авиация за осигуряване на индивидуална защита.

Към настоящия момент със системи за индивидуална защита са оборудвани всички въздушни платформи, като най-съвременната интегрирана система за индивидуална защита към момента е системата AN/ALR-94, с която са снабдени изстребителя F/A-22 и системата за ЕВ на изстребителя F-35 от ВВС на САЩ (фиг. 3).

Фиг. 3. Система за индивидуална защита AN/ALR-94

AN/ALR-94 е снабдена с комплект обща антена, изпълняваща функции определени от оперативните изисквания, като е предвидена възможност за нейното препрограмиране по време на полет. Използването на общи антени се явява перспективна технология. Полученият резултат може да се прояви в използването на едни и същи антени за различни цели (до десет функции на антена). В крайна сметка се достига до заключение, че за решаване на задачи свързани със свързката, навигацията, опознаването „свой-чужд“, радиолокационното осигуряване и ЕВ е необходимо да се използват пет антени, вместо 20 – 25 на обикновените бойни самолети.

Аналог на системата за индивидуална защита AN/ALR-94 е руският авиационен комплекс за електронно противодействие „Хибини“, монтиран на съвременния руски изстребител-бомбардировач Су-34 (фиг. 4.). Комплексът „Хибини“ е предназначен за радиопеленгация на сондиращите сигнали от източниците на облъчване с последващо изкривяване на параметрите на отразения сигнал, като освен това предоставя възможности и за:

- Забавяне на откриването на самолета, носител на комплекс за електронно противодействие, като обект за атака от страна на противостоящите сили;
- Маскиране на истински цели на фона на лъжливи такива;
- Затрудняване в измерването на разстоянието, скоростта и ъгловите координати на летателния апарат;
- Увеличаване на времето и захвата на обекта при преминаване в режим на непрекъсната радиопеленгация;

Фиг. 4. Модул за крило на комплекса за радиоелектронно противодействие „Хибини“ на Су-34

При първоначалните изпитания станало ясно, че самолетният навигационен комплекс не е способен с достатъчна точност да осигури работата на радиопеленгатора на „Хибини“. В следствие на това било взето решение да се проведат изпитания на апаратурата, поместена в контейнери и

апаратура монтирана вътре във фюзелажа, с последващо стиковане към апаратурата на комплекса и прикачване към борда на самолета.

В качеството на групова защита, към комплекса установен на основния носител, могат да се подвключват допълнителни модули подреждащи се един върху друг, във вид на контейнери.

Освен с пилотируеми, решаването на задачите по ЕС може да се извършва и с помощта на ДПЛА насочени срещу РЛС на противостоящите сили и техните системи за управление и свързка. Тези мероприятия първоначално се планират посредством използването на два вида средства:

- Използването на лъжливи цели (ЛЦ) от типа ADM-160 MALD;
- Използване на специално оборудвани за ДПЛА.

По последни данни ВВС и ВМС на САЩ използват разработки на ДПЛА за бойно използване, снабдени със съответното оборудване за ЕВ, като на следващ етап за поставяне на смущения в непосредствена близост до РЕС на противостоящите сили се решава използване на ЛЦ и в частност MALD-J, снабдени с предаватели за смущения (фиг. 5).

Фиг. 5. Лъжлива цел тип MALD-J

Аналог на ЛЦ от типа ADM-160 MALD се явява модернизираната версия на ЛЦ, използвана в Ирак, ITALD (ADM-141) (фиг. 6). Програма определя траекторията на полета, а навигационното осигуряване се осъществява от системата за глобално позициониране GPST инерционна система и радиолокационен висотомер. Принципът на използването е „изстрелвай и забравяй“. Съставът на оборудването за ЕС може да се мени в зависимост от решаваните задачи, като е възможно да се използват и системи за оптико-електронно смущаване.

Фиг. 6. Лъжлива цел от типа ITALD – ADM-141

Разглеждат се възможности за установяване на ЛЦ ITALD във ВВС на Великобритания на самолетите GR-7/9 „Харриер“ и във ВВС на Австралия на изтребителите F-18 „Хорнет“ [3].

Предвиждат се допълнителни направления за по-нататъшна модернизация на ЛЦ от типа ITALD като: повишаване на маневреността, далечината на полета и ефективността на

мероприятията по ЕС, като освен това се изследват и възможностите за използване на умалени модели на ЛЦ на ДПЛА.

Комплексите от боксируеми ЛЦ в близките 10 – 15 години ще продължават да се разработват в държави като САЩ, Германия, Великобритания, Швеция. По-нататъшното развитие на боксируемите с помощта на оптичен кабел активни ЛЦ е свързано с реализация в тях на възможност за превключване на насочеността на диаграмата на излъчване, поставяне на смущения от самолета и боксируемата ЛЦ. Освен това интегрираните комплекси за ЕВ, които се разработват паралелно със самолетите носители, в настоящото време създават комплекси за вече експлоатиращите се самолети.

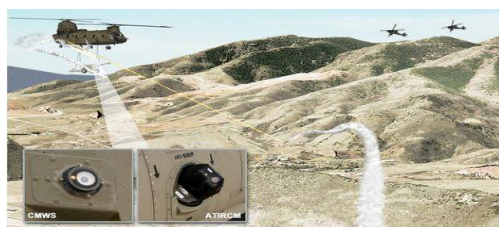
Резултатите от анализа на БД в Ирак и Афганистан внасят съществено изменение във виждането на военното ръководство на редица държави по отношение на използването на силите и средствата за ЕВ. В значителна степен това повдига въпроса за повишаване нивото на защитеност и на вертолетите. На бойните вертолетите и на тези за осигуряване се установяват стандарти за използване на интегрирани системи за индивидуална защита, включващи системи за предупреждения от радиолокационно и лазерно облъчване, пуск на ракета, система за пускане на ЛЦ в радиолокационния и инфрачервения диапазон, станция за смущения в инфрачервения диапазон.

ВВС на такива държави като САЩ, Великобритания, Израел и ред други, на вертолетите си поставят лазерни средства за противодействие в инфрачервения диапазон.

За последните 20 години технологиите за производство на такива системи претърпяват бурно развитие – от използването на импулсни лампи до по-ефективните и надеждни широкодиапазонни източници на лазерно излъчване. По-рано се смятало, че лазерните системи заменят инфрачервените ЛЦ с техните устройства за разединяване, но и досега последните продължават активно да се използват.

Основните фактори, стимулиращи развитието на авиационните системи и средства за противодействие в инфрачервения диапазон, се явяват наличието в света на голямо количество оръжия с топлинни системи за самонасочване.

Към съвременното поколение системи във ВС на САЩ за противодействие в инфрачервения диапазон се отнасят: AN/ALQ-212 (V) ATIRCM (Advanced threat infrared counter measures/common missile warningsystem), система за оптико-електронно противодействие при самолетите от тактическата авиация TADIRCM (Tactical Aircraft DirectableInfraredCountermeasures) и единна система за предупреждение за атака AN/AAR-57 (V) CMWS. Широко разпространение намират и системите за оптико-електронно противодействие AN/AAQ-24 „Немезис“ и LAIRCM за по-големи самолети (фиг. 7).

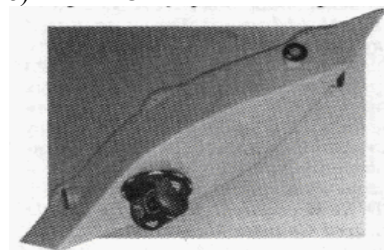
а) AN/ALQ-212 (V) ATIRCM

б) TADIRCM

в) AN/AAR-57 (V) CMWS

г) AN/AAQ-24 „Немезис“

Фиг. 7. Системи за противодействие в инфрачервения диапазон

Усъвършенстването на системите за оптико-електронно противодействие предполага използването на многодиапазонни лазерни установки, а така също и минимизиране на съставните

елементи на апаратурата. По такъв начин се продължава работата по формирането на единни структури на средствата и системите за ЕВ с въздушно базиране. Това предполага създаване на възможност за комплексно използване на средствата за ЕВ, поместени на различни платформи както пилотируеми, така и безпилотни. За това е необходима интеграция в единно комуникационно-информационно пространство, а така също и усъвършенстване на изчислителните системи, в частност и за сметка на използване на ново програмно осигуряване.

-
1. ATP-61 „Reconnaissance and Surveillance Support to Allied Joint Operations“, 1998г.
 2. Electronic Warfare Test and Evaluation - Volume 28, 2012 г.
 3. <http://reb.start.bg/>.
 4. <http://pentagonus.ru>.

АНАЛИЗ НА ГРЕШКИТЕ НА ИНФОРМАЦИОННА СИСТЕМА „ЛОГИСТИКА НА БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ“ В КОНТЕКСТА НА КОНЦЕПЦИЯТА ЗА СИСТЕМНА НАДЕЖДНОСТ

полковник инж. Огнян Цветков

Резюме: За управление на логистична информация, Министерството на отбраната внедрява във формированията на Българската армия информационна система „Логистика на Българската армия“. Надеждността на информационната система е ключов фактор за използването ѝ за управление на логистичните процеси в БА. В доклада са анализирани грешките и отказите на информационна система „Логистика на БА“ в процеса на нейното внедряване, с цел идентифициране на критичните за надеждността ѝ компоненти.

Ключови думи: информационна система „Логистика“, надеждност, грешки

ANALYSIS OF THE FAULTS OF THE INFORMATION SYSTEM "LOGISTICS OF BULGARIAN ARMY" IN THE CONTEXT OF THE CONCEPT OF SYSTEM RELIABILITY

Col. Ognyan Tsvetkov

Abstract: In order to manage the logistic information, the Bulgarian MoD has started the implementation of the Information System „Logistic of the Bulgarian Army” into the military units. The System Reliability is a key factor in its use to manage logistics processes in the Bulgarian army. The article analyzes the faults and failures of the Information System „Logistic of the Bulgarian Army” during its implementation in the military units in order to identify the key components for its reliability.

Keywords: information system “Logistic”, reliability, errors

Съществува все по-нарастваща тенденция за използване на интегрирани информационни системи за подпомагане процесите на управление, не само в БА, но и във всички области на обществения живот. В тази връзка коректното функциониране и надеждността на информационните системи са ключови фактори за успешното им прилагане. Свидетели сме на нарастване на архитектурната и технологична сложност на тези системи, което прави все по-трудно предвиждането и оценяването на евентуалните последици в случай на грешки и откази.

За да се подобри надеждността на дадена система е необходимо да се идентифицират критичните ѝ компоненти и процеси. При сложните компютърни архитектури и информационни услуги не съществува изчерпателен, аналитичен подход за повишаване на надеждността на информационните системи. Основните причини, поради които традиционните методологии за моделиране и оценяване не са достатъчни, са динамиката на информационните системи (чести актуализации, подобрения и преконфигурирания), големия брой степени на свобода и пълната прозрачност относно архитектурата на системата за потребителите ѝ.

Дефиниция: Информационна система на организация е съвкупност от компоненти като хардуер, софтуер, инфраструктура и хора, както и организационни процеси и релации между компонентите.

Съществуват различни информационни системи: финансови, промишлени, географски и други, но всички те са изградени от сходни компоненти¹.

Информационна система „Логистика на Българската армия“

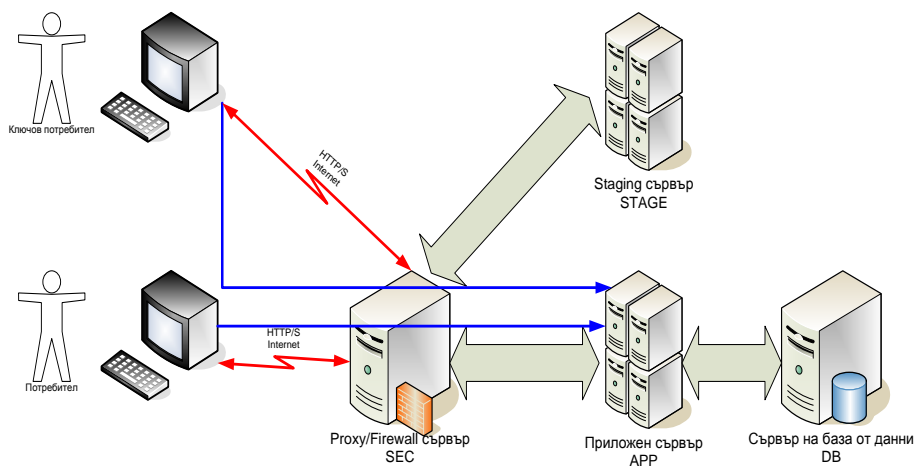
Съгласно регламентиращите документи по логистиката в Българската армия, управлението на логистичната информация е фокусирано върху събиране, обобщаване, анализиране и предоставяне на информация, с цел подпомагане на командирите за осъществяване на ефективна логистична поддръжка, като за тази цел на национално ниво се изгражда и развива автоматизирана информационна система „Логистика“². В изпълнение на това, през 2003 г. в БА стартира пилотния проект за изграждане на автоматизирана информационна система за мониторинг, управление и контрол на логистичните и финансови процеси, извършвани в МО и БА – информационна система (ИС) „Логистика на БА“, която е предназначена да свърже в единна работна среда всички

логистични органи в структурите им. Пилотният проект на ИС включва разработване на специализиран софтуер, оборудване на офис на ИС в сградата на МО-2 и изграждане на работни места в 30 военни формирования. На базата на подписано споразумение между Министъра на отбраната на Република България и правителството на САЩ, от 01.10.2016 г. американската страна осигури софтуерна поддръжка на ИС „Логистика на БА“, с което започва и нейното внедряване във военните формирования от БА.

Информационна система „Логистика на Българската армия“ е интегрирана информационна система за управление на логистиката на Българската армия в реално време, предназначена да автоматизира и оптимизира дейността на логистичните органи, като им осигурява точна и своевременна информация за вземане на решение.

Информационната система е изградена на базата на COTS (Commercial Off the Shelf) продукт – Oracle e-Business Suite, в който са реализирани множество процеси за изпълнение на стандартни финансови и стопански дейности. За изграждането на системата са използвани следните модули от Oracle E-Business Suite – Financials, Purchasing и Order Management, Inventory, and Enterprises Asset Management, както и е разработен нов модул „Планиране и бюджетиране“, който е уникален като функционалност в практиката на ERP системите и е напълно интегриран с модулите на Oracle e-Business Suite. Използваната технология дава възможност системата бързо да се реструктурира в съответствие с възникнала необходимост, както и да се добавят нови модули, функции и потребители. Системата е отворена, което позволява обмен на данни с други системи. При разработването на проекта е използвана методологията на Oracle за внедряване на приложения – Oracle AIM (Application Implementation Method).

Системата може да се разглежда като съставена от две структури – *статична* и *динамична*. Статичната структура се определя от архитектурния модел на системата (фиг. 1), а динамичната – от процесите, които протичат в нея.

Фиг. 1. Архитектурен модел на информационна система „Логистика на БА“

Oracle E-Business Suite е инсталиран на един основен и един резервен сървър в сградата на МО-2. Информационна система „Логистика на БА“ използва инфраструктурата на АИС на БА за комуникация. Връзката е криптирана, което позволява да се управляват и Ведомствените военновременни запаси, информацията за които е с ниво на класификация „Поверително“. Тридесетте военни формирования, в които през пилотния проект са оборудвани работни места и вътрешни комуникации за достъп до информационната система са основните формирования, от които се осъществява или се управлява логистичното осигуряване в БА.

Потребители на ИС са всички командири (началници) в БА и МО, счетоводните специалисти, както и всички специалисти в тези структури, чиято дейност по някакъв начин е свързана с жизнения цикъл на материалните средства. За целта те преминават курс в офиса на информационната система, чиято продължителност зависи от професионалното им направление – за командири, за счетоводители или за логистични специалисти.

Администрирането на ИС се осъществява от щатен екип – сектор „Информационна система „Логистика на БА“ в състава на отдел „Логистика“ на Съвместното командване на силите.

Процедурите за работа – разпределението на отговорностите и задачите на различните категории служители са определени във функционалните им задължения, както и в редица заповеди, указания и писма на началника на отбраната.

Концепция за надеждност на информационна система

Една от най-важните нефункционални характеристики на информационната система е *системната надеждност*. Тя е показател за нейното качество, който води до доверието на потребителите и оправдано очакване от тяхна страна, че системата ще му достави очакваната услуга. Услугата, доставяна от информационната система е нейното поведение, както се възприема от потребителите ѝ³.

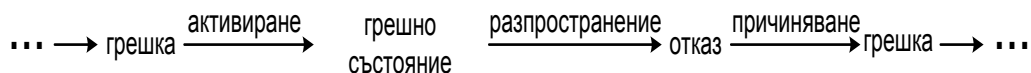
Очаквана услуга (или функция) на системата е последователност (във времето) от изходи, които са в съответствие със спецификацията, от която системата е реализирана (за целите на верификацията) или в съответствие с това, какво потребителите очакват да получат като коректна услуга (за целите на валидацията).

Отказ (failure) настъпва, когато потребителят престане да получава очакваните услуги от софтуерната система. За различните системи потребителят може да дефинира различни нива на откази, в зависимост от тяхното въздействие върху системните услуги.

Грешно състояние (error) е невалидно системно състояние, което може да доведе до отказ.

Грешка (fault) е установената или предполагаема причина за грешни състояния.

На фигура 2 е показана връзката между грешките, грешните състояния и отказите⁴.

Фиг. 2. Фундаментална верига на опасностите за надеждността

Системен отказ настъпва, когато предоставяните от системата услуги не съответстват на спецификацията. Тази дефиниция се прилага и към двата (хардуерни и софтуерни) системни откази.

Общата надеждност, това е свойство на системата, на основата, на което може да ѝ се повери изпълнението на услугите, за които е проектирана⁵.

Надеждността е стабилна, когато способността на системата да доставя коректна услуга се запазва (времената между отказите са относително равни).

Надеждността е нарастваща, когато способността на системата да доставя коректна услуга се подобрява (увеличаване на времената между отказите), например когато грешката (дефектът), чието активиране води до появата на отказ, е диагностицирана като проектна грешка (в софтуера или хардуера) и е отстранена.

Практически и теоретически е възможна и появата на намаляваща надеждност – намаляване на времената между отказите. В този случай очакването е, че това е временно и надеждността ще се увеличи след по-дълъг период от време на експлоатация.

Надеждността се дефинира като вероятността за безотказни операции за определен период от време в определена среда⁶.

Анализ на грешките на Информационна система „Логистика на БА“ в етапа на нейното внедряване

За да се осигури надеждна работа на информационната система е необходимо да се анализират грешките ѝ възникнали в периода на нейното внедряване, както и да се приложат подходящите средства за отстраняването им и повишаване на системната надеждност.

За анализ на проблемите на надеждността на информационна система „Логистика на БА“ са използвани регистрираните грешки и отказите за периода от началото на внедряването ѝ – 01.10.2016 г. до 01.03.2018 г. – общо осемнадесет месеца.

Софтуерни грешки и откази

За разглеждания период на внедряване и софтуерно поддържане на системата, доставчикът на системата е предоставил online платформа „BUGZILLA“ на адрес <https://bugzilla.rila.bg/> за регистриране на откритите грешки и получените откази. В периода е обновен софтуерния продукт, като е променена функционалността му, наложена от промени във вътрешноведомствените или национални нормативни документи.

В „BUGZILLA“ са регистрирани откритите грешки и получените откази за целия 18-месечен период, както и техният статус – „регистрирани“, „в процес на обработка“ и „премахнати“. Съгласно тези данни⁸ софтуерът е показал общо 109 грешки с различна степен на критичност.

Хардуерни грешки и откази

В разглеждания 18-месечен период няма откази на информационната система, причинени от грешки или откази на хардуерните компоненти на системата (сервъри, работни станции, периферни устройства).

Комуникационната среда на системата се състои както от инфраструктура на БА, така и от трасета, наети по договор с БТК, като отказите по тях се отстраняват от техни специалисти след подаден сигнал. През периода е имало 48 отказа в комуникационния обмен, дължащи се основно на проблеми с наетите трасета.

Потребителски грешки

Най-многобройни са грешките, причинени от неспазване на процедурите или неправилна експлоатация на системата от страна на потребителите и/или администраторите на ИС „Логистика на БА“.

Попълването на базата от данни на система в периода на нейното внедряване е необходим и важен етап за последващото експлоатиране на системата. Общо от 25608 предложени за въвеждане елементи в базата от данни, за корекции са върнати 2 342 позиции, което показва 9,15% грешки при въвеждане на данните.

В таблица 1 са показани обобщени данни за регистрираните грешки и откази на информационна система „Логистика на БА“ в процеса на нейното внедряване.

Таблица 1

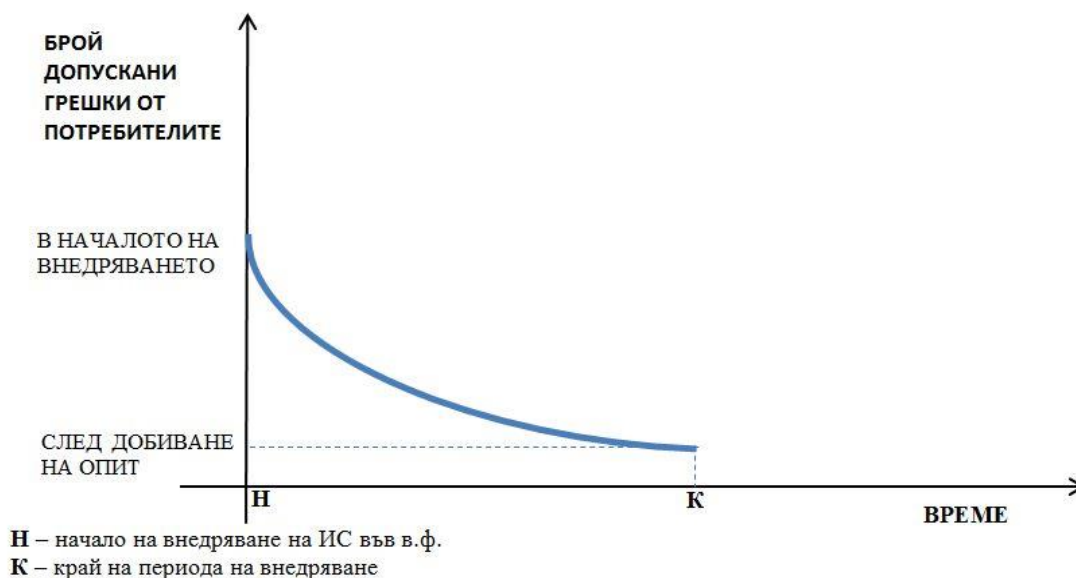
<i>№ по ред</i>	<i>Вид на грешките</i>	<i>Общ брой за периода</i>
1.	Софтуерни	109
2.	Хардуерни – сервъри, раб. станции и периферни устройства – комуникационна среда	0 48
3.	Потребителски грешки	2 342

Анализът на регистрираните грешки и откази показва, че с най-голям относителен дял са грешките допуснати от потребителите. За тяхното намаляване е създадена следната организация:

- обучаване на „ключови специалисти“ във всяко формирование, които да са запознати в достатъчна степен с процеса и да подпомагат работата на останалите потребители на системата;
- провеждане на предварителен (опреснителен) курс във военното формирование, непосредствено преди започване на внедряване на информационната система в него;
- наличие в офиса на информационната система на „хелп-деск“ – група специалисти, които дежурят с цел оказване на помощ по телефон и/или онлайн.

Предварителните очаквания обаче са, че в процеса на работа, потребителите ще се обучат, ще придобият опит и грешките ще намалееят, в съответствие с Кривата на обучение (Learning Curve)⁹ (фиг. 3).

Следователно в следващите етапи от експлоатацията на системата тези грешки ще бъдат пренебрежимо малко.

Фиг. 3. Крива на обучение

Хардуерните откази, свързани с невъзможност за осигуряване на необходимата скорост¹⁰ за комуникация между отдалечените потребители и сървърите на системата, както и с откази на наетите комуникационни линии ще се намалят с планираното им заменяне с вътрешноведомствени комуникационни линии.

В следващите етапи на експлоатация на информационна система „Логистика на БА“ отказите ще се дължат основно на софтуерни грешки, защото с развитието и усъвършенстването на високите технологии хардуерната надеждност се повишава значително¹¹ за разлика от софтуерната, чието усъвършенстване изостава. Основните ограничения в разработването на надеждни софтуерни системи са трудностите при тестване и верификация. Инженерингът на надежден софтуер е все още млада и не добре развита дисциплина. Необходими са значителни изследвания за усъвършенстване на техниките за разработване на надежден софтуер и за продължителен мониторинг на операциите.

Информационни системи се разпространяват във всички области на съвременния живот, като в същото време тяхната сложност и динамика нарастват. Това води до увеличаване на разходите, в следствие от грешки и откази в тези системи. Освен сложността и динамиката, друга причина за появяването на грешки и откази е добавянето на нови функционалности, често чрез кумулативна интеграция на вече съществуващи системи, без адекватно разбиране на взаимодействието между компонентите. Софтуерната надеждност се приема като ключов фактор за качеството на системата, тъй като тя определя количествено софтуерните откази, които могат да направят системата нефункционираща.

¹ <https://bugzilla.rila.bg/>

² Министерство на отбраната, Национална публикация на въоръжените сили на Република България - НП- 4 „Доктрина за логистиката“.

³ ISO, „International Standard Quality Vocabulary“ (ISO 8402-1986)

⁴ Avizienis A., J. C. Laprie, B. Randell, Fundamental Concepts of Dependability, UCLA CSD Report no. 010028, LAAS Report No. 01-145, Newcastle No CS-TR-739

⁵ Michael R. Lyu, „Handbook of software reliability engineering“ – IEEE Computer Society Press – McGraw Hill (1996)

⁶ ANSI /IEEE, „Standard Glossary of Software Engineering Terminology,“ STD-729-1991, 1991

⁷ <https://bugzilla.rila.bg/>

⁸ <https://bugzilla.rila.bg/>

⁹ Протокол от проведени изпитания на Информационна система „Логистика на БА“, Дирекция „Логистика“ – Министерство на отбраната, София

¹⁰ Гиндев Е., Основи на приложната надеждност, АИ „Проф. Марин Дринов“, София, 2000

¹¹ Гиндев Е., Основи на приложната надеждност, АИ „Проф. Марин Дринов“, София, 2000

ПРИЛОЖЕНИЕ НА УСТОЙЧИВИ ТЕХНОЛОГИИ И КОНЦЕПЦИЯТА „ИНТЕРНЕТ НА НЕЩАТА“ В ОБЛАСТТА НА СИГУРНОСТТА И ОТБРАНАТА

доцент д-р Веселина Александрова, Костадин Върбанов, Виолета Василева

Резюме: В доклада се изследват възможностите за приложението на устойчиви технологии и интернет на обектите – IoT в информационните системи от сигурността и отбраната. Предложена е функционална архитектура на устойчив интегриран кризисен щаб при бедствия и аварии, реализирана с мрежите интернет на обектите. Това би подпомогнало мениджмънта на кризи и би способствало за бързата реакция в отговор на критична ситуация в резултат от радикални действия, тероризъм или миграция.

Ключови думи: устойчиви технологии, интернет на нещата, кризисен щаб за бедствия и аварии

APPLICATION OF SUSTAINABLE TECHNOLOGIES AND INTERNET OF THINGS IN THE SECURITY AND DEFENSE AREA

assoc.prof., Ph.D. Veselina Aleksandrova, Kostadin Varbanov, Violeta Vasileva

Abstract: This report examines the opportunities for using of sustainable technologies and the Internet of things - IoT in the communication and information systems of security and defense area. A functional architecture of a sustainable integrated crisis headquarter for disasters and accidents is proposed with implementation of the Internet of Things. That would improve the Emergency and Crisis Management and facilitate rapid response to a crisis situation as a result of radical actions, terrorism or migration.

Key words: Sustainable Technologies, Internet of Things, Crisis Headquarter for Disasters and Accidents

В съвременната динамична и променяща се среда е налице тенденцията нашето непосредствено физическо обкръжение да се превръща в част от глобалната дигитализация. Основна движеща сила в този процес на дигитална трансформация са „нещата“, т.е. обектите от нашето ежедневие, които обаче, вече се променят и излизат извън рамките на своето основно функционално предназначение. Именно потенциалът всяка вещь да се превърне в умно („смайт“) устройство и да придобие способността да предава в електронен вид данни за физически измерими показатели, както и да активира различни процеси, може да води след себе си, както до положителни, така и до отрицателни последици.

Съществуват редица примери, които доказват как използването на една и съща технология може да подпомогне както позитивния, така и злонамерения потребител. Терористите биха могли да се възползват от същите способности, които предоставят съвременните технологии и Интернет на нещата, но с напълно противоположна, злонамерена цел [3]. Анализът на опита показва, че колкото технологиите стават по-достъпни, толкова повече светът от една страна става по-сигурен, а от друга по-опасен. Този феномен се явява едно от предизвикателствата пред ЕС и НАТО в контекста на радикализацията, тероризма и миграцията.

От една страна, „Интернет на нещата“ като платформа, би донесла на много организации изключителни ползи от типа на икономии, оптимизация на процесите за вземане на решения и повишаване на производителността на труда. Многократното нарастване на източниците на данни, както и разнообразието на измерваните от тях показатели позволява динамичен анализ на информация, която е статистически значима. Като краен резултат могат да се дефинират обосновани мерки за повишаване на производителността на труда и качествено изменение на организационната култура.

От друга страна, като предизвикателство на глобално ниво може да се посочи нарастващата необходимост да се посрещне трафик от милиарди устройства, които динамично да обменят информация. Изследванията показват, че съществува тенденция за рязко увеличение на годишна база на средния брой устройства за един потребител. От съществено значение е и проблемът за сигурността на този вид комуникация, както между отделни устройства (M2M интерфейс), така и между устройства и хора (M2P интерфейс). Основни направления за отговор на тези

предизвикателства са осигуряването на гъвкавост и устойчивост на мрежите, както и защита на информацията.

В непосредствена връзка с увеличаването на свързаността на обектите е развитието на информационни технологии, които предоставят услуги за облачни изчисления и между машинна комуникация (M2M), както и технологии, предоставящи услуги за мрежовата инфраструктура свързани с безжични мрежи и прехода към адресно пространство IPv6. Благодарение на нарастващата тенденция за свързаност, платформата „Интернет на нещата“ (или „Интернет на обектите“ – Internet of Things – IoT) се превръща в една от най-обсъжданите, актуални и перспективни концепции. Дори и в момента нивото на свързаност да е впечатляващо, тепърва предстои същинския технологичен преход. Той ще интегрира в единна архитектурна рамка инфраструктура, функционалност, стандарти и етични норми, като целта е да се постигне оперативна съвместимост в различни информационни домейни. Това от своя страна ще спомогне за ефективността на кризисния мениджмънт и бързата реакция в отговор на ситуации, в резултат от радикални действия, тероризъм или миграция.

Визията за бъдещето в развитието на „Интернет на нещата“ е свързана с цялостна трансформация на Интернет от глобална мрежа, в която преобладава комуникация между хората, към такава, в която всяка вещь от ежедневието ни (обект), ще е свързана с други такива и ще обменя информация от различен тип и широк спектър. Произхождащите от такава технологична тенденция възможности, са както безкрайни, така и пропорционални на присъщите предизвикателства. Именно наличието на противоречие между придобити ползи и едновременно с това възникващи неблагоприятни последици правят този проблем много дискуссионен и предмет на редица съвременни научни разработки. Мрежите от типа „Интернет на нещата“ се прилагат успешно за постигането на цели, свързани с устойчивостта в рамките на дадена организация или информационен домейн. Тъй като мрежите от типа „Интернет на нещата“ се характеризират с многослойна структура, съдържаща слой за данни, мрежови слой и крайни устройства, то това налага необходимостта, устойчивите технологии да се прилагат във всеки един от изброените слоеве.

Изискванията за скорост на обработване с цел навременно предоставяне на информацията поставят предизвикателство пред осигуряването на необходимата инфраструктура за функционирането на мрежи от типа „Интернет на нещата“. Решенията идват с развитието на облачните технологии, свързани с управлението и обработването на огромни масиви от данни. Предимствата в скоростта, мащабируемостта и цената, които те предлагат, се явяват и предпоставка за експанзията в създаването и внедряването на цялостни „умни системи“ в различни информационни домейни като „умни“ градове, мениджмънт на кризи, здравеопазване, земеделие, образование, и т.н. Доставчиците на облачни инфраструктури са поставени пред задачата да оптимизират структурата на центровете за данни, за да постигнат устойчивост, която се разглежда не само като характеристика съпътстваща комуникационния процес. В процеса на осигуряването на услуги за своите потребители, операторите са социално ангажирани към поддържане на устойчива околна среда. Необходимостта от прилагането на устойчиви технологии е обусловена от необходимостта от намаляване на въглеродните емисии и повишаване на енергийната ефективност. Поради тези причини използването на устойчиви технологии при проектирането на центровете за данни, както и при всяко внедряване на мрежи от типа „Интернет на нещата“, трябва да бъде отправна точка.

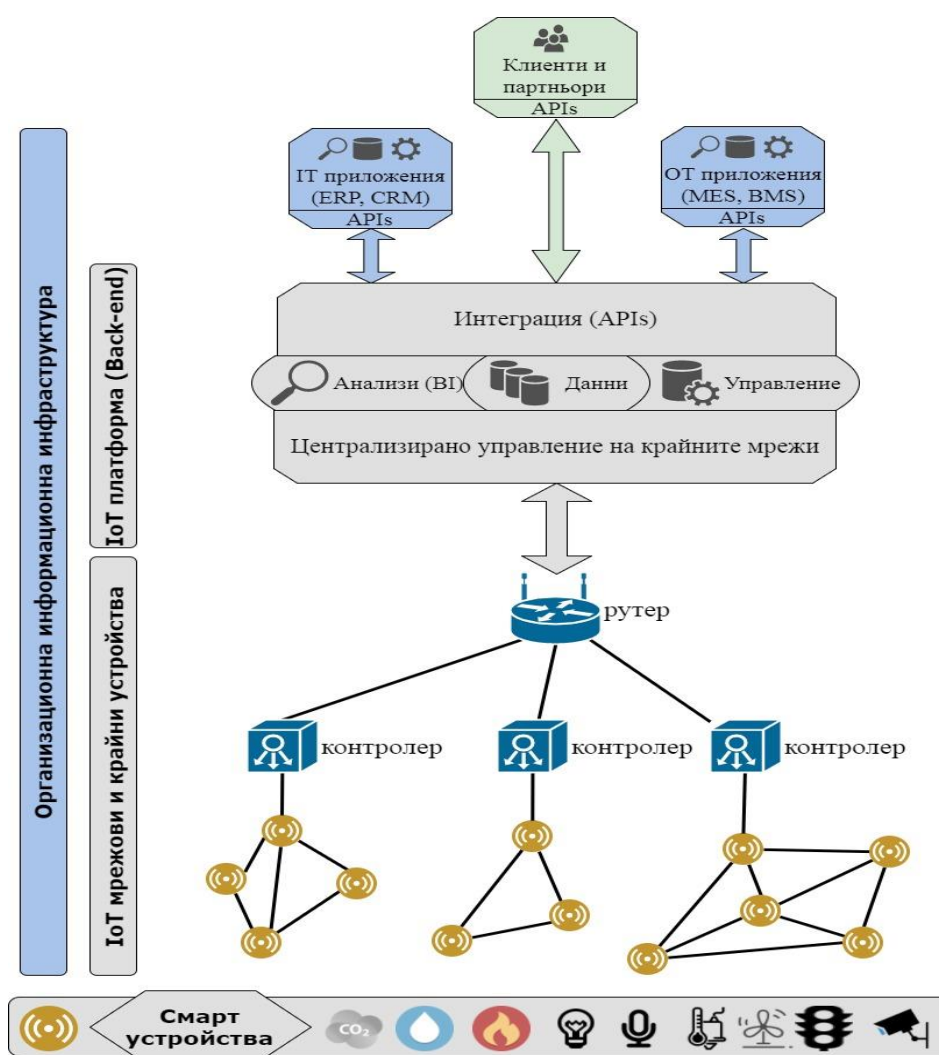
При прилагането на концепцията за „Интернет на нещата“, всеки обект има потенциала да се превърне в умно устройство, придобивайки изчислителни способности и интернет свързаност, чрез която да споделя събраните от своето обкръжение данни. Това налага архитектурата на тази концепция да интегрира в себе си четири основни подсистеми: хора, процеси, данни и „неща“.

Устойчивостта постепенно започва да придобива значение като показател за ефективността на структурите от сигурността и отбраната и техните информационни системи. Регулаторните органи все повече насочват вниманието си към въглеродните емисии, като на корпоративно ниво това е свързано с нормативни документи за корпоративната социална отговорност. В резултат организациите разработват дългосрочни стратегии за намаляване на въглеродния си отпечатък, чрез прилагане на по-устойчиви процеси и практики. Докладът *SMART 2020: Enabling the low carbon economy in the information age*[1] на Global e-Sustainability Initiative (GeSI) прогнозира, че въглеродният отпечатък от центровете за данни ще се увеличи повече от три пъти между 2002 и 2020 г. Именно те са с най-бързо нарастващ негативен ефект в сектора на информационните и

комуникационните технологии. Поради тази причина като решение може да се предложи обединяването на корпоративната информационна инфраструктура като част от широко мащабна споделена инфраструктура, което от своя страна е свързано с изграждане на нови центрове за данни с увеличена плътност на сървърите. Това налага извода, че като холистично решение за постигане на устойчивост „от край до край“, може да се изгради една цялостна IoTсистема и да се разгледат нейните три слоя и съответстващите на тях подсистеми – 1) платформа (слой за данни), 2) мрежи и 3) крайни устройства.

Предложената на фигура 1 „Концептуална архитектура на информационна инфраструктура на организацията, използваща IoT система“ представя последващите технологии и тяхната роля като елементи на подсистеми от една цяла платформа. Като решение е приета имплементацията на IoTза целите на дадена организация, като целта е да се разграничават и обособяват обектите и информационните потребности.

В дефинираните първи два слоя на архитектурата (крайни и мрежови устройства), необходимите устройства са зададени общо според базова функционалност, поради силната изменчивост в топологията на тези подсистеми. Това се дължи на спецификата за различните приложения, които често изискват не просто различна топология, но и съвсем различни устройства за събиране на данни и начини на комуникация (напр. индустриални приложения, приложения за транспорта и др.).

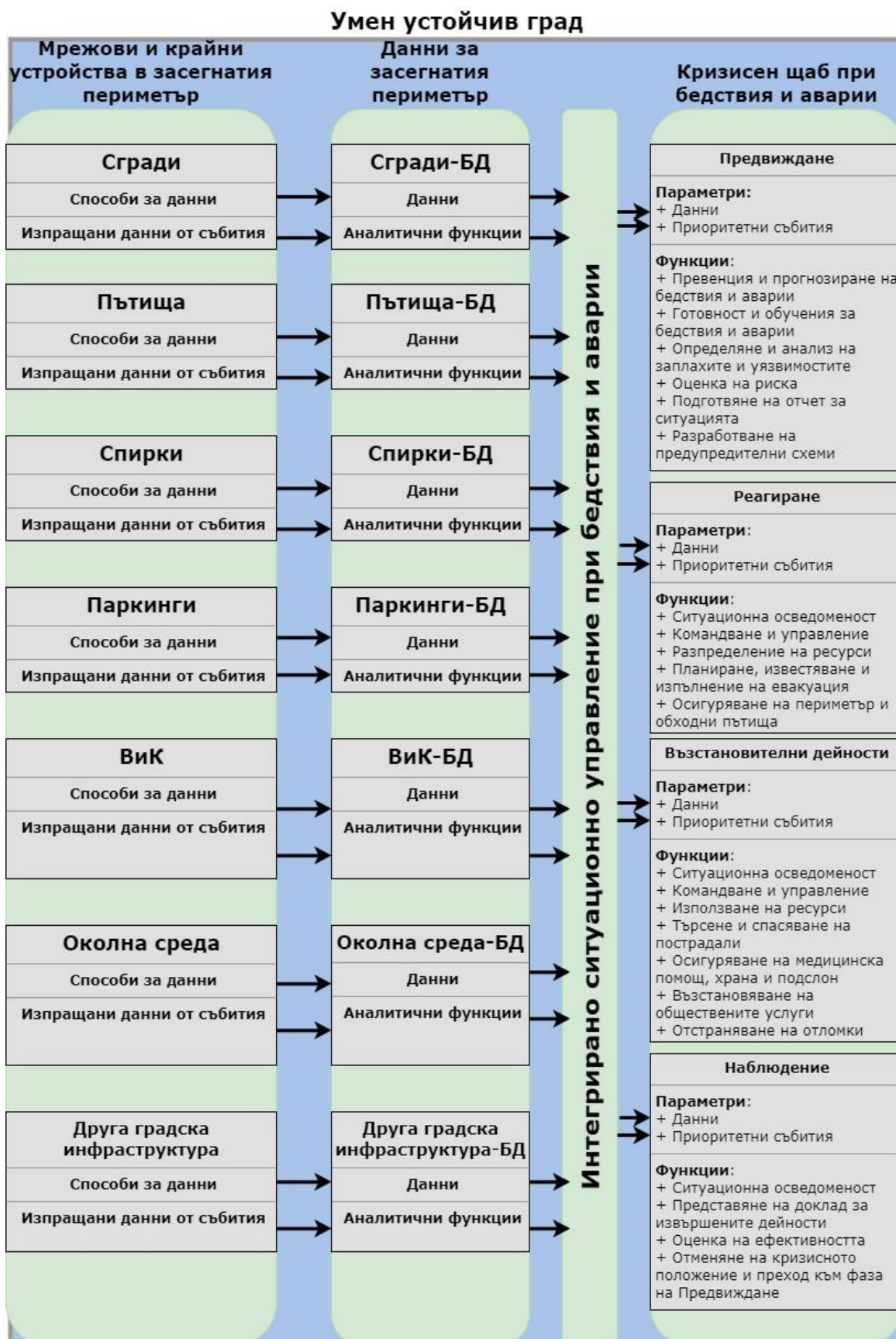
Фиг. 2. Концептуална архитектура на информационна инфраструктура на организацията, използваща IoT система

Третият слой на данните е свързан с функционалностите. Този слой е с основна роля за централизираното управление и за подпомагането на съвместната дейност на IoT системата с други системи и приложения от организационната информационна инфраструктура. Основен елемент за тази функционалност е интеграцията чрез Приложно-програмни интерфейси (APIs), които имат за цел да стандартизират обмена на информация към и от слоя за данни. Интерфейсите са отправна точка за приложения като ERP (Планиране на ресурсите на предприятието), CRM (Система за управление на взаимоотношенията с клиентите) и извеждането на публични данни за клиенти и партньори, тъй като функционалността на приложенията зависи или придобива нови възможности чрез съвместната дейност с IoT системата. В много случаи такива приложения реално се превръщат в нейни подсистеми, както е случаят с концепцията за „умния град“ и подсистемите BMS (Система за Управление на Сгради), MES (Производствени изпълнителни системи).

Възможностите за приложение на устойчиви технологии в слоя за данни включват използването на облачните технологии, както и свързаните с тях технологии за виртуализация и споделянето на инстанции на приложения между няколко организации (Multi-Tenancy)[4]. В резултат на това, централизираното управление от специализирани доставчици на облачни услуги би могло да намали цялостното въздействие върху околната среда и да постигне високи нива на устойчивост в IoT платформата.

Вариант на функционална архитектура на Интегриран кризисен щаб за овладяване на бедствия и аварии е представен на фигура 2. Интелигентната и устойчива градска инфраструктура и изградените на нейна основа услуги (приложения) играят важна роля за подобряването на градската адаптация към изменението на климата, както и готовността за реакция при бедствия и аварии, включително и такива предизвикани от терористични действия. Подобно интегрирано ситуационно управление се базира на системите за командване и управление, работещи съвместно и споделяни в различни информационни домейни, т.е. в множество градски организационни структури, като например такива свързани с енергетиката, водоснабдяването, транспорта, околната среда, сигурността и др. Част от инфраструктурата, която с най-голяма вероятност може да бъде засегната при настъпване на бедствие или авария в резултат на терористичен акт в градска среда, може да бъде системата на транспорта и сградите. По тази причина тези две подсистеми (транспорт и сгради) на умния устойчив град биват разглеждани като способи за ситуационна осведоменост от гледна точка на процесите по овладяване на кризисната ситуация при бедствия и аварии. В този двойствен характер на проявление на придобитите способности от изградената комуникационна и информационна инфраструктура се проявява синергията в постигането на устойчивост и сигурност. От една страна, в дългосрочен план устойчивите технологии способстват за ограничаване на вредните въздействия във времето. От друга страна, бедствията и аварията се характеризират със спонтанно и краткосрочно проявление, при което от основно значение са навременността, бързодействието и целенасочените дейности, което се подпомага и осигурява от продължително събираните данни за целите на превенция и готовност.

За целите на всеки етап от управлението на кризисната ситуация са налични данните и приоритетните събития за готово ползване от наличната инфраструктура в засегнатия периметър. Интегрираното ситуационно управление позволява чрез общ интерфейс информацията да е еднакво актуална, налична и стандартизирана за всички ангажирани организационни структури, екипи и формирования. По този начин се осигурява възможност за ситуационна осведоменост в реално време и координирани действия. От особена важност са готовите за ползване исторически данни, ключови за анализ на заплахите и уязвимостите, както и за оценката на риска. В този компонент си проличава способността, изградената с информационни и комуникационни технологии (ИКТ) градска инфраструктура, реализирана посредством IoT мрежи и приложения, да бъде от полза не само за превенцията, а и за предвиждането и управлението на бедствия и аварии.

Фиг. 3. Функционална архитектура на Интегриран кризисен щаб – зависимости и процеси

Предложеният сценарий за интегриран подход съдържа и някои предизвикателства по отношение на съвместимостта на данните придобити от цивилни източници и тези от техни съответни военни еквиваленти. Поради този проблем, на този етап съществува известно задържане на темповете на внедряване на иновативните процеси, но от друга страна, с все по-голям успех се намират решения на глобално ниво. Потенциалът за приложение на IoT в областта на сигурността и отбраната е от особен интерес и за НАТО, тъй като интелигентните устройства и мрежи биха могли да помогнат за по-добрата защита на държавите – членки. Във връзка с това, с цел изследване на възможностите за хибридна ситуационна осведоменост, през месец май 2017г. се провежда демонстрация по време на Международната конференция за военни КИС (ICMICS), по време на която са представени редица възможни сценарии за изследване на ограниченията и потенциала на IoT във военната област. В резултат на провеждането на тези сценарии интеграцията се счита за успешна, като се налагат следните заключителни изводи:

1. Използването на данните от умните градове осигурява допълнителна ситуационна осведоменост за градската зона, например проверка на данни за околната среда или камери за трафик. Използването на граждански източници изисква внимателно филтриране, за да се предотврати пренасищането на информацията, като заедно с това е необходимо да се извърши анализ за признаци на външна намеса или манипулация;

2. Демонстрацията в реално време подчертава необходимостта от архитектура на устройствата и данните, която да обедини най-добрите елементи от НАТО и от комерсиалния сектор на IoT. [2]

Интегрираното ситуационно управление при бедствия и аварии, като част от структурите на сигурността и отбраната, в своята същност надгражда вече съществуващи ИКТ инфраструктурни подсистеми. В следствие на това приложението на устойчиви технологии се явява „наследена“ способност от по-нисък ранг – те действат дългосрочно като част от подсистемите за превенция и контрол на бедствия и аварии. Изградените IoT мрежи за целите на сигурността на населението усъвършенстват своята дейност чрез придобиването на качествено изменение да работят съобразно нуждите на бъдещите поколения.

В заключение може да се обобщи, че като бъдещо предизвикателство може да се посочи изграждането на математически модел, с който да бъдат изчислени ползите от приложението на устойчиви технологии при функционирането на мрежите „Интернет на нещата“ в областта на сигурността и отбраната. Текущите стандартизационни процеси и предстоящите стандартизирани методики при извършването на този процес биха подпомогнали значително за бъдещото разработване на общо приложим модел с количествени метрики. В следствие на това значително биха се увеличили ползите за оценката на ефективността на прилаганите мерки чрез възможностите за сравнителен анализ, базиран на обща методика, при различни области на приложение. Разработеният вариант за усъвършенстване на мрежите от типа „Интернет на нещата“ в областта на сигурността и отбраната представя функционална архитектура на Интегриран кризисен щаб, като част от структурите на сигурността и отбраната. Аналогичен подход може да бъде приложен и за други организационни структури.

Друго направление за изследване е сигурността в рамките на системите IoT. Както ползите от устойчиви приложения биха могли да бъдат незначителни при липсата на устойчиви технологии при тяхното функциониране, така и ползите от използване на IoT за целите на сигурността и отбраната биха били неоснователни, ако в резултат се създават заплахи от нов вид. Процесът по стандартизация в тази област има най-голямо значение за развитието в това направление.

Дефинирането на функционална архитектура на информационната инфраструктура на организацията, на основата на прилагане на сигурни IoT мрежи би било отправна точка за всяко бъдещо изследване в тази многоаспектна област.

1. Global eSustainability Initiative (GeSI), „SMART 2020: Enabling the low carbon economy in the information age“ [Онлайн]. <http://gesi.org/files/Reports/Smart%202020%20report%20in%20English.pdf> [Отваряно на 26 4 2017].

2. NCI Agency, „Defending a smart city: Federating civil, military things and data“ [Онлайн]. <https://www.ncia.nato.int/NewsRoom/Pages/170803-IoT.aspx> [Отваряно на 28 10 2017].
3. Seffers G. I., Virtual reality a friend and Foe in Terror Fight, SIGNAL AFCEA'S International Journal, June 2017, , Vollume 71, No10, p.31
4. Министерство на транспорта, информационните технологии и съобщенията на Република България, „Електронен речник на информационното общество“ [Онлайн]. https://www.mtitc.government.bg/sites/default/files/uploads/glossary/it_rechnik.pdf [Отваряно на 21 11 2017].

ОПИТ НА ВОЕННА АКАДЕМИЯ „Г. С. РАКОВСКИ“ ПО ПРИЛАГАНЕ НА СИСТЕМИ ЗА ДИСТАНЦИОННО ОБУЧЕНИЕ

доцент д-р Иван Христозов, доктор Петко Димов

Резюме: *Дистанционното обучение предлага редица предимства пред стандартното обучение в клас. В настоящата работа се прави исторически преглед на развитието на дистанционното обучение във Военна академия през годините, с внедряване на едни или други програмни платформи. Предлага се сравнителен анализ на използваните платформи.*

Ключови думи: *дистанционно обучение, софтуерни платформи*

EXPERIENCE OF MILITARY ACADEMY "G S RAKOVSKI "IN APPLICATION OF DISTANCE LEARNING SYSTEMS

Associate professor PhD Ivan Hristozov, assistant professor PhD Petko Dimov

Abstract: *Distance learning offers a number of advantages over standard classroom training. An historical review of the development of distance learning at the Military Academy over the years with the introduction of some other platforms is made in the present work. A comparative analysis of the platforms is available.*

Keywords: *distance learning, software platforms*

Основна задача на Военна академия е обучението, подготовката и повишаване на квалификацията на кадри, работещи в сферата на сигурността и отбраната. В условията на преустройство на въоръжените сили и недостига на финансови средства се налага да се търсят ефективни и евтини методи за обучение и преквалификация. В отговор на всички изисквания през последните години се прилага дистанционно обучение.

Цел на настоящата работа е да представи опита на Военна академия по използване на Web базирани софтуерни платформи, осигуряващи дейността по провеждане на дистанционната форма за обучение.

Една Web базирана система за дистанционното обучение (СДО) е предназначена за управление на учебния процес на дистанционните обучаеми, за подпомагане подготовката на учебните материали, доставяне до обучаемите, провеждане на контрол и проследяване на резултатите от обучението и за осъществяване на комуникация по електронен път между обучаеми и преподаватели.

Посредством СДО с използване на софтуерни платформи се постига:

- намаляване на времето за подготовка, тестване, публикуване и актуализация на материали за дистанционно обучение;
- пълно обхващане на източниците на учебни материали;
- повишаване на степента на достоверност, съвременност и надеждност на предоставяната информация;
- предоставяне на възможност за планирана учебната дейност от страна на обучаваните в дистанционната форма на обучение;
- по-успешна социална и трудова реализация на хората, чрез подобряване на условията за равен достъп до образование и обучение, развитие на системата за учене през целия живот и развитие на дистанционни форми на обучение;
- осигуряване на взаимодействие с други военни или граждански системи за Дистанционно обучение на основата на единни стандарти и технологии (Internet, електронна поща и т.н.).

Използването на Web базирана СДО осигурява ефективен учебен процес – бързо доставяне на учебните материали, бърза и удобна комуникация между обучаемите и преподавателите, възможност за самоконтрол и контрол от разстояние.

Една Web базирана система за дистанционно обучение поддържа и функции по:

- създаване и поддържане на електронно хранилище на стандартизирани учебни компоненти;
- подготовка, публикуване, използване, актуализация и съхранение на електронни мултимедийни учебни материали;

- регистрация на потребители на системата и контрол на тяхната дейност;
- осигуряване на централизирано администриране на системата;
- предоставяне достъп на обучаваните в дистанционната форма на обучение до учебното съдържание, тестове и помощни материали;
- защита на информацията и др.

Web базираната система за дистанционно обучение във Военна академия „Г. С. Раковски“, се е развивала с годините на основата на няколко софтуерни платформи:

а) система за дистанционното обучение, организирано по линия на консорциума на военните академии и институтите, работещи по проблемите на сигурността – в тази връзка във Военна академия се използва програмния продукт Integrated Learning, Information and cooperAtion System (ILIAS)¹;

б) система за дистанционното обучение, организирано по инициативата на Министерството на транспорта и съобщенията за създаване на Виртуален български университет – в тази връзка Военна академия е закупила и използва платформата E_learning Shell² на Русенския университет „Ангел Кънчев“;

в) система за дистанционно обучение, изградена съобразно с потребностите на учебния процес във Военна академия и при изпълнение на проекти, финасирани по програми на Европейския съюз – използва се платформа Blackboard Learn³.

При разработване на СДО е отчетен и опита на Военна академия, придобит в резултат на обучението по използване на платформите за дистанционно обучение Learning Management System (LMS) на IBM⁴.

Връзките на системата за дистанционно обучение с използване на Blackboard Learn с други информационни системи за управление на Академията са показани на Фиг. 1.

Системата за дистанционно обучение има връзка с Информационната система за управление на качеството на обучение (ИСУКО) и финансово-счетоводната система на академията. От СДО в ИСУКО постъпват данни за проведените занятия, изпити, тестове, контролни и др. От ИСУКО и финансовата система към СДО постъпват персонални данни за обучаваните (имена, номера, сведения за заплащанията на обучението и др.).

Системата позволява обмен на електронни учебни материали с информационната система „Електронна библиотека“. По същество СДО, на базата на Blackboard Learn представлява електронна библиотека (електронно хранилище) достъпът, до която се определя спрямо правата на обучаваните и преподавателите. Същата е отворена за развитие и взаимодействие и с други източници на учебни материали и системи за обучение в рамките на проекта за създаване на „ВИРТУАЛНО ОБРАЗОВАТЕЛНО ПРОСТРАНСТВО В БЪЛГАРИЯ“⁵, чрез обмен на електронни учебни материали, електронна поща и др.

Системата за дистанционно обучение с използване на Blackboard Learn предоставя възможност за включване на Военна академия в обща система за подготовка на военнослужещи в рамките на инициативите на НАТО и Консорциума на Военните академии и институтите, работещи по проблемите на сигурността. Тя отговаря на основните принципи от световните стандарти, т.е. Shareable Content Object Reference Model (SCORM). Това предполага съвместимост и възможност за интегриране на материали и курсове от други подобни информационни системи. Позволява подготовка на учебни материали и курсове и на други езици (английски, френски др.). По такъв начин се осигурява възможност обучаеми от други страни да могат да се обучават по учебни програми, подготвени във Военна академия.

Системата за дистанционно обучение с използване на Blackboard learn ще може директно да комуникира с информационната система за управление на Военна академия, базирана на софтуерната платформа People Soft посредством интеграционен модул „Електронно обучение“ от People Soft. Основната роля на модула е осъществяване на двупосочна интеграция, включително на ниво Web и бази данни.

Разработката на системата за дистанционно обучение е в съответствие с Наредбата за държавните изисквания за организиране на дистанционна форма на обучение във висшите училища на Министерството на образованието и науката, обнародвана в Държавен вестник, бр.99 от 9 ноември 2004 г.⁶.

Фиг. 1. Връзки на системата за Дистанционно обучение на Военна академия с други системи за управление на настоящия етап (ASIS)

Основните елементи на системата за дистанционно обучение във Военна академия понастоящем са:

- Център за дистанционно обучение (ЦДО);
- Комуникационно-информационна подсистема, включваща софтуерната платформа Blackboard Learn;
- Подсистема за защита на информацията, базирана на софтуерна „Защитна стена“ от тип Mikrotik.

Системата за дистанционно обучение обхваща (

Фиг. 2):

- Преподавателите, които подготвят и актуализират учебни програми, курсове, тестове и др. за дистанционно обучение;
- Дистанционните обучавани – имат достъп и изучават електронните материали, решават тестове и др.;
- Internet информационното пространство – осигурява преносната среда за обмен на информацията между дистанционния обучаван и преподавателя;
- Два сървъра със софтуерна платформа за Дистанционно обучение Blackboard Learn, разположени в „Демилитаризирана зона“ на „Защитна стена“ (Firewall) от Internet информационното пространство на Военна академия „Г. С. Раковски“. Позволяват реализацията на необходимите за дистанционно обучение функции, съхраняват базите от данни с учебно съдържание, справките с изпитни резултати и др. Сървърите са свързани към общ дисков масив, в който се поддържа актуално копие на базата от данни. Достъп до сървера за дистанционно обучение се разрешава след регистриране на съответния обучаем.

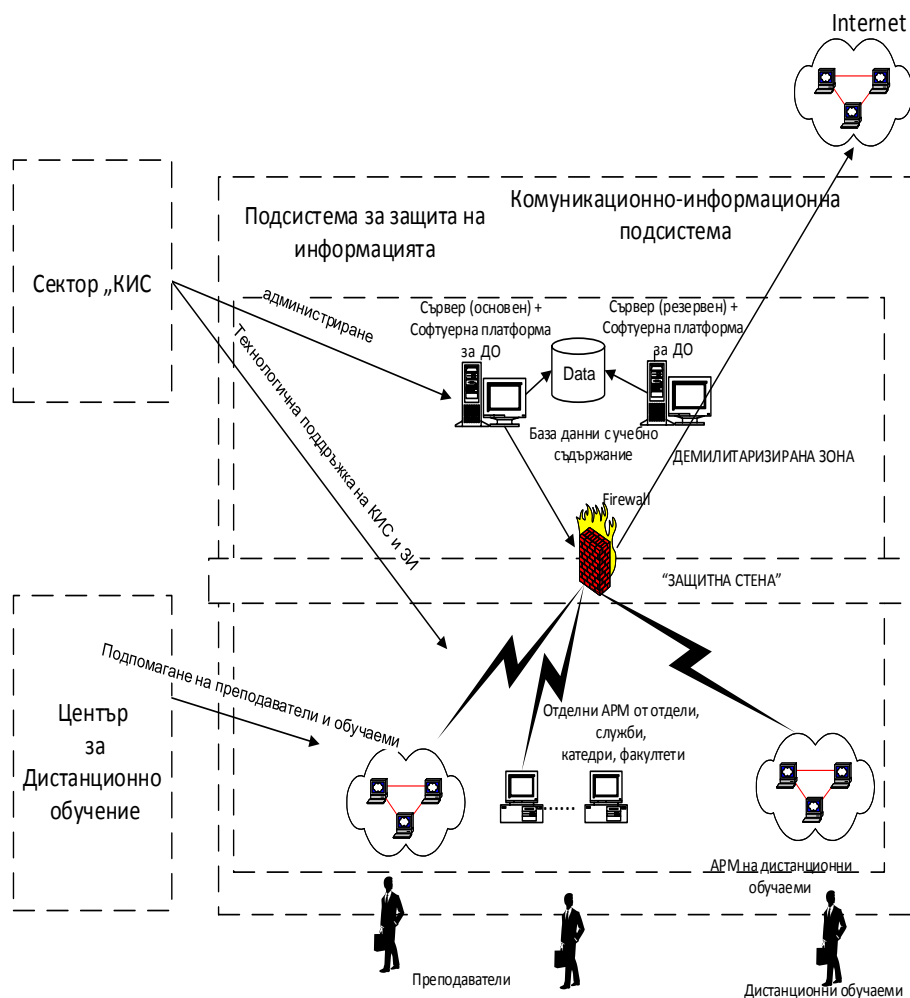
– Автоматизираните работни места (АРМ) на ръководния и академичен състав са отделени в отделни виртуални локални мрежи. Две от тези мрежи са само за интернет и в една мрежа са компютрите на отделни потребители, свързани с експлоатацията на информационните системи. Тези потребители също могат да ползват Internet през „Защитна стена“, базирана на софтуерната

платформа „Microtik“. Политиката за достъп се реализира чрез използване на правила за достъп, описани в „Защитната стена“;

– Необходимото комуникационно и информационно оборудване и оборудване за автоматизация на офиса – осигурява интерфейс и преносна среда на потребителите за връзка със системата;

– Подсистемата за защита на информацията – санкционира достъпа до ресурсите на системата за Дистанционно обучение, алармира за необичайни състояния и сридове и др.

Софтуерната платформа за дистанционно обучение Blackboard Learn предоставя съвременни функционалности за асинхронно и синхронно обучение, модули за антиплагиатство и други, които са основа за развитието на дистанционното електронно обучение. Друго основно предимство е нейната съвместимост и интегрираност със специално разработени стандартизирани електронни образователни материали от водещи доставчици на електронно образователно съдържание в региона, Европейския съюз и света. Притежава електронно хранилище на учебни материали.

Фиг. 2. Функционална структура на СДО

Електронното хранилище, съвместно със софтуерната платформа за обучение Blackboard Learn предоставят възможности за:

- Поддръжка на йерархична структура на хранилището на учебни материали по директории;
- Отдалечен достъп чрез защитена връзка;
- Управление на потребителските права и роли;
- Управление на съдържанието;
- Управление на цифровите права;
- Проследяване на достъпа до хранилището, справки, анализи и статистика;

- Възможност за работа с предишни версии на софтуерната платформа Blackboard Learn.

Електронните и мултимедийни помагала в платформа за обучение Blackboard Learn могат:

1. Да са от различни дисциплини и различни научни области: Военно дело; Управление на големи организации; Инженерни науки; Философия; Лидерство и др.;
2. Да съдържат графики и/или таблици и/или изображения, интегрирани директно в текста;
3. Да съдържат интерактивни тестове и/или таблици и/или графики, интегрирани директно в текста;
4. Да съдържат аудио и/или видео материали, интегрирани директно в текста;
5. Да съдържат звукови ефекти и/или анимация.

Електронното хранилище осигурява възможности за съхранение и управление на множество учебни материали под формата на файлове в различен формат или инструменти (тестове, задания, дискусии и др.) във файлова структура. Предимствата на централизираното съхраняване на учебните обекти са: възможността за многократно използваемост, достъпност на материалите от различни дисциплини, оптимизация при управлението – определяне на права за достъп на различните системни роли в средата за е-обучение и т.н.

Структурата на електронното хранилище следва организационния модел на звената във Военна академия и правилата за организация на учебния процес, т.е. в системата за е-обучение е изграден каталог с дисциплини, който съответства на йерархичната структура на звената. На най-високо равнище са основните звена – факултетите: Командно-щабен и Национална сигурност и отбрана, Департамент езиково обучение, Институт за перспективни изследвания за отбраната и Център за квалификация, дистанционно обучение и компютърни симулации. За всяко от основните звена се създават директории за съответните катедри, които спадат към него.

Избрана е единна номенклатура за идентификационните номера на дисциплините. Тези номера са съставени от следните компоненти: код на факултет, код на специалност, код на дисциплина и учебна година. В края на всяка учебна година дисциплините се архивират, без да се включват данните за студентите, които са били записани в дисциплината. По този начин се осигурява многократно използваемост на създадените дисциплини за следващите години. Въвеждайки данни за годината, в номенклатурата се осигурява идентичност на дисциплините за различните учебни години.

Аналогично на представянето на дисциплините е организирано и съхранението на учебните материали за курсовете. За всеки курс е отделено място в зависимост от принадлежността на курса към съответното звено.

Представената йерархия позволява лесна разширяемост при евентуално възникване на промени в структурата на институцията и/или при протичане и организация на учебния процес. При промяна на учебните планове – премахване или добавяне на дисциплини, електронното хранилище лесно ще бъде обновено с използване на функционалните възможности на Blackboard Learn.

Хранилището представлява структура, където могат да се съхраняват файлове в различни формати. Файловете, които могат да се визуализират и възпроизвеждат в рамките на електронната платформа за обучение без да има нужда от задействане на локално инсталирано приложение са следните: aiff, mp3, midi, mp, wav, wma, gif, jif, jpg, jpeg, png, tiff, wmf, avi, mpg, mpeg, txt, htm, rtf и html.

Останалите формати, които не са включени в горния списък се изтеглят локално на компютъра и се отварят със съответната програма.

Освен файлове, в хранилището могат да се съхраняват и всички учебни обекти, които се използват в учебния процес от платформата Blackboard Learn, като: тестове, задания, проучвания, въпроси и урни с въпроси, и т.н.

Когато хранилището се достъпва през Blackboard Learn платформата, всички учебни обекти могат да се интегрират и да се използват в различни дисциплини и зони в системата, без да има нужда от копиране във всяка дисциплина.

Софтуерната платформа за дистанционно обучение Blackboard Learn представлява система за Web-базирано дистанционно обучение, която включва основни функции от управлението и реализирането на учебния процес.

Системата е изградена на основата на трислоен модел стандартен за веб приложения, който се състои от база данни, приложен сървър на системата и потребителски интерфейс. Тя е Web базирана и не изисква специализиран софтуер на работните места на потребителите.

Основните функции на софтуерната платформа за дистанционно обучение Blackboard Learn се групират по следния начин: *функции за администратора; функции по комуникацията; функции, свързани с представяне на учебното съдържание и др.*

Администраторът притежава възможности за задаване на роли на различните потребители, за определяне на правата им за достъп до ресурсите в системата, за извършване на стандартни справки за потребителската активност и достъпа до системата, както и възможност за създаване на персонализирани такива без нужда от допълнително програмиране.

Основните *функции по комуникациите* са както следва:

- Системата притежава възможност:
 - за Single Sign On автентикация, при което се запазват зададените права и роли и се предлага на студентите и преподавателите една единствена точка за достъп до цялата система;
 - за интеграция с Lightweight Directory Access Protocol (LDAP) или други протоколи за автентикация.
- Системата разполага с налични инструменти за комуникация и взаимодействие като календар, обяви и съобщения, имейл, задачи, чат;
- Налице са вградени инструменти за стимулиране на студентското участие в образователния процес – чат, възможност за създаване и управление на форуми (дискуссионни табла), журнали, блогове, уикита, както и възможност за персонална оценка на всеки отделен принос и коментар на отделните потребители, без напускане на платформата.

Функциите, свързани с управление на съдържанието са:

- Възможност за създаване на шаблони на курсовете и помощник (wizard) за създаване на стандартизирани курсове по шаблони;
- Съвременен и интуитивен интерфейс web 2.0, възможност за персонализиране на изгледа на уеб интерфейса от потребителите чрез промяна на цветовете, шрифтове, дизайн, фон и съдържание;
- Чрез системата може да се създават каталози от курсове. Има възможност за търсене на курсове и видимост на курсовете според зададени права и роли на индивидуалните потребители в системата;
- Чрез системата може да се интегрират и вграждат снимки, презентации и видео съдържание от социални мрежи без напускане на учебната среда и без да са необходими специализирани познания по уеб програмиране (HTML, CSS, Javascript);
- Поддръжка и възможност за вграждане в съдържанието на общоприети файлови формати като aam, aiff, asf, au, avi, doc, gif, html, htm, jpg, jpeg, jif, mpe, mpg, mpeg, moov, mov, pdf, pps, qt, ra, ram, swa, swf, tiff, txt, wav, wpd, xls, xlsx, docx, ppt, pptx, wma, wmf, wmv, както и визуализиране и възпроизвеждане на горе-посочените файлови формати в рамките на платформата, при наличие на съответните "plug-in-и" в инсталацията на клиентския интернет браузър, използван за работа с платформата;
- Възможност за създаване, редактиране и дизайн на учебно съдържание без специализирани познания за уеб програмиране (HTML, CSS, Javascript);
- Възможност за задаване на поредност на достъпване на учебните материали с цел усвояването им в определена последователност;
- Възможност за промяна на настройки на курса, задаване на достъпност и недостъпност до определени инструменти и части от съдържанието на курса, по дати и часове;
- Възможност за автоматично известяване на потребителите за нови дейности, публикации, домашни работи, изпити, тестове или промени в курса;
- Възможност за подаване на домашни работи, тестове и контролни работи онлайн;
- Възможност за провеждане на проучвания и анкети между потребители в системата;
- Платформата разполага с редица функционалности за оценка на потребителите:
 - въпросите в тестовете могат да бъдат дефинирани и с допълнителна описателна информация (т.нар. метаданни), която позволява бързото им сортиране по теми или други показатели, с цел повторна употреба на въпросите в следващи тестове;
 - тестовете дават възможност за проверка на знанията на студентите чрез анкети тип quiz;
 - възможност за няколкократно полагане на тестове и изпити;

- възможност за самооценка;
- възможност за създаване на хранилище с въпроси, което позволява многократно използване на въпроса в различни курсове и тестове без необходимостта от повторното им създаване и др.
 - Визуализация на прогреса на курса, даваща възможност на потребителя бързо и лесно да разбере къде се намира в учебния процес;
 - Проследяване на активността и усвояването на материала чрез стандартни или специализирани справки в платформата, без необходимост от допълнително програмиране;
 - Наличие на лесен и интерактивен помощник при създаването на (курса), предмети, където преподавателят ще има възможност да избира готова структура на предмета (курса), както и графично оформление в зависимост от спецификите на предмета възрастовата група, както и начина и стила на преподаване, като за тази функция да има на разположение богат набор от шаблони с графични изгледи и структури на различни предмети (курсове) и др.

Заклучение

Ефективното използване на съвременните информационни и мрежови технологии в сферата на образованието ще доведе до повишаване на качеството, обогатяване на учебното съдържание и въвеждане на иновационни образователни технологии и методи в учебния процес.

Преки резултати от прилагането на Web базирани системи за дистанционно обучение са:

- Включване на лица в неравностойно положение в образователния процес и лица живеещи извън академичните градове в образователния процес;
- Интерактивен начин на обучение чрез дискусии, съвместни проекти и постоянна комуникация между студенти и преподаватели;
- Привличане на по-широка част на различните слоеве на обществото в процеса на обучение и намаляване на броя на лицата, които напускат без да са завършили курса си;
- Подобряване на качеството и на практическата приложимост на висшето образование, така че учебните програми да отговарят на нуждите на учащите се, на пазара на труда и на бъдещото кариерно развитие, а също така насърчаване на върховите постижения в преподаването и научноизследователската дейност;
- Развитието на електронни форми на дистанционно обучение и улесняването на ученето през целия живот.

¹<http://www.ilias.de/ios/index-e.html>

²E-learning Shell, <http://ecet.ecs.ru.acad.bg/else/index.php?lang=bg>

³ Blackboard Learn, Learning Management System, <http://www.blackboard.com/learning-management-system/blackboard-learn.html>

⁴IBM Lotus Learning Management System, www.ibm.com/bg

⁵Орлин Кузов, Ангел Смрикаров, Виртуалното образователно пространство в България – състояние и перспективи, Copyright, София, 2005.

⁶ Наредба за държавните изисквания за организиране на дистанционна форма на обучение във висшите училища на Министерството на образованието и науката, обнародвана в Държавен вестник, бр. 99 от 9 ноември 2004 г.

ПОДХОД ЗА ОПРЕДЕЛЯНЕ НА КРИТИЧНА ИНФРАСТРУКТУРА И КРИТИЧНА ИНФОРМАЦИОННА ИНФРАСТРУКТУРА

полковник Людмил Методиев

Резюме: В доклада е представен подход за определяне на критична инфраструктура и критична информационна инфраструктура чрез декомпозиция по нива, с въвеждане на йерархично свързани понятия и извършване на проверка за критичност. Чрез този подход се позволява проблемът да се обхване в цялост, като при всеки етап от по-общото понятие се определя по-конкретното и се извършва проверка за критичност. Подходът на декомпозиция по нива повишава убедеността за пълнота при определяне на критичната инфраструктура и критична информационна инфраструктура.

Ключови думи: критична инфраструктура, критична информационна инфраструктура, информационна сигурност и кибер защита

APPROACH FOR THE DEFINITION OF CRITICAL INFRASTRUCTURE AND CRITICAL INFORMATION INFRASTRUCTURE

Colonel Lyudmil Metodiev

Abstract: The report presents an approach for defining critical infrastructure and critical information infrastructure through decomposition by levels with the introduction of hierarchically related concepts and carrying out criticality checks. This approach allows the problem to be covered in its entirety, as at each stage from a more general concept a more specific one is determined and a criticality check is carried out. The level of degradation approach increases the accuracy in defining the critical infrastructure and the critical information infrastructure.

Key words: Critical Infrastructure, Critical Information Infrastructure, Information Security, Cyber defense.

Ключовите елементи на общественоекономическата инфраструктура, които са жизненоважни за националната сигурност и за основното функциониране на индустриалните икономики се наричат критична инфраструктура (КИ). Като понятие, инфраструктура обхваща обекти и функционални връзки между тях.

За да работи гладко, надеждно и продължително КИ зависи от редица високо взаимнозависими национални и международни комуникационни и информационни управленски системи. Тази информационна инфраструктура подсилва много елементи от КИ и затова се нарича критична информационна инфраструктура (КИИ). Критична информационна инфраструктура е изправена пред постоянни промени, чрез нови начини на взаимодействие между обществата: най-очевидна е растящата употреба на отворени системи за наблюдение и управленски операции в КИ, както и съсредоточаването на медии, информационни технологии и телекомуникационни технологии чрез интегрирани информационни и комуникационни технологии.

Ясно и строго разграничение между двата ключови термина – защита на критичната инфраструктура и защита на критичната информационна инфраструктура е желателно, но много трудно постижимо. Въпреки това има поне една характеристика за разграничаване на двете концепции. Докато защита на КИ обхваща всички критични сектори на националната инфраструктура, защита на КИИ е само част от всеобщо усилие за защита, което се фокусира върху критичната информационна инфраструктура.[5]

Защитата на КИ и КИИ се разглежда единствено в контекста на кризисни ситуации, които са бедствия, аварии, тероризъм, въоръжени конфликти и други злонамерени въздействия. [2,4]

Като подход за определяне на КИ се предлага декомпозиция по нива чрез въвеждане на йерархично свързани понятия и проверка за критичност.

Йерархично свързани понятия

За определянето на КИ и КИИ се въвеждат йерархично свързани понятия, като всяко по-долно ниво се получава чрез декомпозиция по функции на по-горното. Всяко по-долно ниво с работата си осигурява по-горното.

Най-високото ниво в йерархията е *обществото*.

Направления на функциониране на обществото. Обществото съществува благодарение на успешното осигуряване на направленията на функциониране на обществото. Тези направления са:

- Защита;
- Осигуряване;
- Развитие.

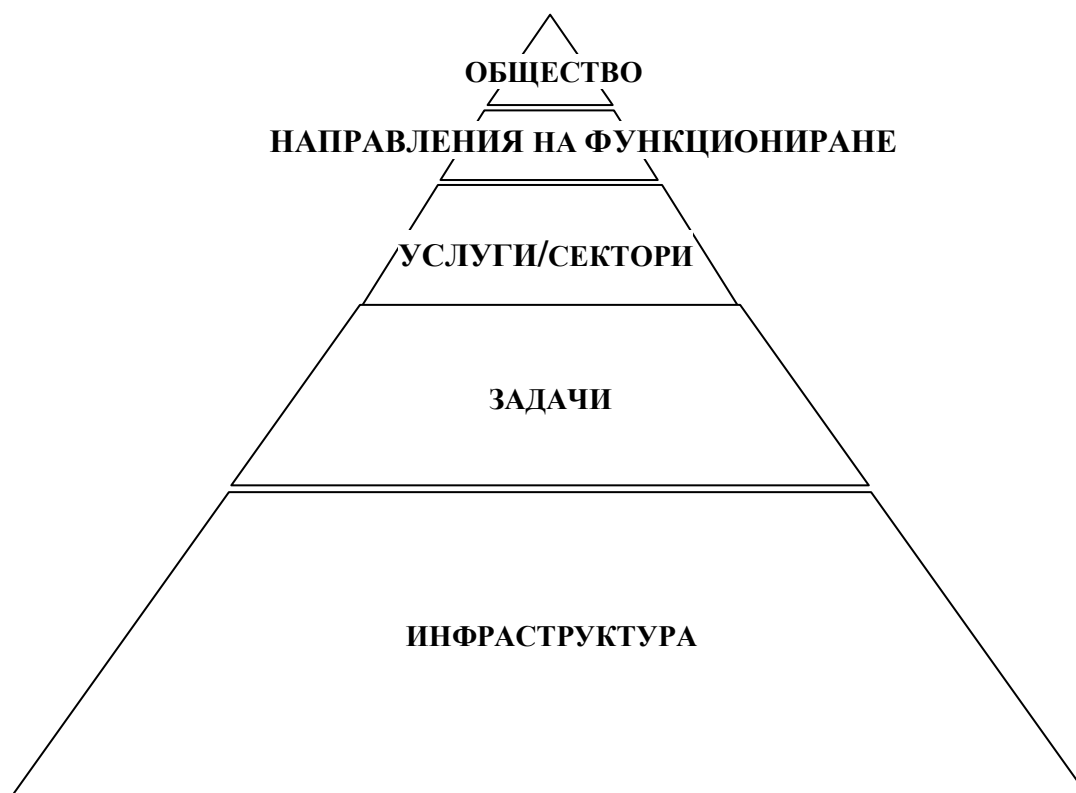
Услуги/сектори. Направленията на функциониране на обществото се осигуряват чрез поддържането на обществени услуги. Услугите се определят от направленията на функционирането на обществото, но ако се приеме, че са прекалено общи и е необходимо да се конкретизират, може да им се извърши декомпозиция на едно или повече нива.

Задачи. Това са конкретните дейности, които се извършват за да се осигурят услугите. При изпълнението на задачите, с цел опростяване на управлението, е възможно да се въведе териториален принцип. Това е допустимо, когато кризите са свързани с влияние върху определена територия.[1]

Инфраструктура. Всяка задача се изпълнява чрез определена инфраструктура и изпълнението ѝ зависи от работоспособността на тази инфраструктура. Инфраструктурата е съвкупност от:

- Инфраструктурни обекти – това са обекти с функционална самостоятелност, т.е. могат да се определят необходимите им условия за функциониране и резултатите от работата им;
- Връзки между инфраструктурни обекти – връзките могат да бъдат функционални или по линия на управлението.

Връзката между понятията е представена на фигура 1.

Фиг. 1. Връзка между понятията

Така систематизирани, понятията показват следните стъпки на функционална декомпозиция:

1. Обществото функционира в определени направления.
2. Направленията на функциониране на обществото определят необходимите услуги/сектори.
3. Услугите/сектори се поддържат чрез изпълнение на задачи.
4. За изпълнение на задачите се изгражда и поддържа необходимата инфраструктура.

Погледнато отдолу нагоре се вижда, че:

1. С работата си инфраструктурата успешно изпълнява задачите си.
2. Непрекъснатото изпълнение на задачите поддържа необходимите услуги/сектори.
3. Наличността на услугите/сектори успешно осигурява направленията на функциониране на обществото.

4. Успешно осигурените направления на функциониране на обществото водят до нормален живот и развитие на обществото.

При нормални условия инфраструктурата работи и поддържа нормалния живот на обществото. При кризи се нанасят поражения върху инфраструктурата, което указва негативно влияние върху обществото.

Нива за изследване на критичност

Изследването за критичност започва от определянето на критичните сектори/услуги, след това се търсят критичните задачи и накрая е необходимо да се открие инфраструктурата, която изпълнява критичните задачи.

На фигура 2 са показани нивата на определяне на критичност.

Фиг. 2. Нива за определяне на критичност

Според фигура 2 изследване за критичност е необходимо да се прави при определени услуги, задачи и инфраструктура.

В етапа на декомпозиране се стига до услугите или както някои автори ги наричат – сектори, показани на фигура 3.

Фиг. 3. Карта на секторите/услуги

На етапа определяне на секторите/услугите се извършва първата оценка за критичност (фиг. 2). Критични услуги (КУ) за обществото са тези дейности, при отпадането на които ще се претърпят неприемливи загуби и щети, които ще засегнат направленията на функциониране на обществото.

Критичните сектори/услуги се определят на базата на анализ на направленията на функциониране на обществото, които за нуждите на изследването се декомпонират до необходимото ниво. Определените услуги са критични в контекста на кризисни ситуации, като носят риск за живота и здравето на хора и имат негативни икономически и обществени последици. На фигура 4 е дадена карта на критичните сектори/услуги, където достатъчното ниво на декомпозиция е второ. Тя се получава от Карта на секторите/услуги, като се зачеркнат определените като некритични услуги.

Фиг. 4. Карта на критичните сектори/услуги

На следващия етап при определяне на критични задачи се изследват за критичност само задачите, изпълнявани за поддръжка на вече определените критични сектори/услуги.

Като краен резултат критична се определя инфраструктурата, която е важна за изпълнението на критичните задачи.

Изводи:

През последните години под натиска на проблемите свързани с глобалния тероризъм, много държави предприемат стъпки за подобряване на анализ на уязвимостите и заплахите към тяхната КИИ и изготвят възможни решения за защита на тези критични активи. [3]

Подход за определяне на КИ чрез декомпозиция по нива и проверка за критичност позволява да се обхване проблема в цялост, като при всеки етап от по-общото понятие се определя по-конкретното и се извършва проверка за критичност. Този подход повишава увереността за пълнота при определяне на КИ и КИИ.

1. Петров Л., З.Здравков, Изследване на зависимостта на критичните задачи на НАТО от национални информационни системи. Научна конференция на тема “Научни технологии и системи за осигуряване на отбраната MT&S-3013“, Институт по отбрана, декември 2013 г., ISSN 2367-5942, стр. II-123 – II-132.

2. Здравков З., Защитата на автоматизираните информационни системи, като елемент на антитерористичната практика, Научна конференция на тема “Роля и цели на Военна академия

“Г. С. Раковски” в изграждането на образователна мрежа за бъдещи лидери”, София 2005, ISBN 954-9348-02-4, стр. 153-155.

3. *Здравков З.*, Тестване на сигурността на автоматизираните информационни системи, Научна конференция на тема “Управление на знанието в научно-образователните организации“, ВА „Г. С. Раковски“ април, София 2009, ISBN 978-954-93-48-11-3, стр. 163.

4. *Министерски съвет* на РБ. Наредба за реда, начина и компетентните органи за установяване на критичните инфраструктури и обектите им и оценка на риска за тях, Приета с ПМС № 256 от 17.10.2012 г., обн. ДВ. бр.81 от 23 Октомври 2012г., изм. и доп. ДВ. бр.19 от 26 Февруари 2013г.

5. *Wegner, A., J. Metzger, M. Dunn*, International CIP Handbook ETH, Zurich 2002.

СОЦИАЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ КАТО ИЗТОЧНИК НА ИНФОРМАЦИЯ ЗА СПЕЦИАЛИЗИРАН АНАЛИЗ

Стоян Червеняков

Резюме: *Разглеждат се социалните медии и социалните мрежи, и възможностите, които те предоставят за общуване между гражданите, за координираните усилията на множество хора в кратки времеви интервали и за ползването им като оръжие на терористични организации. Извършва се анализ на методи и средства за извличане на специализирана информация от тях.*

Ключови думи: *социални мрежи, социални медии, специализиран анализ на информация.*

SOCIAL TECHNOLOGIES AS A SOURCE OF INFORMATION FOR SPECIALIZED ANALYSIS

Stoyan Cherveniyakov

Abstract: *Social media and social networks and the opportunities they provide for communicating between citizens, coordinating the efforts of many people in short time intervals, and using them as a weapon of terrorist organizations are being explored. An analysis of methods and tools for extracting specialized information from them is carried out.*

Keywords: *social networks, social media.*

Съвременната среда за сигурност се характеризира с висока степен на сложност и нееднозначност при прогнозиране на бъдещи и анализиране на текущи процеси. Макар и не твърде официално, навлизат и все по-широко се използват термините информационна ера и информационно общество, като помощни базисни понятия в един научно-подобен и мултидисциплинарен опит да бъдат обяснени някои нови феномени в технологично доминираното ежедневие. Този опит е не само наукоподобен, но и малко или повече умозрителен, повествователен и теоретичен затова, защото човечеството се сблъсква с подобно явление за пръв път в своята позната история и няма базата, на която да прави солидни изследвания – т.е. възможен е някакъв анализ на това как се е стигнало дотук, но не е възможна достоверна прогноза за това до какво ще доведе.

Темпът на развитие на информационните технологии се ускорява в геометрична прогресия. С голяма доза вероятност се прогнозира, че темпът на развитието на технологичния сектор в следващите десет години ще бъде по-голям, отколкото през изминалите сто. Описаният ефект на забързване е познат в социалните науки като „компресия на историческото време“. За технологичното измерение на този ефект от много години говорят някои от водещите специалисти в сферата на информационните и комуникационни технологии – така например Уилям Хенри Гейтс (Главен софтуерен архитект в Microsoft) говори за дигитални нервни системи– компютърно базирани информационни магистрали, по които информацията се пренася с огромна скорост и в реално време. Това вече е факт и довежда до внедряване на различни нива на изкуствен интелект в продуктите, повишено качество на обслужване и интуитивност на услугите, които се използват в корпоративния сектор и във всекидневния живот на хората. Ефектът като идея, следва да се изрази в повишаване достъпността на средата, ергономия, енергийна ефективност и повишаване на общото качество на живот на хората. Следва да се разбира, че описаните тенденции имат и съществени негативни ефекти. Така например достъпа на все повече хора по цял свят до компютри и други мобилни персонални устройства (платформи), развитието на Internet и съвременните информационни технологии, непрекъснато увеличават броя на участниците в обмена на различен тип данни (текст, звук, картина, видео и др.)¹

Дефицитите в общуването и промяната в параметрите на социалната среда на все по-голям брой хора, води до нарастваща употреба на информационни технологии, като поднасяната информация в развитие на времето се възприема с намаляща критичност от потребителите и бива възприемана като „чиста монета“. Това явление има изключително сложен социално-антропологичен, психологически и исторически генезис, като ефектите от него все по-бързо и все по-ясно забележимо инфилтрират обществата на всички нива и засягат всички социални структури.

С навлизането на човечеството в информационната ера, проблемите стоящи пред правителствата, армиите, фирмите и гражданските организации вече не са в това, как да се „добие информация“, а как именно да се отсее от огромните масиви и правилно да се анализира онази част, която е критична по отношение на целите и перспективите.

Основен определящ фактор на описания процес се явява времето – неговия недостиг лимитира обема дейности, които могат да бъдат извършвани във всеки отделен етап от събирането и обработката на информация.

Един възможен източник на информация биха могли да бъдат т.нар. „социални технологии“ или новите форми на масовизирано създаване и споделяне на съдържание, каквито са медиите и социалните мрежи.

Открити източници на информацията. Характеристики на традиционните и социални медии и мрежи

В общия случай, хората получават по-голямата част от информацията с която оперират от публичните медии. Масмедията е мощен инструмент за формиране на обществено мнение относно държавните политики в различни области на обществения сектор. Медията разкрива и излага публично слабостите, артикулира нуждите и желанията (стремежите) на хората (общностите) и призовава за промяна на обществената, властващата (водещата) парадигма, тогава когато социалните енергии са концентрирани около определени теми и тече обществен дебат. Институциите са заинтересувани да изграждат и поддържат добро работно взаимодействие с публичните медии и този интерес по правило би следвало да се покрива с обществения. Те трябва да работят с медиите така, че да осигурят ретранслирането на своите послания към обществеността и да търсят подкрепата на медиите за центриране на вниманието върху темите и казусите от обществено значение. Критичната роля на медиите за администриране на полемиката и разрешаване на проблемите, чрез придаване на широк обществен отзвук, може да бъде илюстрирана чрез множество примери. В редица страни биват стартирани медийни кампании за демократични или недемократични действия.

Традиционни медии

Това е най-старата, „класическа“ и добре позната форма на представяне на медийно съдържание – традиционно се разглеждат потребителите като ползватели на информация, които четат, слушат или гледат вече написаното (заснетото) за тях съдържание, в една еднопосочна релация на предаване и възприемане.

Традиционни медии са печат, радио и телевизия. Тяхната популярност е все още значима, но бележи тенденция на намаляване на относителния си дял от внимание на потребителите спрямо активните форми на обмен на информация – съвременният човек иска да бъде активна страна и да въздейства (управлява) съдържанието, което консумира. Съществува и огромен брой потребители, които използват ресурсите на интернет основно с развлекателна насоченост, като използват социалните медии и мрежи само за да се информират по определени въпроси и за да бъдат във връзка със своите партньори в онлайн активности. Именно поради тази причина развлекателната и по-специално гейминг индустрията бележи огромен подем в последните 35 – 40 години, но затова ще бъде споменато по-подробно по-нататък в разработката.

Социални медии

Социалните медии създават и предоставят възможността потребителите сами да създават и споделят съдържание – там всеки потребител може да бъде автор, ако желае.

Това, че една медия е позиционирана в интернет пространството, не я прави автоматично социална – необходимо е да има активно, двустранно създаване, споделяне и възприемане на съдържание.

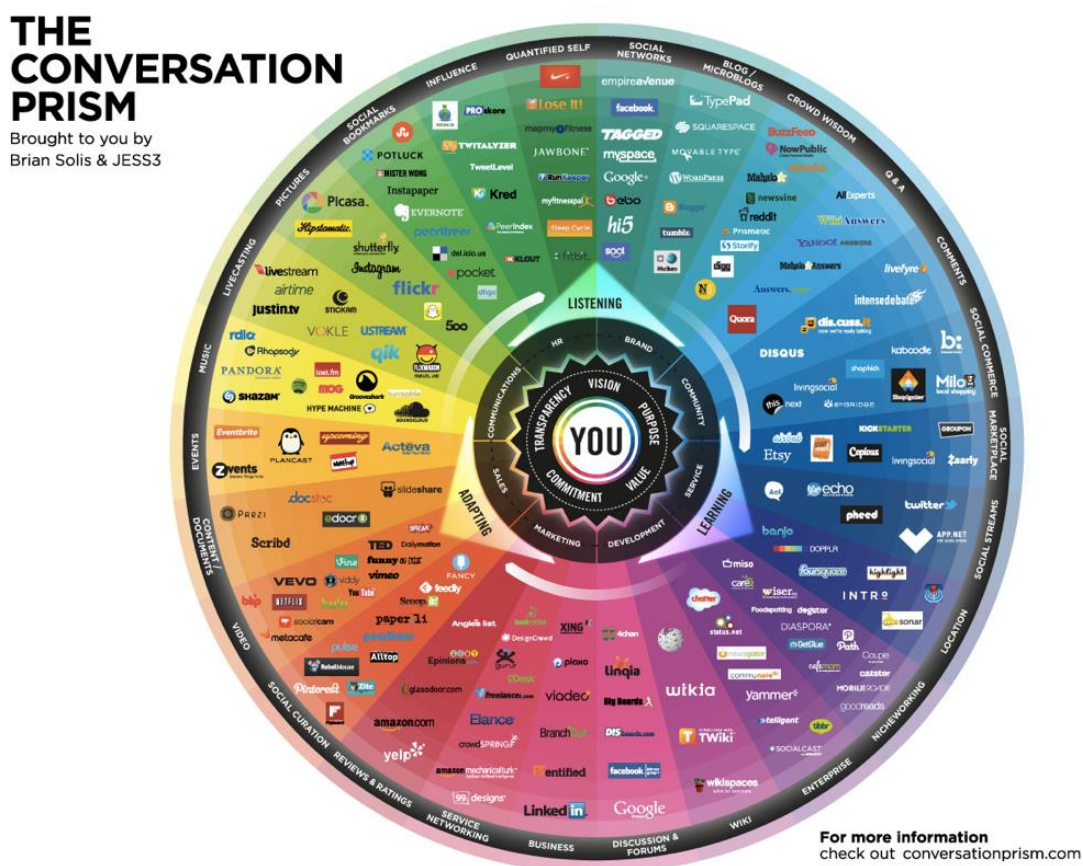
Добър пример за социална медия е Youtube – там цялото съдържание се създава от потребителите.

Видове социални медии

Социалните медии се характеризират с изключително голямо многообразие. Един от успешните и нагледни опити за систематизиране и визуализиране на общата представа за тях дава разработената от американския специалист по комуникации Брайън Солис „Призма на разговорите“ (Conversation Prism) (фиг. 1)².

Въпреки, че са дадени само основните и най-популярните от гледна точка на брой потребители, броят им е изключително голям, поради тази причина няма да бъдат разглеждани детайлно в настоящото изложение. Вместо това ще бъде отделено по-голямо внимание на социалните мрежи, основни техни характеристики, плоскости на влияние върху социалната тъкан и на това, защо и как от тях може да бъде извлечена важна информация.

Социалните мрежи са вид социални медии, при които основният акцент се поставя върху общуването и взаимодействието между потребителите. В момента те са определящи за интернет средата по отношение на брой потребители и време прекарано в тях. Те предлагат на потребителите особено „лично“ пространство (наричано най-често профил), което те могат да оформят по свое предпочитание и да използват за контакт с други потребители.

Фиг. 1. Призма на разговорите

Най-успешната социална мрежа в света с около над 1,4 милиарда активни потребители на месец (над една трета от интернет потребителите в света) е Facebook, с други думи около 75% от всички възрастни онлайн потребители на планетата използват Facebook поне веднъж месечно³.

Социалните мрежи промениха завинаги света на комуникациите между отделните индивиди, локалните общности и обществата като цяло, но носят и много както явни, така и скрити рискове и

заплахи. Една от най-директните е превръщането и използването им в „оръжие“, или на английски „Weaponization of social media (network)“.

Социалните медии като „оръжие“ и инструмент, наред с традиционните средства за упражняване на влияние, каквито са конвенционалната мощ на армиите и политиките провеждани под ядрен чадър, се проектират все по-изразено върху някои феномени на информационната среда. Поради тяхната масовост и достъпност те се превръщат във все по-мощен инструмент в арсенала на държави и организации, които имат стратегически интереси и които разполагат с достатъчно средства.

С разрастването и развитието на интернет от началото на 90-те години на миналия век до наши дни, популацията използвава световната мрежа нарастна от няколко милиона до няколко милиарда. За това време социалните медии се превърнаха в едни от формиращите фактори за гражданските общества в целия свят, като тяхната поява и разрастване повлия хора с различни обществени позиции, в това число политици, знаменитости, активисти и обикновени граждани.

Информационната среда се съгъства, става по-сложна и едновременно с това и по-достъпна, като дава възможност на популацията в мрежата да получава по-широк достъп до информационни ресурси, повече възможности за включване в разговори по публични теми (основно в социалните мрежи) и подобрява възможността за формиране и износване на колективни инициативи.

Популярни платформи като Wikipedia и Google навлизат в държави с доскоро затворено и консервативно публично пространство със засилена цензура и ограничаване на свободите на гражданите, което повишава свободата на гражданите да създават своя собствена публична медийна среда и да комуникират свободно помежду си в реално време, без това да бъде цензурирано.

На обществената и политическа сцена, в условията на демокрация и гарантирани от закона граждански права, тези нови допълнителни свободи доведоха до увеличени нива на масовост и организираност при публични прояви като протести, митинги, шествия, манифестации и др. В последните години по-голямата част от организационните и координационни мероприятия за подобни прояви се извършват в социалните мрежи чрез обмен на видео и текстови съобщения, или с други думи – социалните мрежи се превърнаха в координиращ инструмент за повечето световни политически и граждански движения, което би затруднило евентуални опити за ограничаване достъпа и гласността по неудобни теми с обществена значимост.

Тази нова среда и възможностите които предлага, повишава ефективността, организираността и най-важното – дисциплината при дейности, изискващи координираните усилия на множество хора в кратки времеви интервали. Дисциплинираните и организирани групи винаги имат предимство пред спонтанно възникналите и неорганизираните такива, поради изключително краткото време, изминаващо от вземане на дадено решение до неговата реализация, особено при наличие на йерархизираната (командна) верига и за съжаление последното прави социалните мрежи особено полезен инструмент в арсенала на терористичните организации. Социалните мрежи се превръщат едновременно в среда, в която те търсят и набират последователи и същевременно в командна мрежа, чрез които те координират действията на своите членове.

Опитът от последните конфликти с участието на терористични паравоенни групировки показва, че те активно използват мобилните технологии за своите цели. Социални мрежи като Facebook, Twitter и YouTube се използват за достигане и привличане към различни съмнителни каузи, най-често на млади хора, които живеят в различни форми и степени на изолация и чиито пълноценни връзки с други индивиди и със социалната тъкан на обществото са нарушени.

Терористичните и други организации с антиобществена и незаконна дейност, владеят ефективен инструментариум за достъп и въздействие върху такива хора, формирайки добре замаскирани зад привидно добронамерени и актуални каузи, дискуссионни групи и др. Те използват както явни форуми (сайтове), така и т.нар. „тъмни пространства“ в Интернет, което прави изключително трудно противодействието от страна на обществото, държавата, и службите за сигурност. Според наблюдения на интернет пространството, близо 1 000 000 акаунта са в различна степен въввлечени в коментари на теми, свързани с насилие, терористична и дискриминационна тематика или косвено разпространение на свързана информация, като тенденцията е техният брой да нараства поради все по-широкия достъп до ресурсите на световната информационна мрежа.

Незаконните организации са търсили публичност и в предишни исторически периоди, но принципно новото е, че ако преди тези изяви са били епизодични, инцидентни и спонтанни и са се ограничавали с единични клипове и изявления, то сега вече те са масовизирани, рафинирани и усъвършенствани чрез активни кибер мероприятия по тяхната популяризация в социалните мрежи,

като по този начин тероризма, радикализма и други антиобществени течения са превърнати в атрактивни брандове и биват пресъздавани в романтични и привлекателни за подрастващите интерпретации. Според някои експерти, именно поради тези нови течения, има тенденция към т.нар. саморадикализация (selfradicalization), т.е. много хора самостоятелно и напълно доброволно са възприели посланията и идеологията на терористични организации, без никога в живота си да са срещали терорист⁴.

Как обаче социалните мрежи могат да бъдат източник на информация?

В почти всички популярни социални мрежи на потребителя се подава целева рекламна информация, на основата на неговите активности в интернет и най-често на основата на неговите търсения на съдържание с различните търсачки. По това как е „профилиран“ един потребител и какви рекламни предложения получава в социалните мрежи, в какви групи е включен и по неговата активност (брой постове, брой посещения за година и др.), може да се съди с голяма степен на достоверност за неговите предпочитания, склонности и нагласи.

Чрез използване на достатъчно продължителен във времето мониторинг на активностите и подходящ статистически и аналитичен инструментариум, могат да бъдат направени профили (разрези) по различни признаци – пол, възраст, етническа принадлежност, националност, социална категория, образование, географско позициониране и разпределение, образование, професия, ниво на доходи и др.

На основата на достатъчен обем наблюдения, сведени в тематично обособени бази от данни, могат да бъдат правени специализирани анализи по предварително зададени параметри и ограничения, а така също и да бъдат изготвяни прогнози.

Пример от областта на маркетинга и иновациите в технологичния сектор:

Да си представим компания произвеждаща хардуер и компютърна периферия. Компанията планира да пусне на пазара високотехнологичен смартфон от висок клас, насочен към потребителите с интереси в сферата на видеоигрите или т.нар. геймъри. Смартфонът има обичайната комуникационна функционалност, но това което го отличава е високата производителност, качеството на материалите, компонентите на изработката и респективно високата крайна цена. Фирмата може да поръча проучване на пазара, за да планира ориентировъчните си приходи при стартиране на производство и пускане на пазара на своето изделие. Освен другите статистически и социологически методики, в социалните мрежи може да бъде пуснат предварителен анонс с примерни характеристики и външен вид на устройството. По броя преглеждания, харесвания, споделяния и коментари на потребители, които предварително са били захранени с реклама в профилите си, фирмата може да се ориентира за интереса към своето ново устройство в даден регион. При това могат да бъдат зададени ограничения и т.нар. филтри – например потребители над 18 години, работещи, с ниво на доходи отговарящо на определени стандарти, на активна възраст в определен интервал и т.н., като съответно бъдат изключени социални категории по определени признаци – непълнолетни, хора с ниски доходи, живеещи в региони с лошо покритие от мобилните оператори и т.н.

Примери от този порядък биха могли да бъдат дадени и от редица други области.

Всички споменати в тази работа източници на информация са открити, но при внимателно и целенасочено търсене, селектиране и анализ, от тях могат да бъдат извлечени ценни информационни находки с висок маркетингов, научен и отбранителен потенциал.

В светлината на така изложените факти, може да се твърди, че информационните технологии, имплементирани в социалните медии формират нов тип култура и оказват влияние върху обществените процеси.

Социалните мрежи са ефективен начин за въздействия и създаване на нов тип мислене и взаимодействие между хората и организациите.

Видно е, че експертите отчитат многопластов ефект на социалните мрежи върху обществените процеси. Важно е да се разбира и механизма на влияние на социалните мрежи върху институционалното и политическото устройство на страната и по въпросите на отбраната и сигурността.

В свят, в който вече голямо множество хора прекарват до 18 – 20 часа в денонощието пред различни видове дисплеи, нещо фундаментално се е променило в познатата битийност на

изминалите няколко десетилетия. Това означава, че съвременният човек е буквално залят и потопен в информация. Поглед назад към метафората за информационния океан навежда на мисълта за нейната солидност. В този смисъл оптимизацията на методите и средствата за обработка на информация от открити източници се явява логична, неизбежна и критична необходимост.

¹Maymir-Ducharme, Fred and Angelelli, Lee „The Smarter Planet: Built on Informatics and Cybernetics,“ Keynote presentation, proceedings of the 8th International Multi-Conference on Society, Cybernetics and Informatics, July 2014

²<https://conversationprism.com>

³Lasica, J.D. Guide to monitoring social media conversations. 2011, посетено 24 февруари 2012; налично на: <http://www.socialbrite.org/2011/01/10/guide-to-monitoring-social-media/>

⁴(Labrèque, A., Study of social networking technologies Social networking analysis in a counter-insurgency context, 2011, CR 2012-300, Defence R&D Canada – Valcartier: Quebec City.)

НАУЧНО НАПРАВЛЕНИЕ

**СОЦИАЛНИ, СТОПАНСКИ, ПРАВНИ
И ХУМАНИТАРНИ НАУКИ**

IMMIGRANT INTEGRATION POLICY AND PRACTICES IN POLAND

Dorota Domalewska, PhD, Marzena Żakowska, PhD

Summary: *Globalization, open borders and population movements, especially from war torn countries, have brought a new set of chances and challenges to every modern state. Since its accession to the European Union in 2004, Poland has been experiencing a steady transformation from a country producing emigrants to a destination country for a growing number of immigrants. This article discusses the impact of immigration on policymaking at the national level with emphasis on the legal status of immigrants and integration policy issues. Moreover, it analyses sectoral policies in areas such as the labour market, education, and welfare pointing out benefits offered to immigrants. It discusses the scale of immigration to Poland in the time period 2004-2017. The research leads to the conclusion that the number of immigrants in Poland will significantly increase by 2030. Therefore, it is urgent to develop comprehensive migration management system in Poland, which will regulate the status of immigrants paying close attention to resolving integration policy issues.*

Keywords: *migration, immigrants, Poland, integration policy, policymaking*

Introduction

The analysis of migration trends in Poland shows great dynamic in recent years. Through the years of being closed behind the iron curtain Poland was mainly a country producing emigrants. In the years 1944-1989, more than 5.6 mln of Poles emigrated from Poland¹. When Communism came to an end in 1989, the Poles' decision to emigrate was motivated by economic, not political reasons. On the other hand, remigration started: in the 1990s, about 70,000 people returned to Poland: 14% from the USA, 50% from European countries, in particular Germany². After the accession to the EU in 2004, Poland has become a preferred destination for a growing number of immigrants. In 2016 the number of immigrants outnumbered emigrants³. Higher immigration rate results mainly from steady economic growth and changes in the labour market caused by the rapid development of some sectors as well as technology.

The purpose of the article is to outline the size of migration in Poland and describe legislative measures aimed at improving the management of migration in Poland. In particular we focus on immigrant integration policy. The paper is based on the analysis of legislation regulating immigrants residence in Poland, as well as employment, healthcare, welfare, and education access.

Legal status of immigrants

A growing number of immigrants find Poland their preferred destination, both because of the country's steady economic growth and also because of the inclusive policy that it pursues. The legal status

¹A. Sakson. "Migracje w XX Wieku." <http://mighealth.net/pl/images/b/b4/Sakson.pdf> (Accessed 25.05.2018).

²A. Banaszkiwicz. Główne kierunki i natężenie migracji światowych w latach 1945-1995. In *Migracje i społeczeństwo*. Warsaw, 1999, vol. 3, pp. 21-37.

³Główny Urząd Statystyczny. *Rocznik demograficzny 2017*. Warsaw : Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2017, p. 433.

of immigrants in Poland depends on their country of origin. If they are citizens of a European Union member state or their family member, the legalization of their stay, access to the labour market, education, healthcare and welfare is facilitated. However, if immigrants come from a non-EU member country, their entry and stay is strictly regulated, and frequently requires a visa⁴. Thus, from a legal point of view, immigrants fall into 3 categories: people holding the status of long-term residents of EU, immigrants granted a refugee status or subsidiary protection, and other immigrants whose legal status is not regulated by inclusive policy and who lack access to many important social institutions⁵. A refugee status, according to 1951 Convention Relating to the Status of Refugees, is granted to a person who can face persecution in their country of origin “for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself of the protection of that country; or who, not having a nationality and being outside the country of his former habitual residence as a result of such events, is unable or, owing to such fear, is unwilling to return to it”⁶. EU has amended directives on standards for qualification and status of refugees and persons in need of international protection. The Qualification Directive decreed in 2011 extends the reasons for which a person can apply for international protection which include not only persecution but also wars and torture. The 2011 Directive also improves the access to rights and integration measures⁷. Poland, as a EU member state, has established a National Contact Point for Integration, whose aim is to encourage cooperation in the field of immigrant integration policy in the EU. In Poland, refugee status and international protection is granted by the Director General of the Office for Foreigners with the consent of the Minister for Foreign Affairs. Having been granted a refugee status, foreigners have the right to work without special permission. After five years, they can apply for a permanent residence permit, and after the next three years, if they meet the requirements set out in the Act on Polish Citizenship, they can be granted citizenship. However, while applying for refugee status, foreigners are not allowed to seek employment, but they may stay in centres for refugees and are entitled to medical care, maintenance, and education⁸. Recognition of immigrants’ legal status is vital for their integration, as it determines eligibility of immigrants not only to access healthcare, employment and welfare but also to enrol in various integration programmes.

Immigrant integration policies

The goal of Polish immigration policy is to integrate immigrants into Polish society, support their independent functioning (e.g. in the labour market), and become welfare independent⁹. As it has already been mentioned, only applicants and those granted refugee status or subsidiary protection can be included in the immigrant integration programmes. Other immigrants are not eligible for integration assistance (Poland has not yet developed any introductory programmes designed to facilitate integration of immigrants)¹⁰. Therefore, Poland does not offer any measures of immigrant labour market integration (most foreigners who are not citizens of EU nor EEA member state are required to have a work permit). Polish law is also not flexible in granting immigrants any permits even though some regulations have been revisited. Major migration legislation changes have been made since the mid-1990s as a result of the need to unify and consolidate policies when Poland was preparing for membership and then joined the European Union. Several programmes (in 2003, 2007, 2012) were developed in order to curb the number of undocumented migrants staying in Poland. Other legislative changes have been implemented to regulate asylum seeking, fight illegal immigration, control local border traffic regime, and assist migration inflow to

⁴Act of 12 December 2013 on foreigners (Journal of Laws of 2013, item 1650)

⁵J. Godlewska. *Migracje i imigranci w Polsce – skala, podstawy prawne, polityka*. <https://udsc.gov.pl/trends-migration-wi-half-2017-r/> (Accessed 21.02.2018).

⁶Convention and protocol relating to the status of refugees. <http://www.unhcr.org/protection/basic/3b66c2aa10/convention-protocol-relating-status-refugees.html> (Accessed 30.05.2018).

⁷https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum/refugee-status_en (Accessed 30.05.2018).

⁸For an elaboration of the rules of granting refugee status and subsidiary protection see Act of 13 June 2003 on granting protection to foreigners on the territory of the Republic of Poland and Act of March 12, 2004 on social assistance.

⁹A. Dragan. *Polska jako kraj migracji*. Warsaw :Kancelaria Senatu, 2016.

¹⁰J. Godlewska. *Migracje... op. cit.*

respond to changing labour market needs¹¹; for example, since 1 January 2017 foreigners can more easily extend their stay or change a job. Moreover, a number of groups of foreigners (e.g. foreigners with a permit to settle down in Poland, long-term resident permit, Polish Charter, as well as citizens of neighbouring countries but only for up to 6 months) may work in Poland without obtaining special permits, on the basis of the employer's declaration of intention to employ foreigners registered in the district labour office¹².

Only certain groups of immigrants can be beneficiaries of social security system¹³ and of social assistance benefits assuming that only Polish citizens are eligible for welfare¹⁴. Table 1. presented below outlines the social security system in Poland, benefits and the qualifying conditions for immigrants.

Table 1. Social security system in Poland¹⁵

<i>Social security system</i>	<i>Social security benefits</i>	<i>Qualifying criteria for immigrants</i>
Family	Family allowance and supplements One-off childbirth grant Parental benefit Benefit for bringing up a child Maternity, parental and paternity allowance and leave	Family benefits are granted to all third-country nationals who are covered by insurance, including seasonal workers as well as the self-employed. Most family benefits are based on the criterion of income, child age and the fact of the child pursuing education. Family 500+ Programme is not age-dependent for the second and each subsequent child. Maternity, parental and paternity allowance and leave are granted to people with sickness insurance (compulsory for all workers) or voluntary insurance.
Health	Primary healthcare Specialist out-patient care Hospital treatment Dental treatment Rescue and medical transport services Medicines and medical devices Benefits for caregivers: <ul style="list-style-type: none"> • Nursing benefit • Special attendance allowance • Caregiver allowance Benefits for long-term care: <ul style="list-style-type: none"> • Social pension • Medical care allowance • Medical care supplement Health cash benefits: <ul style="list-style-type: none"> • Sickness allowance and sick 	Healthcare benefits are granted to every person covered by health insurance and who stay in Poland on the basis of: <ul style="list-style-type: none"> • a work visa, • a residence permit for a fixed period except for a permit granted to irregular migrants, • a permit to settle, • a residence permit for a long-term EU residents, and members of their families who are registered with the National Insurance Fund and who stay in Poland. Temporary migrants, residents of the EU and EEA countries who are covered by health insurance in their country of origin are entitled to healthcare benefits in Poland.

¹¹E. Kępińska, M. Kindler. Poland. In A. Triandafyllidou, R. Gropas. (eds), *European immigration: sourcebook*, Alershot : Ashgate, 2013.

¹²The employment of foreigners in Poland is regulated by the Act of 20 April 2004 on the promotion of employment and labour market institutions (Journal of Laws of 2008, No. 69, item 415, as amended).

¹³The rights of foreigners to access public health care is regulated by the Act of 27 August 2004 on health care services financed from public funds (Journal of Laws of 2008, No. 164, item 1027).

¹⁴Act of 12 March 2004 on social assistance (Journal of Laws of 2009 No. 175, item 1362, as amended).

¹⁵European Commission. *Your social security rights in Poland*. 2017. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1124&langId=en> (Accessed 29.05.2018); National Contact Point to the European Migration Network in Poland. *Migrant access to social security in Poland*. 2014. <https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/>; Act of 12 March 2004 on social assistance (Journal of Laws of 2009 No. 182) Act of 27 August 2004 on health care services financed from public funds (Journal of Laws of 2008, No. 164, item 1027, Act of 9 June 2011 on supporting the family and the foster care system (Journal of Laws of 2013, item 135).

	pay <ul style="list-style-type: none"> • Rehabilitation benefit • Compensation allowance • Caregiver allowance 	
Incapacity	Disability benefits <ul style="list-style-type: none"> • disability pension • training pension Benefits that compensate accidents at work and occupational disease <ul style="list-style-type: none"> • pension • lump-sum compensation 	Disability benefits are granted to all third-country nationals who have legal confirmation of incapability to work but who have worked for a specified period. All insured third-country nationals who have had an accident at work or an occupational disease are entitled to a lump-sum compensation or a pension.
Old-age and survivors	Retirement pensions Survivor's benefits <ul style="list-style-type: none"> • survivor's pension • funeral allowance 	All insured third-country nationals who are part of retirement scheme are entitled to pensions. All third-country nationals are entitled to a survivor's pension if their family member who had a right to a retirement pension or disability pension has passed away. A funeral allowance, which is a one-off payment, is granted to any person or institution who has paid the costs of the funeral.
Social assistance	Social assistance benefits <ul style="list-style-type: none"> • permanent allowance • periodic allowance • earmarked allowance and the special needs allowance • benefit and loan for economic independence • assistance for becoming independent and to continue education 	Social assistance benefits are non-contributory; they are granted to all third-country nationals who: <ul style="list-style-type: none"> • have a permit to settle • have either long-term or temporary EU-resident permit
Unemployment	Unemployment benefits: <ul style="list-style-type: none"> • unemployment allowance • pre-retirement benefit 	Unemployment benefits can be obtained by all third-country nationals who: <ul style="list-style-type: none"> • have a permit to settle • have either long-term or temporary EU-resident permit and who have worked for at least 365 days in the last 18 months and have earned minimum wages.

Immigrants with the refugee status granted in Poland or the status of subsidiary protection are entitled to social assistance. They can stay in a centre for foreigners and receive full board, pocket money, a course in Polish language, teaching aids for children, fee to join extracurricular activities, and one-off financial allowance for buying clothing and footwear. If they stay outside the centre for foreigners, they are entitled to cash benefits to cover the costs of accommodation and meals. Immigrants applying for international protection are also provided free healthcare. Other forms of help can also be granted for up to 12 months: cash benefits, covering health insurance premiums, specialist counselling (legal, psychological). They also receive support in contacts with other institutions, in particular with labour market institutions, the local community and non-governmental organizations¹⁶.

Foreigners staying in Poland can participate to a limited extent in political life. Voting rights in municipal elections is limited to EU citizens; other foreigners are not eligible to participate in elections

¹⁶<https://udsc.gov.pl/trends-migration-wi-half-2017-r/> / (Accessed 21.02.2018).

even if they have the status of long-term residents. However, immigrants can set up organizations but they are not eligible for public financing nor consultation procedures¹⁷.

In the education process, Poland has adopted the position of the European Union that creates equal educational opportunities to non-EU citizens regardless of their country of origin, status or other circumstances¹⁸. Therefore, younger children are entitled to pre-school education; whereas children who are subject to compulsory education (i.e. between 7 and 16 years of age) may enroll in a primary or secondary school under the same conditions as Polish citizens, based on their place of residence. All children from immigrant families (children of immigrant workers, immigrants of Polish origin, permanent immigrants with the right to settle in Poland and permanent residence, immigrants with refugee status) attending public schools in Poland are eligible for special programs and assistance provided by the school¹⁹. The most important goal of immigrant education is to teach the Polish language, because the degree of mastery of the language in which teaching is conducted determines not only academic success, but also the economic assimilation of immigrants. The inability to communicate in the target language limits the possibility of employment and affects earnings²⁰. For this reason, the school can organize preparatory classes, in which teaching Polish and remedial teaching are combined in order to help immigrant children succeed at school.

Foreigners may acquire Polish citizenship administratively (recognition as a Polish citizen is granted to foreigners who, having lived in Poland for many years, have been integrated into the Polish society, can speak Polish, are financially independent, obey the law, and do not pose a threat to national security). Polish citizenship may also be granted by the President of the Republic of Poland who is not bound by any conditions when considering the application²¹.

Scale of immigration to Poland

As it has already been mentioned, the size and structure of immigration to Poland have undergone major changes in recent years. The most numerous groups of migrants in 2004 were Germans, Americans and Ukrainians²² whereas in 2017 the inhabitants of the former USSR countries dominate. According to data published by the Office for Foreigners, 89 thousand of foreigners applied for a residence permit in Poland in the first half of 2017, this number increased by 42% compared to 2016 and by 87% compared to 2015. Most of them (87%) apply for a temporary residence permit, 11% for permanent residence permit, while 2% of applications were submitted in order to obtain the EU resident status. In addition, 5,000 EU citizens registered their stay in Poland during this period. Most applications were submitted by citizens of Ukraine (65%), Belarus (who mostly apply for permanent residence), India (mainly applying for temporary residence), China, and Vietnam²³. Most frequently their reason for stay is to find employment. Immigrants often look for jobs below their qualifications in households, construction and logistics²⁴. A separate group of immigrants consists of foreign students. Their number has tripled over the last 3 years and reached

¹⁷J. Godlewska. *Migracje... Op. cit.*

¹⁸Council Directive 2003/109/EC of 25 November 2003 concerning the status of third-country nationals who are long-term residents.

¹⁹D. Domalewska. *Migracje a integracja imigrantów wyzwaniem edukacji dla bezpieczeństwa*. In I. Urych (ed.), *Edukacja dla bezpieczeństwa. Współczesne kategorie*. Warsaw : Wydawnictwa Akademii Sztuki Wojennej, 2018; J. Torowska. *Sytuacja edukacyjna dzieci imigrantów w Polsce – raport Eurydice a refleksje na marginesie spotkania poświęconego aktualnej sytuacji uchodźców w Krakowie i Polsce – wybrane aspekty*. Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, 2016, vol. 25, p. 464.

²⁰N. DebBurman. *Immigrant education. Variations by generation, age-at-immigration, and country of origin*. New York, 2005, pp. 10-11.

²¹The issue of acquiring Polish citizenship is regulated by the Act of 2 April 2009 on Polish Citizenship (Journal of Laws of 2012, item 161).

²²K. Iglicka, A. Wejnar. *Wpływ rozszerzenia Unii Europejskiej na ruchy migracyjne na terenie Polski*. Warsaw : Centrum Stosunków Międzynarodowych, 2005.

²³J. Konieczna-Sałamatin. *Imigracja do Polski w świetle danych urzędowych*. In J. Konieczna-Sałamatin (ed.), *Imigranci o wysokich kwalifikacjach na polskim rynku pracy. Raport z badań 2014-2015*. Warsaw :Wyd. iSEE and Fundacja Nasz Wybór, 2015.

²⁴<https://udsc.gov.pl/trends-migration-wi-half-2017-r/> / (Accessed 21.02.2018).

65,096 foreign students in 2016/2017. They come mostly from Ukraine (half of them), Belarus (7,8%), India (3,3%) and other, mostly European countries²⁵.

The statistical data presented above indicate the growth of immigration to Poland. The rising number of immigrants not only stimulates economic growth but also may resolve demographic problems as in Poland dramatic demographic shift can be observed with population aging as a result of long life and low fertility. Population aging has detrimental effects not only on changes in population structure (unfavourable changes in the population of women of childbearing age as well as children and young people) but also on economic development (e.g. reduction in labour resources and increase in the number of pensioners)²⁶. It is estimated that in 2030 every fifth position will be vacant and approximately 8% of foreign employees would have to work in Poland in order to maintain the current level of employment²⁷.

Despite numerous advantages, a growing number of immigrants may raise security concerns. Furthermore, migration has become the topic of heated debates among Poles, especially since a number of reported prejudice-motivated crimes is increasing (the hate crime rate in Poland rose from 200 in 2010 to 1548 in 2015)²⁸. Thus, this situation has led to some antagonistic feelings between the Poles and immigrants, which may affect the integration process of immigrants into the Polish society²⁹. Other difficulties experienced by immigrants that may impede the integration process include: language barrier and poor communication skills in the target language, high housing prices, which may eventually lead to homelessness, difficulties in dealing with administrative issues or institutions as well as ignorance of possibilities offered by NGOs, institutions, and regulations³⁰.

Conclusions

Given the high dynamics in migration movements both in Europe and globally, it can be assumed that an increasing number of immigrants from all over the world will be coming to Poland in the nearest future. Rising immigration has been a recent phenomenon in Poland, posing a great challenge to authorities regarding developing a comprehensive approach to this problem, improving migration policy and adapting the system of migration management with the emphasis placed on immigrant integration. Changing legislation has been a challenge not only due to the increase in irregular migration in Europe but also because of the EU requirements for regulation of migration policies. At present, integration policy in Poland is directed mainly at migrants granted a refugee status and applicants for subsidiary protection. As far as sectoral policies are concerned, public education is the only area that is accessible to all immigrants regardless of their country of origin, status or other circumstances. However, as the number of immigrants is expected to grow in the nearest future, the legal issues regarding immigration need to be solved and the complex system of migration policy and management should be developed.

²⁵<http://www.studyinpoland.pl/en/index.php/news/71-over-65-000-foreign-students-in-poland> (Accessed 28.05.2018).

²⁶Główny Urząd Statystyczny. *Sytuacja demograficzna osób starszych i konsekwencje starzenia się ludności Polski w świetle prognozy na lata 2014-2050*. Warsaw: Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2014, p. 39.

²⁷Wprost. *Już w 2030 roku może brakować rąk do pracy*. 2015. <https://www.wprost.pl/522051/Juz-w-2030-roku-moze-brakowac-rak-do-pracy> (Accessed 30.05.2018).

²⁸K. Fejfer. *W 2016 były o trzy przestępstwa z nienawiści mniej niż w 2015 i trzy razy więcej niż w 2014*, <https://oko.press/2016-byly-o-przestepstwa-nienawisci-niz-2015-razy-wiecej-niz-2014/> (Accessed 29.05.2018).

²⁹D. Domalewska. *Immigration, stereotypes, and social security: The portrayal of migrant groups in public discourse*. *Security and Defence Quarterly*, 2016, vol. 13, no. 4, pp. 15-31.

³⁰A. Dragan. *Polskajako... Op. cit.*

References:

- Act of 12 March 2004 on social assistance (Journal of Laws of 2009 No. 182).
- Act of 27 August 2004 on health care services financed from public funds (Journal of Laws of 2008, No. 164, item 1027).
- Act of 9 June 2011 on supporting the family and the foster care system (Journal of Laws of 2013, item 135).
- Act of 12 December 2013 on foreigners (Journal of Laws of 2013, item 1650).
- Banaszkiewicz, A. Główne kierunki i natężenie migracji światowych w latach 1945-1995. In *Migracje i społeczeństwo*. Warsaw, 1999, vol. 3, pp. 21-37.
- Convention and protocol relating to the status of refugees. <http://www.unhcr.org/protection/basic/3b66c2aa10/convention-protocol-relating-status-refugees.html> (Accessed 30.05.2018).
- <http://www.unhcr.org/protection/basic/3b66c2aa10/convention-protocol-relating-status-refugees.html> (Accessed 29.05.2018).
- DebBurman, N. *Immigrant education. Variations by generation, age-at-immigration, and country of origin*. New York, 2005, pp. 10-11.
- Domalewska, D. Immigration, stereotypes, and social security: The portrayal of migrant groups in public discourse. *Security and Defence Quarterly*, 2016, vol. 13, no. 4, pp. 15-31.
- Domalewska, D. Migracje a integracja imigrantów wyzwaniem edukacji dla bezpieczeństwa. In Urych, I. (ed.), *Edukacja dla bezpieczeństwa. Współczesne kategorie*. Warsaw : Wydawnictwa Akademii Sztuki Wojennej, 2018.
- Dragan, A. *Polska jako kraj migracji*. Warsaw : Kancelaria Senatu, 2016 https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/140/plik/ot-642_internet.pdf (Accessed 29.05.2018).
- European Commission. *Your social security rights in Poland*. 2017. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1124&langId=en> (Accessed 29.05.2018).
- Fejfer, K. *W 2016 były o trzy przestępstwa z nienawiści mniej niż w 2015 i trzy razy więcej niż w 2014*, <https://oko.press/2016-byly-o-przestepstwa-nienawisci-niz-2015-razy-wiecej-niz-2014/> (Accessed 29.05.2018).
- Główny Urząd Statystyczny. *Rocznik demograficzny 2017*. Warsaw : Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2017, p. 433.
- Główny Urząd Statystyczny. *Sytuacja demograficzna osób starszych i konsekwencje starzenia się ludności Polski w świetle prognozy na lata 2014-2050*. Warsaw: Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2014, p. 39.
- Godlewska, J. Migracje i imigranci w Polsce – skala, podstawy prawne, polityka. <https://udsc.gov.pl/trends-migration-wi-half-2017-r/> (Accessed 21.02.2018).
- <http://www.eapn.org.pl/wp-content/uploads/2013/07/Migracje-i-imigranci-w-Polsce-skala-podstawy-prawne-polityka.pdf> (Accessed 30.05.2018).
- https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/asylum/refugee-status_en (Accessed 30.05.2018).
- <http://www.studyinpoland.pl/en/index.php/news/71-over-65-000-foreign-students-in-poland> (Accessed 28.05.2018).
- Iglicka K., Wejnar A. *Wpływ rozszerzenia Unii Europejskiej na ruchy migracyjne na terenie Polski*. Warsaw : Centrum Stosunków Międzynarodowych, 2005.
- Kępińska E., Kindler M. Poland. In Triandafyllidou, A., Gropas, R. (eds), *European immigration: sourcebook*, Alershot : Ashgate, 2013.
- Konieczna-Sałamatin J. Imigracja do Polski w świetle danych urzędowych. In Konieczna-Sałamatin J. (ed.), *Imigranci o wysokich kwalifikacjach na polskim rynku pracy. Raport z badań 2014-2015*. Warsaw : Wyd. iSEE and Fundacja Nasz Wybór, 2015.
- National Contact Point to the European Migration Network in Poland. *Migrant access to social security in Poland*. 2014. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/european_migration_network/reports/docs/emn-studies/21a_poland_national_report_social_security_en.pdf (Accessed 29.05.2018).
- Sakson, A. "Migracje w XX Wieku." <http://mighealth.net/pl/images/b/b4/Sakson.pdf> (Accessed 25.05.2018).
- Torowska, J. Sytuacja edukacyjna dzieci imigrantów w Polsce – raport Eurydice a refleksje na marginesie spotkania poświęconego aktualnej sytuacji uchodźców w Krakowie i Polsce – wybrane aspekty. *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*, 2016, vol. 25, p. 464.
- Wprost. *Już w 2030 roku może brakować rąk do pracy*. 2015. <https://www.wprost.pl/522051/Juz-w-2030-roku-moze-brakowac-rak-do-pracy> (Accessed 30.05.2018).

ОБРАЗОВАНИЕ В ЕКОЛОГИЧНА СИГУРНОСТ НА ПРИМЕРА НА МЕТОД НА ИНЦИДЕНТА

доктор Мария Гюлеметова

EDUCATION IN ENVIRONMENTAL SECURITY ON THE EXAMPLE OF AN ACCIDENT METHOD

PhDMariyaGyulemetova

Abstract: *In the conditions of a technological society in which natural and technological threats to our national security occur more often arise education in environmental security is limited by the need to stimulate and activate students as a factor for preparing of knowledge and capable young people to deal with these the threats.*

Key word: *education; environmental security; accident method*

В условията на технологично общество, в което много по-често възникват природни и техногенни заплахи за националната ни сигурност, образование в екологична сигурност на примера на метод на инцидента като иновативен метод в учебния процес, се определя от необходимостта от стимулиране и активиране на студентите като фактор за подготовка на знаещи и можещи млади хора за справяне с тези заплахи.

Работна група от Национален център за информация и документация за модернизация на висшето образование отбелязва, че е налице изоставане в развитието на европейските системи за висше образование, което налага предприемането на спешни мерки. Според работната група, съществени промени характеризират средата, в която функционира висшето образование днес: ускорено развитие на научните области и бързо стареене на информацията; динамичен пазар на труда; демократизация на висшето образование; широко навлизане на информационно компютърни технологии във всички сфери; ново дигитално поколение студенти и същевременно все още преобладаване моделът на преподаване от XIX век, при който знанията се предават главно чрез лекции“. Този модел не съответства на подготовката на съвременното поколение и желанието им да се използват нетрадиционни, а главно иновативни методи на обучение. Моделите на обучение, предназначени в миналото за малки институции и елитно малцинство е наложително да бъдат адаптирани към много по-разнообразните потребности, към диверсификацията и специализацията, новите форми за предоставяне на висше образование и други специфични характеристики на съвременната среда. Същевременно се отбелязва, че новата образователна парадигма не е просто отхвърляне на старата, защото тя отразява изискванията на едно ново общество, изградено около организацията основана на демократичните ценности, а е конструиране на личностно и професионално поведение в съчетание с всичко ценностно от миналия опит. Цялата образователна система все повече се гради не върху определени начини за усвояване на знания, а на интегралността на взаимоотношенията между образователните субекти и иновации в учебния процес.

Целта на научната разработка като част от по-голямо научно проучване със студенти е да се сподели образование в екологична сигурност на примера на метод на инцидента, като иновативен метод на обучение.

Екологична сигурност –приоритетна сигурността

Глобалната система за сигурност е иманентно свързана с глобалната световна система и глобализацията на политически, икономически, екологически и други процеси в света, които имат за цел да формират нови глобални структури като: глобално геоикономическо пространство, глобално геополитическо пространство, глобално екологическо пространство и други пространства. Ето защо учени от много държави определят екологичната сигурност на всяка страна като част от екологичната сигурност на света въобще, тъй като екологичните проблеми, породени от екологични заплахи нямат граници.

Трябва да се отбележи, че специализирани издания и официални бюлетини на международни и световни организации, третиращи проблемите на природните бедствия и екологични катастрофи, предизвикващи екологична несигурност или опасност не ползват и не предлагат единна терминология. За много учени от цял свят сигурността е потребност, защото за всяка жива система е естествен стремежът към повече сигурност. Според Слатински Н. „сигурността е базисно понятие защото тя е главната стока, която се търгува на пазара на международните отношения“ [9], а според лауреата на Нобелова награда Стиглиц – „едно от най-важните измерения на обществено благополучие е сигурността“. Кратък преглед на понятието „сигурност“ показва, че в широк аспект се използва за обозначаване на определено състояние на стабилност и предсказуемост на дадена сложна социална система, а в тесен се отнася към специфични съставни подсистеми от системата от по-висш порядък (икономическа, военна, екологична, финансова и др.), които са рекурсивни на системата за национална сигурност.

Сигурността в края на ХХ и началото на ХХІ век е пред нови предизвикателства, което налага нов научен подход към изследването и изучаването ѝ. Теоретичните анализи на редица учени показват, че рухването на една от противостоящите си политически и икономически системи отдалечи опасността от термоядрен конфликт, но в същото време се появиха нови, не по-малко опасни за човечеството проблеми, водещи до напрежение, а често до вътрешни и външни конфликти, породени от глобална, регионална и национална екологична общочовешка несигурност. Общочовешката сигурност, чийто водещи елементи днес се очертават екологичната и продоволствена несигурност в много страни на света е застрашена. Опустяването на плодородни земи, ерозията на почвата, обезлесяването и недостигът на вода са световни явления, които се проявяват под форма на намален потенциал за нарастване на производството на хранителни продукти и оказват неблагоприятно влияние върху човешкото здраве или влошаване обитаемостта на отделни райони. Ренър М. [7] и Беллер Г. [3] отбелязват, че водата е не само природен ресурс, но и важно природно условие и подобно на плодородните земи е основен източник на човешкото съществуване, за производство на храна, за поддържане на човешкото здраве и на икономическото развитие. За съжаление статистическите данни сочат, че в много страни тя е все по-намаляващ ресурс, който е под заплахата, както от изчерпване, така и от замърсяване. За държавите, където годишно се осигурява 1000 – 2000 т. вода на човек от населението се смята, че има риск от недостиг на този ресурс, а там където се падат под 1000 т. се приема, че водата е дефицитна.

Една от определящите характеристики на нашето време според Л. Браун е увеличаването на притока екологични бежанци – хора, които са прогонени от повишаващите се морета, от по-силни бури, от напредващи пустини, недостиг на вода и опасно високо равнище на токсични замърсители в местната околна среда [2].

За икономиката се появяват принципно нови екологични рискове, свързани с формиране и развитие на *техногенната околна среда или техносфера* (на промишлени обекти, обекти на енергетика, икономическа инфраструктура, военни обекти и др.), която е определящ екологичен фактор, влияещ негативно на обществото.

Според Томов В., Владимирова Л., Ненова А., „екологичната сигурност е приложна научна област с организационна и управленческа насоченост, алтернатива на традиционната концепция за национална сигурност със специфичен обект на научни изследвания“. Според авторите екологична сигурност е „свкупност от състояние на природни, урбанизирани и социално - икономически системи и на процесите в и между тях, при които не възникват критичности от появяване и развитие на екологично опасни събития и съпровождащите ги екологично опасни явления, въздействия и ефекти“ [10]. От теоретичната подготовка студентите усвояват най-важното като знания за екологична сигурност, а именно: екологична сигурност не е екология и не е опазване на околна среда, а значим „управленски проблем, който е пряко свързан с политиката за защита от генериране на екологично опасни явления, събития и въздействия за националната сигурност, от възникване на вреди в околната среда в локален, регионален, национален и транснационален мащаб“; екологичната сигурност е „показател за ефективно функциониране на държавното управление за рационално използване на ресурсите, на защита на хората и техните многовековни постижения за устойчиво развитие на икономиката, за състоянието на природната, урбанизираната и социално-икономическа среда“.

Инцидентът като проблемно-ситуационен метод на обучение

До каква степен е важен избор на методите на обучение се вижда още в определението на Ян Коменски, което не е опровергано и в съвременните условия на живот. Той подчертава, че ефективният метод на обучение е „пътеводна нишка“, която подпомага правилното насочване към истинските стойности на познанието и окуражава преодоляването на всички трудности в достигането на крайните резултати от обучението. Според Андреев М. са познати още редицанаучно обосновани тълкувания на приетите като общовалидни методи на обучение в смисъл на „ключ“, чрез който младите хора проникват в тайните на света, „инструмент“ за преоткриване на научните истини, за формиране на интелектуални и практически умения, „система от най-добре обмислени действия“ и др.[1, с.104 – 105].

Както е известно, традиционните дидактически методи на учебна работа имат обща валидност на приложение в обучението при всяка обществена или природна наука. Лекцията, семинарът, беседата са традиционни дидактически форми на обучение, залегнали в основата на ефективния учебен процес. В този смисъл те са и незаменими при усвояване на фундаментални теоретични знания, нужни за изграждане на професионално, компетентно разбиране на основните теоретични знания: основни понятия, закономерности и идеи.

Традиционната образователна практика се основава на предпоставката, че знанието е нещо, което може да бъде предадено непосредствено от преподавател на студенти. Съвременното интерпретираните дидактически методи на работа в учебния процес са разнообразни и ефективни. Изборът им се определя от основните учебно-възпитателни цели, възрастови особености на обучаваните, равнище на общообразователна култура и от характера на изучаваната дисциплина. Правилното използване на методите допринася за повишаване ефективността на учебно-познавателната дейност и за непрекъснатото актуализиране на практико-приложните компоненти на учебната дисциплина.

По същество традиционните дидактически форми на обучение имат обща валидност на приложение в обучението при всяка обществена наука, включително и в „Национална сигурност“. Практиката все повече показва, че лекцията, беседата, семинарът като традиционни дидактически форми на обучение са залегнали в основата на ефективния учебен процес, но в методиката на преподаване е необходимо да се включат и дидактически методи, които развиват способностите за самостоятелно мислене, необходимост за професионалните качества на специалисти от направление „Национална сигурност“ в т.ч. по екологична сигурност.

Анализът на традиционните дидактически учебни методи на работа в аудиторията според Нанкова М.[6] показва, че:

- се залага предимно на знанията, опита, уменията и способността на преподавателя;
- комуникативният процес се характеризира с ограничаване на двустранното общуване;
- преподаваният теоретичен материал е информационно сгъстен, еднопосочен и практически не се дава възможност да се установи до каква степен обучаваните студенти успяват да декодират съобщенията;
- обратната връзка до голяма степен е ограничена.

Проблемно-ситуационните методи като дидактически методи за изразяване на интерактивни отношения в учебния процес имат три важни функции – познавателна, образователна и възпитателна. Основна задача, която си поставя преподавателя е да предизвика самостоятелно мислене и да обогати познанията им за ефективно общуване в екип, в контекста на бъдещата професионална дейност.

ТРАДИЦИОНЕН ОБРАЗОВАТЕЛЕН МОДЕЛ	ИНТЕРАКТИВЕН ОБРАЗОВАТЕЛЕН МОДЕЛ
Усвояване на информация, необходима за успешно представяне на изпита.	Осъзната потребност от информация.
Идентификация и решаване на проблеми в структурирана и статична обкръжаваща среда.	Идентификация и решаване на проблеми в неопределена и динамична обкръжаваща среда.
Прилагане на знания и умения към специфични случаи и ситуации.	Приспособяване към информационни ресурси. Превръщане на информацията в годеен за приложение ресурс.

Основава се на взаимодействие преподавател – студент.	Основава се на взаимодействие преподавател – студент и работа в екип.
Преподавателят прави индивидуални оценки и атестации и обратна връзка.	Преподавател и студенти съвместно правят индивидуални оценки и атестации и обратна връзка.

Усъвършенстването и задълбочаването на интерактивната връзка преподавател – студент в учебния процес се реализира посредством методите за решаване на конкретни казуси, ролеви игри, метод на инцидента и др. Тези методи са важен фактор в проверката на знания и в същото време са стимул за творческа изява на студентите.

Прилагането на подходящи, активиращи обратната връзка между преподавател и студент дидактически методи в учебния процес е продиктувано от задачата, да се разшири и задълбочи съдържанието на някои от основните теми на обучението по екологична сигурност, а именно:

- Придобиване на опити компетенции за задълбочено и аналитично оценяване на фактите и явленията от действителността;
- На базата на теоретични познания да се пристъпва компетентно, с творчество при решаване на практически задачи от сферата на реалността;
- По-адекватно да се използват възможностите за развитие на самостоятелно мислене на обучаваните;
- Решаване на конкретни задачи, които да носят не само учебен, но и изследователски характер.

Дидактическите методи, които стимулират съзнателната активност на студентите могат да бъдат използвани във всички модули на изучавания материал по „Национална сигурност“. Прилагането на проблемно-ситуационни методи за интерактивно общуване се явява ефективен, съвременен подход за изучаване на закономерности, механизми и стратегии за национална сигурност с аспект на екологична сигурност.

Дъглас Рушков твърди, че ако специалистът по управление в т.ч. и на социалните системи не се подготви за „практик и не познава начините за справяне с проблемни ситуации“, както в конкретната конкурентна борба, така и в ежедневната работа, то може да се твърди със сигурност, че няма да е в състояние да разпознава заблуждаващите послания и няма да усвои „авангардните инструменти за въздействие“, както и да развие „професионалния инстинкт“ за откриване на манипулативните подходи [8,с.22].

Инцидентът като иновативен метод по своята същност е интерактивен метод на проблемна ситуация и се свързва с неочаквана промяна, критична ситуация, необходимост от бърза реакция на кризисна обстановка. В практиката инцидентите и причините за тях са твърде различни и е много трудно да се формулират общовалидни правила за преодоляването им.

В учебния процес по изучаване на специалността „Национална сигурност“ в т.ч. дисциплина „Екологична сигурност“, включването на занятия свързани с решаването на инцидентна ситуация са изключително необходими, поради важноста специалистът да се ориентира и да постъпи професионално и при неочаквано сложни ситуации. Това се извършва в тематично разпределение на преподавател, в което основната цел за упражненията се свързва с „формиране на аналитични умения и компетенции за решаване на проблемно-ситуационни задачи“[4].

За придобиването на практически умения и навици служат занятията, включващи преодоляване на „инциденти“ в учебната аудитория. Теоретичните основи на понятието *екологична сигурност* изисква: първо да се изяснят вътрешните закономерни връзки на необходимото (всеобщото) и второ, да се разгледа цялостта на системата, а не изолирано, т.е. на единството на историческия и логически метод на познанието.

ВЗАИМОВРЪЗКИ ПРИ РЕШАВАНЕТО НА ИНЦИДЕНТ

Организация и провеждане на учебно занятие с използване на метод на инцидента

Методиката за подготовка, организиране и провеждане на учебно занятие с използване на метод на инцидента по проблемите на национална сигурност в т.ч. екологична сигурност е идентична като механизъм с общотеоретичните правила за подобен род дидактически методи. По-важните условия са:

- аргументирано посочване на цел и задачи на занятието;
- конкретизиране на темата, към която ще се разработи подходящ текст на проблемна ситуация;
- напечатване и размножаване на текста на задача – инцидент;
- уточняване на продължителността на занятието (дава се толеранс от 10 – 15 минути за индивидуално обмисляне на решението);
- създават се групи в зависимост от сложността на проблема в инцидента;
- избират се медиатори;
- осигуряват се необходимите технически средства;
- регистриране на окончателното решение от групата на медиаторите.

Съдържанието на дидактическия материал е конкретизиран в максимално кратки изречения, а проблем за решаване е целият случай. При обсъждането става ясно, че има много пътища за разрешаване на инцидента, но трябва да се избере най-краткият от тях. Обучаваните трябва бързо и делово да преценят ситуацията и да предложат действени, принципни и приложими в практиката решения.

Използването на този метод изисква по-интензивна активизация на мисловния процес, по-висока степен на самостоятелно мислене, познаване на основните понятия от екологичната

сигурност и сериозно равнище на познания от практиката. Задачата се усложнява и от липсата на допълнителни данни и факти по предложената проблемна ситуация.

Методиката на преподаване на този метод е особено полезна затова, че повишава степента на динамичното напрежение при самостоятелната работа на обучаваните. За да бъде ефективен резултата е важно да се спазват следните операционни условия за работа:

- преподавателят точно да регламентира времето за самостоятелна подготовка и колективно обсъждане;
- да се открият важните моменти в процеса на решаване на инцидента и да се акцентира на възловите моменти, които подчертават остротата на критичната ситуация;
- да се избере фасилитатор, който да организира обсъждането и да регламентира времето за вземане на окончателно решение (желателно е то да бъде в рамките на 10 минути), разбира се съобразно с възможностите на аудиторията.

Практическото занятие свързано с дидактическият метод на инцидента е твърде сложно и в същото време интересно, поради силните емоции, които предизвиква. Създава силни асоциации, а това е твърде полезно за бъдещата практическа работа на студентите.

Използването на проблемно-ситуационния метод на инцидента дава възможност за свързване на знания от теорията с практиката, за развитие на логическо мислене, утвърждаване на личностно участие, за проверка и стимулиране на практически умения и компетенции за преодоляване на инцидентни ситуации.

Преориентирането към новата образователна система „учене-изследване“ изисква „да се скъса с ненужния академизъм“ и науките да се приближат до обучаващите се науки. Образованието е призвано да даде отговор на редица важни въпроси отнасящи се до начина, по който знания, умения и компетенции присъстват в общественото и индивидуално съзнание и неговото отношение към решаване на редица проблеми, засягащи екологичната сигурност като приоритет на националната ни сигурност.

-
1. *Андреев, М.* Процесът на обучението, Дидактика. С., 1996.
 2. *Баун, Л.* План Б 2.0 Да спасим планетата от стрес и цивилизацията в беда, изд. Книжен тигър С., 2006.
 3. *Беллер, Г.* Екзамен разума, М., Мысли, 1988, с. 252
 4. *Гюлеметова, М.* Учебна програма за екологични аспекти и устойчиво развитие на национална сигурност.
 5. *Иванов, И.* Интерактивни методи на обучение. Педагогическа диагностика, университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, Шумен, 2006
 6. *Нанкова, М.* Интерактивността в учебния процес, изд. „За буквите – О писменехъ“, С., 2011.
 7. *Ренър, М.* Сигурността се трансформира – Състояние на планетата, 1997, с. 162 – 182
 8. *Далтън, Д.* Гуманитарна картография: как отличить ПР от всего остального. М., 2001
 9. *Слатински, Н.* Национална сигурност, аспекти, анализи, алтернативи, изд. Българска книжница, 2004.
 10. *Томов, В., Христов, П., Ненова, А.* Екологична сигурност, изд. Варненски свободен университет, 2012.

ИДЕНТИЧНОСТ В УСЛОВИЯ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЯ

доцент д-р Веселин Босаков

Резюме: *Обгледани са различни теоретични подходи към идентичността. Отделно се акцентира върху характеристиките на ислямската идентичност. Тази идентичност се възприема най-често като заплаха за европейските ценности. Глобализирането на подобна представа генерира страх, подхранван от стереотипи и предубеждения и подсилван от проблемите, които ражда глобализацията. Разбирането на радикалния ислям като идентификационна политика обяснява факта, защо именно второто и третото поколение от европейски мюсюлмани се обръщат към него. Приклепени между две култури, с които не могат да се идентифицират, те възприемат универсалната идеология на съвременния джихадизъм като силно привлекателна.*

Ключови думи: *идентичност, глобализация, умма, канон, декултурация*

IDENTITY UNDER CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Assoc. Prof. Dr Veselin Bosakov

Abstract: *The author gives an overview of various theoretical approaches to identity, with a separate focus on the characteristics of Islamic identity. This identity is usually perceived as a menace to European values. The spread of such a notion generates fear, nourishes stereotypical images and prejudices, compounded by the problems arising from globalization. The understanding that radical Islam represents a policy for identification could explain why it is the second and third generation of European Muslims who become radicalized. Wedged between two cultures with which they cannot fully identify, these people find the universal ideology of contemporary Jihadism highly attractive.*

Keywords: *identity, globalization, Ummah, canon, deculturation*

Основни процеси, които глобализацията ражда

Създаване на въображаеми общности

Изразът е на Б. Андерсън[1] и се използва за представяне на феномена на активното внушаване у много широки социални маси на специфична представа за обединеност на социуми. Изключителна роля за въображаемите общности играят както наднационалните институции – ООН, Европейския съюз, НАТО и др., така и идеологическите и религиозните парадигми (католицизъм, комунизъм, ислям). Хората престават да са само членове на реални човешки обединения. Те се чувстват или искат да се чувстват като части от виртуални и имагинерни общности (например: европейци, натовци, демократи, християни, комунисти). С това те постепенно губят някои свои идентичности: социална, етническа, стратификационна, религиозна. Тези загуби разбира се, не са без последствия в общественото съзнание и в общественото подсъзнание.

Конфликт на идентичности

Преди окончателното си изчезване, гореспоменатите, загубвани заради виртуалната общност идентичности се противопоставят помежду си една на друга. Този много важен процес на конфликт на идентичности води със себе си параноичност и истеричност като немаловажни характеристики на глобализацията в социално-психопатологичен план. На практика става въпрос за реални процеси, водещи до деетнизация (със загуба на майчин език, загуба на род и родина, загуба на религиозна вяра, на традиционна ценностна система, на национална гордост, на морал и т.н.). Това всъщност са сложни и крупни психични сътресения, както за отделния човек с неговия личностен Космос, така и за цели народи с тяхното изграждано с векове самосъзнание и дух. От тези сътресения при конфликта на идентичностите следва появата на масови реактивни психози (депресии, фрустрации, обсеии) и масови психопатии (масова параноя, например) със съответните екстремни форми на социално поведение (девиации, агресия, тероризъм, война).

Национализмът като омраза към съседите

Глобализацията предизвиква като ответна масова реакция раждането и развитието на националистически идеи, включително и фашизъм в най-рафинираните му разновидности. От

социалнопсихологическа гледна точка национализмът е съчетание на две неща: обич към Отечеството плюс омраза и претенции към други етноси или народи (обикновено съседни, но не само). Основна идея на национализма е превъзходството на една общност над друга, която се съчетава с обществения егоизъм. Всичко това поражда негативни представи, нагласи и стереотипи спрямо другите, придружени със съответстващото пренебрежително или агресивно отношение и поведение на отхвърляне и вражда. Много често национализмът се маскира с патриотизъм, самопожертвователност, религиозни чувства и високи идеи. В социално-психопатологичен ракурс национализмът е съчетание на параноидни и истероидни симптоми в обществената психика на една нация, чиито корени са нейното подсъзнание.

Ксенофобия

Очевидна е корелацията между развитието на глобализационните процеси и нарастването и усилването на ксенофобските настроения в редица страни на съвременния свят. В общественото съзнание например, на редица западноевропейски народи (французи, германци, австрийци и др.) отрицателната настройка и негативните чувства спрямо имигрантите заемат твърде важни и определящи социалнопсихичния статус на нацията позиции. Погледната психологически, ксенофобията в същността си е обсебя, чиято основа е в сферата на предразсъдъците и стереотипите. Те ѝ дават част от когнитивното оправдание. Това обикновено става чрез психичните защитни механизми *интелектуализация, репресия, рационализация*. Другата част на когнитивното оправдание на ксенофобията произхожда от сферата на образованието, възпитанието и културата, включително изкуствата и масмедиите. А енергийният заряд на ксенофобията, подхранващ мотивите за характерната настойчивост (агресивност) на ксенофобското поведение, се осигурява чрез деформации на характера, чрез влияние върху ценностната система (личностна и обществена) и чрез въздействие върху чувствата. В крайна сметка, реалните ксенофобски състояния и постъпки на значителна част от съвременните национални общности всъщност са предверие към по-ярки и по-силни социални психопатии.

Етнокрация

Особен продукт на глобализацията, който заради очевидната си морална несъстоятелност и опасност най-трудно се признава от глобалистите, е етнокрацията. Тя представлява налагане на волята на един етнос, властването му над други етноси. Този етнос ръководи и управлява обикновено всички сфери на социалния живот на други социални общности и групи. Самият процес на етнокрация, какъвто и да е той в съдържателно отношение, силно засяга деликатни струни в човешката душевност (лична и обществена). Натовазва и обременява съзнанието на отделния човек и на групата с неприятни и неприемливи чувства на подчиненост, зависимост, униженост. В реалната действителност етнокрацията е свързана с ред други обществени процеси: етнорадикализъм, етносепаратизъм, етноцентризъм, езикова асимилация, прекофесиониране, разрушаване на културни традиции и др.[2].

Сблъсък на глобализация и история

Защо глобализацията се противопоставя на историята и как се свързват тези две понятия? Глобализацията се подхранва от сили, които пронизват икономиките и обществата. Мисловният аналог на тази функция е едно високо равнище на абстракция, чието отношение с локалностите, спецификите и отделните рамки наподобява на плетеницата от магистрали и небостъргачи върху тъканта на старите градове. Една такава доминираща конструкция води до интелектуална пропаст между старото и новото. Силите, които обединяват света (капитализъм, наука, технология), са господстващи структури, които противопоставят бъдещето на миналото, глобалното на локалното, абстрактното на конкретното и модерността на историята. Този антиисторичен свят на блестящите повърхности се поставя редом до една възродена архаичност, пълна с носталгия, и точно в тази рамка историята като средство за възприемане на света в неговото многообразие се противопоставя на глобализацията [3].

В предмодерните исторически светове са налице дълбинни тежнения и оформени идеи за универсализъм, но никой от тези универсализми не е успял да се наложи и да се развие и реализира така, както това става с универсализма на модерността, който в крайна сметка намира своя живот в глобализацията – локалностите губят своята прикованост, затвореност и идентичност пред лицето на глобалното.

Темата за идентичността

През XX век интересът към понятието *идентичност* се свързва с изследванията в областта на психологията, но с навлизането му в различни области на хуманитаристиката, то става обект на тълкувания от страна на редица автори. Думата идентичност (лат. – *identicus*) произлиза от местоимението *idem* (лат. – същият). От същия корен е думата *ibidem* със значение „също там“, от което произлиза в къснолатинския език *identicus* (тъждествен) и съществителното име *identitas* (еднаквост, сходство). В широк смисъл понятието идентичност се свързва със самоопределеността на личността в контекста на контактите с Другите. Понятието е въведено от Ерик Ериксън след Втората световна война, „за да се възстанови сигурността в някаква устойчива представа за себе си“. Все повече в съвременността понятието е „динамична констелация от разбягващи се образи“ [4].

Темата за идентичността е особено актуална през XXI век, когато светът е променен и анализаторите говорят в световен мащаб за най-голямата бежанска вълна след Втората световна война. Това раздвижване на човешки маси поставя под сериозно напрежение идентичността на хората, в това число особено силно националната идентичност [5].

В основата на теориите за идентичността стоят концепциите на когнитивната социална психология на Анри Ташфел [6], на Джон Търнър [7], на социолозите Антъни Смит [8], Бенедикт Андерсън [1], Ърнест Гелнър [9] и др. През 60-те години на XX в. най-известният труд, който дефинира понятието идентичност в САЩ е този на Ерик Ериксън – „Идентичност: младост и криза“ [10], в който авторът определя понятието като „процес, „намиращ се“ в центъра на самия индивид, а също и в центъра на неговата обществена култура“ [10, с.28]. След тази разработка на Ериксън, понятието идентичност е извадено от психоаналитичния контекст, където то се появява в работите на Фройд. Ериксън разглежда идентичността като субективно чувство за укрепваща тъждественост и непрекъснатост, а Пиер Тап приема, че „идентичността е система от репрезентации, чувства и стратегии, организирана за защита на своя обект, проектираща мобилизация и идеализираща пластичност“ [11, стр.7]. Различните концепции имат същностна прилика в схващането, че идентичността в нейната вариативност е важна за формирането на индивида като член на обществото, за неговата самооценка, за интегрирането му сред останалите членове на групата, с която той би желал да се идентифицира. Такова разбиране за идентичността е принципно важно за развитието на хуманитарните науки и сближава изследователските търсения на социология, антропология, психология и лингвистика. Появата на теориите за идентичността е свързана и с определено историческо време, в което хората преживяват обществена, културна и/или политическа криза и изпитват нужда да се адаптират към някаква устойчивост сред другите. През 60-те години на миналия век теориите за идентичността се развиват в две посоки – от една страна идентичността се свързва с етничността под влияние на Гордън Олпорт, а от друга – със социологическата теория за ролите и референтните групи на Нелсън Фут и Робърт Мъртън [4]. Тези две посоки са важни, защото от една страна етническата идентичност се приема за една от първите прояви на самоидентификация (етноцентристките нагласи са спонтанно присъщи за всяка човешка общност), а от друга, теорията за социалните роли позволява да се отчете множеството от идентичности, които оплитат личността – етнически, религиозни, професионални, национални и т.н.

Друг вид идентичност според Антъни Смит е религиозната идентичност. Тя обхваща надкласови групи и обединяващата основа при тях са общите символи и ритуали, чрез които членовете се идентифицират. Смит прави обстоен обзор на религиозни общности на арабите, евреите, друзите, католиците и протестантите в Северна Ирландия, разглежда етнически църкви и секти на световните религии. Религиозната основа може както да обединява по етнически маркер, така и да разединява общности, но религиозната идентичност се различава от етническата идентичност [8].

Ако понятието идентичност се приеме за „понятие чадър“, което крие в себе си всички проекции на субекта в отношението му със света, ще е уместно да се говори за мрежа от идентичности, в която индивидът функционира. Тази мрежа от идентичности съдържа различните аспекти на неговата множествена идентичност. Съвместяването на различните идентичности може да доведе до конфликт, при който субектът е изправен пред проблематичен избор коя от своите идентичности да избере. Това е честа ситуация при малцинствените групи, които могат

едновременно да бъдат подлагани на натиска на приобщаването, а в същото време да бъдат насърчавани да демонстрират различието си [11].

През XXI век все по-често се говори за европейска идентичност. С основание тя може да се разглежда като наднационална идентичност, защото приобщава към идеите на Обединена Европа хора с различна националност, които приемайки тези идеи, следва да преодолеят етноцентризма си и да възприемат различието като културно богатство. Ценностите на Съвета на Европа (мир, демокрация, права на човека, върховенство на закона и произтичащите от тях солидарност, емпатия, равенство и отказ от агресия) са описани в Устава на организацията и Европейската конвенция за правата на човека. Нарастващата нетолерантност и други свързани с нея явления, представляват заплаха за тези ценности.

Ислямът

Европейската модерност е пространството, в което борбата между исляма и останалите вероизповедания е най-категорична. Ислямът не приема модела на европейска модерност, още повече в неговия американизиран вариант. Моралните аргументи на правоверните мюсюлмани са насочени срещу злоупотребата с човешкото същество, с превръщането на човека в стока, на човешките чувства и желания в източник за извличане на печалба. Нарушаването на баланса между биологично и духовно в човека и неговата социална изява превръща всички символи на европейската модерност в предизвикателство към възприятията и принципите на исляма [12]. Опитите за „устърнизация“ на мюсюлманските общества търпят безспорен провал, тъй като имат фасаден и повърхностен характер. Секуларизацията на процесите и институциите (наложена от едно елитно светско малцинство) не преминава лесно в секуларизация на мисленето и културата. Ислямският активизъм обаче осмисля процеса на модернизация по един качествено нов начин, възползвайки се само от едно от нейните измерения – съвременните постижения в областта на науката и технологиите. Технологичните иновации (на западния научен прогрес) са новите оръдия за разпространение на исляма. В този смисъл модернизацията не е равностойна на по-голяма секуларизация, а дори се превръща в основен фактор за подема на исляма в мюсюлманските общества.

Подемът на исляма в мюсюлманските общества достига своята кулминация през 70-те и 80-те години на XX в. Катализатор на този процес е поражението на арабите в арабско-израелската война през 1967 г. В резултат на този катарзисен за мюсюлманите момент от тяхната най-нова история възниква всеобщо социално недоволство от провала на прилаганите до този момент западни модели на развитие в политическата, икономическата, военната и културно-социалната сфера на мюсюлманските общества. След краха от 1967 г. не само религиозните кръгове в ислямския свят, но и прозападните светски елити си поставят тревожни въпроси, както за ползата от усвояването на западните политически и социални ценности, така и за лоялността на западните им съюзници. Стремешът за намиране на собствена и независима от Запада арабска идентичност извежда на преден план тенденцията за връщане към автентичните корени на арабско-мюсюлманската общност, където ислямът предлага самостоятелна и универсална концепция за организация на личния и обществения живот. Ислямът е алтернативата, която трябва да замени провалилите се в мюсюлманския свят идеологии на светския национализъм, социализма и капитализма.

Ислямският модернизъм е онова философско-теологично и политическо течение, което търси начин да преодолее пропастта между ислямските традиционалисти и светските реформатори. Ислямското модернистко движение има дуалистичен подход към Запада – Европа е обект на възхищение заради нейната мощ, технологии, политически идеал за свобода, справедливост и равенство, но е отхвърляна заради империалистическите ѝ цели и политика. Реформаторите застъпват правото си на вторично тълкуване на свещените ислямски текстове, опирайки се на многовековната традиция на обновление в исляма. Те аргументират необходимостта от осъвременена интерпретация на религията, която да отговаря на предизвикателствата на новото време. Ислямските модернисти поддържат тезата за съвместимостта на исляма със съвременната наука и най-добрите постижения на западната мисъл. Ислямският модернизъм лансира идеята, че селективният синтез между ислямските традиции и ценности от една страна, и западната култура и постижения от друга, е приемлив и необходим процес. Модернистката доктрина обаче не успява да се материализира в обективната реалност като самостоятелен и обособен политически курс на управление и организация на мюсюлманското общество. Водачите на някои ислямски движения

отричат демокрацията, съзирайки в нея проводник на западно културно и политическо влияние. Според други, върховенството на божествения суверенитет и ислямския закон, които са фундаментални догмати в ислямската религия, са несъвместими с народовластието и гражданското право. За трети пък, демократичната система може да бъде създадена в съответствие с принципите на ислямската религия, като по този начин се избегнат западните форми на демокрация, а участието на народа във властта да бъде изградено съгласно спецификите на мюсюлманското общество [13].

Глобализацията води до глобализирането на исляма и превръщането на уммата в глобално обединение от вярващи. Освен човешка общност, уммата е и среда, своеобразен сбор от духовни ценности и материални предмети, създавани от вярващите. Единственият мащаб, в който ислямската общност може да бъде възприемана е „Домът на исляма“, а организацията на отношенията в него са управлявани от шерията. В това своеобразно духовно и политическо пространство мюсюлманите са мнозинство, а живеещите с тях друговеци са длъжни да приемат и следват установените норми на поведение. Но независимо от тоталните си измерения, навсякъде, където се намира, мюсюлманинът би трябвало да чувства принадлежността си към уммата, без оглед на конкретните си национални, регионални, местни принадлежности и обвързаности. Според официалната доктрина на исляма цялото човечество може и би трябвало да представлява една общност. Неговият всеобхватен характер се изразява в разбирането, че ислямът е духовна система, създадена и развивана не за отделна нация, раса или регион, а за цялото човешко общество. Онези, които възприемат тази система, стават равни помежду си и притежават еднакви права и задължения по отношение на вярата, политиката, икономиката и социалния живот. В този смисъл крайната цел на исляма, доколкото е възможно нейното формулиране, се изразява в изграждането на универсално монотеистично общество, което не признава привидно съществуващите географски, расови, езикови и/или културни различия, основано е на принципите на обединението на всички хора в една общност. Ислямът осъжда делението на хората върху основата на националната или териториалната им принадлежност. Единственият критерий за него е чистотата, вярата и доброто поведение на индивида. Ислямът не може да се сравнява с никоя друга идеология по въпроса за контрола над частния и публичния живот на мюсюлманите. Както мюсюлманинът не може да изповядва едновременно с исляма някоя друга религия, така не може да бъде едновременно и мюсюлманин, и националист. В исляма няма място за национално чувство. *Това е въпрос на идентичност – ислямската идентичност отхвърля всяка друга.*

Постоянното противоречие между действителността и образа на уммата засяга умовете и чувствата на мюсюлманите, убедени във възпяването от нея ненакърнимо колективно благородство. Те могат да грешат, уммата не греша, тя може само временно (и то не цялостно!) да бъде подведена, пороците и отклоненията биха могли да бъдат привнесени отвън и следва да бъдат разкривани и незабавно отстранявани. Въпреки цялата си абстрактност, тази схема издържа на неминуемите постоянни сблъсъци с реалността. Нейното оспорване означава да се подкопае основна ислямска догма. Непокколебимото идеализиране на уммата моделира индивидуалното и колективното съзнание. Хората са или вярващи в Аллах, или неверници; териториите и страните са или „Дом на исляма“, или „Дом на войната“. Въоръжените конфликти са или „свещена война“ за правата вяра, или „междусобици“ (фитна), данъците са или осветени от шерията, или са незаконни и т.н. В този конкретен, но и всеобхватен смисъл религиозната принадлежност, принадлежността към уммата, установена, поддържана и предавана като основа на човешкия живот, се превръща в тотална идентичност. Размиването на границите между религиозната и светската сфера превръща верските норми във фактор, който регулира и до голяма степен предопределя обществената и политическа действителност в уммата.

Без съмнение самия характер на свързване и сплотеност в уммата предполагат не само власт, но и конкретни фигури, чрез които тя се реализира. Взаимното проникване на религия и политика води до непрекъснатото взаимодействие между догматиката и проблемите на обществено-политическия живот, включително и съперничествата за власт и влияние. Едно от най-съществените условия при интерпретацията на значението на общността в исляма се свежда до разбирането, че доколкото се проектира в нейното специфично, глобално пространство, всеки политически жест или факт се преценява и съществува едновременно с това и като религиозен. Възникващите проблеми сред правоверните, амбициите за власт и стремежите към нейното съхраняване винаги „търсят“ и „намират“ религиозно обосновани доводи.

Въпросът за идентичността изобщо не се появява в традиционните мюсюлмански общества по същия начин, по който не се е появявал и в традиционните християнски общества. В едно

традиционно мюсюлманско общество, идентичността на един индивид се задава от неговите родители и социално обкръжение; всичко – от племето и рода, до местния имам и политическата култура на държавата, приковава неговата идентичност към един специфичен вид на ислямската религия. Тя не е въпрос на избор. Идентичността става проблематична когато мюсюлманите напускат традиционните мюсюлмански общества и имигрират, например в Западна Европа. Идентичността на индивида като мюсюлманин вече не е подкрепяна от заобикалящото го общество – напротив, налице е силен натиск за възприемане на определящите в запада културни норми. Въпросът за идентичността възниква по начин, по който той никога не е възниквал в традиционното общество, тъй като сега е налице една празнота между вътрешната идентичност като мюсюлманин и поведението по отношение на заобикалящото индивида общество. Това обяснява постоянните въпроси, задавани на различни имами в интернет относно това кое е харам (забранено) и кое е халал (разрешено).

Радикалният ислямизъм и джихадизмът възникват в отговор на произтичащото от тези трудности търсене на идентичност. Тези идеологии наистина могат да отговорят на въпроса „Кой съм аз?“, зададен от някой млад мюсюлманин в Холандия или Франция: ти си член на глобална умма, определяна от придържането към една универсална ислямска доктрина, лишена от всичките й локални обичаи, светци, традиции и т.н. По този начин мюсюлманската идентичност става въпрос на вътрешно убеждение, а не на съблюдаване на наложени отвън социални практики. Това създава „протестантизацията“ на мюсюлманската вяра, при която спасението се намира в едно субективно състояние, несъответстващо на външното поведение на индивида [14].

В началото на 2000 г. *Федерацията на ислямските организации в Европа* (ФИОЕ) прецени, че е необходимо да се състави *Харта на мюсюлманите в Европа*, която да формулира писмено както основните принципи за правилното разбиране на исляма, така и основите за интеграцията на мюсюлманите като граждани. Този документ кореспондира формално и отчасти съдържателно с основополагащи европейски документи. В него може да се види интелектуалната гледна точка на мюсюлманските общности в Европа към въпросите, свързани с тяхната пълноценна интеграция. Хартата уточнява някои принципи, които са основополагащи за по-доброто разбиране на исляма в европейски контекст. Тя си поставя за цел да укрепи основите на един позитивен социален обмен и се опира основно върху:

– приноса на исляма в обогатяването на европейската цивилизация и светското присъствие на мюсюлманите от европейски произход както в миналото – основно в Източна Европа, така и в съвременността;

– необходимостта от укрепване на гражданството, основано върху справедливостта, равните права и признаването на статута на мюсюлманите като европейска религиозна общност;

– необходимото сближаване на мюсюлманите в Европа с цел подкрепа и сътрудничество при разширяването и развитието на Европейския съюз. Укрепване на ценности като взаимно разбирателство, мир, социално благоденствие, взаимна толерантност и межкултурен диалог и обмен, далеч от всякакъв екстремизъм и маргинализация;

– важното място на исляма в света и неговия човешки, духовен и цивилизационен потенциал, които се нуждаят от повече сътрудничество и сближаване между мюсюлманския свят, Запада като цяло и Европа в частност, за да съдействат за мира и справедливостта в целия свят.

Подходът, избран в този документ, би могъл да бъде предмет на изследователски интерес, доколкото в неговото съдържание е направен системен опит да бъдат „преведени“ ценности и модели на поведение, характерни за ислямската норма във форма, която е разбираема и кореспондира във висока степен с разбирането за основополагащи ценности на европейското културно пространство. Въпреки че този документ все още няма определящо значение за европейската и международна политика, в него са представени достатъчно отчетливо гледни точки и позиции, които без съмнение ще бъдат предмет на по-нататъшно обсъждане в процеса на интензивен диалог за религиозните основания на съвместното живеене в Европа.

1. *Андерсън*, Б.1998. Въобразените общности. Размишления върху произхода и разпространението на национализма.София: ИК „Критика и хуманизъм“.

2. *Иванов* П., Глобализацията като социална психопатия<http://www.spiralata.net/kratce/index.php/psihologiya/354-petrov4>

3. *Dirlik*, A. 1999. Is there History after Eurocentrism?: Globalism, Postcolonialism and the Disavowal of History. In: *Cultural Critique*, No 42, 1999, 1-34.

4. *Попова, Ю.* 2011. Концептуални основи на културната идентичност, приложими към българо-румънския трансграничен регион край река Дунав. В: *Научни трудове на Русенския университет*. Т. 50, серия, 5.2. Русе: Издателски център на РУ.
 5. *Цветанова-Цанева, Ц.* 2015. Понятието идентичност. В: *Научни трудове на Русенския университет*. Т. 54, серия 5.2.
 6. *Tajfel, H.* 1981. *Human Groups and Social Categories*. Cambridge: Cambridge University.
 7. *Търнър, Дж.* 1990. Социална идентификация и създаване на психологически групи. В: Тодорова, Е. (съставител) 1990. *Групата и личността в социалната психология: 14 западноевропейски учени*. София: „Наука и изкуство“.
 8. *Смит, А.* 2000. *Националната идентичност*. София: „Кралица Маб“.
 9. *Гелнър, Ъ.* 1999. *Нации и национализъм*. София: „Панорама“.
 10. *Ериксън, Е.* 1996. *Идентичност: младост и криза*. София: „Наука и изкуство“.
 11. *Аретов, Н.* 2006. *Национална митология и национална литература*. София: „Кралица Маб“.
 12. *Босаков, В.* 2010. *Интеграцията на мюсюлманите в България*. София: ИвРай.
 13. *Еспозито, Дж.* 2003. *Ислямската заплаха – мит или реалност*. София: „Златорог“.
 14. *Фукуяма, Фр.* 2007. *Идентичност и миграция*.
- <http://librev.com/2013-03-30-08-56-39/prospects/world/75-2009-06-17-08-28-46>

ЕВРОПА – ФОБИИ И ЦЕННОСТИ

доцент д-р Веселин Босаков

Резюме: Ако финансовите сътресения разделиха ЕС на кредитори и длъжници, създавайки разрыв между Севера и Юга, то бежанската вълна върна разрыва между Изток и Запад. Брюксел описва това като липса на солидарност, но става въпрос по-скоро за сблъсък на солидарностите: националните, етническите и религиозните лоялности са в конфликт с дълга ни на човешки същества. Редица страни в Европа днес са белязани от социално неравенство, бедност, разпадащи се общности и въздигащ се национализъм и ксенофобия. Страх от непредвидимото бъдеще, загуба на споделени ценности и визия за бъдещето доминират общественения климат.

Ключови думи: страх, ценности, криза, имиграция, идентичност, популизъм.

EUROPE: PHOBIAS AND VALUES

Assoc. Prof. Dr Veselin Bosakov

Abstract: While the financial disruptions have divided the EU into creditor and debtor countries, thus creating a split between North and South, the migrant wave brought back a split between East and West. Brussels describes this as a lack of solidarity, but it is rather a clash between different kinds of solidarities: national, ethnic and religious loyalties are in conflict with our duty to other human beings. Many countries in Europe today are marked by social inequality, poverty, breakdown of communities and rising nationalism and xenophobia. The social climate is dominated by fear of the unforeseeable future, and loss of shared values and a shared vision of the future.

Keywords: fear, values, crisis, immigration, identity, populism

Страховете

Европейците не са уверени, че материалното им благоденствие ще устои на напора на надигащите се нови сили, чиито икономики изглеждат по-динамични и конкурентни от техните. Те се страхуват, че по-голямата продължителност на живота и трайно намаляващата раждаемост ще доведат до рязко намаляване на броя на работещите лица, които издържат и полагат грижи за постоянно увеличаващия се брой пенсионери. Европейците изпитват страх и от масово заселване на хора от други континенти, търсеци по-добър живот, както в миналото това са правили и мнозина от техните предци, въпреки че работата и предприемчивостта на тези хора могат да допринесат за разрешаването на този проблем. Основният страх се корени в това, че заселниците ще бъдат твърде многобройни, ще струват на данъкоплатците пари и ще увеличат вече трайната безработица и бедността, които вече подкопават устоите на икономическото благоденствие. Друг фактор е липсата на желание у европейца да сподели живота си с хора, които – правилно или не – счита за различни от себе си. Несигурността (породена от икономическите трудности в Европа и усещането за относителен упадък), имиграцията (действителна и пречупена през обществените възприятия), изкривеният образ на малцинствата в медиите, вредните стереотипи и кризата на лидерството (липсата на лидери, които са в състояние да вдъхнат увереност чрез формулиране на ясна визия за съдбата на Европа) генерират сериозни рискове като:

- Повишаваща се нетолерантност;
- Засилваща се подкрепа за партии, прокламиращи ксенофобски и популистки идеи;
- Дискриминация;
- Появата на практически лишени от права групи от населението;
- Паралелни общества;
- Ислямски екстремизъм;
- Загуба на демократични свободи;
- Потенциален сблъсък между свободата на религията и свободата на изразяване.

Настроението в Европа е мрачно. Кървавите терористични нападения в Париж уплашиха европейците. А икономическата криза, която тормозеше единния пазар в продължение на няколко години, едва е преодоляна. Междувременно Германия, която се открояваше като фар на

политическа и икономическа сила, сега се опитва да се справи с пристигането на повече от един милион бежанци, бягащи от конфликти и бедност. В същото време Великобритания напуска ЕС, а френските гласоподаватели се обръщат към крайно десните политици, искайки защита от бежанци и терористи. Ясно е, че световната икономика все още не е напълно възстановена от финансовата криза. Налице е също така широко разпространен страх, че след години на парична политика на нулеви лихви и количествени улеснения, светът е изправен пред нова финансова криза. Имплузията на Близкия Изток продължава. Външните сили се оказаха неспособни да възстановят реда в региона, а трусовете се разпространяват към Африка и Европа, под формата на вълни от бежанците и тероризъм. Най-големият общ фактор обаче, е и най-труден за формулиране. Това е клокочещото настроение срещу глобалните елити, съчетаващо страх от неравенството и ярост срещу корупцията, които са видими навсякъде[1]. Към изброените дотук страхове спокойно можем да прибавим и страха от климатичните промени.

Наложеният от тоталитарния режим секуларизъм прави хората от Централна и Източна Европа особено чувствителни към риска от разрушаване на християнската им идентичност. Днес не е нужно да си вярваш, за да се притесняваш за бъдещето на християнството и неговата култура в тази част на континента. Трябва да помним, че тази част има може би най-сложните връзки с исляма. Тук има два типа страни. Едните са като България, която има най-голямото мюсюлманско малцинство в Европа и е на границата с мюсюлманския свят, а други са като Словакия, страна без нито една джамия. Макар и по противоположни причини, и двете се чувстват силно притеснени от факта, че повечето бежанци изповядват ислям. В това отношение има съществена разлика между наследствата на нацизма и комунизма. Стремещът на германците към космополитизъм е и техният начин да избягат от ксенофобското наследство на нацизма, докато антикосмополитните нагласи в Централна и Източна Европа се коренят отчасти в непоносимостта към наложения от тоталитарния режим интернационализъм [2].

Заплахите пред сигурността днес са различни от онези, които бяха преди 60 години – сега те включват тероризъм, пиратство, кибератаки, енергийни кризи, хибридни войни, ядрени заплахи. Арабската пролет наруши баланси, които бяха поддържани в разстояние на десетилетия. Ислямизмът получи пространство за развитие, а заедно с него регионалните конфликти се превърнаха в пространство на международна конфронтация. Турция, Саудитска Арабия и Иран навлязоха в остра конкуренция за разширяване на влиянието на собствените им политически модели на ислям. Всичко това промени миграционната среда и предизвика нови потоци от бежанци и мигранти, които се насочиха към Европа. Тероризмът се превърна в най-бързо развиващия се глобален бизнес. И въпреки че връзката му с миграцията е много по-сложна, отколкото изглежда, паралелното развитие на тези процеси рефлектира в нов тип заплахи пред Европейския съюз [3]. Състоянието на ЕС и преди всичко надделяването на подходи и решения, залагащи на усилване на общностната регулация, увеличиха напрежението между отделни държави и Брюксел. Глобализацията направи хората несигурни. Те живеят с усещането, че вече не могат да контролират какво се случва с тях. Една фабрика може да бъде затворена в северна Италия поради решение, което някой е взел в Белгия. Идея, която някой е имал в Германия, може да повлияе „негативно“ върху живота на някого в България. Усещането за загуба на контрол над икономическите и политическите им съдби е накарало много хора да стигнат до заключението, че единственият отговор е да върнат властта обратно в националните държави. С това те смятат, че ще преодолеят фрагментирането на социалния си свят. Референдумът във Великобритания е първият сигнал за това, че бяха преминали много граници, но той на свой ред предизвика криза, чието развитие затруднява още повече управлението на останалите процеси. Вишеградската четворка се обяви срещу първоначалните мерки на Европейската комисия за квотно разпределение на мигрантите и бежанците и използва тази тема като платформа, от която постепенно да се опита да наложи нов дневен ред. По инициатива на Гърция, бе изградена друга платформа за изработване на обща позиция между страните от южната част на Европа, с участието на Франция и Италия. Те разчитат на създалата се ситуация, за да поставят отново въпроса за облекчаване на финансовите изисквания на Европа. Гърция се надява да постигне намаляване на дълга си, Италия разчита на подкрепа за компенсиране на банковия риск, а Франция се опитва да балансира между собствените си амбиции за съвместно лидерство с Германия и политическата конюнктура, която е свързва по-скоро със страните от европейския Юг [4]. Всичко това показва, че регионалните формати за изработване на позиции могат да окажат влияние върху общите решения. Българският интерес в случая е в разширяване на пространството за преговори и увеличаване на ролята на регионалната

проблематика. Докато говорим за пари е време да поставим и въпроса за създаването на възможности за развитие, което трайно да гарантира сигурността ни. И да акцентираме върху Европа на регионите, а не върху Европа на отечествата. Не бива да забравяме и субсидиарността, която гласи, че решенията по създаване на политики трябва да се вземат на възможно най-децентрализирано ниво, в което централното управляващо тяло да не взема участие, освен ако това не е по-ефикасно от действията, предприети от долните нива. Принципът на субсидиарността в Европейския съюз предвижда намеса на ниво ЕС единствено в ситуации, в които „целите на предложено действие не могат да бъдат постигнати в достатъчна степен от държавите членки както на централно, така и на регионално и местно равнище“ (чл. 5 ал. 3 от Договора за ЕС). От друга страна, ако поне една трета от националните парламенти изразят възражения относно предложение на законодателен акт на Европейската комисия на основание на принципа на субсидиарността, Комисията трябва да преразгледа своя законопроект и да реши дали да го запази, промени или оттегли. В този смисъл, националните парламенти на страните членки допълнително увеличават демократичната легитимност на процеса на вземане на решения в ЕС. Хората в източната част на ЕС все още са най-горещите привърженици на Евросъюза, но въпреки това у тях вече се надигат съмнения относно предимствата на европейската интеграция. Днес между Изтока и Запада се издига не само стената, която разделя безразличието и съпричастието към съдбата на пристигащите бежанци – те са разделени и от въздействието, което отварянето на границите упражнява върху бъдещето на Източна Европа. Дълго време хората смятаха, че тъкмо отворените граници са най-важната промяна, настъпила след 1989г. Днес, когато милиони източноевропейци тръгват да следват, да работят и да живеят на Запад, онези, които са решили да останат в страните си, изпитват нарастващи опасения, че свободата на придвижване и на усядане в ЕС все повече отваря ножицата между доходите в различните европейски държави. Парализирани от демографските си страхове, много източноевропейци възприемат отворените граници най-вече като шлюз, през който потенциалното благосъстояние на Изтока изтича в западна посока. И мнозина се питат защо страните им да инвестират в образование, след като в крайна сметка от това най-много ще спечелят западноевропейските общества. Брюксел, Берлин и Париж с пълно основание критикуват авторитарния курс, поет от някои източноевропейски държави. Те обаче не бива да използват Орбан и Качински (а днес вече и Моравецки) като претекст, за да игнорират новопоявилите се страхове на Централна Европа за собственото ѝ бъдеще вътре в ЕС [5 а].

Ислямофобията

Дълго време терминът „ислямофобия“ беше спорен, защото изглеждаше като инструмент за оборване на всички критики към мюсюлманския фундаментализъм. Но вече започва да се приема от политици и интелектуалци. Реалните посегателства, извършени срещу религиозни храмове или мюсюлмански граждани, вече се признава от най-високите държавни инстанции. Признанието е добре дошло. Назоваването и установяването на проблема спомага за неговото разрешаване. Много фактори допринасят за тази еволюция:

- Разпространяването по медиите насилия срещу забрадени жени, които имат за цел единствено да афишират религиозна принадлежност;
- Работата на асоциации, осветляващи деяния, подминавани мълчаливо досега или отбелязвани под общия знаменател на хулиганството;
- Публикуването на статистика, отбелязваща твърдо покачване на жалбите, свързани с антимиюсюлмански деяния като нанасяне на физическо насилие, отправяне на обиди или посегателства срещу религиозни средища;
- Политическото осъждане на многократното оскверняване на мюсюлмански гробища.

Не е достатъчно само да се констатира факта. Трябва да се познават причините, породили напрежението. И най-вече да се избягват капаните, до които може да доведе манипулирането и изкористяването на темата. Подбудите за ислямофобията са многобройни: антиклерикализъм, отхвърляне на различието, геополитическите учения на исляма, възприемането на радикалния ислям и тероризма, исканията, свързани с религиозна и културна идентичност, неспазването на върховенството на закона и незачитане на секуларността от страна на вярващите. Колкото до подозренията, надвиснали над легитимността на тази битка, те са само претекст за оборването на критиките към мюсюлманската религия и узаконяването в крайна сметка на богохулни деяния. Подобни опасения, които допринасят за дискредитирането на самия термин „ислямофобия“ са основателни. Години наред, Организацията за ислямско сътрудничество настояваше пред ООН за

вписването на оклеветяването на религиите в международното право. Не успя да го постигне. Но в най-радикалните среди обръкването продължава да съществува. Други виждат в борбата желание у някои мюсюлмани да се конкурират с виктимизирането на евреите с цел „омаловажаване“ на антисемитизма. Затова ясното дефиниране на битката срещу ислямофобията ще позволи да се прекрати използването ѝ с корисни цели. Накрая, в политически план, трябва да се прекрати политическото говорене, представящо мюсюлманите и исляма в цялост като „проблем“. Според повечето от наблюдателите желанието да се смесват нещата подбужда към действие. В този контекст политиките трябва да внимават, миряните подстрекавани от крайно десните да не бъдат използвани за оправдаване на глобалното отхвърляне на една религия [6].

Засилването на негативните настроения към мюсюлманите в Европа се потвърждава от проучвания на общественото мнение, проведени в рамките на проекта за изследване на глобалните нагласи на Изследователски център Пю (*Pew Global Attitudes Project*). В периода между 2004 – 2005 и 2010 – 2017 г. в някои европейски страни делът на респондентите, които изразяват „известно негативно“ или „силно негативно“ мнение за мюсюлманите значително нараства или (в специфични случаи) остава висок, като понякога надминава 50%. Други проучвания потвърждават преобладаващите негативни нагласи към мюсюлманските малцинства. Много европейци дори считат исляма за заплаха за Европа, защото според тях малцинствената група нараства с бързи темпове и е несъвместима със „съвременния европейски начин на живот“. В свои доклади Агенцията на Европейския съюз за основните права потвърждава устойчивите антимиюсюлмански нагласи на територията на цяла Европа, които в никакъв случай не се ограничават единствено до свободата на изразяване на мнение. Един от трима респонденти от мюсюлмански произход, интервюирани за целите на въпросните доклади, споделят, че са били обект на дискриминация, а 11% твърдят, че през последните 12 месеца поне веднъж са били жертва на посегателство срещу личността по расистки подбуди (нападения, заплахи или сериозен тормоз). Най-високите нива на дискриминация се установяват в сферата на трудовата заетост и услугите, които се предоставят от частния сектор. Други проучвания също показват повишаващ се брой посегателства и случаи на дискриминация срещу мюсюлмани, както и организирането на митинги и обществени демонстрации, на които се отправят призови и послания, насочени срещу мюсюлманската общност. Много наблюдатели и организации, включително Парламентарната асамблея на Съвета на Европа, споделят заключението за драстично увеличаване на враждебността към мюсюлманите в цяла Европа. Важно е да се отбележи, че изкривеното или неточно представяне на религиозните вярвания или практики или необоснованите твърдения, според които представители на конкретни групи или отделни лица са показателни за същностните белези на определена религия като цяло, често са израз на предрасъдъци и инструмент за тяхното разпространение. Например, в исторически план типично средство за подклаждане на антисемитизма са били изявленията, свързани с юдейските вярвания и религиозни ритуали. Днес много от широките обобщения относно исляма изглеждат попадат в същата категория.

Крайно десните политически партии изключително успешно експлоатират страховете от терористични актове и от демографските промени (увеличаване на дела на мюсюлманското население в много европейски държави основно чрез имиграция). Дори в рамките на много от традиционно установените политически партии, очернянето на исляма е все по-често срещано явление, заплашващо да се превърне в стандартен модел. Поради значителното нарастване на имигрантския поток на мюсюлмани към Европа през последните десетилетия, мюсюлманските общности днес са много по-видими. Тъй като във времето този процес съвпадна с възхода на исляма в политически план, много европейци днес са убедени, че ислямската религия по същество е радикална и воинстваща, т.е. несъвместима с европейските ценности, което я превръща в пречка за интеграцията на мюсюлманските имигранти и техните потомци в европейските общества по начина, по който са направили това по-ранните вълни от имигранти [7].

Ценностите

На фона на новите фундаментализми и ускорените социални трансформации, предизвикани от т.нар. втора модерност, характерна за рисковото общество, проблемът за ценностите става философски и социологически все по-актуален. Интегративните и дезинтегративните функции на ценностите, тяхното инструментализиране, водещо до укрепване или взривяване на общностните връзки са онзи център на знание, който е изход от активното неведение, характеризиращо се с потискане и пренебрегване на проблемите.

Ценностите са видимост на осъществени блага (респ. благоденствие). Ценностите легитимират и мотивират социалните действия. Всяка ценност в сравнение с емпиричната (фактичката) реалност е идеална и не е подвластна на природната каузалност, а това означава, че всяка ценност е въпрос на избор. Реализираната ценност се преживява като благо [8, с.7-8].

В качеството си на морално-философски понятия ценностите са преди всичко критерии за ясно определяне на „доброто“. Едно действие, което отговаря на изискванията на ценностната система, залегнала в тях, е по-добро по смисъла на тази система, отколкото действие, което противоречи на нейните цели. Следователно, ценностите коренно се различават от обикновените привички или манталитети, които са както изменчиви, така и безпристрастни дадености от емпиричната структура на обществото. Наистина в противовес с това, ценностите могат емпирично и да са утвърдени в едно общество, но те са неделими от залегналите в тях изисквания. Кое то означава, че под въпрос е не само тяхната действена сила в определен исторически период, тяхната (положителна) фактичност, а също така винаги и тяхното (нормативно) значение. И ако човек не желае да попадне под укорите на неправилното натуралистично заключение, задължително трябва да признае и разкрие метафизическата – следователно неподлежащата в никакъв случай на логично „доказателство“ база на всякакъв вид ценности – ценностите са в крайна сметка въпрос на вяра. Осъзнаването на тази метафизическа сърцевина не означава, че те не са подчинени на произволността.

В общественото съвместно съществуване дискурсът за ценностите служи не само за намиране на истината. В много области той служи и за установяване на реда на съвместното съществуване, по-конкретно за създаване на правила. Трябва да се прави разлика между индивидуалните, лични ценности, неизискващи съгласие, и колективните, общностни ценности, съдържащи изискването за съвместно обществено утвърждаване.

Дали Европа ще се фрагментира и евентуално ще се върне назад към най-малкия общ интерес от типа на зона за свободна търговия, или ще се консолидира като ценностна Общност и по този начин ще увеличи политическата си мощ? По какво Европа се квалифицира като политическо единение спрямо други държави и държавни съюзи? Очевидно изясняването на тези въпроси се затруднява по две причини. От една страна това е, както преди така и сега, голямата хетерогенност на европейските държави и тяхната политическа култура между монархия и република, президентска система и пряка демокрация, конкуренция и съгласие или отношението към Бога и антиклерикализма. Но от друга страна, това е и широкото разпространение на много европейски характеристики в продължение на дълъг период от време. Юдео-християнската традиция, буржоазията от Просвещението, римското право и кодексът на Наполеон, правата на човека и секуларизацията наистина са част от европейския свят на ценности, но днес те вече не са запазената марка за уникалността на Европа. Въпреки това, в отношението на днешна Европа към този културен фундамент съществува съществена разлика в сравнение с други региони: тези елементи са общо утвърдени или поне заложени в европейските общества за разлика от „незападните“ общества. Гражданите на Европа не са обединени от някакъв обет за свобода, а от историята с цялата нейна хетерогенност и всичките ѝ превратности, стигайки до опита с тоталитаризма в повечето европейски страни.

Европейският съюз е преди всичко съюз на ценности. Ако ценностите си отидат, остават само геополитика и интереси. Останем ли само в полето на геополитиката и тяснонационалните интереси, се връщаме обратно в 19 век. Опасно е, както преминаването на границата на популизма от все повече европейски политици, така и залитането на много граждани по аурата на силни лидери и подценяването на най-важното – институциите и закона. За да погледне напред, Европа има нужда от визионери, но за да върви напред, Европа има нужда от силни институции. Свободата, демокрацията и правовата държавност са основни ценности, залегнали в стилизиращата работна дефиниция на това, което днес означава Европа като политическа Общност на ценностите. А за нейната устойчивост като политическо единение е важно, правилата които се извеждат от този ценностен фундамент да не подлежат на уговорки. Човешкото достойнство, свободата, демокрацията, равенството, върховенството на закона и спазването на правата на човека са основните ценности на ЕС, изложени в началото на Договора от Лисабон. Подкрепата на тези ценности, както и на мира и благополучието на народите от Съюза днес са основни негови цели. Тези общи цели са допълнени от други по-конкретни цели, включително насърчаване на социалната справедливост, борба срещу социалното изключване и дискриминацията, уважаване към другостта и приемане на различието като висша ценност [9].

Бъдещето на ЕС

Прогнози за разпада на ЕС имаме от десетилетия, при това от автори на големи теоретични системи, като се започне от Алвин Тофлър и Милтън Фридмън и се стигне до това, което чуваме през последните години от устата дори на Жан-Клод Юнкер и други европейски политици. Какво да очакваме?

Федерализация – повече ЕС

Този сценарий е малко вероятен поради нагласата на елитите и нарасналия евроскептицизъм на избирателите.

Сценарий, наричан от Камерън „Орбан-Качински“

Евроинституциите имат много власт, която трябва да прехвърлят върху националните правителства. Това ще доведе до отслабване на европейските институции, отказ от обща миграционна политика и оставяне това на националните държави, което значи разпадане на Шенген. Това ще засили ролята на САЩ, Русия, Турция и Китай във въздействието върху отделните държави, използвайки го за геополитически цели. Орбан и компания излъчват следното съобщение: ние може и да сме по-корумпирани от технократите в Брюксел, но оставаме при вас, и то в най-прекия, географски смисъл на думата. Ние обявяваме, че сме солидарни с вашата идентичност, а не с идентичността на новопристигащите.

Укрепване на статуквото

Това би бил опит за консолидация без значими промени. Той може да продължи, ако няма нова икономическа криза, нов мощен емигрантски поток, война.

ЕС на различни скорости

Този сценарий го има и сега, и той може да доведе до последния, пети сценарий.

Сценарий „МилтънФридмън-Хънтингтън“

Предполага разпад на ЕС, особено след съчетание на няколко кризи – военни действия в Източна Европа, терористични актове, свързани с кризата на мултикултурализма, нарастващо количество протести и сблъсъци поради неравенствата и бедността. Възход на антисистемни партии, засилване на разцепленията [10].

Авторът на настоящата статия не допуска разпад на ЕС. Това, което допуска, е източване на потенциала за политическо обединение, от което ще страда най-много периферията. Днес не е време за национален егоизъм. Нито една от кризите не е по силите на националната държава. За всеки един от проблемите, единствено устойчивото решение е постигането на общоевропейско решение. „Все още няма общеевропейски план, защото дебатите около него се намират под много силен натиск, който елиминира търпението от политическите процеси и започва силно да морализира всяко решение: решенията за Доброто и Злото трябва да се взимат веднага. Но политиката има нужда от време“ [5 б].

1. Рахман, Г. 2015. През 2015г. светът се качи на влакчето на ужасите. <http://kanal3.bg/news/22555-Prez-2015-g.-svetat-se-kachi-na-vlakcheto-na-udzasite>.
2. Кръстев, И. 2016. Сблъсък на солидарности. <http://librev.com/index.php/component/publisher/users/iv-krystev>
3. Босаков, В. 2015. Ислям и модерност. Взаимни предизвикателства. София: ИвРай.
4. Гълъбов, А. 2016. Границите на компромиса. http://offnews.bg/news/Nashite-avtori_2490/Granitcite-na-kompromisa_636082.html
- 5а. Кръстев, И. 2017. Ако Западът продължи да игнорира страховете на източноевропейците. <http://www.dw.com/bg>
- 5б. Кръстев, И. 2017. Миграцията е новата революция. <http://www.dw.com/bg/>
6. Le Monde. 2013. *L'islamophobie va au-delà d'un simple racisme* http://www.lemonde.fr/societe/article/2013/09/27/l-islamophobie-va-au-dela-d-un-simple-racisme_3485814_3224.html
7. Доклад на Съвета на Европа. 2011. *Living Together – Combining diversity and freedom in XXI century Europe*.
8. Фотев, Г. 2009. Ценности срещу безпорядък. София: „Изток – Запад“.
9. Ерке, Ю., Диболд, А. Проект Ценности и политика – Фондация „Фридрих Еберт“.
10. Ще се разпадне ли ЕС? 2016. <http://www.duma.bg/node/123075>

УПРАВЛЕНИЕ И СИГУРНОСТ НА ИНФОРМАЦИЯТА И КОМУНИКАЦИЯТА В ОРГАНИЗАЦИИТЕ

доктор Валя Симеонова

Резюме: *Информацията е ценен стратегически актив за организацията и затова трябва да е добре защитена. Мащабите на обмен на информация нарастват, както в самата организация, така и между партньори в дадена сфера, а с това нарастват и рисковете за тяхната стабилност. Информационната сигурност е защита на информацията и информационните системи от неоторизиран достъп, използване и унищожаване. Държавата определя държавната политика в информационната сфера и поддържа баланса на интересите на личността, обществото и държавата. Информационната сигурност е един от важните компоненти на националната сигурност за държавата, защото в информационното пространство се извършват основни социални дейности.*

Ключови думи: *комуникация, информация, информационна сигурност, информационна сфера.*

MANAGEMENT AND SECURITY OF INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN THE ORGANIZATION

Valia Simeonova, PhD

Abstract: *Information is a valuable strategic asset to the organization and should therefore be well protected. The magnitude of the exchange of information increases both within the organization itself and between partners in a given sphere, thus increasing the risks to their stability. Information security is the protection of information and information systems from unauthorized access, use and destruction. The state defines state policy in the information sphere and maintains the balance of the interests of the person, society and the state. Information security is one of the most important components of national security for the state, because basic social activities are carried out in the information space.*

Keywords: *communication, information, information security, information sphere.*

Информация и комуникация в организацията

Информацията като съвкупност от знания, съдържание на съобщения, сигнали, сведения, данни представлява отражение на реалността [2].

Според проф. Т. Петев [7] се разграничават два информационни аспекта – абсолютна информация и разпределена информация. Абсолютната обхваща целия обем от знания, правила, навици и нагласи в организацията. Разпределената отразява по какви канали, на какви равнища, до кого и как достигат конкретни информационни потоци в организационната йерархия. Абсолютната информация отразява какво е известно въобще, а разпределената – кой знае и има достъп да ползва данните. Разпределената информация отразява йерархичните равнища и съответните нива на компетентност на служителите.

Може да се говори за вътрешна и външна информация [6]. При вътрешната информация за военната организация е характерно това, че същността и дейността на субекта определят нейната специфичност. При нея съществува относителна ограниченост по отношение на ползването ѝ. Йерархичната същност на информацията при документалната комуникация се проявява при акта на информационно взаимодействие на обектите в организацията. Като основни материализирани форми на вътрешна информация може да се посочат:

- правилници, уреждащи организацията, йерархията, реда на дейност, функциите и числеността на организацията;
- служебни длъжностни характеристики, посочващи конкретни задължения и права на субектите;
- вътрешни заповеди за спазване на йерархията и взетите управленски решения;
- докладни записки и паметни бележки, свързани с решаване на конкретни действия и ситуации;
- корпоративни списания и бюлетини, свързани с устойчивостта на корпоративната принадлежност.

Основни материализирани форми на външната информация са:

- съобщения за намеренията и дейността на организацията в публичното пространство;
- изявления и коментари по конкретни теми и събития;
- информация, отразяваща провеждането на пресконференции, брифинги, презентации.

Комуникацията е социално значим процес. Процес, при който се обменя информация, за да бъдат постигнати предварително поставени цели. Комуникацията е интерактивен процес – символното взаимодействие поражда възможност чрез обмен на информация хората да координират своите действия, да проявяват своите взаимоотношения. Ефективните комуникации в организацията изискват изграждане и поддържане на добра организация на комуникационните канали, по които информацията да достига до служителите. Съществуването на комуникационните канали е възможно при наличието на информационна среда и съответните условия, необходими за безпрепятственото протичане на информационните масиви. Според С. Алексиева [1] растящата роля на комуникацията е от първостепенно значение при изграждане на професионална среда за развитие, при изграждане на корпоративната отговорност, при защита на конкурентноспособността на бизнеса.

Информационна и документална сигурност

Информацията като ценен стратегически актив за организацията трябва да бъде добре защитена. Информацията може да съществува в много форми – напечатана или написана върху хартия, запомнена по електронен път, предадена по поща или електронни средства, предадена по време на разговор. Каквато и форма да приеме информацията, тя винаги трябва да бъде защитена. *Информационната сигурност е защита на информацията и информационните системи от неоторизиран достъп, използване, разкриване, промяна, прочитане, запис и унищожаване.*

С нарастване мащабите на обмен на информация между отделните структури на дадена организация, така и между партньорите в дадена сфера на обществена активност ще нарастват рисковете, имащи непосредствено отношение към тяхната стабилност [10].

Гарантирането на информационната сигурност най-общо може да се интерпретира като: „защитеност на държавата от опити чрез употреба на информационна мощ да се отнеме информационното й превъзходство в националното информационно пространство“ [9].

Гарантирането на сигурността на информацията дава възможност да се избегнат или намалят рисковете. Информационната сигурност е ключова компетенция на всички социални организации, действащи в сферата на сигурността.

Сигурността и защитата на информацията са организационни качества, които дават възможност да се извършват целенасочени действия във вид на процеси, позволяващи да се решават проблемите и да се посрещнат предизвикателствата на несигурното бъдеще [10].

Информационната сигурност осигурява: *конфиденциалност, цялостност, наличност, достъпност*. В допълнение могат да бъдат включени и други особености като гарантиране на автентичност, отчетност, безотказност и надеждност на информацията.

Конфиденциалност е функция, с която се управлява достъпът до информацията и не се допуска нейното разкриване от потребител, който не е оторизиран за това.

Цялостност на информацията е функция, с която се поддържа целостта на обработваната и съхранявана информация. Обработката на информацията не допуска неоторизирани промени в нея.

Наличността е функция, с която се осигурява наличност на информацията за потребителите.

Достъпност на информацията е функция, с която се осигурява исканата от оторизираните лица информация в указаното време и на нужното място, в желанния вид, т.е. тези лица имат достъп винаги, когато това е необходимо.

Документалната сигурност се състои в система от мерки, способности и средства за защита на класифицираната информация при създаването, обработването и съхраняването на документи, както и при организирането и работата на регистратури за класифицирана информация [4].

Осигуряване на защита на информацията

Могат да бъдат посочени четири вида защита на информацията, всеки е от значение и не трябва да се пренебрегва. Ефективна защита се постига само при комплексното им използване:

1. Нормативно-правна база – закони, укази, постановления и други нормативни актове на национално ниво.
2. Организационни мерки и мероприятия – правилници, наредби и други нормативни документи на по-ниско от национално ниво – фирмено ниво.
3. Некриптографски методи и средства – охрана, огради, каси и др.
4. Криптографска защита – информацията да бъде направена неразбираема за неоторизирани потребители.

Заплахи за информационната сигурност

По общата си насоченост заплахите за информационната сигурност могат да се класифицират в следните видове:

- за конституционните права на гражданина в областта на духовния живот, индивидуалното, груповото и обществено съзнание, духовното развитие на страната;
- за информационното осигуряване на държавната политика;
- за сигурността на информационните и комуникационните средства и системи на територията на страната;
- за развитието на националната информационна инфраструктура и за натрупването, запазването и ефективното използване на националните информационни ресурси (бази данни и знания).

Източниците на заплахи могат да бъдат *външни* и *вътрешни* [3].

Външни източници са:

- враждебни действия на чуждестранни организации, групи от хора и отделни личности от политически, икономически и разузнавателни структури, които целят нерегламентиран достъп до класифицирана информация;
- дейността на международни терористични организации, целяща проникване в информационните системи на държавни, военни и др. структури, които имат отношение към сигурността на държавата;
- дейността на принадлежащи на чужди държави въздушни, морски, наземни и др. технически разузнавателни средства, събиращи класифицирана информация.

Вътрешни източници са:

- враждебни действия на отделни личности в организацията, които работят с класифицирана информация;
- пропуските в нормативната база, регламентираща тези отношения, както и неефективното прилагане на закона;
- некомпетентността на служителите;
- недобрата координация между държавните органи за прилагането на Закона за защита на класифицираната информация, както и структурните реформи, извършвани в организационните единици;
- изостаналостта по отношение на техническите и информационните ресурси от водещите тенденции в света;
- използването на несертифицирани в съответствие с изискванията на закона мрежи и системи за работа с класифицирана информация;
- недостатъчното финансиране на мероприятията по организацията на защитата на класифицираната информация;
- предизвиканите от човешка дейност технически аварии, както и щетите от природните бедствия в организациите.

Класифицирана информация и нива на класификация

Класифицирана информация е тази, която представлява държавна или служебна тайна; такава е и чуждестранната класифицирана информация. Достъп до класифицирана информация се предоставя само на лица, получили разрешение за достъп при спазване на принципа „необходност да се знае“.

Всяка класифицирана информация, представляваща държавна или служебна тайна се маркира, като върху материала се поставя съответен гриф за сигурност. Грифът за сигурност се поставя на видно място чрез напечатване, принтиране, написване, изобразяване, поставяне на етикети, стикери и по друг начин, трайно, ясно, четливо, разбираемо и без съкращения. Поставя се отделно от всички останали обозначения върху материала по начин, който не уврежда материалите [8].

Нивата на класификация за сигурност на информацията и техния гриф за сигурност са:

– „*Строго секретно*“ – в случаите, когато нерегламентиран достъп би застрашил в изключително висока степен суверенитета, независимостта или териториалната цялост на Република България или нейната външна политика и международни отношения, свързани с националната сигурност, или би могъл да създаде опасност от възникване на непоправими или изключително големи вреди, или да причини такива вреди в областта на националната сигурност, отбраната, външната политика или защитата на конституционно установения ред.

– „*Секретно*“ – в случаите, когато нерегламентиран достъп би застрашил във висока степен суверенитета, независимостта или териториалната цялост на Република България или нейната външна политика и международни отношения, свързани с националната сигурност, или би могъл да създаде опасност от възникване на трудно поправими или големи вреди, или да причини такива вреди в областта на националната сигурност, отбраната, външната политика или защитата на конституционно установения ред.

– „*Поверително*“ – в случаите, когато нерегламентиран достъп би застрашил суверенитета, независимостта или териториалната цялост на Република България или нейната външна политика и международни отношения, свързани с националната сигурност или би могъл да създаде опасност от възникване на вреди, или да причини такива вреди в областта на националната сигурност, отбраната, външната политика или защитата на конституционно установения ред.

– „*За служебно ползване*“ – информацията, класифицирана като служебна тайна.

С цел осигуряване на допълнителна защита, когато това се налага от характера на информацията или когато е предвидено в международни договори, по които Република България е страна, Държавната комисия по сигурност на информацията по предложение на Министъра на отбраната или директорите на службите за сигурност може да определи с решение:

– допълнителни маркировки на материали и документи с по-високо ниво на класификация от „Строго секретно“.

– специален ред за създаване, ползване, размножаване, предоставяне и съхраняване на тези материали и документи.

– кръга на лицата с право на достъп до тези материали и документи.

Чуждестранна класифицирана информация е класифицирана информация, предоставена от друга държава или международна организация по силата на международен договор, по който Република България е страна.

На страните не е позволено да разкриват класифицирани материали и информация на трета страна без предварителното писмено съгласие на страната – източник. Страните осигуряват на всички такива класифицирани материали и информация същата степен на защита, каквато се предоставя на техните класифицирани материали и информация с еквивалентни нива на класификация.

Класифицираните материали и информация се изискват и пренасят от едната страна до другата чрез одобрени и защитени канали. Цялата комуникация между страните се извършва писмено и на английски език, предават се на посочени адреси при определени ограничения, свързани със сигурността.

Области, в които е необходимо гарантиране на информационната сигурност във връзка с националната сигурност

Информационната сигурност влияе непосредствено върху защитеността на държавните интереси в различните области на обществения живот. Заплахите на информационната сигурност, както и методите за гарантирането ѝ, са общи за тези области, като във всяка от тях има особености, свързани със спецификата на обектите и степента им на информационна уязвимост. Тази специфика предполага и използването на конкретни методи и форми за гарантиране на информационната сигурност [5].

Икономическа област

В икономическата област цели на посегателство може да бъдат информационните системи на органите на изпълнителната власт, банковата система, системата за сигурност, данъчната, митническата и борсовата система, бази данни със сведения за стопанските субекти и други системи, които са от особена важност за сигурността на цялото общество.

Сериозна заплаха представляват икономическите шпиони, които придобиват по непочтен начин чужди търговски тайни. Разгласяването на тези тайни може да нанася сериозни вреди на организациите. Ако не бъде изградена ефективна система за информационна сигурност, е възможно да бъде уязвена икономическата сигурност на държавата.

Системата за информационна сигурност в тази област се изгражда с осигуряване на стабилна нормативна уредба, уреждаща отношенията в икономическата сфера. Държавата трябва да осъществява контрол върху дейността на държавните органи и организациите, извършващи дейности, свързани със събирането, обработването и съхраняването на икономическа информация. Трябва да се използват сертифицирани средства за защита на информацията и такива за събиране, обработване, съхраняване и предаване на статистическа, борсова, данъчна и митническа информация. Необходимо е първоначално и текущо обучение на персонала, работещ със системите, както и осъществяване на методическо ръководство от компетентните органи по сигурността на информацията.

Научно-техническа сфера

В тази сфера интерес може да представляват научни открития, фундаментални теоретични и приложни научни изследвания, непатентовани технологии и изобретения, промишлени образци, системи за управление и др.

Информационните ресурси в тази област са застрашени от научен и промишлен шпионаж от страна на чужди разузнавания, целящи узнаване и използване на планове, технологии, изследвания, разработки и др. Недостатъчното финансиране пречи за разработването на ценни идеи и представлява сериозен риск в посока на „изтичане“ на идеи, учени и инженери в чужбина, а също и за слабата реализация на постиженията.

Тук от особена важност са законите за патентите и интелектуалната собственост. Трябва да се разработят правила за работа и достъп до чувствителни обекти и материали с цел надеждното им опазване.

Държавни информационни и телекомуникационни системи

В тези системи са масивите с класифицирана информация. Цел на посегателство могат да бъдат средства и системи за информация, програмни и технически средства, автоматизирани системи за управление, системи за връзка и пренос на данни и др., в които се обработва, предава и съхранява информация с ограничен достъп на ползване. Атакуеми са също помещенията и комуникационните канали.

Възможните заплахи са от престъпни общности, терористични организации, служби на чужди разузнавания, отделни лица, които целят да осъществят нерегламентиран достъп до информацията, да я откраднат, повредят или унищожат, да упражняват контрол върху информационните системи.

За да се защити информацията се извършва лицензиране на дейността на организациите в областта на защитата на информацията, извършва се периодично атестиране на обектите, в които се работи с класифицирана информация, за изпълнение на изискванията по защитата. Сертифицират се средствата за защита на информацията, а също и тези за контрол.

Съдебна и правоохранителна област

Обекти за защита тук са информационните ресурси на съдебната система и другите правоохранителни органи, тяхното програмно, техническо и информационно осигуряване. Трябва да са осигуряват сигурни комуникационни канали за предаване на информация.

Област на отбраната

В тази област е задължително да се защити информацията за информационната структура на централните ръководни органи на националната сигурност и стратегическото ръководство на въоръжените сили и отбраната на страната, органите за управление на различните родове войски и всички структурни елементи. Също така следва да се защитят информационните ресурси на предприятията от отбранителния комплекс, научноизследователските институти, лаборатории и др., които изпълняват държавни поръчки, свързани с отбраната; информационните ресурси и системите за връзка и информационната структура, родовете войски, воински формирования и органи; програмно-техническите средства на автоматизираните и автоматичните системи.

Заплаха за информационните ресурси могат да бъдат чуждите разузнавания, а също действия на чужди политически, икономически и военни структури, насочени срещу националните интереси в отбраната.

За да се гарантира информационната сигурност в сферата на отбраната, е необходимо да се работи за систематично разкриване на възможните заплахи и техните източници, следва да се структурират целите и набележат конкретните практически задачи; да се усъвършенстват средствата за защита на информацията от несанкциониран достъп; да се усъвършенства структурата на функционалните органи на системата за гарантиране на информационната сигурност в областта на отбраната, както и да се координира взаимодействието им.

Сфера на външната политика

На информационна защита подлежат информационните ресурси на органите на изпълнителната власт, които осъществяват външната политика на държавата. В това число са и външните представителства на Република България. Възможни заплахи са опитите за неправомерен достъп до информационни структури и ресурси на органите на изпълнителната власт, осъществяващи външната политика на страната и ръководещи дейността на националните представителства и организации в чужбина и международните организации.

Информационната сигурност може да се гарантира чрез разработване и осъществяване на комплекс от мерки, целящи подобряване на сигурността на информационната инфраструктура и информационните ресурси на органите на изпълнителната власт, осъществяващи външната политика на Република България, на нейните представителства и организации в чужбина и представителствата в международни организации.

Сфера на вътрешната политика

В тази област нарушения са възможни спрямо основните права и свободи на гражданите в информационната сфера, като правото на достъп до информация, правото на свободно изразяване на мнение, използването на лични данни.

Подходящи мерки за защита на информационната сигурност в сферата на вътрешната политика са: недопускане на монополизиране на информационната инфраструктура, на средствата за масово осведомяване, а също и на пазара за информационни услуги; упражняване на контрол от страна на упълномощените държавни органи върху дейността по събирането, обработването, предоставянето, съхраняването и унищожаването на класифицирана информация, както и по спазването на нормативните актове.

България като член на Европейския съюз сътрудничи активно в информационната сфера за гарантиране на информационната сигурност, като по този начин допринася за гарантирането ѝ в световен мащаб. В условията на повишена активност в надпреварата за притежаване на технологични и информационни ресурси, на небивало активизиране на международния тероризъм, се налага разработване на единни мерки по основните направления за гарантиране на информационната сигурност.

Държавата е отговорна за гарантирането на информационната сигурност. Тя определя държавната политика в информационната сфера. В основата на държавната политика на Република България е балансът на интересите на личността, обществото и държавата.

Изводи

Сигурността на информацията става все по-важна, както за обществения, така и за частния сектор. Голямото разнообразие и специфика на дейности във всяка организация изискват конкретни решения, които могат да бъдат разработени само от специалисти в областта на защита на информацията. Поддържането на научен потенциал и изследвания в областта на информационната сигурност е задължително.

Свободният и безопасен достъп до информационното пространство, сигурността и безопасността на циркулиращите в обществото и отделните организации информационни потоци са от жизнено значение за осигуряване на възможности за развитие и просперитет на отделните личности, организации и обществото като цяло.

-
1. *Алексиева, Соня*. Бизнес комуникации. София: НБУ, 2011. 183 с.
 2. *Върбанова-Денчева, Кристина*. Интелектуални комуникации и съвременни технологии. София: М. Дринов, 2003. 113 с.
 3. *Денчев, С., Семерджиев, Ц., Попов, И., Костова, Н.* Концепция и политика за информационната сигурност. София: За буквите – О писменехъ, 2006. 262 с.
 4. Закон за защита на класифицираната информация.
 5. *Павлов, Георги*. Защита на информацията. София: УИ Стопанство, 2010, 211 с.
 6. *Палашев, Николай*. Да създаваш реалности. София: За буквите – О писменехъ, 2007, 331 с.
 7. *Петев, Тодор и др.* Комуникации и етика в публичната администрация, София: Институт по публична администрация и европейска интеграция, 2001. 112 с.
 8. Правилник за прилагане на закона за защита на класифицираната информация.
 9. *Семерджиев, Цветан*. Информационна сигурност. София: Софттрейд, 2004. 91 с.
 10. *Семерджиев, Цветан*. Управление на информационната сигурност. София: Софттрейд, 2007, 286 с.

ОЦЕНКА И ПРОГНОЗИРАНЕ НА ПОТЕНЦИАЛНИЯ МИГРАЦИОНЕН НАТИСК

доктор Спас Ташев

Резюме: *Разгледани са демографските процеси в страните на произход, които след взаимодействие с икономическите, екологичните, политическите и военните фактори водят до формирането на миграционни потоци, оказващи натиск върху България като външна граница на ЕС. На базата на съществуващите прогнози за населението на четирите основни страни на произход: Афганистан, Пакистан, Ирак и Сирия, са представени прогнозни стойности на техния специфичен коефициент на миграционен потенциал и миграционния им потенциал в абсолютни бройки за периода 2020 – 2050 г.*

Ключови думи: *миграционен натиск, фактори за формирането на миграционните потоци, миграционен потенциал, специфичен коефициент на миграционния потенциал, овладяване на миграционния натиск, транзитна миграция.*

ASSESSING AND FORECASTING POTENTIAL MIGRATION PRESSURE

Assist. Prof. Spas Tashev, PhD.

Abstract: *This study explores the demographic processes in the countries of origin, which, after interaction with the economic, environmental, political and military factors, lead to formation of migratory flows, putting pressure on Bulgaria as an external border of the EU. On the basis of the existing population projections for the four main countries of origin: Afghanistan, Pakistan, Iraq and Syria, are presented estimates of their specific coefficient of migration potential and their migration potential in absolute numbers for the period 2020-2050.*

Key words: *migratory pressures, factors for the formation of migration flows, migration potential, specific coefficient of migration potential, reducing the negative effects of migratory pressure, transient migration.*

Миграционният натиск се дефинира като въздействие на миграционните потоци върху държавната граница на транзитната или приемащата държава чрез търсенето на възможност за нейното преминаване. Той е резултат от една започнала в страните на произход, но все още незавършила в приемащите държави международна миграция, породена от изолираното или комбинираното въздействие на демографски, икономически, социални, политически или екологични причини. Мигрантите, упражняващи миграционния натиск, са част от потенциалната миграция на страните на произход, на която не е позволено да се реализира вследствие на ограниченията, въведени от транзитната или приемащата държава. Броят на мигрантите, упражняващи миграционния натиск показва степента на развитие на миграционния процес и неговия потенциал, ако не бъде овладян.

Съобразно тази дефиниция, в теоретичен, а и в приложен аспект, известна трудност представлява изясняването на точната категория мигранти, за които се отнасят ограниченията въведени от държавите, с цел възпрепятстване реализацията на миграционния натиск. В „Речник по миграция“ на Международната организация по миграция е констатирано: „сложен момент при съставянето на този речник представляваха множеството термини, използвани за описание на едно и също или подобни явления. Например, съществуват известни различия между термините „незаконна миграция“ (illegal migration), „тайна/скрита миграция“ (clandestine migration), „недокументирана миграция“ (undocumented migration), „нередовна миграция“ (irregular migration)¹.

В настоящото изследване като непосредствен обект на анализ се взимат предвид единствено тези мигранти, които са се опитали да преминат нелегално държавната граница (illegal border-crossing) или нелегално са влезли (illegally enter) в страната съгласно възприетата терминология от агенцията за гранична и брегова охрана на Европейския съюз Фронтекс. На това основание миграционният натиск е оприличаван и като натиск за нелегална имиграция (pressure of illegal immigration)². Самото понятие „незаконно влизане“ е регламентирано в чл. 3(b) на Протокола против незаконното влизане на мигранти по суша, море и въздух, допълващ Конвенцията на ООН

Фиг. 2. Интегриран модел за изследване на миграционния натиск

С оглед на необходимостта от създаването на практически модел, който да отчита миграционния натиск чрез комбинираното въздействие на всички фактори, водещи до появата му, известната в миграциологията формула на Бруни и Вентурини за определяне големината на миграционния поток не е достатъчна⁴. Силата на миграционния натиск зависи най-много от демографските структурни различия на населението в изпращащите и приемащите държави, състоянието на икономиките и разликите в жизненото им равнище. При разработването на един интегриран подход за изследването му трябва да се вземе предвид анализа на демографския натиск върху пазара на труда и участващата в него работна сила. За целта е разработена следната формула за изчисляване на миграционния потенциал (MP) на дадена страна на произход за календарна година:

$$MP = \frac{P_{10-14} - P_{60-64}}{5} - N\Delta I + C\Delta I,$$

където: P_{10-14} и P_{60-64} са броят на населението във възрастовите групи 10 – 14 и 60 – 64 години през анализирания календарна година,

$N\Delta I$ – броят на създадените за същата година нови работни места, а

$C\Delta I$ е броят на закритите през същия период работни места.

Когато стойностите на $N\Delta I + C\Delta I$ са нулеви или отрицателни, те могат да се игнорират, тъй като в този случай MP е равен или дори хипотетично по-голям от средногодишна потребност от допълнителни работни места.

Практическото значение на този подход е, че той разкрива броя лица, определящи хипотетичната горна граница на възрастова специфична група от населението, сред които представители би могло да възникне склонност към емигриране под въздействието на различни икономически, екологични, политически и военни фактори и по този начин то или част от него се превръща в потенциална или реална миграция.

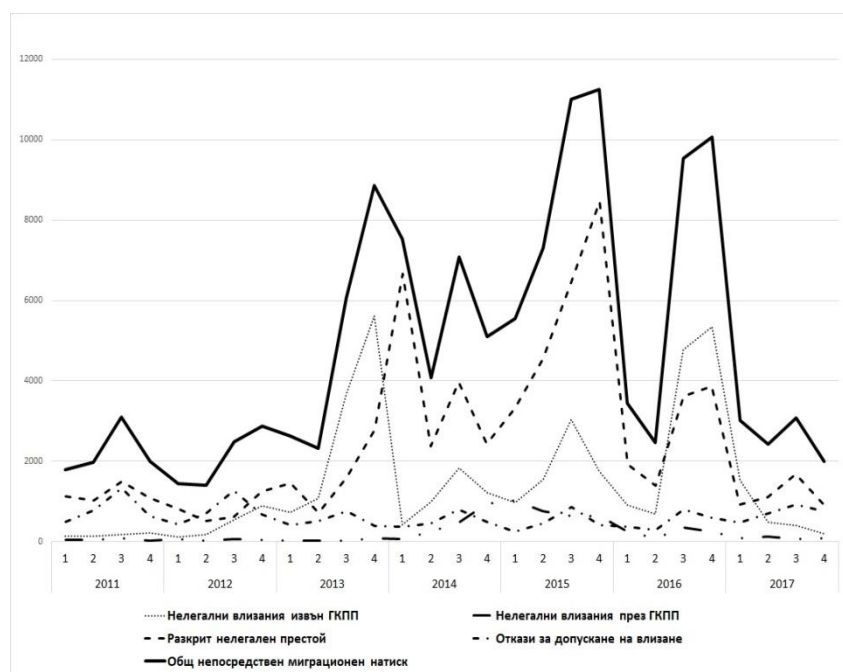
С много по-голяма аналитична стойност обаче информацията, когато лицата, формиращи годишния миграционен потенциал, се отнесат към общия брой на населението или към населението в трудоспособна възраст. За целта в първия случай имаме коефициент на миграционния потенциал (coefficient of migration potential, CMP), а във втория – специфичен коефициент на миграционния потенциал (specific coefficient of migration potential, SCMP). Такъв коефициент има следния вид:

$$SCMP = \frac{\frac{P_{10-14} - P_{60-64}}{5} - N\Delta I + \Delta CI}{P_{15-64}} 100,$$

където: P_{15-64} е броят на населението във възрастовата група 15 – 64 години, т.е. в трудоспособна възраст.

Специфичният коефициент на миграционния потенциал SCMP е важен показател, защото разкрива какво е годишното отношение в проценти на миграционния потенциал към общия брой на населението в трудоспособна възраст. Практически той показва и какъв трябва да бъде ръста на наличните работни места, за да е налице нулев миграционен натиск.

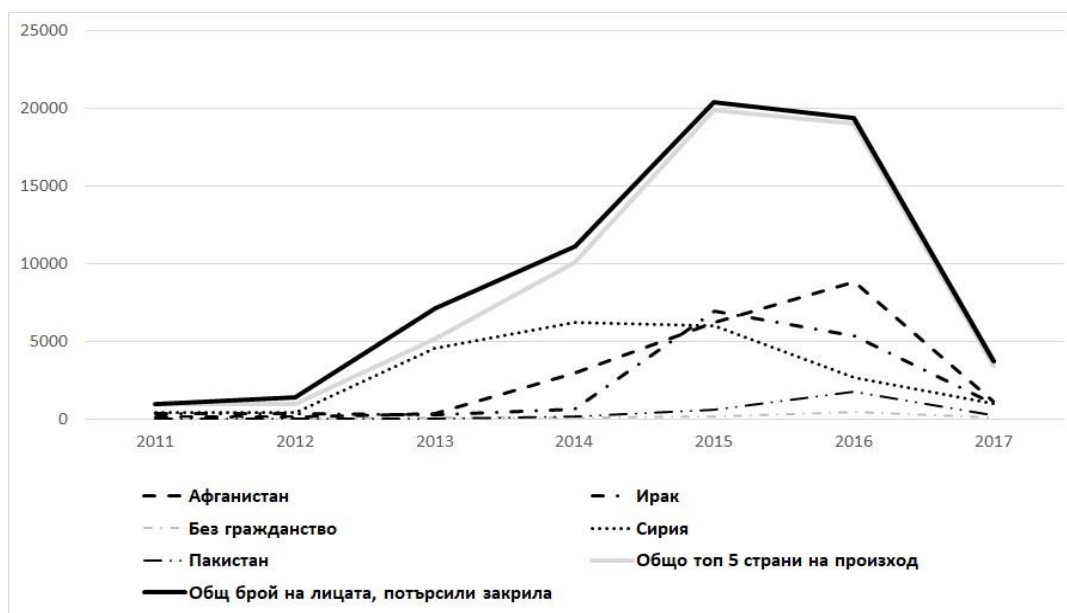
За да се проследи непосредствения миграционен натиск върху България, най-подходящо е да се използват FRAN-индикаторите за България за периода 2011 – 2017 г., когато това явление се отчита статистически. Общият непосредствен миграционен натиск върху България се изразява в 193490 регистрирани случая на опити и незаконно преминаване на границата на страната. От тях при 129379 случая или 66.87% става въпрос за транзитно преминаване през територията на България. През периода едва 64111 души или 33.13% са поискали закрила у нас, но от тях на 37225 души или 19.24% от лицата, упражнили миграционен натиск, е прекратено производството, тъй като сред по-голямата част от тази категория е установено, че в момента на разглеждане на молбите им вече са били напуснали територията на страната.

Фиг. 3. Непосредствен миграционен натиск върху България през периода 2011-2017 г.
Източник: Административна справка на ГД „Гранична полиция“ (2018 г.)

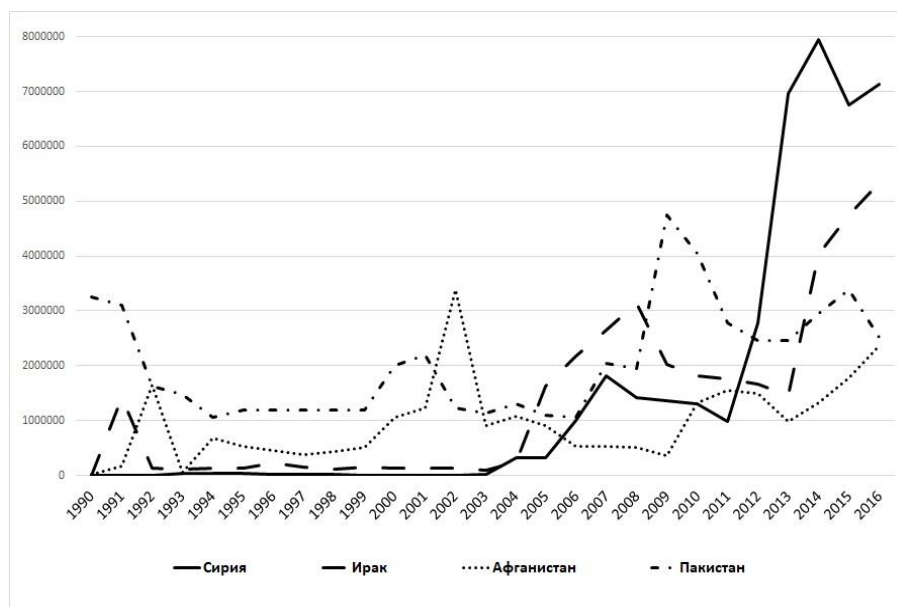
На фигура 3 е представен непосредствения миграционен натиск върху България по години и тримесечия. С основание може да се направи извода за непрекъснато увеличаване на непосредствения миграционен натиск върху България до 2016 г., след което той е овладян. На фигурата ясно личат сезонните колебания на непосредствения общ миграционен натиск. В повечето случаи той е най-ясно изразен през или към края на 3-тото тримесечие (летния период и ранната есен), след което започва да намалява, докато достигне най-ниските си стойности през 1-во и 2-ро тримесечие (зима и ранна пролет). При отделните негови компоненти обаче има известни различия. Така например най-голям е дялът на разкрития нелегален престой през 4-то и 1-во тримесечие. Най-вероятно това означава, че мигрантите са влезли на територията на България през пролетта или лятото, но поради настъпването на застудяването не са могли да продължат по своя маршрут и са били принудени да останат временно, като през този период са разкрити и регистрирани от миграционните служби.

За да се изясни по-подробно упражняването на миграционния натиск върху България, трябва да се разгледа структурата по произход на миграционните потоци по календарни години през периода 2011 – 2017 г., (фиг. 4).

Фиг. 4. Разпределение по календарни години на потърсилите закрила в България през периода 2011-2017 г. по общ брой и от петте основни страни на произход
 Източник: Административна справка на ДАБ при МС (2018 г.)

Гражданите на Афганистан, Сирия, Ирак, Пакистан и групата на лицата без гражданство (топ 5 страни на произход) представляват 92.91% от всички мигранти, упражнили миграционен натиск върху България. Останалите 7.09% от общия брой на лицата, потърсили убежище в България, произхождат от Северна Африка, Субсахарска Африка, Средния Изток, Югоизточна Азия и дори от Латинска Америка.

Фиг. 5. Общ брой бежанци по години за периода 1990 – 2016 г. от четирите основни държави на произход

Данните за миграционния натиск върху България трябва да бъдат анализирани на фона на миграционните процеси в самите страни на произход. На фигура 5 са представени данните на Върховния комисариат за бежанците при ООН (ВКБООН) за общия брой бежанци по години за периода 1990 – 2016 г. от четирите основни държави на произход, от които се оказва миграционен натиск върху България.

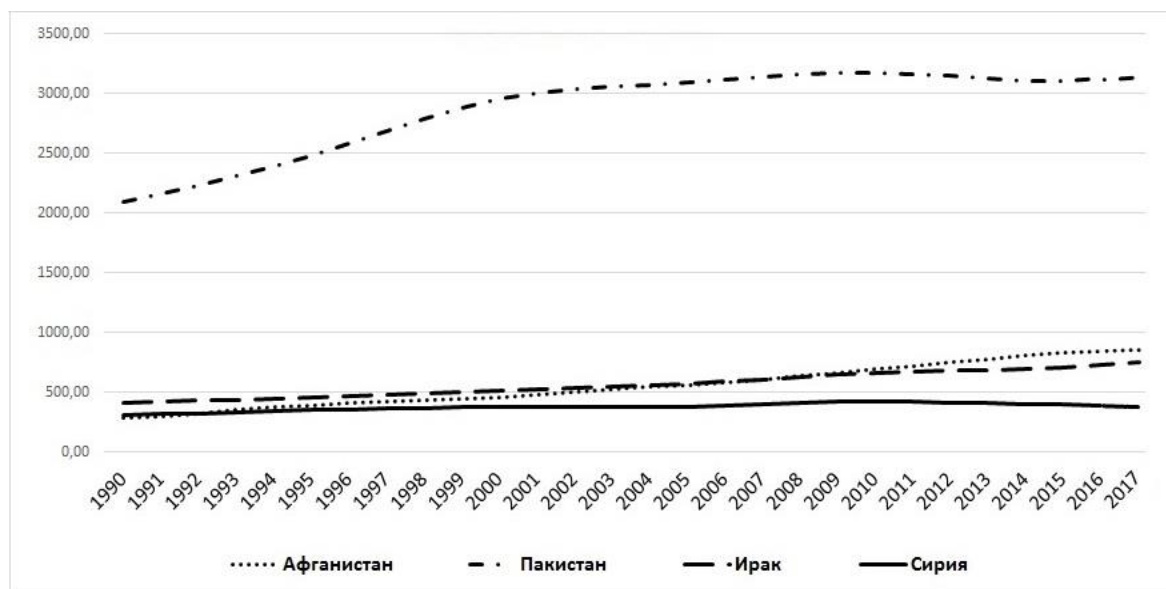
През последните години най-ясно се забелязва тенденцията за нарастване на броя на лицата от Сирия, търсещи закрила. Най-висок е техният брой през 2014 г. – 7.95 млн. Въпреки, че през последвалия период конфликтът в Сирия продължава да се задълбочава, наблюдава се спад в броя на тази категория, като през 2016 г. той е 7.13 млн., или 38.69% от населението на страната.

В Афганистан също се наблюдава тенденция към увеличаване на броя на лицата, търсещи закрила. Техният брой през 2016 г. е 2.36 млн. или 6.81% от общия брой на населението на страната. Най-голям обаче е бил броят на лицата търсещи закрила от Афганистан през 2002 г. – 3.38 млн. или 15.38% от тогавашния общ брой на населението.

При търсещите закрила от Ирак се наблюдава рязко увеличаване на броят им през 2008 г., след което настъпва спад до 2013 г., но започва нов период на увеличение и през 2016 г. техният брой достига рекордните за страната 5.33 млн. души.

В Пакистан най-висок е броят на търсещите закрила през 2009 г. – 4.74 млн. От тогава броят им намалява, като през 2016 г. той е 2.51 млн.

Интерес представлява проследяването на миграционния потенциал на четирите основни държави на произход и неговото влияние при формирането на миграционните потоци, оказващи натиск върху България. На фигура 6 е показано развитието на миграционния потенциал през периода 1990 – 2017 г. на основните четири страни на произход, от където тръгват миграционните потоци, оказващи миграционен натиск върху България през същия период.

Фиг. 6. Миграционен потенциал на Афганистан, Пакистан, Ирак и Сирия през периода 1990 – 2017 г.

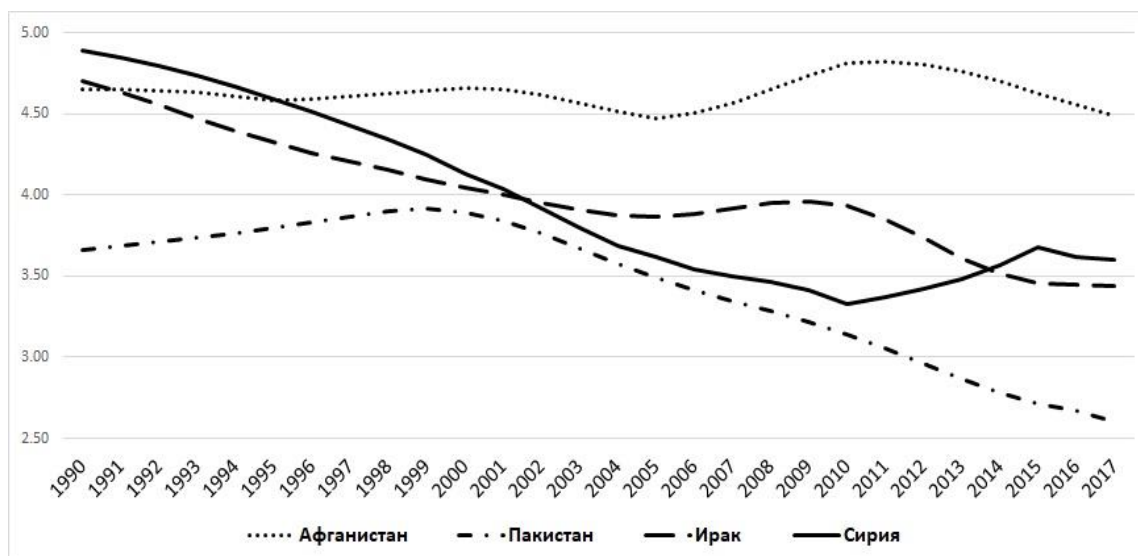
Източник: Отдел за населението при Департамента за икономически и социални въпроси на Секретариата на ООН (2018). Изчисления на автора.

В началото на разглеждания период, годишният миграционен потенциал на Пакистан, Ирак, Сирия и Афганистан е съответно 2.09 млн., 413.41 хил., 303.64 хил. и 283.22 хил. или тяхното население в трудоспособна възраст нараства годишно общо с 3.09 млн. души, за което обаче не се създават необходимите нови работни места. В края на периода стойностите на миграционния потенциал са съответно 3.15 млн., 723.29 хил., 389.62 хил. и 846.93 хил. или общо с 5.11 млн. души годишно нараства населението в трудоспособна възраст на четирите основни държави на произход. Най-ясно изразен е ръстът в Пакистан и Афганистан. Прави впечатление непрекъснатото

намаляване на миграционния потенциал на Сирия след началото на гражданската война в страната през 2011 г.

Би било погрешно да се смята, че всички лица, формиращи миграционния потенциал, се включват в пазара на труда. Структурата на икономиката на Сирия, Афганистан, Пакистан и Ирак е такава, че около 20% от жените са пряко трудово заети. В същото време обаче те участват в традиционните за региона стопански форми, най-вече в областта на селското стопанство и занаятите. Поради тази причина те попадат в категорията на лицата, за които трябва да се създаде поминък. Освен това семейните жени мигрират заедно със съпрузите си или впоследствие се възползват от правото на събиране на разделени семейства.

На фигура 7 са представени годишните стойности за периода 1990 – 2017 г. на специфичния коефициент на миграционния потенциал (SCMP) на Афганистан, Сирия, Ирак и Пакистан.

Фиг. 7. Специфичен коефициент на миграционния потенциал (SCMP) за Афганистан, Сирия, Ирак и Пакистан за периода 1990 – 2017 г.

Източник: Отдел за населението при Департамента за икономически и социални въпроси на Секретариата на ООН (2018). Изчисления на автора.

Специфичният коефициент на миграционния потенциал на Афганистан през целия период 1990 – 2017 г. е с най-високи стойности и относително постоянен. Това е една от основните причини лицата от Афганистан да са на първо място сред общия брой на оказалите миграционен натиск върху България.

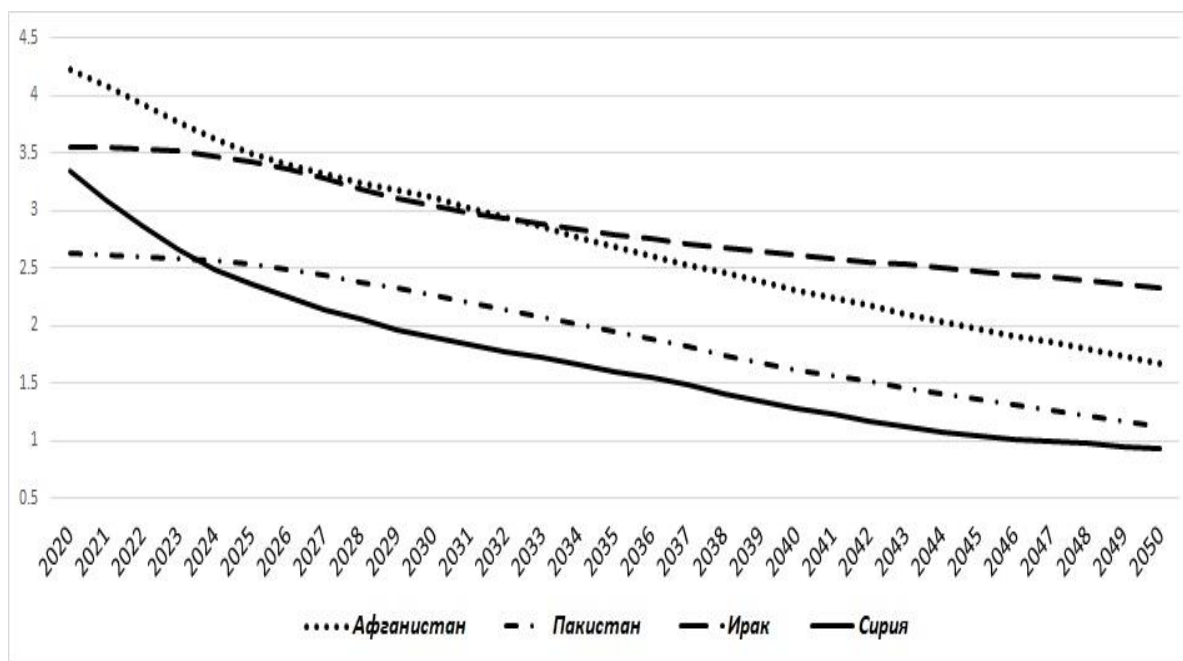
Данните за Сирия показват три ясно разграничени разнопосочни периода. От 1990 до 2010 г. SCMP непрекъснато намалява. От 2010 до 2015 г. се наблюдава тенденция към нарастване на неговите стойности, което е обективна предпоставка за увеличаване на миграционните потоци от Сирия. Този период съвпада с увеличаването на броя на гражданите на Сирия, които са оказвали миграционен натиск върху България. През периода 2015 – 2017 г. стойностите на SCMP започват отново да намаляват, което показва, че миграционният потенциал на страната започва да се изчерпва.

Стойностите на SCMP за Ирак също позволяват да се разграничат три периода. От 1990 до 2001 г. SCMP непрекъснато намалява от 4.7 до 4.0. След това до 2010 г. се наблюдава постоянство в неговите стойности, движещи се между 3.95 и 3.86, а от 2010 до 2017 г. отново се наблюдава намаляване на стойностите, достигщи до 3.44. Наблюдаваните изменения в стойностите на специфичния коефициент на миграционния потенциал на Ирак дават обяснение защо иракските граждани са оказвали по-силен миграционен натиск върху България през периода до 2010 г., а в последващия период се наблюдава намаление на техния относителен дял.

В Пакистан могат да се разграничат два периода на изменение на стойностите на специфичния коефициент на миграционния потенциал: на нарастване през периода 1990 – 2000 г. и

на намаляване през последвалия период до 2017 г. Относителният дял на лицата от Пакистан при формирането на миграционния натиск върху България е по-голям именно през първия период.

Данните от анализа на специфичния коефициент на миграционния потенциал показват, че той може да бъде ценен инструмент и трябва да бъде неразделна част при комплексното изследване на миграционния натиск, в т.ч. и при неговото прогнозиране. На фигура 8 са представени прогнозните стойности на SCMP за периода 2020 – 2050 г. на четирите основни страни на произход, изчислен на базата на средния вариант на прогнозите за населението на ООН и като се изхожда от хипотезата, че в икономиките на тези държави няма да настъпят съществени промени.

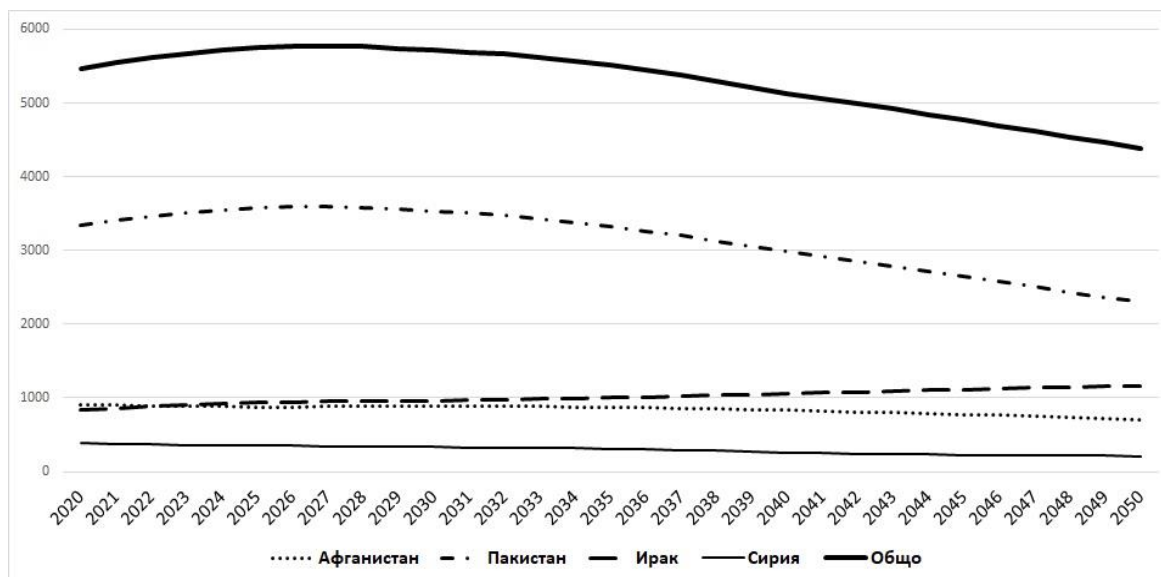

Фиг. 8. Прогнозни стойности на SCMP за периода 2020-2050 г. на четирите основни страни на произход на лицата, упражнили миграционен натиск върху България по средния вариант на прогнозите за населението на ООН

Източник: Отдел за населението при Департамента за икономически и социални въпроси на Секретариата на ООН (2018). Изчисления на автора.

Прави впечатление, че през предстоящия 30-годишен период, стойностите на специфичния коефициент на миграционния потенциал за разглежданите четири държави намаляват. Този процес може да се ускори чрез подобряване на икономиките им и разкриването на нови работни места.

На базата на средния вариант на прогнозите за населението на ООН и при условие, че не настъпи подобрене в икономическото положение на тези страни, е изчислен и очаквания годишен миграционен потенциал през периода 2020 – 2050 г. на населението на четирите основни държави на произход на миграционния натиск върху България (фиг. 9).

Фиг. 9. Очакван годишен миграционен потенциал (в хил.) през периода 2020 – 2050 г. на четирите основни държави на произход на миграционния натиск върху България, по средния вариант на прогнозите за населението на ООН и запазване на сегашното състояние на икономиките им
Източник: Отдел за населението при Департамента за икономически и социални въпроси на Секретариата на ООН (2018). Изчисления на автора.

През периода 2020 – 2050 г. населението на четирите страни ще нараства от 306.84 млн. души на 484.38 млн. Поради спецификата на възрастовата структура на населението им, техният годишен миграционен потенциал ще нараства до 5.77 млн. през 2027 г., след което плавно ще започне да намалява, за да достигне 4.39 млн. през 2050 г. Независимо от това намаляване, той ще остане висок, а проявлението му ще зависи главно от икономическите, екологичните, политическите и военните процеси в страните на произход.

Важен е въпросът по какъв начин прогнозирания до 2050 г. миграционен потенциал на страните на произход би се отразил върху бъдещия миграционен натиск върху България? В теоретичен аспект, транзитният характер* на упражнявания до момента върху страната миграционен натиск трябва да се разграничи от натиска към държавите крайни дестинации. Транзитният миграционен натиск е резултат от все още съществуващите значими социални различия между „старите“ и „новите“ страни – членки, което прави последните значително по-малко привлекателни за имиграция. Част от тези по-малко привлекателни в миграционно отношение държави се явяват външна граница на ЕС, която играе ролята на основна бариера пред пътя на миграционния поток към неговата крайна дестинация и именно тук се упражнява миграционният натиск с цел нейното преодоляване.

Транзитният миграционен натиск не може да бъде изчислен чрез предложения от Бруни и Вентурини коефициент за склонност към емигриране ϵ от изпращащата страна i в дадена приемаша държава j , когато последната е външна граница и играе основно транзитна роля по отношение на крайната дестинация на миграционния поток. Транзитният натиск сам по себе си няма отношение към актуалния ϵ брой на имиграцията в държавата, през която миграционният поток само транзитно преминава. В същото време той е свързан с броя на транзитно преминалите през предходни периоди мигранти и най-вече с натрупания от тях практически миграционен опит, който сегашните транзитни мигранти се опитват да възпроизведат и развият най-вече чрез миграционните мрежи.

* Проведено в края на 2017 г. анкетно проучване на 36 представители на общностите на лицата, получили закрила в България, главно техни неформални лидери, установи, че едва между 1400 – 1700 души (основно граждани на Ирак, следвани от тези на Сирия и на трето място от Афганистан), след получаването на закрила у нас са останали да пребивават трайно в страната.

Когато липсват възможности за определяне на емиграционния натиск ($\epsilon(i)$) чрез детайлно проучване на броя на лицата, изявили желание да напуснат страната на произход i и особено когато този натиск трябва да се изчисли за определена приемаща или транзитна страна j , в такива случаи големината на хипотетичния миграционен поток може да се определя чрез коефициента за склонност към мигриране от страната на произход i в приемаща страна j , т.е. $\epsilon(i \rightarrow j)$. За целта разработената от Бруни и Вентурини формула може да бъде доразвита по следния начин:

$$\epsilon_{\epsilon(i \rightarrow j)} = \frac{IM_{(i \rightarrow j)} + TM_{(i \rightarrow j)} + k}{\frac{P_{10-14} - P_{60-64} - N\Delta I + C\Delta I}{5}}$$

където: $IM(i \rightarrow j)$ е общият брой мигранти от изпращащата страна i в приемащата държава j ,

$TM(i \rightarrow j)$ – общия брой транзитни мигранти от изпращащата страна i , преминали през транзитната държава j към крайната си дестинация, а

k – коефициент за корекция.

От теоретико-практична гледна точка трябва да се има предвид, че факторите влияещи върху транзитната миграция и транзитния миграционен натиск по своята същност представляват самостоятелна група, различна от привличащите и изтласкващите фактори (push-pull factors), които от една страна подтикват хората да напускат страната на произход (като икономически, социални, политически или др. проблеми), а от друга ги привличат в приемащите страни (икономическо развитие, социална и политическа стабилност и др.) и които залягат в основата на аналитичния миграционен „изтласкващо-привличащ модел“⁵. Факторите, влияещи върху транзитната миграция са главно регулиращи по отношение на пропускливостта на маршрутите, по които се придвижват миграционните потоци.

Заплахата за транзитните страни може да нарасне в случаите на създаване на допълнителни прегради в намиращите се след тях участъци на транзитните миграционни маршрути. В този случай миграционните потоци не се отказват да достигнат до крайната си цел, но или търсят алтернативни (обиколни) пътища, или пък са принудени да останат по-дълго време в транзитните държави, като транзитният натиск се превръща в краен. Непосредствената пряка последица от този проблем например личи в доклада с прогнозите на американската частна разузнавателна и аналитична агенция „Стратфор“ за периода 2015 – 2025 г.: „Затварянето на границите ще доведе до там, че Западните Балкани ще станат „тясното гърло на бутилката“ за мигрантите, макар че там и без това е пълно с етнически и религиозни противоречия... Европа ще се отнася с бежанците по съвсем друг начин. Ще бъде засилен граничният контрол, а страните разположени по така наречения „Балкански маршрут“, ще се отнасят с по-голяма нетърпимост към мигрантите, пресичащи границите им. Или свободното придвижване на хора ще бъде частично ограничено или броят на страните-участнички в Шенгенското споразумение ще бъде намален. В резултат на всичко това за търсещите убежище ще става по-трудно да стигат до Северна Европа. Някои ще потърсят други маршрути, а други ще останат в Западните Балкани. Вероятността от насилие ще се увеличи, доколкото някои от мигрантите против волята си ще станат имигранти в страни, които и без това страдат от висока безработица и етническо напрежение“⁶. Впоследствие обаче, въведените прегради по транзитния маршрут на миграционния поток оказват възпиращо влияние върху бъдещи миграции. Поради тази причина при всяка промяна в условията в транзитните маршрути трябва да се прави преизчисляване на склонността към емиграция $\epsilon(i \rightarrow j)$, при което да намерят отражение новите условия.

От разглеждането на транзитния миграционен натиск като ново миграционно явление за ЕС произтича и важният извод, че миграционните процеси в неговата югоизточна периферия, в т.ч. и в България, вече не зависят само от изтласкващите и привличащите фактори по отношение на миграционните потоци, но са в зависимост и от променящата се общоевропейска имиграционна ситуация, която се явява регулатор на условията в транзитиращите маршрути.

Успешното практическото затваряне на Западно-Балканския миграционен маршрут през пролетта на 2016 г. показва, че в краткосрочен аспект ролята на политическите условия в транзитиращите коридори е от решаващо значение за овладяването на непосредствения миграционен натиск. На фигура 10 е посочено в хронологичен ред изграждането на съществуващите към настоящия момент защитни гранични съоръжения и участъци със завишен граничен контрол,

които възпрепятстват придвижването на миграционните потоци, оказващи миграционен натиск върху централната и югоизточната част на ЕС.

Фиг. 10. Налични защитни гранични съоръжения и участъци със завишен граничен контрол към края на 2017 г., възпрепятстващи придвижването на миграционните потоци, оказващи миграционен натиск върху ЕС

От фигурата е видно, че граничните защитни съоръжения от 2012 и 2014 г. само пренасочват миграционните потоци, докато започналото изграждане след втората половина на 2015 г. на подобни съоръжения по протежение на Западно-Балканския маршрут и завишаването на граничния контрол в редица части на Европа, в т.ч. и в Шенгенската зона, довежда до овладяването на непосредствения миграционен натиск. Основните миграционни пътища през Югоизточна към Западна Европа са затворени, което дава основание да се направи извода, че в близка перспектива тези маршрути няма да бъдат привлекателни за миграционните потоци, оказващи непосредствен миграционен натиск.

Тук съществена роля играе и защитното гранично съоръжение по цялото протежение на турско-сирийската граница. Втората половина от него е построена след подписването през 2015 г. на споразумението между ЕС и Турция за ограничаване на нелегалната миграция. Това означава, че Турция си дава ясна сметка, че пътят на мигрантите намиращи се на нейна територия е затворен, поради което ако не предприеме мерки, ще започне да се превръща в миграционен буфер. Довършването на защитното гранично съоръжение през 2017 г. е ясен знак, че Турция желае да избегне подобна роля. През същия период турският вицепремиер Р. Акдаг заявява, че Турция „няма планове да разширява бежанските лагери на територията си“⁷. След провеждането през септември 2017 г. на референдум за независимост на Иракски Кюрдистан, Турция увеличава мерките за сигурност и по общата си граница с Ирак, което в бъдеще ще оказва възпиращ ефект по отношение на идващите и от там миграционни потоци. Подобна политика допълнително ще възпрепятства опитите за прехвърляне на мигранти и бежанци към гръцките острови и ще оказва благоприятен ефект за овладяването на миграционния натиск, упражняван по Балканския маршрут.

Това обаче не означава автоматично намаляване на миграционния натиск, тъй като детерминантите, които го определят в страните на произход, остават непроменени. Поради тази причина е необходимо да се промени тази част от досегашната методология, по която у нас се прави оценка на миграционния натиск чрез динамиката в броя на регистрираните опити и реализираните нелегални влизания. Тъй като миграционният натиск се упражнява отвън върху държавната граница, която играе ролята на основна преграда пред миграционните потоци, измененията в броя на нелегалните влизания показва единствено степента на овладяване на непосредствения

миграционен натиск, а не на неговото увеличаване или намаляване. Така например данните за 2017 г. за индикатор FRAN 4* показват 2864 регистрирани случая на опити на мигранти, които са влезли в досег с държавната граница, но не успяват да я преминат поради противодействието на българските гранични власти. В същото време според оповестен отчет на специализираната част към командването на турската пехота „Гранични орли“, за 2017 г. само на граничната бразда с България и Гърция са спрени, заловени и върнати към вътрешността на Турция 20 014 мигранти и бежанци⁸. Тези данни показват, че непосредственият миграционен натиск върху нашата страна продължава да бъде висок, като тенденцията е докато действа миграционното споразумение между ЕС и Турция, той да се отдалечава от границата ни. В същото време обаче в разположените по миграционните маршрути преди България транзитни държави и страните на произход, миграционният натиск продължава да бъде висок, което най-ясно личи от високите стойности на техния миграционен потенциал. Това задължава България и останалите страни членки на ЕС да продължат да развиват политиката за овладяване на миграционния натиск.

¹International Organization on Migration. Glossary on Migration. Geneva, 2011, 118 p.

²Frontex. Risk Analysis for 2017, Warsaw, 2017, 60 p.; Frontex. Western Balkans Annual Risk Analysis 2017, Warsaw, 2017, 48 p.

³Официален вестник на Европейския съюз. L 262/34, 22.9.2006, с. 273.

⁴Bruni, M., Venturini, A. Pressure to Migrate and Propensity to Emigrate: The Case of the Mediterranean Basin. In: International Labour Review, Vol. 134, 1995, № 3, p. 377-400.

⁵International Organization on Migration...

⁶Stratfor, Decade Forecast: 2015-2025, 23.02.2015. <https://worldview.stratfor.com/forecast/decade-forecast-2015-2025>

⁷БГНЕС. Турция няма да разширява бежанските лагери. 29.09.2017.

<http://www.bgnes.com/sviat/balkani/4538902/>

⁸БГНЕС. Турция: Нови групи бежанци се отправят към България. 11.01.2018.

<http://www.bgnes.com/bylgariia/obshchestvo/4560522/>

* Показва броя мигранти, които са влезли в досег с държавната граница, но не са успели да я преминат.

АНАЛИЗ НА ОРГАНИЗАЦИОННИТЕ РЕСУРСИ ЧРЕЗ МОДЕЛА VRIO

доцент д-р Максим Карев

ANALYSIS OF ORGANIZATIONAL RESOURCES THROUGH THE VRIO MODEL

Assoc. Prof. PhD Maksim Karev

Резюме: В доклада е представен моделът VRIO като средство за анализ и оценка на организационните ресурси с цел конкурентно предимство. Предимството на VRIO анализа е неговата простота и яснота и се използва за оценка бъдещия успех на организацията на базата на притежаваните ресурси и възможностите за тяхното използване. Даден е пример за анализ и оценка на ресурсите на висше училище чрез използване на модела VRIO. Направени са съответните изводи по отношение на важността на ресурсите за конкурентното предимство на дадена организация.

Ключови думи: VRIO анализ, ценност, рядкост, имитация, ресурси, организация.

Abstract: The report presents the VRIO model as a tool for analyzing and evaluating organizational resources for competitive advantage. The advantage of VRIO analysis is its simplicity and clarity and is used to assess the organization's future success on the basis of the resources owned and the possibilities for their use. An example is given to analyze and evaluate the resources of a higher education institution using the VRIO model. Conclusions have been made regarding the importance of resources for the competitive advantage of an organization.

Keywords: VRIO analysis, value, rarity, imitation, resources, organization.

Проведеният литературен обзор относно теорията за ресурсно-базирания подход на дадена организация показва, че подходът е сравнително нов, от края на 90-те години на миналия век, с голяма популярност в западните страни и по-малка у нас. В изследванията си Йоргова отбелязва, че като наименование, възприето впоследствие в теорията, ресурсно-базирания подход за първи път се появява през 1984 г. в статията на Биргер Вернерфелт („Ресурсно базиран възглед на фирмата, 1984“). По-късно автори като Джей Барни, Робърт Грант и други обогатяват теорията за ресурсно базирания подход¹.

Моделът VRIO – Value (ценност), Rarity (рядкост), Imitability (подражаемост), Organization (организация) е известен в бизнес средите и е разработен от Барни и Хестерли (2006, 2011)². VRIO анализът е аналитична техника за оценка на фирмените ресурси с цел конкурентно предимство. Човек, познавайки ресурсите на една организация може по-добре да разбере нейните предимства и слабости.

Моделът се използва за оценка на ситуацията в организацията чрез анализиране на нейните ресурси, тяхното конкурентно въздействие и евентуален потенциал за подобрене в дадена област или за даден ресурс. Такава оценка се използва например при стратегическото управление на развитието в различни области или при вземането на решения относно предимствата на външните или вътрешните фактори на влияние и на услугата за осигуряване (например решение за аутсорсинг). Накратко казано, моделът може да се използва за оценка бъдещия успех на организацията, на базата на притежаваните ресурси и възможностите за тяхното използване. На практика анализът VRIO се използва и в комбинация с други аналитични техники, за да помогне на управлението на организацията да оцени бизнес ресурсите в по-подробен изглед. Предимството на VRIO анализа е неговата простота и яснота³.

За целите на VRIO анализа ресурсите могат да се класифицират като: *материални, нематериални и организационни способности* (табл. 1)⁴.

Таблица 1

№	Класификация на ресурсите	
1.	Материални	
1.1.	Финансови	Парични средства и парични еквивалентни Капацитет на организацията за набиране на капитал Капацитет на задлъжнялост на фирмата
1.2.	Материални	Модерни производствени сгради и инфраструктура Благоприятна локализация на производството Най-съвременни машини, съоръжения и оборудване и др.
1.3.	Технологични	Търговска тайна Иновативни производствени процеси Патенти, авторски права, търговска марка и др.
1.4.	Организационни	Ефективен стратегически планов процес Ефективна комуникация и координация във вътрешно-организационните звена Отлични системи за мониторинг, контрол, оценка и др.
2.	Нематериални	
2.1.	Човешки	Опит и възможности на служителите Надеждност на човешкия капитал Управленски умения
2.2.	Иновационни и креативни	Специфични организационни практики и процедури Технически и научни умения Иновационен капацитет и др.
2.3.	Репутация	Изграждане и популяризиране на бранда/марката Репутация сред клиентите за качество и надеждност Репутация сред доставчиците за справедливост и коректност във взаимоотношенията и др.
3.	Организационни способности	
		Организационни умения и компетенции при трансформиране на разходите в приходи Възможност за комбиниране на материални и нематериални ресурси в производствени процеси и постигане на желаните резултати и др.
3.1.	Примерни организационни способности:	Добро обслужване на клиенти Възможности за развитие на конкурентен продукт Иновативност на продукти и услуги Възможност за наемане, мотивиране и задържане на човешкия капитал и др.

Критериите за оценка на ресурсите са **Value** (*ценност, стойност*), **Rarity** (*рядкост*), **Imitability** (*подражаемост*), **Organization** (*организация*), като всеки отделен критерий оценява ресурсите от различен аспект:

- Ценност/стойност означава колко скъп е ресурсът и колко лесно може да се получи на пазара (покупка, лизинг, наем);
- Рядкост/уникален/оскъден – колко рядък или ограничен е ресурсът;
- Имитация/подражаем – колко трудно е да се имитира ресурсът;
- Организация/поддържане – поддържа ли се ресурсът от съществуващи договорености и организацията може ли да го използва правилно⁵.

Действието на модела VRIO е представено в таблица 2 и анализът обвързва процеса на оценяване на ресурса с икономическата печалба като резултат от неговото използване⁶.

Таблица 2

<i>ресурси</i>				<i>конкурентност</i>	<i>икономическа печалба</i>
<i>ценни</i>	<i>редки</i>	<i>скъпи за имитиране</i>	<i>използвани от организацията</i>		
не			не	няма конкурентно предимство	под нормалното
да	не			конкурентен паритет	нормално
да	да	не		временно конкурентно предимство	над нормалното
да	да	да	да	устойчиво конкурентно предимство	над нормалното

Организацията оценява ресурсите си последователно, като започва от първия критерий: *ресурсът не е ценен* – организацията трябва да ограничи използването му или да прекрати дейността, тъй като икономическата печалба е под нормалните стойности; *ресурсът е ценен, но не е рядък* – организацията се намира в конкурентен паритет, а печалбите са нормални; *ресурсът е ценен, рядък, не е скъп за имитиране/лесно подражаем/достъпен* – организацията ще има конкурентно предимство и по-високи печалби за известно време; *ресурсът е ценен, рядък и неподражаем*, но няма структура, която да използва ресурса, то организацията/фирмата няма конкурентно предимство; *ресурсът е ценен, рядък, скъп за имитиране/неподражаем*, т.е. организацията покрива и четирите критерия, – налице е устойчиво конкурентно предимство и печалба над нормалните стойности⁷.

Нека приложим модела VRIO като използваме таблица 1 и хипотетично предположим, че класификацията на ресурсите в голяма степен се отнася за висше училище. В процеса на оценяване се има предвид, че материалните активи – *земя, сгради, машини и др.* са лесно достъпни на пазара, т.е. рядко са източник на конкурентно предимство. Нематериалните активи – *репутация на марката, търговски марки, интелектуална собственост, уникална система за обучение или уникален начин за изпълнение на задачи* – не могат да бъдат придобити лесно на пазара. Ресурсите, които първо ще се анализират са нематериалните активи на организацията, защото те предлагат устойчиво конкурентно предимство (табл. 3).

Анализът започва с определяне на Value (*ценност*) на ресурсите като се търси отговор на въпроса до колко ресурсът добавя стойност или каква е неговата стойност за организацията. Отговорът на въпроса показва дали този ресурс предоставя на организацията възможности или спомага да се защити срещу възможни заплахи от външната среда – купувачи, доставчици, конкуренти, навлизане на нови контрагенти на пазара и др. При това ресурсите трябва да позволяват използване на възможностите на външната среда – *технологични, демографски, културни промени, икономически климат, правни и политически условия, специфични международни събития и др.* – за неутрализиране на заплахите или да увеличават приходите и да намаляват разходите. Ако отговорът е „да“ – съответният ресурс се счита за ценен⁸.

В таблица 3 всички *нематериални ресурси* по критерий *ценни* са оценени с отговор „да“. Важно е ресурсите да са ценни, защото представляват гарант или са носители на сигурност за оцеляване на организацията на пазара.

Таблица 3

№	Класификация на ресурсите					
	Материални		ценни	редки	скъпи за имитиране	използвани от организацията
1.	Финансови	Парични средства и парични еквивалентни	да	не	не	да
1.1.		Капацитет на организацията за набиране на капитал	да	не	да	да
		Капацитет на задлъжнялост на фирмата	не	не	не	да
1.2.	Материални	Модерни производствени сгради и инфраструктура	да	да	да	да
		Благоприятна локализация на производството	да	да	да	да
		Най-съвременни машини, съоръжения и оборудване и др.	не	не	не	да
1.3.	Технологични	Търговска тайна				
		Иновативни производствени процеси	не	не	не	не
		Патенти, авторски права, търговска марка и др.	да	не	не	да
1.4.	Организационни	Ефективен стратегически планов процес	да	не	да	да
		Ефективна комуникация и координация във вътрешноорганизационните звена	да	не	да	да
		Отлични системи за мониторинг, контрол, оценка и др.	да	не	не	да
2.	Нематериални					
2.1.	Човешки	Опит и възможности на служителите	да	не	да	да
		Надеждност на човешкия капитал	да	не	да	да
		Управленски умения	да	не	да	да
2.2.	Иновационни и креативни	Специфични организационни практики и процедури	да	да	не	да
		Технически и научни умения	да	не	да	да
		Иновационен капацитет и др.	да	не	да	да
2.3.	Репутация	Изграждане и популяризиране на бранда/марката	да	не	да	да
		Репутация сред клиентите за качество и надеждност	да	не	да	да
		Репутация сред доставчиците за справедливост и коректност във взаимоотношенията и др.	да	не	да	да
3.	Организационни способности	Организационни умения и компетенции при трансформиране на разходите в приходи				

		Възможност за комбиниране на материални и нематериални ресурси в производствени процеси и постигане на желаните резултати и др.				
3.1.	Примерни организационни способности:	Добро обслужване на клиенти	да	не	да	да
		Възможности за развитие на конкурентен продукт	да	не	да	да
		Иновативност на продукти и услуги	да	не	да	да
		Възможност за наемане, мотивиране и задържане на човешкия капитал и др.	да	не	да	не

Въпросът за **рядкостта** на ресурсите (**Rarity** – *рядкост, уникални, оскъдни*) дава възможност на организацията, която ги притежава, конкурентно предимство и по-висока печалба. Търсят се отговори на въпросите: колко други организации притежават подобен ресурс или имат сходно представяне в сектора; може ли ресурса лесно да се купи от останалите конкуренти на пазара; възможно ли е конкурентите да получат достъп до този ресурс или способност в близко бъдеще⁹.

Отговаряйки на въпросите, оценката за *рядкост* на нематериални ресурсите в таблица 3 е дадена с отговор „да“ и „не“. Дадените отговори са съобразени с това, че една организация може да има много обучени/квалифицирани служители (например висшите училища), но нейните конкуренти да имат служители с подобни умения. В този случай предимство в работна сила може да се получи само, ако една организация има експерти със специални познания. Изводът е, че външните фактори влияят върху степента на рядкост на определени ресурси. Стремежа е за постигане на по-висока степен на рядкост с цел по-добро конкурентно предимство. Освен това, при равни конкурентни условия, организацията не трябва да пренебрегва ресурсите, които са ценни, но са общодостъпни – не са редки.

Имитацията (**Imitability** – *подражаемост*) отговаря на въпроса до каква степен даден ресурс, способност, продукт или марка могат да бъдат копирани от конкурентите. Ако това е трудно, организацията разполага със значително конкурентно предимство. Търсят се отговори и на въпросите: може ли конкурентите лесно да използват заместител на ресурса; има ли издаден патент; ресурсът или способността дали са резултат от социално комплексни причини; затруднено ли е идентифицирането на конкретни процеси, задачи или други фактори, формиращи определен ресурс. На практика дори и при висока цена на подражание, възможно е да се появи имитираща организация, която да се опита да предложи на пазара заместител с цел да получи подобни конкурентни предимства.

В теорията са посочени четири основни фактора, които осигуряват затруднена имитация на даден ресурс чрез повишаване на разходите за имитация от организациите/конкурентите.¹⁰

- *Уникални временни условия* – когато иновативната организация получава достъп до ниска цена на редки ресурси в определено време и пространство или конкурентните обстоятелства са довели до уникално развитие на компетенциите;

- *Причинно-следствена неяснота* – когато източникът на конкурентното предимство на организацията не може да бъде определен и остава неизвестен. А може и самата организация да не е наясно с източника на този ресурс. В този случай имитацията е почти невъзможна и е по-вероятно да възникне, ако дадения ресурс е основан на знанието или е резултат от социален комплекс. Изводът е, че причинно-следствената неяснота се наблюдава, когато една имитираща организация не е сигурна във факторите, довели до конкурентно предимство на иновативната организация.

- *Социална зависимост* – когато социалните явления и междуличностни отношения са от жизнено важно значение за изграждане възможностите на организацията. Става въпрос за организационна култура, рискова култура, приятелства между служителите или репутацията на

организацията сред клиентите, трудно се имитират или добавят към ресурс, който генерира конкурентно предимство.

- *Патенти* – представляват източник на дългосрочно конкурентно предимство. Например институционалната и програмна акредитацията на висшите училища или в определени индустрии, напр. фармацевтичната – придобиването на патенти от сертифициращи органи. Може да се каже, че патентите са нож с две остриета, тъй като срокът за защита евентуално ще се изчерпи.

Предвид отговорите на въпросите и четирите основни фактора, които осигуряват затруднена имитация на даден ресурс, оценката за *подражаемост* на нематериални ресурси в таблица 3 е дадена с отговор „да“ и „не“.

Организацията (*Organization – организация*) отговаря на въпроса дали тя умее да съхранява и използва ресурсите и възможностите си по начин, който да създава добавена стойност. В случай на невъзможност, то даденият ресурс от възможност за конкурентно предимство може да се превърне в слабост за организацията. При анализа на оценката на организационните способности се търсят отговори и на въпросите: има ли в организацията ефективен процес на стратегическо управление; ефективни системи за мотивация и възнаграждение, за управление и контрол; изградена организационна структура, предназначена за използване на ресурса. В случай на притежаването на ресурси само по себе си, не гарантира предимство за организацията, ако тя не е в състояние да разкрие техния потенциал. Само при добре организирани политики, процеси, системи за управление, организационна структура и култура с цел напълно да се реализира потенциала на своите ценни, редки и скъпи за имитиране ресурси и възможности, организацията може да постигне устойчиво конкурентно предимство¹¹.

Отговаряйки на въпросите, оценката за нематериални ресурсите, *използвани от организацията*, е посочена в таблица 3 с „да“.

Резултатите от VRIO анализа на *нематериални ресурси* показват, че те са ценни за организацията, не са редки, подражаеми са и организацията умее да съхранява и използва ресурсите и възможностите си по начин, който да създава добавена стойност. Изводът е, че организацията се намира в конкурентен паритет, а печалбите са нормални.

Методиката, приложена при VRIO анализа за нематериалните ресурси, се използва също и при анализа на *материалните ресурси и организационните способности* на разглежданата организация, като техните оценки са дадени в таблица 3 съответно с „да“ и „не“.

Резултатите от VRIO анализа на *материалните ресурси* показват, че те са ценни за организацията, не са редки, достъпни са и организацията умее да съхранява и използва ресурсите и възможностите си по начин, който да създава добавена стойност. По два от ресурсите организацията покрива и четирите критерия, т. е. налице е устойчиво конкурентно предимство и печалба над нормалните стойности.

Резултатите от VRIO анализа на *организационните способности* показват, че те са ценни за организацията, не са редки, подражаеми са и организацията умее да съхранява и използва ресурсите и възможностите си по начин, който да създава добавена стойност. Изводът е, че организацията се намира в конкурентен паритет, а печалбите са нормални.

В таблица 3 оценката „да“ преобладава за ресурсите, анализирани по критериите „ценни“, „скъпи за имитиране“ и „използвани от организацията“, а оценката „не“ преобладава за ресурсите анализирани по критерия „редки“. Това означава, че ресурсите за разглежданата организация са ценни, не са редки или в отделни случаи са редки, достъпни са, а други не са.

Общият извод е, че организацията се намира в конкурентен паритет, а печалбите са нормални, в отделни случаи организацията има конкурентно предимство и по-високи печалби за известно време.

Изводи:

- Една организация, която иска да оцелее на пазара, се нуждае от ценни ресурси. Загубата на ценни ресурси и възможности може да навреди на организацията, в посока съществуването ѝ на пазара.
- При равни конкурентни условия, организацията не трябва да пренебрегва ресурсите, които са ценни, но са общодостъпни – не са редки.
- Дори и при висока цена на подражание, на практика е възможно да се появи имитираща организация, която да се опита да предложи на пазара заместител с цел получаване на подобни конкурентни предимства.

- При слаба организация или неправилно изградени структури, дори при наличието на ценни, редки и скъпи за имитация ресурси и способности, организацията може да изпадне в неизгодно конкурентно положение.
- Ако даден ресурс е ценен, то той дава възможност на компанията да реагира адекватно на рисковете и предоставените възможности на околната среда, чрез използване на възможностите и неутрализиране на заплахите (рамката VRIO).

¹ *Йоргова, Й.* Теоретико-методологически аспекти на ресурсно-базираните фирмени стратегии. Научни трудове на Русенския университет, том 51, серия 5.1, 2012. <http://conf.uni-ruse.bg/bg/docs/cp12/5.1.r2/5.1-3.pdf>, 12:50, 26.03.2018.

² *Лазарова, Е.* Методи за стратегически изследвания. // <https://methodsplan.wordpress.com/2016/11/14/first-blog-post/>. <http://splund.lima-city.de/doc/VRIO.pdf>, 13:08, 26.03.2018.

³ *VRIO Analysis.* <https://managementmania.com/en/vrio-analysis>, 16:15, 26.03.2018.

⁴ *Лазарова, Е.* Методи за стратегически изследвания. // <https://methodsplan.wordpress.com/2016/11/14/first-blog-post/>. <http://splund.lima-city.de/doc/VRIO.pdf>, 13:08, 26.03.2018.

⁵ *VRIO Analysis of Coca Cola.* <https://www.cheshnotes.com/2017/07/vrio-analysis-of-coca-cola/>, 16:32, 26.03.2018.

⁶ *Йоргова, Й.* Теоретико-методологически аспекти на ресурсно-базираните фирмени стратегии. Научни трудове на Русенския университет, том 51, серия 5.1, 2012. <http://conf.uni-ruse.bg/bg/docs/cp12/5.1.r2/5.1-3.pdf>, 12:50, 26.03.2018.

⁷ Пак там.

⁸ *Лазарова, Е.* Методи за стратегически изследвания. // <https://methodsplan.wordpress.com/2016/11/14/first-blog-post/>. <http://splund.lima-city.de/doc/VRIO.pdf>, 13:08, 26.03.2018.

⁹ Пак там.

¹⁰ Пак там.

¹¹ Пак там.

ISLAMIC FUNDAMENTALIST INTERPRETATIONS OF GENDER IN THE CONTEXT OF TERRORISM AND COUNTERTERRORISM

Martin al-Bakri

Abstract: *Willingness to use or support violence to further particular beliefs is often prescribed as archetypal 'male' behavior, whereas the role of women in extremist movements is often neglected or reduced to the passive status of victim. This paper aims to analyze the various Qur'anic and exegetic interpretations on the role of women in Islamic society by presenting the three most popular paradigms of inner-Islamic debate, namely the 'Modernist', 'Traditionalist', and 'Fundamentalist' views. By studying the Sunni ideogram of the Mother of Believer's archetype and then superimposing it onto traditionalist patriarchal social structures in the Middle-East, the author aims to present a simplified architecture which can be used as a point of reference in more narrow analyses on the role of women in violent and extremist forms of radical Islam, be it that of 'preventer' or 'perpetrator'.*

Key words: *Islam, Fundamentalism, Socio-normative structures, Gender, Counterterrorism*

ИСЛЯМСКИТЕ ФУНДАМЕНТАЛНИ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ЗА ПОЛА, В КОНТЕКСТА НА ТЕРОРИЗМА И БОРБАТА С ТЕРОРИЗМА

Мартин ал-Бакри

Резюме: *Волята да се използва или подкрепя насилието в името на конкретни убеждения често се излага като архетипно "мъжко" поведение. Докато ролята на жените в екстремистките движения често се пренебрегва или редуцира до пасивния статус на жертвата. Целта на тази статия е да се анализират различните тълкувания на Корана, относно ролята на жените в ислямското общество, като се представят трите най-популярни течения на вътрешно-ислямския дебат, а именно "модернистичните", "традиционните" и "фундаменталистките" възгледи. Чрез изучаването на Сунитската идеограма на архетипа „тайка на вярващите“ и налагането му върху традиционно патриархалните обществени структури в Близкия Изток, авторът цели да представи опростена панорама, която може да се използва като отправна точка в по-тесни анализи за ролята на жените в насилствени и екстремистки форми на радикален ислям.*

Ключови думи: *Ислям, фундаментализъм, социално-нормативни структури, пол, борба с тероризма*

Introduction

The role of women in international peace and security has become much more prominent ever-since the adoption of UN Security Council Resolution 1325 in the year 2000. Subsequent resolutions of the United Nations Security Council highlighting the thematic impact of women on peacekeeping, conflict resolution, and security have also played a catalytic role in the proliferation of women, as well as women's issues within the sphere of security. The role of women in relation to terrorism, however, remains unexplored by policymakers and international counterterrorism actors. As the international community shifts its sights from reactive to preventive measures regarding terrorism and violent extremism, inclusive security challenges become further exacerbated. The establishment of UN Women in 2010 to promote inclusive security and to empower women by providing a multilateral platform which highlights issues relating to armed conflict and insecurity and their effect on women.

There has been a growing resurgence of Islamist movements in the recent past, which urge the reinstatement of laws and practices set forth by the core Islamic discourse, this makes an investigation in the heritage of women and gender therein particularly relevant. In this paper, the author aims to target a very specific yet pertinent niche relating to the global effort towards inclusive security. Namely, the particular role of women in Islam, within the context of the three most prominent forms of *tafasir*¹, whereas the author will look into 'Traditionalist', 'Modernist', as well as 'Fundamentalist' interpretations of the Qur'an and the *Hadith*². Through this analysis the author aims to present various social ideograms on the role of women in Islamic society, specifically with regards to their role as 'mothers of believers'. In its second part, the paper will look at the contemporary roles played by women in radicalisation, violent extremism,

and terrorism, both as perpetrator and preventer, whereas the established ‘mother of believers’ ideogram will be assessed through the lens of security studies.

Women in Islam

The Middle East as a cultural region comprises of a kaleidoscope of wealth containing influences from the world’s oldest organised societies, including influences from, *inter alia*, Mesopotamia, Greece, Persia, and Egypt. The continuities of Islamic civilization with past regional civilizations are well recognized. In Lapidus’s *History of Islamic Society* Lapidus shows that family-based community, cultural and urban norms, market economies, monotheistic principles, marriage customs, and patriarchal families, are various forms of influence from past regional civilizations.³ Islam explicitly affiliates itself with other established Abrahamic religious systems, and many stories found in the Old and New Testament of the Holy Bible have been incorporated into the Qur’an. In Islamic traditionalist literature wherein, it is inscribed that Eve (Hawwa’ in Islamic scripture) was made from a rib,⁴ however there is no indication of this in the Qur’an, and the literature within which this passage can be found is written following the Islamic conquests. Whereas, the adoption of the veil by Muslim women occurred through a process of seamless assimilation Sasanian groups in the Middle East.⁵

In early Islamic society the place of women was that of chattels belonging to the husband. Arguments made by Islamists, with regard to the improvement in social status for women through Islam in the Middle East in all respects, seems both inaccurate and simplistic. In her seminal book “*Women and Gender in Islam*” Leila Ahmad argues that the position of women in the *Jahiliyyah*⁶ era is varied. It can be seen that some tribes’ women retain a far greater degree of sexual autonomy than they were allowed under Islam. Ahmad also points to a myriad of cases where women hold positions of power and elevated stances in the dominance hierarchy of many tribes, as was the case with the Prophet’s first wife Khadija who was a prominent trader, and the case of the Prophet’s mother Amina who seemingly retained full rights over her progeny. Throughout its expansion Islam established a strictly patriarchal institution of marriage.⁷ These newly established norms would spread not only to the institution of marriage, they also lead to veiling, increased segregation of women, the transfer of rights over progeny to men, and ultimately women’s exclusion from communal affairs.

Within the Hadith one may find accounts, several of which have been attributed to Aisha, with regard to the growing influx of diplomatic envoys to the Nabawi Mosque in Medina as well as the increasing livelihood therein. Owing to the large influx of people in and out of the mosque, the Prophet Muhammad instituted strict segregation between visitors and his wives. These customs would later become architectural social norms with the increasing success of Islamic leaders. Veiling was not introduced into Islam during the lifetime of the Prophet, rather according to Ahmed, veiling was introduced after the death of the Prophet due to influence from Greek, Assyrian, and Jewish societies wherein the veil was a symbol of status for women who transcend the ladder of social hierarchy. Veiling in later periods would develop as an instrument of the aforementioned architecture of segregation.⁸ “*In transferring rights to women’s sexuality and their offspring from the woman and her tribe to men then basing the new definition of marriage on that proprietary male right, Islam placed relations between the sexes on new footing. Implicit in this new order was the male right to control women and to interdict their interactions with men.*”⁹ Thus, each increasing restriction to women’s freedom lead to the exclusion of women from social activities, the stripping of sexual and reproductive rights, physical seclusion, the institution of internal mechanisms for control, and selling the notion that submission is the duty of the woman to the man. These limitations on women’s freedom became increasingly enshrined into the core of Islamic socio-normative systems throughout the course of Islamic expansion and the Islamic Middle Ages. Male dominance became commonplace with regard to the customs and laws regulating marriage, in particular the laws permitting polygamy; the social ideal of women’s seclusion; women’s legal right to own property and their right to inheritance; and, women’s individual stance within the social hierarchy.

Women in the Qur’an and the Hadith

As a general rule of thumb, it is accepted that, the Prophet’s wives in the *Sunnah* are models for emulation with regards to social norms directed towards women. To understand the place held by women in Middle Eastern society one must first, obtain a clear understanding that the Qu’anic tales about women from the sacred past are eminently Islamic, be it in nature, moral teaching, and applicability to everyday life. These Qur’anic narratives are not merely for theological pondering, but rather they act as lessons from the sacred past which must be emulated and followed. Secondly, exegetic texts provide a valuable record of

sociopolitical questions, whereas the formal *tafasir* have been, and still are, used as a source of clarity with regards to socio-normative standards.¹⁰

When discussing the *tafasir*, it is imperative to note that all Islamic exegesis can be grouped in three main schools of canonic interpretation, each of which plays a major role in shaping social perceptions towards the role of women in Islamic society. Those involved in the modern inner-Islamic debate can be grouped in the following three broad categories. The ‘Modernists’, who distinguish between the pristine faith and the *sunnah*, for modernists *Ijtihad* or the individual interpretation of scripture is paramount, they call for a reinvigoration of the *Fiqh*, or canon, and the moral rebirth of Islamic society. One such proponent of modernist interpretations of Islam is the Egyptian theologian Mohammad Abduh, who identified women’s liberation from male oppression as an essential precondition for the building of a virtuous society. Modernist thinkers in general call for a more progressive and inclusive Islam with regards to equality between the genders.¹¹ The second school of Islamic interpretation can be referred to as the ‘conservative’ or ‘traditionalist’ group. Traditionalists view Islam as an inherited, balanced system of faith, based on scripture and interpretation through consensus. Traditionalists often take a defensive stance against the modernists, whom they perceive as influenced by Western culture. They also put a premium on the preservation of old and stable structures, which in the case of women may sometimes lead to inequality. Some traditionalists evoke medieval themes of innate physical and cognitive deficiency in women as opposed to men.¹² The third and final group can be referred to as the ‘Fundamentalists’. Fundamentalists are scripturalist activists, who see themselves as the emboldened soldiers fighting for the true nature of Islam against the dark forces within and without. Fundamentalist interpreters of Islam aim to formulate the true Qur’anic message, they reject past and present interpretations of Islam and center their paradigm on the concept of *ijtihad* (individual interpretation).¹³ Due to the vast divisions seen in the schools of Islamic thought, one can observe a struggle between two fundamental worldviews on gender in Islam. Whereas, the first stipulates themes of ‘women’s weakness’ and ‘women as a threat to the male and society’, this view dominated Islamic elucidations on gender throughout the Middle Ages beginning with the rise of the Abbasid Age. The second view on gender, or the modernist one, became more popular in the nineteenth century, whereby this school replaces images of female spiritual, mental, and physical weakness with images of women as mothers whose strength would nurture the future generation, and they underscore the importance of women for Islam’s cultural survival.¹⁴ When looking at the place of women in Islamic society, the article will highlight the interpretations of Qur’anic stories as presented by Stowasser in her seminal book “*Women in the Qur’an, Traditions and Interpretations*”. In the following segment the author shall attempt to summarise in a succinct manner the most socially impactful stories found in the Qur’anic verses.

The earliest Qur’anic story regarding the place of women in society is that of Adam’s wife Eve. This story is a cornerstone of gender in Islam, in that the first woman stands as an archetype of her sex. Traditionalist interpreters of the Qur’an and the Hadith deny female rationality and moral responsibility, Hadith materials on women’s inferiority are propagated by the consensus or ‘*Ijma*’. Whereas Islamic modernists deny the authenticity of Medieval lore and strive for progressive social reform, while re-emphasising the Qur’anic notion of female parenthood and moral responsibility.¹⁵ In the Qur’anic story on Eve and Adam, it is visible that God’s curse unto Eve is more severe than Adam’s whereas “*were it not for the calamity that affected Hawwa’, the women of this world would not menstruate, would be wise, and would bear their children with ease*”,¹⁶ “*because of how Hawwa’ had tempted Adam, and had made the tree bleed by picking its fruit, she was condemned to bleed once a month, to carry and deliver children against her will, and often close to death at delivery*”.¹⁷ Moreover, god had made women more foolish, whereas he had created them wise.¹⁸ The best-known work in this genre was penned by Mahmud Abbas al-Aqqad in “*al-Mar’a fi l-Qur’an (Woman in the Qur’an)*” wherein he states that the woman was elevated by the Qur’an to the position of human being, free from Satan’s impurities and animalistic degradations, and that the Qur’an provided her with the greatest legal rights by lifting her from the curse of the original sin.¹⁹ Contemporary traditionalists interpret the story of Adam and Eve as a road map to prescribed gender roles in Islamic society. They also assert functions ordained by the divine for women, such as wifehood and motherhood, which can only be performed when women stray away from the toil of the job market which was imposed on Adam.²⁰ Among Qur’anic narratives one of the most condemning stories towards women is the story of the Aziz’s wife, the women of Egypt and the prophet Joseph (Yusuf). This story may be found within a single Surah from the late Meccan provenance (*surah 12, Yusuf*). Within this surah, one may find themes of female seductiveness and cunning, both the Aziz’s wife and the Women of Egypt appear in the Hadith as sources of *fitnah* (social anarchy, and temptation) which indicates female sexuality as an

impediment to social stability. So much so, that with regards to these Qur'anic passages the Hadith is found stating "*She [the woman] resembles Satan in his irresistible power over the individual*".²¹ It must be noted that, regardless of widespread misogynist and traditionalist literature on gender in Islam, traditional Muslim socio-moral structures are facing a struggle for survival. Whereas, more modernist and progressive interpretations hailing women and men as equals in right and responsibility and deconstructing traditional gender roles, are gaining more and more popular appeal.

The accomplishments and traits of the wives of the Prophet Muhammad are addressed in both the Qur'an and the Hadith. They are honourably referred to as 'the mothers of believers' the title was coined in a late Medinan verse (Surah 33, verse 6). In both the Qur'an and the Hadith, the Prophet's wives are presented as a model for emulation, they signify divine grace, censure, and general models for individual ethics, as such they form the foundation of the shari'a legal structure with regards to the place of women in Islamic society. Hadith reports agree that the Prophet was married to the following women: Khadija bint Khuwaylid, Sawada Bint Zam'a, A'isha bint Abi Bakr, Hafsa bint Umar, Zaynab bint Khuzayma, Hind bint Abi Umayya, Zaynab bint Jahsh, Juwayriyya bint al-Harith, Rayhana bint Zayd ibn Amr, Safiyya bint Huyayy ibn Akhtab, Ramla bint Abi Sufyan, and Maymuna bint al-Harith.²² The Prophet is said to have married and then divorced a number of other women, but their names will not be mentioned as they do not constitute the models of emulation in the same manner as the aforementioned women. Much can be said in terms of the social significance of each aforementioned mother of believers, however due to the limitations of this paper the author shall attempt to synthesize the key features of the mother of believers and present them in the form of an archetypal model for emulation. When attempting to synthesize the value system stemming from the stories told of the wives of the Prophet Muhammad, one must look to the Hadith which forms the *Sunnah* (sacred precedent). The Hadith is a compilation of the retelling of the utterances and actions of the Prophet Muhammad and his closest followers. There have been many sources of the Hadith but only six are considered '*Sahih*' or authentic, and only two, Bukhari and Muslim are held in special esteem as the main sources of the Sunnah. Nevertheless, even in the works of Bukhari and Muslim many contradictions can be found with regard to women, their rights, and their social status. The Hadith portrays the wives of the Prophet in the form of perfect exemplars of their sexregarding virtue and riotousness, yet in other segments therein they are shown as embodiments of emotionality, irrationality, greed, and rebelliousness. As such, these images are used by traditionalist and fundamentalist interpreters to show scripturalist proof of 'women's nature'. On the other hand, large segments of the Hadith portray the wives of the Prophet as paragons of moral virtue and precedent setting models for all women, their battlefields are not the plains of war on which Muslim men fight against infidel armies but rather their struggle to implement and safeguard Islamic values and norms.²³ This is especially clear with regard to traditions which deal with modesty, veiling, and seclusion.²⁴ The elite status of the Prophet's wives established in both the Hadith, as well as the Qur'an has, over time, been turned into a legal paradigm for Islamic scholars. Whereas the traditions and precedents set by the 'mothers of believers' have been retained and strengthened by the resurgent Urban Muslim Middle class. In analysing the cultural norms within middle eastern Muslim society, and especially in the case of women, one must always remember that, Hadith precedents concerning the wives of the Prophet form "*a cultural model of or for Muslim female morality formulated by the medieval urbanised and acculturated scholars of Islam*".²⁵

Thusfar, the author has mostly concentrated on the works of conservative, as well as fundamentalist interpreters of the Hadith and the Qur'an, that is due to the fact that conservative exegesis with regards to women is the most widespread. However, that does not preclude the growing popularity of modernist interpretations in the Middle East. The works of western and Muslim scholars such as Husayn Haykal²⁶ and A'isha abd al-Rahman²⁷. These influential modernist scholars criticize traditionalist interpretations of women as chattels, and affirm the dignity, honour, and material as well as spiritual rights of women. It must be noted however, that these modernist viewpoints do not fully coincide with the western model of gender equality, whereas much criticism is directed towards their perceived ongoing exploitation of the western women within the workplace, as a sexual object, specifically in the case of entertainment and advertising.²⁸ Modernists do however show strict opposition to the notion of segregation and promote the idea of full communal participation by women.

Based on the aforementioned, one can glean the peculiar place women hold in Islamic society. Whereas, on the one hand they are shunned by traditionalists towards the outskirts of communal life, yet at the same time they play the role of mothers, sisters, and daughters, who in one way or another motivate the actions of men and are intimately aware of social micro-trends. On the other hand, modernists see women

as the torchbearers of Islam, and the ones who are destined to spread the faith to following generations and beyond. In most cases, women based on their position in social structures are able to see early warning signs of radicalisation. Their position as the educators of their progeny makes them the ideal starting point for any reformation in Islam. As such, women in Islamic society have often been underestimated in their potential effect for the prevention and proliferation of radical ideologies. It must be noted that, due to the proliferation of mass media, the internet, and the process of globalization, rifts are beginning to form within the tapestry of Islamic society. Whereas, on the one hand large swaths of the population, especially younger more educated people, veer away from classical patriarchal Islamic norms towards a neo-liberal western model of being. On the other hand, conservative traditionalists cling to old norms and attempt to fight back the tide of modernism. This dynamic leads to a somewhat schizophrenic internal struggle within Islamic society between the tide of modernism and the bulwarks of conservatism.

Women as Preventers and Perpetrators in Radical Islamism

In this section the paper shall discuss the active roles of women: as perpetrators or supporters of extremist violence, subsequently as actors in prevention and countering efforts. In exemplifying and describing these roles, the paper concentrates on the scarcely explored function of women in Jihadist movements. The academic focus with that regard is often on domestic chores and raising progeny in accordance to the Jihadist ideology, but their duties are more varied and also include professional positions, such as; doctors, administrators, teachers, and fundraisers. Furthermore, women can be powerful propaganda assets, particularly when western women join the group or when their willingness to use violence is used as an instrument in shaming men into participating in Jihad. Moreover, women have taken up tactical roles and have been involved in carrying out militant operations themselves, including suicide attacks. For all these reasons, women are playing a fundamental role in sustaining and propagating jihadist ideologies.

Women have taken part in radical and violent movements throughout history, however, since men carry out most violent attacks women are often overlooked as actors. Women can for instance take up roles as facilitators, recruiters, enablers and supporters of the rhetoric of the group; they link different cells through marriages; raise their children according to the ideology; and organize social events to attract more members or act as fundraisers. Increasingly, women are also involved in operational activities. According to Naureen Chowdhury Fink, *“too often, their [women’s] roles are ascribed simply as ‘preventers’ without a more nuanced consideration of when, how, and why women may also play the roles of ‘supporter’ or ‘perpetrator’ or even as security actors in counterterrorism efforts”*²⁹ hence why a deeper understanding of how these roles come into effect, be they in the prevention or perpetuation of violence, is necessary so that security sector policymakers can develop more-informed, nuanced, tailored, and effective prevention and management strategies. Simultaneously, women have an important role in countering and preventing radicalisation: mothers, for instance, can have a strong influence in terms of dissuading family members from (further) radicalisation. Furthermore, women can prevent radicalisation as community members and activists. Therefore, empowering women within families and communities is frequently considered as crucial for tackling the root causes of radicalisation and violent extremism. Viewed by many as passive actors, women tend to play multiple roles in terrorism and counterterrorism efforts.³⁰ Concrete data on the drivers of violent extremism in women remains sparse for many policymakers.³¹ *“Although the role of women as terrorist actors remains relatively unexplored, studies suggest that most of the same factors that prompt men to become terrorists drive women in the same way: grievances about socio-political conditions; grief about the death of a loved one; real or perceived humiliation on a physical, psychological, or political level; a fanatical commitment to religious or ideological beliefs; an intention to derive financial benefit; or a desire to effect radical societal change”*.³² In terrorist organizations women most commonly play the role of sympathizers and mobilizers, as they are often unable to reach leadership positions due to internal glass ceilings within patriarchal societies. It must be noted however that the customarily prescribed roles to women in traditionally patriarchal societies namely the archetypal mother and nurturer empowers them to become custodians of cultural, social, and religious values. As such they are uniquely positioned to transmit those ideas to the next generation.³³ In their literature review on Countering Violent Extremism, Minerva Nasser-Eddine, Bridget Garnham, Katerina Agostino, and Gilbert Caluya explain it as partly political, partly ideological, and partly an effect of multiple disciplines contributing to the study of terrorism.³⁴ The research paper *“Radicalisation, de-Radicalisation, Counter-Radicalisation: a Conceptual Discussion and Literature Review”*³⁵ by leading scholar Alex P. Schmid, provides some useful insights that help understand violent extremism. Schmid explains that

violent extremist groups, movements and parties tend to have many of the following elements: Anti-constitutional, anti-democratic, anti-pluralist, authoritarian; Fanatical, intolerant, non-compromising, single-minded black-or-white thinkers; rejecting the rule of law while adhering to an ends-justify-means philosophy; Aiming to realise their goals by any means, including, when possible, the use of massive political violence against opponents.³⁶

Notably, in seventh century Islam women played a supportive role in Jihad. They brought food and water to the fighters on the battlefield, took care of the wounded, and encouraged their male family members to join the struggle. However, the Qur'an³⁷ and the Hadith³⁸ do mention how some women fought in various battles during the life of the Prophet. While the Prophet never commanded women to take part actively in the fighting, he was said to have praised these women for their sacrifice and bravery. Contemporary Jihadist ideologues express their admiration for women who perform an active role, however they also stress that women's role in Jihad ought to be supportive in nature. This ambiguity regarding women fighting in Jihad provides space for women to participate in militant acts in the name of Islam. On the basis of gender stereotyping, there are several advantages for Jihadist organisations to include women in militant missions. Women are often not expected to carry out acts of violence, which provides women with a 'natural cover'. Furthermore, attractive women have been known to distract surveillance and security teams. In addition, violent women attract more media-attention than violent men. The perceived juxtaposition of violent women similarly sends a powerful message of intimidation. Combatants and civilians of the target population are not safe anywhere if even women can carry out violent attacks. Likewise, including women in militant operations can serve as a catalyst for men to take up arms, shaming them for letting women do the fighting.³⁹ Between 2005 and 2009 al-Qaeda Iraq orchestrated several suicide attacks by women.⁴⁰ Also, in the Chechen conflict women carried out suicide attacks. These women, notoriously referred to as 'Black Widows' carried out more attacks than their male counterparts. Chechen women were present in both the hostage takings in the Dubrovka theatre in Moscow in 2002 that involved 850 hostages and in the school in Beslan in 2004, in which 1,100 people were taken hostage, including 770 children.⁴¹ There have also been cases of women participating in the planning and execution of violent attacks. In 2009, the American Colleen LaRose was arrested for conspiracy to commit the murder of the Swedish cartoonist Lars Vilks for his cartoons of the Prophet Muhammad.⁴² Nevertheless, it is more likely for acts of violent jihad to be conducted by male actors, whereas, women's roles in jihad have mostly been supportive. Furthermore, women have propagated the jihadist ideology by raising their children according to the jihadist ideology and by convincing others to join or support the violent struggle. Particularly the internet has created wider opportunities for women to propagate the jihadist cause. In addition, exploiting gender stereotypes, women have been known to smuggle weapons and money and to provide decoys and covers for male militants. While women are less active on the frontlines of the Jihad, this is not to say their role is of secondary importance or subjugated to men's. Studies of global Jihadism often focus particularly on violent attacks rather than on the facilitating efforts of the adherents of the ideology. This narrow approach ignores the significance of women facilitators and propagators. One must acknowledge that women form an integral part of jihad, this fact is supported by their activities in the past which underscore their importance to radical ideologies.⁴³

Recently it has become recognised that a comprehensive counter-terrorism approach should include addressing factors deemed conducive to radicalisation and violent extremism, as opposed to military and intelligence strategies alone.⁴⁴ International cooperation on different levels and between various fields such as development, civil society and security are increasingly recognised as indispensable in effectively curbing violent extremism. The role of women and women's organisations in this wider approach has become apparent. Advocates refer to the valuable role women's organisations can play and the overlap their programmes often have with the PVC/CVE agenda. This section explores the role of women in preventing and countering Islamist radicalisation and violent extremism. It is often regarded that women, in their role of mothers, are well situated to recognize growing sentiments toward radicalism, as such they play a crucial role in the proliferation of these ideals as well as preventing, countering, and averting their spread.⁴⁵ However, as pointed out by De Leede, scientific research on this topic is lacking and a consensus is yet to be attained on whether women have a unique role in countering radicalisation.⁴⁶ The following are examples of organizations helmed by women, for women, who have become key actors in battling radical Islam:

Mothers for Life:⁴⁷ is a global network of mothers who have experienced violent jihadist radicalisation in their own families. It has Muslims among its members and sought advice from Islamic scholars to challenge the religious arguments put forward by extremists. Women involved in this network

are active in raising awareness, they also aim to create strong and convincing counter-narratives. Mothers for Life released two open letters to ISIS containing strong messages that proved to be a powerful preventative tool.⁴⁸; The Women and Extremism network:⁴⁹WaE aims at prevention, it pioneers programmes to work with women and their unique roles within a community and to help protect young people from being disposed to radicalisation. They have published a toolkit full of valuable information on international good practices.⁵⁰; The Mothers School: In Austria Women without Borders (WWB)⁵¹ and its global “SAVE-Sisters Against Violent Extremism” campaign established the world’s first female counter-terrorism platform. The Mothers School is a grassroots approach which aims to empower women to take an active role in safeguarding their families against the threat of violent extremism. The Mothers School offers curriculum and workshops for concerned mothers, which includes training in personal, communication, and parenting skills so they can recognise and react to early warning signs of possible radicalisation in their children. Using such methods taught mothers learn to provide counter narratives and offer alternatives that foster positive youth development.

There is a thin line between stereotypic profiling and scientifically backed behavioural methodology with regard to women in violent extremism, one must steer away from conclusions based solely on gender forming a homogenous group. Moreover, the women and girls supporting or taking part in violent extremism have different socio-demographic profiles and background stories. Their motivations range from a quest for belonging, aspiration to help build a utopian state based on said ideology, taking part in something bigger and divine, a (perceived) moral duty to support their brothers and sisters, a sense of adventure, the prospect of marriage, or a combination thereof. Another misconception is that female radicalisation can be explained as a univariate process, predominantly fed by emotional or personal factors. It has long been acknowledged that radicalisation is a complex, multifaceted phenomenon. Understanding and responding to female radicalisation requires the same multi-layered approach. Gender misconceptions hinder adequate response to female radicalisation. Therefore, any serious attempt at preventing or countering female radicalisation must acknowledge the diversity of women and should avoid generalisations and oversimplifications. Often, women are included in de-radicalization programmes as mothers, sisters, and wives, based on their supposed ideal position to signal early warning signs of radicalisation. Whereas, women can be valuable assets in prevention and intervention programmes in this capacity, it reinforces gender stereotypes and ignores women’s capabilities to contribute in many other areas. Various studies and experts point out that women can play a vital role as policy shapers, educators, community members, and activists, in the battle against radical and violent ideologies.⁵²

Conclusion

Today, there is little debate that a paradigm shift is occurring in the field of international conflict resolution, where many experts extol the effectiveness of peaceful and holistic means in ending disputes, as opposed to the use of armed force. This paradigm shift is reflected in the increasing number of peacebuilding academic and applied programs, including conflict resolution workshops, projects for building civil societies, and nonviolent resistance mobilization. In the peacebuilding contexts, scholars and practitioners are seeking to integrate authentic, indigenous, and local cultural methods of conflict analysis and intervention, which are replacing the generic conflict resolution strategies and doctrines developed by western practitioners in United States and Europe. Awareness of the Qur'an, the Prophetic tradition, as well as the early Islamic period is crucial for understanding Islam, since these scriptures and traditions have continued to provide a paradigm for emulation by Muslims and Islamic movements in every age, their influence can be traced in every philosophical, ideological, and scientific inquiry among Muslims.

This paper has shown the specific history and religious background in relation to the place of women in Islamic society. Moreover, it has shown how these cultural nuances affect the development and functioning of radical Islamic movements. The role women play in the formation and propagation of radical Islam is unassailable. However, they have a unique ability to curb the proliferation of these radical sentiments by enshrining within their progeny a more moderate and progressive version of the Islamic exegesis. Grassroots organizations such as WWB and programmes such as ‘the Mother’s School’ are the first step among many for a long-term resolution of violent ideologies in the Middle East and beyond.

¹ Exegesis, usually of the Qur'an and the Hadith. Principally, tafsir deals with the issues of linguistics, jurisprudence, and theology. In terms of perspective and approach, tafsir can be broadly divided into two categories, namely tafsir bi-al-ma'thur (lit. received tafsir) which is transmitted from the early days of Islam through the Prophet Muhammad and his companions, and tafsir bi-al-ra'y (lit. tafsir by opinion) which is arrived

through personal reflection or independent rational thinking; In John L. Esposito “*The Oxford Encyclopaedia of the Modern Islamic World*” 1995 Oxford: Oxford University Press.

² In Sunni Islam Sunnah denotes the words, actions, and the silent approval, of the Islamic Prophet Muhammad. Within Sunni Islam the authority of Hadith ranks inferior only to the Qur'an as a legal source.

³ Ira Marvin Lapidus, “*A History of Islamic Societies*”, Cambridge University Press, 1988

⁴ Sahih al-Bukhari, 5185, 5186: Book 67, Hadith 120 Vol. 7, Book 62, Hadith 114 (Available online at: <https://sunnah.com/bukhari>)

⁵ Leila Ahmed, “*Women and Gender in Islam, Historical Roots of a Modern Debate*” 1992 Yale University Press, pp. 4-5

⁶ an Islamic concept of the period of time and state of affairs in Arabia before the advent of Islam. It is often translated as the "Age of Ignorance". The term jahiliyyah is derived from the verbal root jahala "to be ignorant or stupid, to act stupidly".

⁷ Ahmed, Supra at 42.

⁸ Ibid, 55.

⁹ Ibid, 62.

¹⁰ Barbara FreyerStowasser, “*Women in the Qur'an, Traditions, and Interpretations*” 1994 Oxford University Press. p. 4.

¹¹ Ibid, 6.

¹² See: Sahih al-Bukhari, Hadith 304, Book 6, Hadith 9; Sahih al-Bukhari, Hadith 1462, Book 24, Hadith 65; Sahih al-Bukhari, Hadith 2658, Book 52, Hadith 22.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid, 23-24.

¹⁵ Ibid, 28.

¹⁶ Tabari, J. Cooper, W. Madelung, & A. Jones, “*The commentary on the Qur'an [Jāmi' al-bayan 'anta 'wil ay al-Qur'an.English]*”, 1987 London; New York: Oxford University Press; al-Tabari (I:529)

¹⁷ al-Tabari (I:526, 531, XII 565).

¹⁸ Ibid, 30.

¹⁹ Mohammad Abbas al-Aqqad “*al- Mar'a fi l-Qur'an*” Beirut: dar al-Kitab al-lubnani, 1975, p. 63.

²⁰ Stowasser, Supra at 37.

²¹ Muslim, *Sahih*, Kitab 48 (kitab al-dhikr wal-du'a') 97-99 [available online at:

<http://www.iiium.edu.my/deed/hadith/muslim/content35.html>]

²² Stowasser, Supra at 87

²³ Ibid, 115.

²⁴ There exists an abundance of Hadith precedents which deal with the modesty and piety of the ‘mothers of Believers’: Muḥammad ibn Sa’d “*The Great Book of Strata, Book on Women*” or “*Kitāb al-Ṭabaqāt al-Kabīr, al-Nisa'*” ‘AlīMuḥammad ‘Umar, ed. (2001) Cairo: Maktabat al-Khānjī.

²⁵ Stowasser, Supra at 118.

²⁶ HusaynHaykal, “*Hayat Muhammad*” (*Life of Muhammad*), translated byAl-Faruqi, (1983) Shorouk International (UK) Ltd

²⁷ A'isha abd al-Rahman, “*TarajimSayyidat Bayt al-Nubuwwa*” (Biographies of the ladies of the House of Prophethood), (1984) Beirut- Dar al-kitab al-arabi

²⁸ Haykal, Supra at 318.

²⁹ Naureen Chowdhury Fink, RafiaBarakat, and LiatShetret, “*The Role of Women in Terrorism, Conflict, and Violent Extremism – Lessons for the United Nations and International Actors*” Centre on Global Counterterrorism Cooperation, April 2013 Policy Brief, p. 1.

³⁰ Lori Poloni-Staudinger and Candice D. Ortvals, “*Terrorism and Violent Conflict: Women's Agency, Leadership, and Responses*” (New York: Springer, 2013).

³¹ Fink, Supra at 3.

³² For a description of these motivations and an extensive list of studies on the roles of women in terrorism, see Maj. Marne L. Suttin, “*The Rising Importance of Women in Terrorism and the Need to Reform Counterterrorism Strategy*” United States Army Command and General Staff College, 2009

³³ Fink, Supra at 4.

³⁴ Nasser-Eddine, Minerva, Garnham, Bridget, Agostino, Katerina and Caluya, Gilbert, “*Countering Violent Extremism*” (CVE) (2011) Literature Review, Australian Government, Department of Defence, p 5.

³⁵ Schmid, Alex P. (2013), Radicalisation, de-radicalisation, counter-radicalisation: a conceptual discussion and literature review, ICCT, pp. 8-9.

³⁶ Ibid, p. 9.

³⁷ The Holy Qur'an, Ayat al-Ahzab, surah 33, verse 35

³⁸ Sahih al-Bukhari, Volume 4, Book 52, Number 132.

- ³⁹Seran de Leede et al., “*Radicalisation and violent extremism – focus on women: How women become radicalized, and how to empower them to prevent radicalisation*” Study for the FEMM Committee December 2017, p. 13-14
- ⁴⁰Sjoberg, Laura; Cooke, Grace D. and Reiter Neil, Stacy (2011), “*Introduction, women, gender and terrorism*” in Sjoberg and Gentry eds., “*Women, gender and terrorism*”, Athens and London: The University of Georgia Press, pp. 1-25, pp. 14-15.
- ⁴¹Stack, Alisa, “*Zombies versus Black Widows*”, in Sjoberg and Gentry eds., “*Women, Gender and Terrorism*”, pp. 83-95, p. 86.
- ⁴²Brunker, Mike, “*Jihad Jane’ gets ten-year sentence for terror plot against cartoonist*”, NBC News, 6 January 2014.
- ⁴³De Leede, Supra at 13-14, 26.
- ⁴⁴Frazer, Owen & Nünlist, Christian (2015), *The Concept of Countering Violent Extremism*, Centre for Security Studies, ETH Zurich, p. 2.; Leede, Seran (2016), *Women’s rights initiatives in countering and preventing violent extremism*, HIVOS – Women on the Frontline Project.
- ⁴⁵Schlaffer, Edit and Kropiunigg, Ulrich (2015), *Can Mothers Challenge Violent Extremism? Mothers’ perceptions and attitudes of violent extremism and radicalization*, Women without borders
- ⁴⁶Leede, Supra at 33.
- ⁴⁷<http://www.mothersforlife.org/en>
- ⁴⁸<http://girds.org/mothersforlife/open-letter-to-our-sons-and-daughters>
- ⁴⁹<http://www.waenetwork.org/>
- ⁵⁰<https://www.dhs.gov/publication/cve-tool-kit>
- ⁵¹<http://www.women-without-borders.org/aboutus/>
- ⁵² de Leede, Supra at p. 39

Bibliography:

- Ira Marvin Lapidus, “*A History of Islamic Societies*”, Cambridge University Press, 1988
- Leila Ahmed, “*Women and Gender in Islam, Historical Roots of a Modern Debate*” 1992 Yale University Press
- Barbara Freyer Stowasser, “*Women in the Qur’an, Traditions, and Interpretations*” 1994 Oxford University Press
- Ṭabari, J. Cooper, W. Madelung, & A. Jones, “*The commentary on the Qur’ān [Jāmi’ al-bayan ‘anta ‘wil ay al-Qur’an. English]*”, 1987 London; New York: Oxford University Press
- Mohammad Abbas al-Aqqad “*al- Mar’a fi l-Qur’an*” Beirut: dar al-Kitab al-lubnani, 1975
- Husayn Haykal, “*Hayat Muhammad*” (*Life of Muhammad*), translated by Al-Faruqi, (1983) Shorouk International (UK) Ltd
- A’isha abd al-Rahman, “*Tarajim Sayyidat Bayt al-Nubuwwa*” (Biographies of the ladies of the House of Prophethood), (1984) Beirut- Dar al-kitab al-arabi
- Naureen Chowdhury Fink, Rafia Barakat, and Liat Shetret, “*The Role of Women in Terrorism, Conflict, and Violent Extremism – Lessons for the United Nations and International Actors*” Centre on Global Counterterrorism Cooperation, April 2013 Policy Brief,
- Lori Poloni-Staudinger and Candice D. Ortals, “*Terrorism and Violent Conflict: Women’s Agency, Leadership, and Responses*” (New York: Springer, 2013).
- Maj. Marne L. Suttin, “*The Rising Importance of Women in Terrorism and the Need to Reform Counterterrorism Strategy*” United States Army Command and General Staff College, 2009
- Nasser-Eddine, Minerva, Garnham, Bridget, Agostino, Katerina and Caluya, Gilbert, “*Countering Violent Extremism*” (CVE) (2011) Literature Review, Australian Government, Department of Defence
- Schmid, Alex P. (2013), *Radicalisation, de-radicalisation, counter-radicalisation: a conceptual discussion and literature review*, ICCT

ИСЛЯМСКИ ФИНАНСИ В КОНТЕКСТА НА ИКОНОМИЧЕСКИЯ РАСТЕЖ И ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА НЕЗАКОННАТА МИГРАЦИЯ И РАДИКАЛИЗМА

Мирослав Камджалов

Резюме: Настоящият доклад има за цел да очертае някои икономически процеси в страните, прилагащи ислямски принципи на финансови взаимоотношения и евентуалните им взаимовръзки с явления като незаконна миграция и радикализъм. Насочването на тези потоци от финансови средства, опериращи по законите на Шериата в посока създаване на благосъстояние и растеж, задържащ населението на определени страни в границите на своите държави и предотвратяващо радикализирането на големи групи от хора, водейки до ограничаване появата на религиозно обусловен тероризъм.

Ключови думи: Ислямски финанси, растеж, миграция, тероризъм.

ISLAMIC FINANCES IN THE CONTEXT OF ECONOMIC GROWTH AND COUNTERING ILLEGAL MIGRATION AND RADICALISM

Miroslav Kamdzhlov

Abstract: This report aims to outline some economic processes in countries implementing Islamic principles of financial relations and their possible interconnections with phenomena such as illegal migration and radicalism. Targeting these flows of funds operating under the Sharia laws to create wealth and growth, keeping the population of certain countries within their own borders and preventing the radicalization of large groups of people, curbing the emergence of religiously determined terrorism.

Key words: Islamic Finance, growth, migration, terrorism.

В този доклад под термина „ислямски финанси“ се има предвид не просто икономически отношения в страните от ислямския свят, а по-скоро такива опериращи на принципа на Шериата¹ – ислямския закон. За да бъдат разбрани и възприети ислямските финанси е необходимо да се погледне в дълбочина на „ислямското“ мислене. Разбира се това изследване няма амбициозната цел да разглежда исляма като религиозно учение в цялата му пълнота, но дотолкова, доколкото ислямските финанси епистемологически лежат на основите на ислямската философия, ще бъдат разгледани някои основополагащи принципи произтичащи от свещената за мюсюлманите книга – Корана.

Основополагащ принцип при ислямските финанси се явява забраната за търгуването с лихва. Евентуалното нарушаване на тази забрана води до извършването на един от най-тежките грехове за вярващия мюсюлманин. Ислямското финансиране е базирано на реални активи и споделяне на риска. Спекулативния капитал не съществува в ислямския закон. Липсата на лихва обаче не означава, че доставчикът на средства във финансова транзакция не получава печалба. Получаването на лихва се заменя с концепцията за споделяне на печалбите и загубите (основен отличителен принцип в ислямското финансиране наред с безлихвените операции), според която се очаква двете страни във финансова транзакция да се ползват от възвръщаемостта от даден проект. Друг важен аспект на ислямското финансиране е забраната за договорна несигурност, която принуждава условията на сделката да бъдат ясно определени и без двусмислие. Също така, ислямското финансиране не може да се използва за финансиране на греховни (според Шериата) дейности като хазарт или конвенционално банкиране (такова с използването на лихва). Инвестициите се правят въз основа на реално съществуващи материални активи. Парите в Исляма не могат да се използват като актив, те са само средство.

През последните десетилетия на XX век се забелязва отчетлив стремеж за възраждане и заемане на лидираща позиция в света на Исляма като религия и още повече като философско и социално учение. Годишите, през които земите населявани от мюсюлмани са били колонии на индустриално напреднали държави от западната част на планетата, са години на застой в

¹Шериат – основополагащ закон в ислямския свят. Морален стълб в мюсюлманското общество, съставен от Корана (свещената книга на мюсюлманите) и Сунните.

икономически и научен аспект. За населението на тези колонизирани държави, със силно засегнато национално и религиозно достойнство дължащо се на историческите факти отчитащи арабското (мюсюлманско) начало в съвременната наука, възниква целенасочен стремеж за възраждане на това начало. В секуларизирана Европа науките за човека и обществото са подвластни на теорията за модернизацията. Тази модернизация придвижва човечеството напред и задава ритъм на общественно-политически отношения базирани на постепенно negliжиране и в крайна степен цялостно отхвърляне на религията като фактор влияещ на тези отношения. За европейската, западна, християнска част на света това е особено характерно. Това разбира се има корен дълбоко в историята. Не са известни исторически факти удостоверяващи единството на църквата и държавата. Биха могли да се търсят причини за това в триединството на Бога при християнството, независимо че е монотеистична религия, множество автори изтъкват Исляма като истински монотеизъм. В противовес е религията даваща идентичност, формираща ценности, политически и обществени нагласи. В модерната социално-икономическа и политическа история на религията бе отредено второстепенно, постепенно затихващо положение. Очевидно в голяма част от човечеството се зараждат пориви за преоткриване на своята същност. Подобни процеси протичат и в социалистическа тогава Босна и Херцеговина, част от Югославия. Алия Изетбегович² през 1969 година формулира своята концепция за възраждането на Исляма в своята „Ислямска декларация“ разпространявана нелегално по време на социализма. Още тогава той констатира, че „целият мюсюлмански свят е в състояние на кипещ и промени“ [1] и това е необратим процес, след утвърждаването на който светът няма да е същият. Много ислямски учени застъпват тезата, че в религията е ключът към просперитета в ислямското общество. Предоставят се аргументи в подкрепа на това, че Шериатът е единственото възможно ръководство за живота и даващ точни напътствия ръководещи действията на мюсюлманите. В Корана са записани текстове даващи обяснения за биологични, физични, астрономически явления и др. станали ни известни от научни изследвания проведени много след времената на записване на Сунните³. Налични са предписания за икономическата, обществена и социална дейност, отношенията в бита. Ислямските учени привеждат аргументи в полза на заключението за научната истинност на Корана с наличието на текстове у него описващи зачеването като биологичен процес. Налице е стремеж към „ислямизация на знанието“.

Всичко, което Аллах е дал на човека на земята е за временно ползване и очаква от него да проявява поведение на добър стопанин. Да умножава земните блага в контекста на службата им на човека. В тази връзка всичко материално е на втори план и основополагащ принцип при исляма е доброто съжителство на хората помежду си. От тук идва и задължението на по-имотните да помагат на по-несъстоятелните в обществото. Това, че някой има повече от друг се счита за божие благоволение и той е длъжен да сподели част от това с друг член на обществото, умма⁴. Същите философски принципи са заложили и при християнството. Но все пак ислямът е този, който ги извежда на преден план в стремежа си да ги възроди в съвременната форма на ислямските финанси [2].

Основополагащ принцип при ислямските финанси е забраната за вземане и отдаване на лихва (*риба* на арабски). Тази забрана се появява във втора сура⁵ от Корана:

278. *О, вярващи, бойте се от Аллах и се откажете от надбавеното чрез лихвата, ако наистина вярвате!*

279. *А не го ли сторите, очаквайте война от Аллах и от Неговия Пратеник! А покаете ли се ваша си е главницата на имотите ви. Не сте угнетители и не сте угнетени* [3].

От горните аяти⁶ е видно, че ислямът абсолютно забранява лихварството. И след покаянието взетата вече лихва не се смята за законна придобивка. Несигурността, неопределеността, измамата в

²Мюсюлманско-бошняшки политик (1925 – 2003), основател на Партията на демократичното действие, военен лидер на босненските мюсюлмани по време на гражданската война на територията на бивша Югославия (1992 – 1995). Президент на Република Босна и Херцеговина (1992 – 1996).

³Основен морален стълб в ислямската общност, източник на социални и правни предписания за поведение на мюсюлманите. Заедно с Корана (свещената книга на исляма) и хадисите (записаните слова на Пророка Мохамед) са основен източник за Шериата (ислямския закон). Вж. *Encyclopedia Britannica*.

⁴Умма – арабска дума за общност, разбира се цялата мюсюлманска общност по света.

⁵Сура – картина, образ от арабски. С този термин се обозначават отделните глави в Корана.

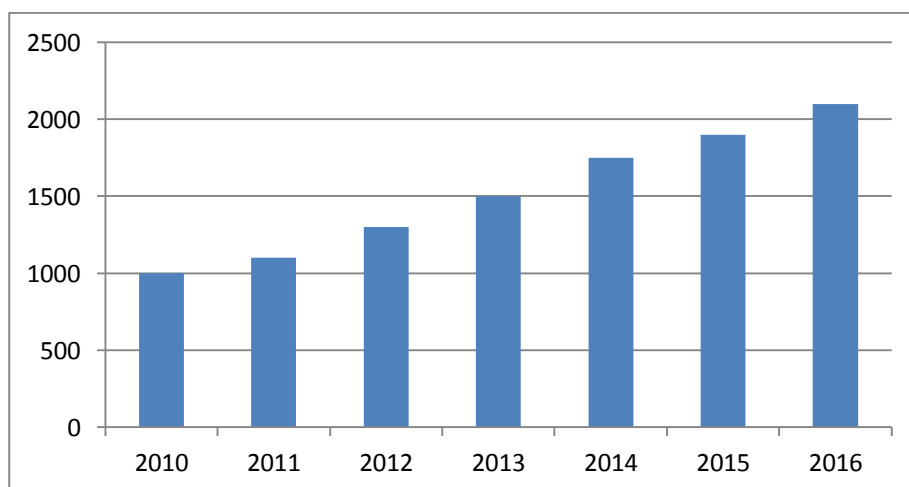
⁶Аят – стихове в отделните глави на Корана.

личностните взаимоотношения в уммата не се толерират от Шериата. „Поглъщането“ на чужда собственост без взаимно съгласие е грях:

О, вярващи, не изяждайте своите имоти с измама помежду си, освен, ако е търговия по ваше взаимно съгласие. И не убивайте сами себе си! Към вас Аллах е милосърден [3].

Ислямските понятия Ал-Адл –равновесие и Ал-Ахсан –състрадание са ключови за разбирането на ислямската икономика и общество. Ислямът има за цел да създаде „баланс“ в обществото и „балансиран“ хора.

Изхождайки от стремежа за баланс в обществото и изграждането на „балансиран“ хора достигаме до извода за наличието на морално-канонически фундамент в ислямските общества, така щото да се провежда подходящата политика с оглед на генериране на икономически растеж и благоденствие. Вземайки в предвид това, както и емпиричните данни за глобалните активи опериращи на принципите на ислямските финанси (фиг. 1) стигаме до извода, че този значителен ресурс би следвало да бъде насочен приоритетно в подобряване на благосъстоянието на широки маси от хора в мюсюлманския свят, т.е. вместо да бъдат използвани за финансиране на общо казано съмнителни дейности под претекст, че са богоугодни, в действителност да се мобилизират в името на просперитета на уммата.

Фиг. 1. Тенденция на нарастване на активите опериращи на принципа „ислямски финанси“ в световен мащаб, в млрд.щ.д.

Осигуряването на достъп до надеждно финансиране за бизнес начинанията на предприемачи (особено важен сегмент са малките и средни предприятия) от Близкия Изток и Африка е дейност, с която изключително успешно биха могли да се ангажират фондовете опериращи на принципите на Шериата.

На различни международни форуми, сред които и този на „Световния икономически форум“ се водят дебати относно и се търсят решения за устойчивото развитие на региони в криза и с години неспособни да придвижат своите икономически показатели напред и нагоре. В рамките на групата от страни Г-20, по време на председателството на Германия е сформирана инициатива „Партньорство за Африка“. С оглед на устойчивото икономическо развитие в Африка в холистичен план, партньорството се стреми да обедини различни заинтересовани страни на една платформа, включително страните от Г-20, финансови институции за развитие от различни страни, частни инвеститори и международни организации, всички с цел „да подкрепят частните инвестиции, инфраструктура и заетост в африканските страни“ [4]. През юни 2017 г. Г-20 приветства 10 африкански страни, за да се присъединят към споразумението „Спогодба с Африка“ – инвестиционна рамка, специфична за всяка страна, част от „Партньорство за Африка“, фокусирана в ускоряване въздействието на различни съществуващи регионални и глобални инициативи, насочени към Африка.

Достъпът до финансиране и финансови услуги води до икономически растеж, а липсата им е едно от основните предизвикателства пред Африка. Характеризиращ актуалната икономическа ситуация в региона е фактът, че 350 милиона африканци нямат банкова сметка [5]. Работен

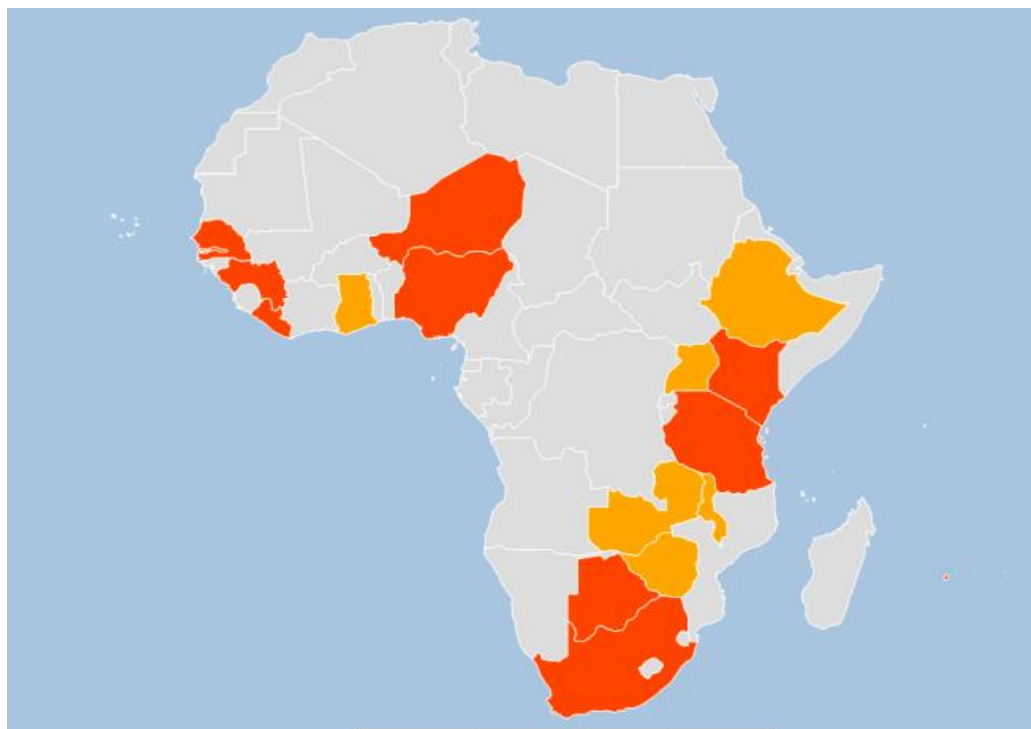
документ на МВФ [6] посочва, че в Африка на юг от Сахара само един на всеки четирима възрастни има официална банкова сметка. За сравнение в други развиващи се страни са два пъти повече. В документа също така се отбелязва, че в Африка на юг от Сахара домакинствата, микропредприятия, малките и средните предприятия нямат достъп до кредити, което е „основна пречка за насърчаване на растежа и заетостта“. Последните от своя страна са основните фактори за пораждаване и разпространение на тероризъм, миграция и несигурност като цяло.

Причините за липсата на достъп до кредити са многопластови. Нестабилна политическа, икономическа и социална среда, съчетани с ниски доходи и висок риск. Наличие на военни конфликти и проблеми със сигурността. В не малка степен решаващи са личните и морално-религиозни мотиви на широки маси от хора. Тук е уместно да се изтъкне съществуването и на други фактори, които ограничават достъпа до финансиране в Африка. Световната банка изчислява, че 30% в Африка на юг от Сахара не използват официални финансови услуги поради религиозни причини. Този процент е 32% в Близкия изток и Северна Африка. Така широки маси от хора, предимно с ниски доходи, се изключват доброволно от достъп до микрофинансиране поради липса на алтернатива, която е халал⁷.

Кристин Лагард, управляващ директор на Международния валутен фонд, в свое изказване пред аудиторията на конференция свързана с ислямски финанси, състояла се ноември 2015 година в Кувейт заявява, че „основополагащите принципи на ислямските финанси за насърчаване на участието, равнопоставеността, правата на собственост и етиката са универсални ценности“ [7].

В Африка живеят повече от 250 милиона мюсюлмани, а ислямски финанси присъстват в над 21 африкански държави. Кения, Мароко, Нигер, Нигерия, Сенегал, Южна Африка, Судан и Уганда понастоящем имат изработени правни рамки за финансови операции съгласно шериата. В Африка има повече от 50 ислямски финансови институции [8].

На фигура 2 са изобразени страните от подсахарска Африка, в които оперират финансови институции на принципа на шериата.

Фиг. 2. Източник: Световна банка

- – възможности за бъдещо развитие
- – наличие на ислямско банкиране

⁷ халал (halal) – от арабски: позволено, допустимо. Всички дейности позволени съгласно шариата.

През 2008 г. централната банка на Етиопия експериментира разрешавайки безлихвено банкиране. Както бе изтъкнато по-горе, лихвата е забранена от ислямския закон шериата, така че действията на държавната регулаторна институция се определят като стъпка към разширяване на финансовите услуги за голямото и често бедно мюсюлманско малцинство в страната. Но този опит така и не довежда до стартиране на пълноправна ислямска банка. Днес повечето от големите конвенционални търговски банки в Етиопия предлагат тясна гама от ислямски финансови продукти, но само за отделни клиенти.

Кения, с много по-малко на брой мюсюлманско население от Етиопия, има три ислямски банки, както и ислямска застрахователна компания. Други пет конвенционални банки предлагат продукти, отговарящи на стандартите за шериата. През декември 2016 година Кения се присъединява към т.н. „Ислямски съвет за финансови услуги“ (Islamic Financial Services Board – IFSB)⁸.

Нигерия подхожда към ислямското банкиране през 2009 година, като допълващ сегмент от съществуващата финансова система [9].

Видно от картата на фигура 2 ислямските банки не са представени в широки територии и страни от Африканския континент [8]. Някои от тях, зони на конфликти и източник на тероризъм и нелегална миграция. С оглед на това има потенциал за развитие на финансово-инвестиционна дейност на принципите на шериата.

Заклучение

Ислямските финанси имат потенциала да допринесат за по-висок и по-приобщаващ икономически растеж чрез увеличаване на достъпа до банкови услуги за населението, което не се обслужва по религиозни причини от конвенционалното банкиране. До този момент голяма част от мюсюлманското население, което е основен, но не единствен пазар на ислямските финанси по света⁹, остава финансово необезпечено, като само една четвърт от възрастните мюсюлмани имат достъп до банкови сметки.

Основополагащият принцип за споделяне на риска при ислямските финанси и задължителната обвързаност на кредита с обезпечението (реален материален актив) означават, че той е подходящ за финансиране на малки и средни предприятия (МСП) и първоначално финансиране на нововъзникващи бизнеси, което може да насърчи всеобщ растеж, растеж облагодетелстващ всички прослойки на обществото. На основата на тези принципи ислямските финанси показват своята виталност в инфраструктурните инвестиции направени в редица страни от света, което може да доведе до ръст на производителността и да стимулира растежа с висока добавена стойност.

Ислямските финанси могат да спомогнат за насърчаване на финансовата стабилност¹⁰, тъй като фундаменталната им характеристика за споделяне на риска избягва ливъриджът и финансовите операции винаги са подкрепени с активи и следователно са напълно обезпечени. В допълнение, освен депозитите, ислямските банки предлагат възможности за разпределение на печалбата и загуба, които могат да помогнат за смекчаване на загубите и заразяването с „токсични“ активи в случай на криза в банковия сектор. Това всъщност води до по-висок общ капитал, поглъщащ загубите.

Разбира се конвенционалните банкови институции имат своята водеща роля за стимулиране на растеж посредством инвестиции, но изхождайки от силно консервативния подход и подозрение на широка група от вярващи мюсюлмани към подобен харам¹¹ начин на финансиране е необходима лидираща роля на финансови и обществени институции от мюсюлманския свят, така щото да бъде мобилизиран в по-голяма степен и насочен в слабо развити икономически региони, силно ликвиден

⁸Islamic Financial Services Board (IFSB) – базиран в Малайзия регулаторен орган, определящ стандартите и осигуряващ насоки при работа с финансови инструменти опериращи на принципа на шериата.

⁹Множество световни банкови институции като HSBC, Deutsche Bank, UBS, Credit Swiss, Industrial Bank of Japan и др. предлагат ислямски финансови инструменти.

¹⁰Единствено ислямските финансови инструменти остават незасегнати при избухналата световна финансова криза през 2008 г. Причините за това се коренят в самите принципи на банкиране съгласно шариата – финансиране обезпечено винаги с реални активи.

¹¹харам (haram) – от арабски, грях, нещо забранено. Морална категория дефинирана от ислямското право, характеризираща определени действия на вярващите като забрана или грях.

и видно от емпиричните данни наличен в света капитал, опериращ на принципите на шериата. Това неимоверно води до увеличено благосъстояние сред населението на страни в риск и значително снижава религиозния фанатизъм, нетърпимостта към друговеца (включително вътре-конфесионалните различия)¹², зараждането на миграционни процеси, породени от икономически дисбаланси и насилие. От философска, икономическа гледна точка единственият успешен начин за борба с религиозно мотивираните тероризъм и незаконна миграция е увеличаване благосъстоянието на широките маси от хора живеещи в невежество и недоимък. Погледнато от политическа перспектива решаването на същите проблеми чрез силови мерки има своето място, но тези мерки трябва да са паралелно провеждани с икономическите.

-
1. Изетбегович, А. *Ислямска декларация*, 2013
 2. Евстатиев, С. *Религия и политика в арабския свят: ислямът в обществото*, 2011
 3. Теофанов, Цв. *Свещеният Коран*, превод на български
 4. Adnan Ahmed Yousif, Ali Adnan Ibrahim, *Islamic finance could be the answer to Africa's growth problems*, World Economic Forum, 2017
 5. The Economist, *Africa is Islamic banking's new frontier*, July 2017
 6. Enrique Gelbard, Mumtaz Hussain, Rodolfo Maino, Yibin Mu, and Etienne B. Yehoue, *Islamic Finance in Sub-Saharan Africa: Status and Prospects*, IMF Working Paper 14/149
 7. Christine Lagarde, *Unlocking the Promise of Islamic Finance*, Speech at the Islamic Finance Conference, Kuwait City, Kuwait; November 11, 2015
 8. *Islamic Finance in Africa: Impetus for Growth*, Malaysia International Islamic Financial Centre (MIFC)
 9. Nuruddeen Abba Abdullahi. *Islamic Banking in Nigeria: Issues and Prospects*, Journal of Emerging Economies and Islamic Research, Vol 4, No 2, 2016.

¹²Погледнат в дълбочина конфликтът в Близкия Изток е подхранван от сектантски борби вътре в мюсюлманската общност.

Редактор *Николай Гешев*

Печат – Военна академия „Г. С. Раковски“

ISBN 978-619-7478-23-5